

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JOHAN HANSEN

EN BORNHOLMSK HAANDVÆRKERS
ERINDRINGER

JOHAN HANSEN

EN BORNHOLMSK
HAANDVÆRTERS
ERINDRINGER

RØNNE MCMXXXIV

COLBERGS BOGHANDELS FORLAG
EDM. ANDERSEN

En bornholmsk Haandværkers Erindringer

Johan Hansens Glarmesterskilt
(Glarmesterfane)

En bornholmsk Haandværkers Erindringer

Optegnelser om Livet paa Bornholm for
hundrede Aar siden

af

Glarmester Johan Hansen

Udgivne ved Th. Lind

Colbergs Boghandels Forlag. Edm. Andersen
Rønne 1934

INDHOLD:

Barneaar i Allinge 1822—1833	Side	1
Lærlinge- og Svendeaar i Rønne		
1833—1843	„	15
Paa Sælfangst i Ishavet 1843	„	31
Svende- og Mesteraar i Rønne,		
Allinge og Svanike 1843—1857 ..	„	63
Minder fra Allinge	„	71
Minder fra Rønne	„	99
Minder fra Svanike	„	169
Landboforhold	„	179
Overtro	„	218
Børnelege	„	231
Johan Hansens Slægt	„	244
Noter	„	246
Navneregister	„	252
Sagregister	„	255
Billedfortegnelse	„	256

De her offentliggjorte Erindringer er nedskrevne af Glarmester Johan Hansen i Svaneke i Tiden fra Foraaret 1889 til Foraaret 1891.

Johan Hansen var da i sidste Halvdel af Tresserne (født ^{10/12} 1822). Han havde fra Tid til anden fortalt sine Børn om sin Barndom og Ungdom og Forholdene dengang, og Børnene havde opfordret ham til at nedskrive, hvad han fortalte dem. Ud paa Vinteren 1889 tog han da fat. Det var i Begyndelsen kun hans Hensigt at nedskrive, hvad han huskede om Livet i Almindelighed i hans Barndoms- og Ungdomstid; men da han kom i Gang, greb Minderne ham, Børnene opmuntrede ham og udspurgte ham, og Resultatet blev, at han baade skrev om, hvad han selv havde oplevet fra sin tidligste Barndom, og til han havde faaet bygget sit Hus og var kommet godt i Gang som Glarmester i Svaneke, og om Forholdene her paa Bornholm i Almindelighed dengang. Hans sikre Hukommelse gjorde det muligt for ham at fortælle om mange Forhold, der laa udenfor, hvad han gennem sit Arbejde fik Kendskab til, saaledes at hans Optegnelser, da de efter et Par Aars Syslen med dem laa færdige, gav et omfattende Billede af Livet paa Bornholm for hundrede Aar siden.

Til Skildringen af Rejsen til Ishavet for at fange Sælhundede havde Johan Hansen sin Dagbog, som han førte under hele Turen, at støtte sig til. Til Oplysningerne om forskellige Svanekeforhold gav Skomagermester P. Petersen i Svaneke (f. ^{12/11} 1815, d. ^{12/12} 1906) ham Hjælp. Iøvrigt skrev han efter Hukommelsen.

For Johan Hansens Liv efter 1857 foreligger der ingen Optegnelser fra hans Haand; men hans Sønner har føjet en Efterskrift til deres Faders Erindringer, og af den skal her meddeles nogle Træk for at fuldstændiggøre Billedet af Bogens Forfatter.

»Vore Forældre blev længe boende i Svanike i det Hus ved Bykilden, hvis Bygning Fader har beskrevet, og i dette Hus er ogsaa vi, deres Sønner, alle fødte og opvoxede. Aarene gik godt, uden megen Sygdom, men med meget Arbejde. Fader havde saa godt som altid travlt paa Værkstedet, og Moder ydede ved sin særlige Gjerning i Huset sin betydningsfulde og flittige Medvirken til Fremme for alt, hvad der tjente til Hjemmets Bedste. Foruden den daglige Pasning af Huset og Børnene bestod Moders Arbejde meget i at karte og spinde den Uld, der skulde bruges, ikke alene til Strikning af Strømper, men i Særdeleshed til Vævning af vort daglige Tøj. Moder vævede ikke selv, det besørgede en Væverkone for os. Dette hjemmevirkede Tøj (Hvergarn) blev ogsaa anvendt til Søndagsklæder, men til det Brug fortrængtes det dog efterhaanden af det pænere Tøj, som Kjøbmændene handlede med.

I mange Aar var Fader ene om alt Glarmesterarbejde i Byen og dens Opland, særlig saa længe det næsten udelukkende var Brug, at Vinduesruderne skulde indfattes i Bly (enkelt eller dobbelt), hvilket der skulde en i Faget udlært Mand til at udføre. Fader bearbejdede selv Blyet fra Støbningen og indtil det gennem Blyvinden var gjort færdigt til Brug, — ved »dobbelt Bly« maatte dog to særlig hertil dannede Blylængder sammenloddess, og Moder gav da altid Fader den nødvendige Haandsrækning at holde Blylængderne i rigtig Stilling, mens Lodningen stod paa.

At Fader ogsaa havde lært at smede, kom ham ofte til Nytte paa forskjellig Maade, saaledes tildannede han f. Eks selv paa Ambolten de Jern, der paa Vinduer med enkelt Bly skulde

anbringes paa tværs over Blyet og fastgjøres ude i Rammen.

Da Blyindfatningen efterhaanden gik meget af Mode og Vinduerne forsynedes med Træsprosser, begyndte Folk, især paa Landet, at lære sig til at skjære Glas med de da fremkomne amerikanske Glasskjerere og selv at sætte Ruderne i. Ofte var det Snedkere, der saaledes begyndte at fungere som Glarmestre tillige, baade ved nyt Arbejde og Reparationer. Dog havde Fader ikke saa lidt Glarmesterarbejde efter at Vinduer med Træsprosser var blevet det mest almindelige.

Da der ikke længer var saa meget at gjøre i Glarmesterfaget som forhen, begyndte Fader at lægge sig efter at udføre Blikkenslagerarbejde, anskaffede sig efterhaanden forskelligt dertil hørende Værktøj og lærte snart at fremstille solidt og godt Arbejde i denne for ham tidligere fremmede Haandtering, som han siden altid havde ikke saa lidt at bestille i ved Siden af hans egentlige Profession. Ogsaa med Reparationer, baade af Bliktøj og andre Ting, havde Fader ofte meget travlt, da han lavede alting godt og til meget smaa Priser.

Fader var altid en meget flittig Arbejder med et godt Haandelag og stor Øvelse i at faa Arbejdet til at skride rask fremad, samtidig med at det gjordes fuldt ud omhyggeligt og samvittighedsfuldt i hver Henseende; han stod tidligt op og sluttede oftest først sent om Aftenen, ivrig efter at faa saa meget udrettet som muligt. Han maatte ikke sjældent tage Ture ud paa Landet omkring til forskjellige Gaarde for at sætte Ruder i, og saa længe han var rask og stærk nok dertil, foretog han altid disse Ture til Fods, bærende sin Pult med Indhold af Glas og Værktøj i Haanden. I de senere Aar kunde han dog kun tage paa Landet, naar han fik kjørt frem og tilbage. Disse Udflugter til Fods var vistnok i det hele gavnlige for Fader, da han derved fik Motion i fri Luft, det, som han vel ellers som Regel nok fik vel

lidt af. Som det Arbejdsmanden, han var, gav han sig ikke megen Tid og Stunder til at gaa Ture blot for at faa Motion og trække frisk Luft eller for at komme til at passiare med Folk, — det laa nu ikke for ham, han stod helst hjemme paa sit Værksted.

Saadan gik da Aarene, prægede af Flid og dertil streng Tarvelighed og Nøjsomhed i Fordringerne til Livet; men ved Siden deraf tog Fader og Moder sig dog ogsaa Tid og Raad til andet, som kunde være til Glæde og Adspredelse baade for dem selv og for os Børn, f. Eks. Kjøreture om Somrene til Almindingen og ligeledes til Allinge, i hvilken By Faders Søster Marie boede.

Fader og Moder havde ogsaa Sans for, hvad der foregik ude omkring i Verden, ligesom de interesserede sig for det, der vedrørte Samfundsforholdene i sin Helhed. Fader, der havde en god Forstand og Indsigt paa mange Omraader, blev valgt ind i Kommunalbestyrelsen (Byraadet), af hvilken han i en lang Aarrække var et virksomt Medlem, ligesom han i flere Aar gjorde et stort Arbejde i Ligningskommissionen samt længe fungerede som Retsvidne og som Medlem af Skolekommissionen. Enkelte Gange var han en af de af Øvrigheden udnævnte Vurderingsmænd til Vurdering af strandede Skibes ilandbjergede Ladning.◀ —

I Jan. 1874 solgte Johan Hansen sit Hus. Han havde tænkt paa at flytte til København, men opgav det dog denne Gang og blev boende til Leje i sit gamle Hus, som der blev bygget et Fag til, og arbejdede i sit gamle Værksted. I Marts 1878 blev det dog Alvor med Københavnsrejsen. De 3 ældste Sønner var i København for deres Uddannelses Skyld, og med den yngste flyttede da Johan Hansen og hans Hustru over til Hovedstaden, hvor de efter en kort Tid at have boet til Leje købte et Hus paa Georgsvej. Her drev Johan Hansen sin Forretning, men kun i et Par Aar. Forholdene i København var uvante, og allerede i Juni 1880

flyttede Johan Hansen og hans Hustru tilbage til Svaneke, købte et andet Hus og levede nu her, travlt beskæftigede som før, Resten af deres Liv.

Johan Hansen døde efter nogen Tids Sygeleje d. 17. Septbr. 1900 og hans Hustru d. 17. Juni 1906.

Johan Hansen havde tænkt sig, at hans Optegnelser kunde blive Grundlaget for en Bog om bornholmske Kulturforhold i første Halvdel af forrige Aarhundrede; men denne Tanke blev aldrig ført ud i Livet. Optegnelserne blev hos Familien, til Lærer Edv. Hansen paa sin eneste tilbagelevende Broders og egne Vegne d. 19. Oktbr. 1933 skænkede Manuskriptet — tillige med Johan Hansens Dagbog fra Rejsen til Spitsbergen — til Bornholms Museum.

Paa min Forespørgsel derom gav Edv. Hansen mig Tilladelse til at offentliggøre Manuskriptet i dets Helhed eller saa meget deraf, som jeg mente havde Interesse for andre end Familien.

Manuskriptet udgør en Bog paa 274 tætskrevne Kvart-sider (Kollegiehæftesider) og er skrevet med gotiske Bogstaver.

Da Johan Hansen ikke fra Begyndelsen havde lagt nogen fast Plan for, hvad han vilde nedskrive, og da, som omtalt, Nedskrivningen strakte sig over et Par Aar, idet Johan Hansen kun skrev i ledige Stunder, forholdsvis smaa Afsnit ad Gangen, er de enkelte Afsnit anbragt i tilfældig Orden. Snart er han ved at læse, hvad han har skrevet, kommet i Tanker om, at han har glemt et eller andet, og føjer det saa til mellem Omtalen af andre Ting, snart har en af Sønnerne mindet ham om noget, han engang har fortalt dem, og saa kommer det med uden Sammenhæng med Omgivelserne.

Det har derfor været nødvendigt at ordne Stoffet, og dette har jeg gjort paa den Maade, at jeg først har samlet de Af-

snit, hvori Johan Hansen skildrer sit eget Liv, og derefter dem, hvori han giver Oplysninger om almindelige Forhold i Tiden, og indenfor de store Afsnit har jeg stillet sammen, hvad der naturligt hørte sammen. Dette har medført nogle Indgreb i Fremstillingens Ordlyd hist og her; nogle Gentagelser er slettet; enkelte Fejl er rettet. Men det har ikke været Hensigten at omstøbe Optegnelserne i en moderne Form. Forfatterens gammeldags, jævnlige bornholmskprægede Udtryksform er beholdt, og der er ikke forsøgt gennemført nogen Ensartethed i Staveformer eller Sætningsbygning. Hele Manuskriptet udgives her.

Overskrifterne over Hovedafsnittene er tilføjet af mig.

Grundplanen af gamle Stuelænger og Huse (S. 78) er kopieret efter en Tegning af Johan Hansen i hans Manuskript. Alle andre Billeder er skaffede til Veje ved Udgivelsen af Bogen.

Oversigten over Johan Hansens Slægt S. 244 er gengivet efter Optegnelser og Meddelelser af Johan Hansens Børn.

Notetallene i Teksten henviser til Noterne S. 246. For Johan Hansens Slægts Vedkommende henvises een Gang for alle til Slægtsoversigten S. 244.

Jeg takker Johan Hansens nulevende Sønner fhv. Malermester Carl Hansen, København, og fhv. Lærer Edv. Hansen, Svaneke, fordi de ved at skænke deres Faders Optegnelser til Bornholms Museum har skaffet mig Kendskab til dem og gjort det muligt for mig at lade denne Bog udkomme. Og jeg takker dem og mange andre for velvillige Oplysninger til Bogen.

Rønne, Decbr. 1934.

TH. LIND.

Johan Hansen og Hustru i de Aar, da Johan Hansens Erindringer blev nedskrevne.

Almanakens Afregninger er begyndt at udgives i
Forsand 1889. og afsluttet i Forsand 1891. af
Joh. Hansen

Barneaar i Allinge 1822—1833.

Da jeg for længe siden fra Johannes er opfordret til at nedskrive Erindringer fra min Barndom og Ungdomstid, vil jeg endelig begynde derpaa. Desværre er jo meget gaaet tabt af Hukommelsen; den Tid ligger saa langt tilbage, og hvad der af Interesse mulig har foregaaet, er saaledes for Størstedelen glemt. Som Barn og under meget smaa Vilkaar fik man Intet at høre af, hvad ældre muligvis samtalede om. I Tankerne staar vel Alt, saaledes som Livet dengang pulserede, hvordan min Fødeby saa ud, hvad Folk foretog sig, saa temmelig levende for mit indre Syn, men at nedskrive noget herom er lidt vanskeligt og vil formodentlig blive meget mangelfuldt.

Jeg vil da begynde med, hvad jeg kan huske fra min første Barndom, og egentlig kan jeg huske langt tilbage. Saaledes husker jeg ganske klart et Par Smaating fra min tidligste Barndom, førend jeg var 2 Aar gammel. Det var engang, at min Fader stod ude i Kjøkkenet og havde at gjøre med at støbe et Tinlaag fast paa Hanken af et Krus, og jeg synes at kunne mindes, at en anden Mand var ham behjælpelig dermed, at jeg fik Lyst til at komme ud og se derpaa. Døren til Kjøkkenet var forsynet med en dengang meget almindelig Klinke, som man altsaa skulde trykke ned paa den Side, som var ind til Stuen, for at Klinken kunde gaa op af Hagen paa den anden Side. Moder sad og spandt paa sin Rok og tog naturligvis ikke Notits af mine Ønsker; jeg maatte da selv forsøge at lukke Døren op, men omendskjønt jeg hævede mig paa Tærerne, saa godt jeg formaaede, var det mig ikke muligt at naa Klinken, og jeg kunde altsaa ikke lukke Døren op. Jeg fik altsaa ikke set, hvordan det

Arbejde foregik. Ligeledes husker jeg, at Moder underviste min Søster Karoline, som var et Par Aar ældre eller rettere 2½ Aar ældre end jeg, med at begynde at stave sig frem i A.B.C.bogen, og da hun var meget begavet og allerede kunde læse rent, da hun var 4 Aar, har jeg altsaa ikke været mer end i det højeste halvandet Aar.

Saa meget er vist, at jeg tydelig mindes, at jeg var den mindste. Mærkeligt er det, at jeg siden Intet husker, før jeg var omkring 4 Aar. Jeg kan aldeles ikke huske noget af min Søster Maries Fødsel eller hendes 2 første Aar. Derimod husker jeg min Broder Hendriks Fødsel. Min Fader sagde nemlig til mig, at jeg kunde gaa ud paa Gaden at lege, og jeg maatte gerne blive ude helt til Aften. Jeg kan saa godt huske, at jeg undredes lidt derover, da jeg ellers ikke havde Lov saadan at blive ude, men benyttede mig fuldstændig af Tilladelsen og kom først hjem henad Aften. Da jeg lukkede Døren op til Stuen, blev jeg meget overrasket ved at se en fremmed Kone sidde paa en Stol ved Kakkelovnen med et spædt Barn paa Skjødets. Min Broder var ligesom min ældste Søster meget begavet. Han døde tidlig, næsten samtidig med at min Søster døde. Det var i 1835. En smitsom Sygdom udbrød i Allinge, idetmindste kaldte Folk den smitsom; der døde mange, men hvad egentlig Sygdommen var, veed jeg ikke. Lægehjælpen var meget mangelfuld. Der var nok en Læge i Allinge, Doktor Jensen¹, som nok ikke duede meget, og nogen Læge fra en anden By kom der aldrig. Min Moder laa ogsaa syg. Jeg var i Rønne og kom ikke til min Broders Begravelse. Min Morbroder Andreas Grønbech, som kom til Rønne og fortalte mig det, troede, det var bedst, jeg ikke kom for ikke ogsaa at blive syg. Nogen Tid efter døde min Søster, og til hendes Begravelse kom jeg. Maaske man da har ment, at det ikke var saa meget smitsomt. Som før bemærket var hun meget begavet, og da hun var 6 Aar, kunde hun hele Balles Lærebog udenad. Præsten Steenberg², som dengang var Præst i Olsker og Allinge, kom altid til Allinge for at forberede Konfirmanderne, for at fritage dem for den lange Tur til Præstegaarden, og om Sommeren benyttede han Kirken til Overhøringen. Han var en streng Mand og fordrede, som dengang var mere Skik end nu, at Børnene skulde kunne deres

Lektie godt udenad. Da han ogsaa ofte kom ind paa Skolen, var han saaledes godt kjendt med, hvilke Børn der var de flinkeste i Skolen. Da nu min Søster var den, der efter sin Alder var den flinkeste, fattede Præsten den Plan at lade hende møde med Konfirmanderne i Kirken. Naar nu nogen af Konfirmanderne ikke kunde det Stykke af Lektien, som Præsten spurgte om, nikkede han blot til min Søster, som kun var 6 Aar, og hun læste da Stykket nok saa raskt. Naturligvis har hun været meget stolt over at kunne læse det flydende udenad, som de ældre Børn ikke kunde. Præstens Bevæggrund var, at de store Børn skulde skamme sig over, at de ikke kunde deres Lektie saa godt som den lille Pige. Om det var klogt eller rigtigt af Præsten, veed jeg ikke. Nu var det ikke gaaet, men dengang var en, især en afholdt Præst, en temmelig stor Autoritet, som alle bøjede sig for. Steenberg var 24 à 25 Aar, da han blev Præst i Olsker og Allinge og var der i 6 à 7 Aar. Han blev 1833 Provst i Rønne og blev senere forflyttet til Ringsted, hvor han døde for nogle Aar siden. Som ovenfor sagt var han en streng Mand, men en dygtig Prædikant. Allingeboerne holdt meget af ham, næsten som en Halvgud. Rønneboerne var ikke ganske af samme Anskuelse og havde sommetider ogsaa en Mening, naar Provsten vilde dominere.

Som mine andre Sødskende lærte jeg tidlig at læse. At dette mulig var til Skade for Sundheden at anstrænge smaa Børn med aandelig Tænkning, det var der vistnok ingen dengang, der havde noget Begreb om, idetmindste ikke af almindelige Lægfolk. Selv Lærde tænkte vel ikke derpaa, thi hvis Præsten Steenberg dengang havde haft nogen Tanke for, hvor skadeligt det var at presse et 6 Aars Barn med at staa Side om Side med Konfirmander og være beredt til at kunne udenad alt, hvad der spurgtes de andre 14 Aars Børn om, saa burde han tvertimod givet mine Forældre Oplysning herom. At denne min Søster døde 15 Aar gammel, var dog nok en Følge af en smitsom Sygdom, der bortrev flere i ung Alder. Hun var af Natur stor og godt udviklet, med et sundt Udseende. Hun havde i de sidste Aar ikke anstrengt sig med Læsning undtagen som Konfirmand, men en Smitsot kan bortrive den stærkeste.

Min Broder, som var 5 Aar yngre end jeg, blev døbt

Hendrik Hansen Hillebrand; han var ogsaa meget begavet og var overordentlig ivrig med at læse. Han laa syg samtidig med min Søster og døde lidt før hende. Min Moder fortalte senere, at da han laa syg og jamrede sig over Mavesmerter, havde han dog sine Skolelektier saa ivrigt i Tankerne, at Moder maatte læse dem op for ham, saa han derved kunde lære dem udenad. Maaske det ogsaa mest har været i Feberfantasier. Da hans Sygdom var Smerter i Maven, som havde været meget opsvulmet, har jeg senere tænkt, at det maaske har været Orm, noget man dengang ikke brugte noget Middel imod. Lægen, der var i Allinge, forstod som sagt vistnok kun lidt, og Folk i Almindelighed havde ikke Sans for noget, der hed Sundhedsregler. Min Moder, som ellers var klog i mange Ting, hvad der angik det daglige Liv, og ogsaa havde Lyst til Læsning, havde dog ikke noget Begreb om, eller Tanke for, at det var paa Sundhedens Bekostning at nære sig ved daarlig Kost. Som Enke med smaa Midler og dertil yderlig sparsom levede hun og mine Sødskende mest af Kartofler, som hun fortjente om Efteraaret ved at grave Kartofler op for Avlsbrugerne. De, der gravede Kartofler op, fik i Reglen en Tønne for at opgrave 7 Tønder, eller som det kaldtes »hver syvende Tønne«. Altsaa, spise Kartofler, 2 à 3 Gange daglig, næsten intet Kjød dertil, blot Sild og Torsk. En sjelden Gang Ærter, men uden Kjød og Flæsk. Intet Under, at et Barn fik Mavesmerter af den Slags Levemaade. Maaske min Moder ogsaa fik sit Helbred nedbrudt derved. De sidste 4 à 5 Aar, hun levede, var hun altid skranten og blev kun 56 Aar gammel.

Naa — det var om mig selv jeg skulde skrive. — Da jeg var 6 Aar gammel, begyndte jeg at gaa i Skole.

Skolen i Allinge blev bygget 1827. Jeg kan netop huske det som en svag Drøm. Nielsen^s, som dengang var Byens Degn og Kirkesanger, holdt privat Skole. Nogen offentlig Skole eksisterede ikke i Allinge. Han fik udvirket hos Borgerne, at der af Udmarken Syd for Byen blev solgt et stort Stykke Jord, og for de derved indkomne Penge blev Skolen opført. Nielsen blev altsaa Byens første offentlige Skolelærer. Han var en streng, men dygtig Lærer. Børnene gjorde gode Fremskridt under ham. Hvert Barn havde sin egen særskilte Lektie, og hvert Barn kunde selv bestemme Lek-

tiens Størrelse, men Nielsen fordrede bestemt, at den Lektie, man opgav at kunne, skulde man ogsaa kunne udenad. Børn med et godt Nemme tog saa aldrig mindre end en Paragraf af Balles Lærebog, de tungnemme blot 1 à 2 Stykker. Denne Methode gav Kappelyst, og den, der ikke kom ud over det 6te Kapitel, var en Klodrian.

Nielsen havde først været Student. Paa Grund af Svaghed blev han af Lægerne raadet til frisk Søluff. Han tog derfor Styrmandsexamen, for til Søs en kort Tid, opgav det og flyttede til Allinge og blev Degn og Skolelærer. 1832 fik han Degnekaldet i Klemensker, hvor han døde.

Folk sendte meget punktlig deres Børn i Skole, især om Vinteren; om Sommeren skulde mange ud at vogte.

Førend jeg og mine Sødskende kom i Skole, skulde vi kunne læse flydende (paa Bornholmsk: »læza rå«) i en Bog; det lærte Moder os. Den første Dag jeg kom i Skole, havde jeg det første Bud i Katekismussen til Udenadslektie. Da jeg slap godt derfra, tog jeg de næste 2 Bud til Dagen efter. De øvrige 7 Bud til den 3die og 4de Dag. Paa omtrent 3 Uger var jeg færdig med Katekismussen og kom saa i Balles Lærebog. Som først bemærket havde Nielsen den Methode, at hvert Barn kunde tage sig Lektie, som han eller hun selv vilde. Den indbyrdes Undervisning brugtes i Skolen. Jeg husker saa godt, hvor stolt jeg var over, at jeg den første Dag jeg kom i Skolen blev sat til Hjælper for nogle ældre Børn. Paa en Vægtabel stod A B og helt ned til Ø og Aa, og paa en anden Stavelser med 2 Bogstaver, og saa fremdeles. Jeg fik en Stok, vel omtrent een Alen lang, og pegede paa B A og A B og helt igjennem og skulde saa sige det, naar mine Elever ikke kunde. De flinkeste i Skolen var Hjælpere ved denne Undervisning.

Skoletiden var fra 8 til 12 Form. og fra 1 til 4 Eftm. Skoleplanen var ens altid. Naar vi kom om Morgen, sang vi først »Jeg atter da i Jesu Navn min Gjerning skal begynde«. Derefter blev hvert Barn især hørt i sin Udenadslektie, og dermed var Nielsen færdig Kl. 9. Fra 9 til 10 læste hele Skolen indenad, almindelig Fædrelandshistorie, fra 10 til 11 var der Skrivning efter Tabeller, som omhandlede hele den oldenborgske Kongestamme, fra 11 til 12 Regning. Lighedan om Eftermiddagen, den første Time In-

denadslæsning, den anden Skrivning og den tredie Regning. Børnene var delt i 2 Klasser. Første Klasse var de yngste. At avancere og komme i anden Klasse var det, man higede efter.

Naar Børn skulde begynde at skrive, og de ikke fra Hjemmet havde faaet nogen Undervisning heri, begyndte de først at skrive i Sand. Dertil brugtes et lavt Bord, en 2 à 3 Al. langt og vel $\frac{1}{2}$ Al. bredt. Denne Bordplade, eller Sandbord, som vi kaldte det, var horisontalt som et andet Bord. Rundt om Kanterne var paasat en List vel $\frac{1}{4}$ Tomme høj, for at det Sand, der laa paa Bordet, ikke skulde falde ud paa Gulvet. Til at skrive med brugtes en Træpind, noget længere og tykkere end en Griffel. Her lærte altsaa de mindste Børn at skrive Bogstaver og Tal, og da Sandet var tørt og af saa fint Sand som muligt, var det blot med en lille Brik at jævne det ud, og saa atter begynde forfra. Derefter begyndtes at skrive paa Tavle med Griffel, og først naar man kunde skrive nogenlunde godt, begyndtes med Skrivebog. Da godt Skrivepapir dengang var dyrt, skulde Børn først kunne skrive Bogstaverne tydeligt paa Tavle, førend de fik Tilladelse til at faa Skrivebog. Der var 2 Slags Papir dengang. Det simple kostede 1 Skilling Arket, men det var ikke saa godt at skrive paa som det bedste. Dette kostede 2 Skilling for et Ark. Det kaldtes Bikubepapir. I hvert Ark var en Bikube som Vandmærke. 2 Skilling for et Ark Papir var mange Penge dengang, og det var først, naar man kunde skrive ordentligt, at man fik Tilladelse til at købe det, men da var det om at gjøre at kunne skrive rigtig net. For nu at faa saa meget som muligt skrevet paa Siderne i Bogen lærte man sig til at skrive Bogstaverne smaa og Linierne tæt sammen. Det var en fast Regel at skrive hveranden Side med latinske og hveranden Side med danske Bogstaver.

Til Regning brugtes Cramers Regnebog. Naar man først havde gennemgaaet de 4 Specier i ubenævnte og benævnte Tal, begyndtes med Regula de tri i hele Tal, derefter Brøk. Nielsen indførte som fast Regel, at naar man begyndte i Regula de tri, skulde man have Cifferbog, hvori hvert Regnestykke blev indciffret. Dette forklarede han for os var af største Vigtighed, naar vi senere hen i Livet skulde benytte

Regning, og maaske for Størstedelen havde glemt det; vi kunde da kaste op i Cifferbogen og se Regnemaaden. Det var en god Indretning af Nielsen. Havde jeg ikke haft min Cifferbog, havde jeg nok for det meste glemt at regne med Brøk og havde ikke kunnet give mine Børn nogen Vejledning heri.

Saasnaart vi kunde skrive Sammenskrift nogenledes godt, fik vi Tabeller at skrive efter. Disse Skrivetabeller var alle om den oldenborgske Kongestamme, begyndte med Christian den første, og helt op til Frederik 6te, og var en kortfattet Beretning om de vigtigste Begivenheder i hver Konges Tid. Nogen Retskrivning eller Stilskrivning var der aldrig Tale om. Grammatik heller ikke. Komma og Punktum blev nævnt, at vi skulde sætte, men de øvrige Adskillelsetegn hørte vi aldrig noget om. Naar vi blot skrev akkurat efter Tabellen og skrev smukt og rent og ikke fik Blækklatter i Bogen, saa var alt godt. Jeg har ofte senere tænkt paa, at det var mærkeligt, at Nielsen, som ellers var en streng Lærer, ikke forklarede os Reglerne for at skrive korrekt. Jeg kan imidlertid ikke erindre, at han nogen Gang forklarede os, hvor vi skulde bruge store Bogstaver. Naar jeg senere skulde skrive noget, havde jeg intet Kjendskab til, hvad der skulde begyndes med smaa eller store Bogstaver. Den Smule, jeg kan, har jeg lært af mine Børn. Derimod blev vi godt øvede i at stave udenad. Nielsen fremsagde korte og lange Stavelser, som vi saa skulde stave højt udenad. Ord fra 1 til 8 à 9 Stavelser. Dette skjærpede Tænkeevnen. Vi fik ogsaa andres Haandskrifter at læse, for at lære os til at læse andres Breve.

Der boede en Mand i Allinge ved Navn Hans Hansen, der havde 7 Sønner, hvoraf de 5 var til Søs; den yngste, som var paa min Alder, hed Ole og lever endnu; da vi var Skolekammerater, kom jeg der ofte, og her fik jeg ofte de Breve at læse, som de fik fra deres andre Sønner, som var til Søs. Derved fik jeg god Øvelse i Skriftlæsning. Deres 5 Sønner, som var Sømænd, druknede alle. Den næst yngste, som hed Edvard, gik ud og badede en Paaskedag, det var et godt Solskinsvejr, men kom hjem, gik til Sengs og døde nogle Uger efter.

Men nu til Skolen igjen! Nielsen havde en lille Fløjte,

som han blæste i, naar Timen skulde begynde og ende; den var ikke større end, at den kunde have Plads i Vestelommen. Et Stød i denne Fløjte, »Piwa«, gav en skarp skingrende Lyd. Til at revse med brugte han en Tamp, men den var kun lille. Ørefigener uddeltes ogsaa af og til. Jeg fik aldrig af Tampen, men han havde en anden Maade at straffe paa, som Børn var meget mere bange for end Tampen, og det var at lade os ligge paa Knæ. I Skolestuen var en stor Bilæggerovn (Vindovne kjendtes ikke), og den ene Kakkelovnskrog brugtes til at ligge paa Knæ i. Det var kun sjælden, at den Straffemaade kom i Anvendelse, men skete det, var Skammen des større. Jeg maatte ogsaa ligge paa Knæ engang, ikke i Kakkelovnskrogen, men midt i Døren til Forstuen. Anledningen hertil var følgende: Hver Dag, naar Skolen hævedes om Eftermiddagen, sang vi Salmen »Saa ender jeg nu denne Dag og ender den med Glæde«. Naar vi sang, stod vi alle opstillede i en Række paa Gulvet. Jeg kom saaledes engang til at staa ved Siden af en Pige, Marie hed hun; Faderen hed Lars Andersen. Hun lever endnu som Enke i Allinge. Midt under Sangen hviskede hun til mig, om vi ikke skulde bytte Griffler. Jeg glemte at synge for at underhandle og bedømme Fordelen ved denne Grifflerbytning. Pludselig bliver jeg greben i Haartoppen. Nielsen havde lagt Mærke til, at jeg havde andet at varetage, og var gaaet bag om en Bænk og kom, uden at jeg anede noget, og greb mig i Haaret og bar mig i Haartoppen, saa jeg ikke kunde røre Gulvet med Fødderne, hen til Døren og befalede mig at ligge paa Knæ paa Dørtærskelen. Her skulde jeg ligge, til alle Børn var ude af Skolen. Pigen fik ingen Straf. Formodentlig har Nielsen ment, at jeg var den mest skyldige. Da nu Sangen var endt, maatte de andre Børn gaa forbi mig. Da alle var ude, fik jeg Tilladelse til ogsaa at gaa. For mit Vedkommende endte jeg sandelig ikke denne Dag med Glæde, som Sangen lød, thi aldrig i hele min Barn-domstid følte jeg mig saa ulykkelig og skamfuld som dengang. Da jeg kom ud paa Gaden, løb jeg hjem saa stærkt jeg kunde. Mærkeligt nok var der ingen af de andre Skolebørn, der senere sagde et eneste Ord til mig herom. Formodentlig har de alle haft den Følelse, at jeg blev altfor haardt straffet for min Uagtsomhed. Heller ikke vidste de andre,

som stod og sang, hvad jeg havde gjort, der fortjente en saadan Medfart. Maaske de, da de fik det at vide, har syntes, at her var Nielsen for streng. Om mine Forældre fik det at vide, ved jeg ikke. Jeg skulde nok vogte mig for at sige det, og de talte aldrig til mig derom.

Skolen havde nogle Landkort, som hang paa Væggen. De var kun smaa, maaske omtrent 3 Kvarter høje og noget smallere. Der var kun en 2 à 3 Stykker. Et af disse var over Danmark, de andre 2 husker jeg ikke nu. Nogle Geografier var der ogsaa. At læse i Geografi og læse paa Landkort foretoges i Læsetimen.

Dengang brugtes Fjerpenne til at skrive med. Naar Skrivetimen begyndte, havde Nielsen travlt med dels at skjære ny Penne og dels at spidse gamle. De noget ældre Børn øvede sig i at skjære Penne selv. Gode Gaasefjere var en meget søgt Artikel. De bedste Pennefjere var dem, som Gæssene tabte i den Tid de fældede. Vi søgte altid paa Gader og Udmærk, hvor der gik Gæs, for at finde Pennefjere; det er de største Fjer, der sidder i Vingen. Børnene, som skulde lære sig til at skjære Pen, maatte altsaa have en skarp Pennekniv. At skjære en god Pen skulde der Øvelse til. Først skar man den yderste Spids af Fjeren, saa tog man med Pennekniveskafet, hvori der i Enden sad en $\frac{1}{2}$ Tomme lang Tap, og stak den i Fjeren, efter først at have skaaret et lille Snit paa langs i Fjeren, og gav et Ryk, hvorved der fremkom en Split i Fjeren. Nu skulde Pennen videre skjæres for at faa den Facon, som vore Staalpenne nu har. Naar Pennen blev sløv, skulde den spidses; blev Splitten til sidst for kort, maatte man atter give den et Ryk med Knivskafet og saa skjære Pennen til, og hermed kunde man vedblive helt op til Roden af Fjeren. En god Fjerpen var behagelig at skrive med, men da de var blødere end Staalpenne, skulde man helst være let paa Haanden.

De Tavler, vi havde dengang, var i Reglen større end vore nuværende og med stærke Rammer om. Regnetimen var den, jeg holdt mest af. Jeg fattede hurtigt og kom snart langt hen i Cramers Regnebog. Da Facit her staar anført under hvert Regnestykke, kunde man altid selv se, om man fik det rigtigt, og det var altid en Glæde, naar man fik et stort Regnestykke rigtigt. Jeg havde til Sidekammerat en

Søn af Peder Kofod til Slotsvangegaard, som hed Mads; vi fulgtes temmelig ens i Regnebogen, men det kom af, at jeg i 2 Somre vogtede Køer og saa atter kom i Skolen efter Høst. Han var ogsaa lidt borte fra Skolen om Sommeren, men ikke saa længe som jeg. Naar jeg saa kom i Skolen, var han forud for mig, det kunde jeg ikke finde mig i, og snart var jeg atter lige med ham, og derefter forud. Denne Mads Kofod⁴ kom senere paa Latinskole i Rønne, blev Student, læste Theologi, skulde være Præst, men døde forinden i en ung Alder.

Da Nielsen 1832 blev forflyttet til Klemensker, blev Boh n⁵, som endnu lever i Allinge, antaget til midlertidig Lærer. Han var dengang maaske en 18 à 19 Aar, havde ingen Examen, og det, han kunde, var kun lidt. Da han selv kun kunde regne de 4 Specier og ikke havde Begreb om Brøkregning, kunde han ikke forklare eller vejlede mig noget. Jeg var dengang i Thararegning og kom altsaa ikke videre. Min Fader fandt nu paa, at jeg skulde hen til Hans Grønbech, som ejede en Stubmølle Syd i Byen, for at lære at regne mere hos ham. Han var nemlig dygtig i Regning og Skrivning. En Opskriftbog af ham fik en af mine Sønner af Lieut. Low's Efterladenskaber. Hvorledes den var kommet i Lows Besiddelse ved jeg ikke. Jeg kom ogsaa derhen og begyndte, men det blev ikke til noget. H. G. skulde passe Møllen, og jeg sad i Stuen, hvor der løb en 5 à 6 Smaa-børn, og jeg kunde ikke faa Ro til at passe min Regning.

I Foraaret 1833 var jeg med min Fader i Rønne. Her fik han Glarmester J e p p e P e t e r B o s s⁶ til at love ham at tage mig i Lære. Boss fortalte mig senere, at min Fader havde ytret, at han ikke troede, han levede længe, og derfor vilde han, at Boss skulde love ham at tage mig i Lære. Boss havde da tænkt: du er jo en ung Mand og kan leve længe endnu, men lovede alligevel at tage mig i Lære. Den 17de Juni derefter døde min Fader, og da det i de senere Aar var gaaet tilbage for ham paa Grund af Svaghed, blev der kort efter Auktion paa Hus og Gods for at dække Gjælden. Gjælden blev betalt hver Skilling, men min Moder beholdt kun alle sine Klæder og det meste Bohave og 4 Børn. Min ældste Søster kom strax ned til vor Mormoder, som var blevet Enke Aaret i Forvejen. Ved Auktionen kom Boss derned og

sagde til Moder, at jeg kunde komme til ham, saasnart hun kunde faa nogen til at kjøre mig til Rønne. Min Morbroder Peter Hillebrand kjørte mig derud den 15de Juli, altsaa 4 Uger efter at min Fader døde. Min Fader døde om Natten. Da vi Børn vaagnede om Morgenen, sagde Moder, at Fader var død, men vi skulde ikke græde.

Da jeg kjørte til Rønne, blev jeg af min Morbroder meget indtrængende formanet til at være lydig og opføre mig godt. Jeg var kun 10½ Aar gammel, saa han har maaske frygtet for, at Boss snart vilde sende mig hjem igjen. Min Moder indprentede mig ogsaa sine Formaninger, og jeg tænkte ved mig selv, at jeg nok skulde opføre mig saaledes, at Boss skulde synes om mig. Naar jeg derfor i Førstningen kom til at gjøre noget, jeg blev revset for, var der Intet, der forskrækkede mig mere end, at Boss truede mig med at sende mig til Allinge igjen. Jeg gjorde mig derfor al Umage for at være saa flink og god som muligt. Var jeg dengang ikke kommet til Boss, var jeg maaske blevet Vogterdreng paa en Bondegaard. Der var allerede lidt Tale derom, mens Fader levede, at jeg skulde til Mægaard i Olsker at vogte Kvæg.

At mine Forældre sad i trykkende Omstændigheder, havde jeg dengang intet klart Begreb om. Vel vidste jeg, at mange af mine Sidekammerater fik bedre Mad hos deres Forældre, end jeg fik hjemme, og at Fader ikke tjente noget, paa Grund af, at han ikke var rask, men hvordan det stod til med mine Forældres Formuesomstændigheder, var mig ubekjendt. Det havde jeg ingen Tanke om. Saa megen Forstand havde jeg, da Fader døde, at Moder ikke kunde have os hjemme, og jeg var derfor meget glad over at komme til Boss, dels fordi jeg allerede dengang havde stor Lyst til det samme Haandværk, som min Fader havde, da han allerede i den sidste Tid, han levede, underviste mig i at skjære Glas og at kitte Vinduer, og dels fordi jeg nu levede langt bedre, end jeg før kjendte til. Hos mine Forældre fik jeg og mine Sødskende altid kun bart Brød og dette af en halv Del Ærter og en halv Del Rug; hos Boss var det anderledes bedre, godt Rugbrød med Smør eller Fedt paa til »Ujnjarna« og ellers god Mad i Maaltiderne. Saaledes har jeg altid husket, at den første Dag, jeg var

der, fik vi til Middag stegt Flæsk med nykogte Kartoffler til og derefter tyk Mælk med Fløden paa og et Lag Puddersukker. Det var en Ret, jeg aldrig før har faaet. Jeg forstod nu, at jeg vilde faa det godt, og jeg stræbte ogsaa efter at være slittig for at kunne blive der. Jeg vilde følt mig meget ulykkelig, hvis jeg nu skulde tilbage igjen for at vogte. Det havde jeg prøvet i 2 Somre, og det holdt jeg ikke af. —

Jeg vil her gjøre et lille Tilbagetog for at fortælle lidt om min Vogtetid. Da jeg var 8 Aar, skulde jeg vogte Kørerne for Morfaders. De havde 4 Køer. Den første Dag fulgte min Morbroder H. Grønbech, som var 8 Aar ældre end jeg, med mig for at instruere mig i, hvorledes jeg skulde forholde mig. Først skulde jeg passe paa, at Kørerne, naar jeg drev dem op i Vangen, altid skulde gaa den ene efter den anden ad en bestemt Sti, der laa langs med et Gjærde. Naar Engen var naaet, hvor der skulde vogtes, skulde jeg passe, at Kørerne ikke overskred en bestemt Grænse. Ved Engen laa et Skovkrat, der kaldtes »Kjæret«, og som var indhegnet. Hvis Kørerne nu begyndte at bisse, skulde jeg gjenne dem saaledes, at de løb ind i Kjæret, og saa skulde jeg lukke for dem. For at jeg kunde vide, naar det var Middag, lavede han en Art Solskive ved at jævne en lille Plet i Engen, saa stor som en Tallerken. Her stak han en Pind i Jorden midt i Cirklen og en anden Pind i Kanten mod Nord. Naar nu Skyggen fra den midterste Pind berørte den anden Pind, var det Middag, og saa skulde jeg drive Kørerne hjem. Efter at jeg saa havde modtaget en gjentagen Instrux, om nu at huske Alt, gik han hjem. Nu begyndte jeg rigtig at kjede mig. Jeg havde en Skive Smørrebrød med i en lille Pose, og den var det nok bedst at spise op. Det var snart besørget, og da Tiden faldt mig meget lang, gik jeg bestandig hen til Solskiven; men Skyggen havde et langt Stykke tilbage. Jeg saa op til Solen, men den syntes ikke at flytte sig. Tæt ved Engen laa et gammelt Hus, hvor der boede et Par gamle Folk. Manden hed Hans Andersen og kaldtes for »Hans Anders i Kjæret«. Der gik jeg hen for at spørge, hvad Klokken var, thi det maatte vist snart være Middag, omendskjønt Solskiven ikke viste det. De gamle sad i Stuen, og jeg fik den Besked, at Klokken

var 9. For at se, om dette kunde være rigtigt, gik jeg hen og saa paa Klokken; jo, den var kun 9, altsaa endnu 3 Timer til Middag. Jeg gik nu en lang Tid og længtes efter, at det vel snart maatte være Middag. Skyggen paa Solskiven forekom mig aldrig naaede til Maalet; den var vistnok ikke rigtig; det maatte bestemt være Middag, og ifølge denne Anskuelse samlede jeg Kørerne sammen og begyndte Hjemmarchen. Jeg frygtede nok for, at det var lidt for tidligt, men der skulde jo ogsaa Tid til at komme hjem. Da jeg nu kom i Gaarden, kom en ud og sagde mig, at Klokken kun var halvelleve. Saaledes endte den første halve Dag i min nye Stilling. Om Eftermiddagen gik det lidt bedre, da jeg ikke maatte drive hjem, før Solen var nede. Her var intet at tage fejl af.

Dagen efter gav H. Grønbech mig en lille Fløjte, hvori der var 5 à 6 Lydhuller, og saa underviste han mig i at flytte Fingrene saaledes, at jeg kunde lære mig til at pibe Melodien til Vogtermarchen »Hå driv hjem, hå driv hå«. Nu havde jeg den til Tidsfordriv, og jeg kunde ogsaa tilsidst pibe denne Melodi ganske godt. Nogen anden Melodi tænkte jeg ikke paa at øve mig i, og dette blev altsaa hele min musikalske Uddannelse. Siden gik det lidt bedre. Solskiven maatte dog være rigtig, thi Skyggen naaede virkelig Middagspunktet — naar jeg blot ventede. Om Søndagen var jeg fri, da dreves Kørerne ind i en Løkke, der laa et Sted i Løsebæk⁷.

Saasnart der begyndte at indhøstes, kunde man vogte overalt, hvor der blot ikke stod eller laa Sæd. Markerne var da fælles for alle, og man havde da hele Byvängen at vogte paa. Nu gik Tiden bedre, thi Vogterdrengene og Pigerne samledes nu og vogtede i Fællesskab. Opdagede vi et Sted med godt Græs, drev vi hele Kvægflommen derhen, og saa kunde vi sommetider være en lille Trop Vogtebørn, der morede os ved Lege og lod Kørerne passe sig selv. Vi havde ogsaa vore Lærebøger med for at lære en god Del udenad, til vi igjen skulde i Skole. Aaret efter kom jeg til at vogte hos en Mand, der hed Jørgen Thorsen. Han var Enkemand og meget brystsvag, men havde en voxen Søn, som bestyrede det hele. Den Søn hed Thor, var meget geskæftig med alt muligt, havde et Huggehus med godt Værktøj. Han havde

en lille Baad, som han tog ud med for at skyde Havfugl. Haglene dertil lavede han selv. I Regnvejr, naar Kørerne ikke kom ud, maatte jeg gjerne beskjæftige mig i Huggehuset. Han underviste mig i at lave smaa Kurve, og jeg lavede ogsaa en firkantet Kurv, med fire Stolper og Tværstykker oppe og nede og Fletninger i Aabningerne. Kurven havde tilsidst mine Søstre, og den er maaske til endnu. —

Engang kom Thor op til mine Forældre tidligt om Morgen, før den Tid jeg ellers skulde komme, og spurgte, om jeg vilde følge med; han skulde kjøre til Knarremosen i Rutsker for at hente Kuletørv. Jeg kom snart i Klæderne, helt fornøjet over at komme ud at age, og var det end paa en Tørvvogn, glædede jeg mig dog meget derved. Jeg skulde med for at hjælpe til med at læsse Tørvene paa Vognen. Den Dag var en hel Festdag for mig.

Hvad der trykkede mig mest, var, at jeg skulde vogte om Søndagen. Blot jeg dog maatte være fri om Søndag Eftermiddag, saa var det endda gaaet an, men hele Søndagen, det var drøjt! En Søndag Middag, jeg skulde ud med Kørerne, græd jeg i Laden. Thor kom i det samme og spurgte, hvad der fejlede mig. Jeg blev lidt bange og sagde, at jeg havde ondt i Hovedet. »Saa skal du tage en Hue paa«, sagde han, »saa gaar det nok over«, og med den Trøst maatte jeg lade mig nøje. Noget paa Hovedet havde jeg kun sjælden; det vidste Børn ikke meget af dengang.

Endelig gik den Sommer, og siden var jeg fri for det kjedelige Vogteliv. Boss havde ogsaa 2 Køer, men de blev tøjrede. —

Lærlinge- og Svendear i Rønne. 1833—1843.

Den 15. Juli 1833, 4 Uger efter min Faders Død, indtraadte jeg i Lære, 10½ Aar gammel, hos Glarmester Jeppe Peter Boss i Rønne. Det var tidligt at komme i Lære, og man skulde vel synes, at det havde været tjenligere at gaa i Skole, men min Skolegang var afsluttet i Allinge, da Nielsen blev forflyttet derfra Aaret før, og nogen Skolegang har jeg ikke senere faaet nogen Del i. Jeg begyndte at arbejde med paa Værkstedet den første Dag, jeg kom, og som enhver anden Læredreng paa den Tid hjalp jeg til med Alt andet i Huset forefaldende Arbejde.

Den første Dag jeg var der satte Boss mig til at kitte en Vinduesrude i et gammelt Vindue. Jeg tog for fast paa Kitkniven og knækkede Ruden. Boss sagde blot, at saadan kan man ikke levere Arbejdet. Siden gik det nok bedre, men jeg var dog ofte uheldig og knækkede Ruder. Grunden hertil var, at Glassen dengang var meget tyndt og skjævt, og da Boss altid skulde gjøre Arbejdet hurtigt og skiftede Ruderne uden at lægge Kit under, som kunde støtte dem, blot en enkelt Klat paa de værste Steder, laa Ruderne og bævrede og var let trykket i Stykker. Uheldigst var jeg ved at kitte indvendig; da gik Ruden itu ved at trykke for fast mod Stifterne.

Boss havde en Søster, som hed Sofie, og hun kittede ogsaa. Hun var bedre vant til det, og saa maatte jeg i nogen Tid ikke kitte indvendig. Sofie var omkring 8 Aar ældre end jeg, men meget barnagtig og stridig. Hun søgte ved alle Lejligheder at drille mig. Da jeg havde været der et Aars-tid, var jeg godt øvet i at kitte, saa jeg gjorde det mere ak-

kurat end Sofie. Naar Vinduerne var kittet og afpudset, skulde Kittet rettes, da det altid blev stødt og trykket af Pudsekluden. Det skulde jeg gjøre. For at jeg nu skulde have Besvær hermed, kittede Sofie sine Vinduer saa skjødsløst som muligt. Jeg blev nu vred herover og sagde til hende, at naar hun vilde kitte saaledes, havde jeg mere Arbejde med at rette Kittet end at kitte forfra. Da jeg helst vilde være fri for hendes Hjælp, gjorde jeg mig al mulig Umage for at faa det færdigt paa kort Tid. Jeg tilegnede mig derved en god Øvelse, og var det en enkelt Gang, at Boss selv kittede, kunde han ikke følge mig i Hurtighed. Sofie blev snart helt fri for at kitte, og jeg var meget glad herover.

Imod Bosses Kone viste Sofie sig altid ulydig og stridig. Boss, som af Naturen var ilter og hidsig, skjældte sin Søster ud mange Gange, men det brød hun sig ikke om. Jeg fik ogsaa min Part, naar jeg kom til Fortræd med noget, af og til en under Øret, især de første Aar, men det gik snart over. Naar jeg kom til ved Uagtsomhed at knække en Rude, sagde jeg øjeblikkelig dette til Boss. Jeg vidste, at jeg skulde have en Rivaf, og det kunde jeg lige saa godt tage strax som at vente; en halv Time efter var Boss lige god igjen, og saa var den Kattepine overstaaet.

Jeg havde altid nok at gjøre. Paa den Tid kjendtes ikke vandrevet Kridt. Vi fik Kridt i store Stykker, og saa maatte jeg rive det paa et Rivejern. Dette var stort, vel en 18 Tom. langt og halvt saa bredt. Det blev lagt i et Trug, og saa tog jeg et Kridtstykke saa stort som jeg kunde holde i Haanden, og førte det frem og tilbage paa Rivejernet. Naar Kridtstykket omtrent var oprevet, rev jeg mange Gange Fingrene til Blods. Fint blev ikke Kridtet paa den Maade, men der kjendtes ingen anden Maade at gjøre det paa. At knuse det med en Sten eller en Hammer var endnu senere; det brugte Malerne, naar de skulde have Kridt i Farverne. Jeg skulde ogsaa lave alt det Kit, der brugtes, og dette var ikke noget let Arbejde for en 11 à 12 Aars Dreng; men naar jeg blot havde Kridt revet, syntes det mig dog let.

Da jeg kom til Boss, boede han Syd i Byen, lidt Sydøst fra Kirken i en Gade, der løb i Krinkelkroge og kaldtes »Vimmelskaftet«. Her havde hans Fader og Farfader boet.

Pladsen var indskrænket, der var en lille Have til, og i et Hjørne af Haven var der en lille Bygning, en 3 Al. i Firkant indvendig, det kaldtes Lysthuset, men brugtes til at rive Kridt og lave Kit i, saa det var fuldt af, hvad dertil hørte. Om Vinteren var der koldt, omendskjønt der var Lervægge i. Da vi i 1835 kom ned at bo paa Storegade¹, fik vi bedre Plads. I den søndre Længe blev der nu Plads til Kridtoplag, og her stod jeg nu i mange Aar og rev Kridt og lavede Kit. For nu at kunne være lidt i Forhaand med revet Kridt, foreslog jeg Boss at rive saa meget Kridt som muligt om Vinteren. Dette maatte jeg naturligvis gjerne. Jeg fik nu en stor, tom Tønde at fylde i, og nu benyttede jeg Tiden, naar jeg ellers ikke havde noget, der skulde gøres, til Kridtrivning. Efterhaanden som det fyldte i Tønden, blev jeg desmere ivrig dermed. Da mit Kammer var i Nærheden, blot Bryggerset imellem, stod jeg mange Gange tidlig op for at rive Kridt, uden at Bosses vidste det. Det, der kneb mest, var at faa tændt Lys. Lys havde jeg i en Stage inde fra Værkstedet, men det gjaldt om at faa det tændt. I Bryggersskorstenen stod en Fyrlade. Her slog jeg Ild, men havde jeg staaet og kimpet for længe, kunde de hørt det, især Pigen, som havde sit Kammer nærmere end Stuerne. Jeg fik fat i en god Flint, saa jeg kunde slaa Ild med et eneste Slag; det vakte ikke Opmærksomhed. Inden Foraaret havde jeg Tønden fuldpakket, og nu kom jeg ikke i Forlegenhed om Sommeren.

Jeg omtalte før, at Sofie Boss i Førstningen jeg var der drillede mig, vrængede ad mig, naar jeg talte, og paa mange Maader gjorde Nar af mig. Til sidst blev jeg baade vred og kjed deraf og søgte at gjøre Gjengjæld. Jeg sagde altid du til hende og havde ingen Respekt for hende, og det var hendes egen Skyld.

Boss havde et Stykke Jord i et Sted i Vangen, som kaldtes »Skolekrogen«². Her tøjredes Kørerne om Sommeren, og saa skulde Sofie gaa derop om Middagen og malke dem. En Dag blev hun usædvanlig længe borte, og da Klokkeren var 3 à 4, blev jeg sendt af Sted for at se efter hende. Da jeg kom derop, gik hun ganske rolig og søgte efter Firkløver. Kløver har sædvanlig 3 Blade, men der kan ogsaa findes Kløver med 4 Blade paa, og det var en Raritet at samle saadanne.

Da jeg nu kom, havde hun omtrent en Haandfuld. Jeg gjorde mig meget venskabelig og beundrede den Mængde Firkløver, hun havde samlet, men pludselig nappede jeg hele Visken ud af Haanden paa hende og løb hen og puttede den i Munden paa den ene Ko. Hun skjældte, og jeg lo ad hende og løb hjem i Forvejen. Boss spurgte, hvad der var i Vejen, og hvad hun bestilte. Jeg sagde, at hun gik og søgte efter Firkløver. Da hun kom hjem fik hun Skjænd, fordi hun var blevet for længe borte.

Da vi kom ned paa Storegade, blev Husholdningen større. Boss købte mere Jord, saa vi havde 4 Køer. Saa anskaffede han Brændevinspande^s, og nu holdtes Tjenestepige. Sofie var nu altid i Stuen, beskjæftiget med Spinderokken, saa noget Kjævleri med hende havde jeg ikke senere. Hun blev gift nogle Aar efter med en Maler Peter Koføed, fik 3 à 4 Børn og døde i en ung Alder.

Boss havde en yngre Søster, den yngste af dem alle. Hun hed Engeline, var 2 Aar yngre end Sofie. Hun tjente som Barnepige hos Krigsraad Curdts^s (Læge i Rønne), kom senere til Kjøbenhavn, hvor hun siden altid har været, blev gift, blev snart Enke, da saa vidt jeg husker hendes Mand blev skudt ved militære Øvelser. Hun har i mange Aar været hos nogle Jøder og lever vist endnu.

En 3die Søster, næst op til Sofie, hedder Marie, hun tjente i Kjøbenhavn, da jeg kom til Boss, men kom hjem Aaret efter for af Regimentskirurg Goos^s at blive opereret for en Gevækst, hun havde paa den ene Skulder. Denne Operation blev foretaget i Bosses Stue. Boss holdt hende, mens Goos skar Gevæksten ud. Bosses Kone, Sofie og jeg var ude i Kjøkkenet. Vi hørte kun een Gang, at hun gav en Lyd fra sig. Gevæksten var stor som et Hønseæg. Den værste Smerte havde været, da Goos trak den ud med Rødder. Hun blev snart helt rask og har siden ikke haft nogen Meen deraf. Goos sagde, at det var det tapreste Menneske, han havde opereret. Den Gang kjendtes ikke til at bedøve Patienterne. Hun kom atter til Kjøbenhavn, blev gift med en Murersvend Beker, flyttede til Rønne, havde det altid smaat, havde mange Børn, og for et Par Aar siden døde Beker. Konen lever endnu.

Bosses ældste Søster, Stine, blev gift med en Tjene-

stekarl Johan Koføed. Dette Ægteskab havde Boss meget imod, men da Joh. Koføed var en driftig Mand og blev Vognmand, blev de alligevel Venner senere. Deres ældste Datter af Glarmester Madsens Hustru^o.

Boss havde en Broder, Niels Boss, ham var det altid smaat for. Han havde ikke nogen Lyst til Haandværket, havde mere Lyst til at fiske, var lidt til Søs, giftede sig, gik lidt paa Sjoarbejde, fik af og til nogle Tavler Glas og indsatte Ruder, blev tilsidst Nattevagt paa Havnen og døde maaske omtrent et halvhundrede Aar gammel. Han havde altid Lyst til at gjøre Løjer, men var noget raa i det hele. Det var et Aar, at Boss tillige med flere Jordejere skiftedes til at holde Nattevagt i Vangen over deres Kartoffelmarker, da der af og til blev stjaalet Kartoffler om Natten. Niels Boss og jeg skulde ogsaa holde Vagt. Niels fik en gammel Bøsse med, som han ladede for at forskrække Tyvene med. Dem saa vi intet til, men da Niels havde Lyst til at skyde, gik vi op i Nærheden af Skovgaarden, som laa i Nærheden, og her gik nu Niels hen og affyrede Skuddet lige ved Stuelængen, det syntes han var morsomt. Han var ogsaa meget virksom med at skyde Nytaar ind. En Nytaarsaften, han og Konen var indbudt til at spise hos Bosses, blev de for længe borte; Boss spiste helst tidligt. Jeg blev nu sendt derhen for at minde dem om at komme; de boede helt Nord i Byen. Da jeg kom, var Niels Boss ivrigt beskjæftiget med at lade Bøssen; da det var gjort, skulde han ud for at give Naboen et Skud. Jeg skulde naturligvis ogsaa med ud at se derpaa. Naboen var en Pottemager. Kjøkkenet vendte ud til Gaden. Inden for Vinduet stod netop Konen med en Lerlampe i Haanden og lavede lidt paa Væggen, maaske hun netop havde tændt den. Niels stillede sig nu lige under Vinduet og skjød. Konen indenfor tabte Lampen af Haanden. Lampen slukkedes og gik formodentlig i Stykker. Dette var netop morsomt. Efter denne Bedrift fulgte han og Konen med mig. Mange Gange gjorde det mig ondt for ham, thi Boss var aldrig venlig imod ham, men bed ham for den meste Tid noget kort af, naar de talte sammen. Grunden hertil var at Niels ikke var efter Bosses Hoved. Deres Fader havde heller ikke kunnet faa Niels til noget. Han havde prøvet at anbringe ham i Skræderlære, men det hævedes snart. Da

Boss var den ældste af sin Søskende og fik Hus og Værksted efter sin Fader, blev han den mest velhavende af dem og følte sig altid noget overlegen. Det gik alligevel altid godt, thi trængte hans Søskende til noget, kom de dog til Jeppe, som de kaldte ham, og de gik da aldrig forgjæves. —

For mig gik nu Tiden saaledes: Om Morgenen skulde jeg rense Kostalden, vande Kørerne eller bære Drank, Bærme, til dem, derpaa skjære Hakkelse paa en gammeldags Hakkelseskiste⁷ (deraf har jeg endnu Mærke paa den venstre Pegefinger), derefter spise Frokost og saa ind paa Værkstedet. Forøvrigt hjælpe til med alt forefaldende Arbejde, med Brænding⁸ om Vinteren, om Høsten med Høstarbejde. Jeg maa dog bemærke, at det var først efter min Konfirmation, at jeg skar Hakkelse. I Førstningen jeg kom der havde de 2 Køer, og da skar Boss selv Hakkelsen og jeg lagde i Kisten; siden vi fik flere Køer, havde han en Daglejer en enkelt Gang, som skar Hakkelse og tærskede Sæden af. At tærske har jeg ikke prøvet, undtagen engang for Morskab.

Saaledes gik Tiden til Efteraaret 1836, da jeg skulde begynde at gaa til Præsten. Boss talte af og til om, at jeg maaske skulde nogle Dage i Skole først, og talte ogsaa herom til Kjøller, som var Klokker og Skolelærer og omgikkes med Boss, men det blev ikke til noget. Dertil var der ikke Tid. Jeg længtes heller ikke derefter, thi jeg vidste, at kom jeg i Skole, vilde de andre Skolebørn have mig at gjøre Nar af, da jeg ikke før havde været der.

Førend jeg gaar videre maa jeg gøre et Tilbagetog. Strax efter at jeg kom til Bosses og jeg engang imellem Søndageftermiddag havde Frihed, forsøgte jeg at gjøre Kammeratskab med andre Børn, men det blev jeg snart ked af. Som fremmed imellem dem maatte jeg døje deres Spotterier, dels for min Udtale, og dels fordi jeg ikke forstod den Maade de legede paa. Legene var omtrent de samme som i Allinge, nemlig »Gros«, Bold og Top, men paa en anden Maade. Her spillede »Klink«, noget jeg ligeledes aldrig før havde set.

Da jeg kom til Bosses, boede lige ved en Mand Tønnes Low; han var Sømand og var den meste Tid borte. Han og hans Kone havde 4 Sønner, de ældste omkring min Alder, de 2 yngre. Disse Børn holdt jeg ikke af. De søgte altid

at gjøre mig Fortræd. Da de Folk havde Jord i Vangen ved Siden af Bosses Jord, kom jeg om Sommeren næsten daglig sammen med deres Sønner for at sætte Kørerne i Tøjr. Jeg lærte snart, at skulde jeg nogenlunde kunne gaa i Fred for dem, skulde jeg gjøre mig saa venlig som muligt, thi gjorde jeg dem imod, gik det mig ikke godt. I Stedet for at underholde mig med disse Drengene undgik jeg dem saa meget som muligt.

Da jeg saaledes ikke havde nogen fortrolige Kammerater, blev jeg helst hjemme og læste Morskabsbøger. I min Barn-dom kjendte jeg ikke noget hertil. I mine Forældres Hus var der ingen Morskabsbog, blot Bibelen, som jeg satte mig for at læse igjennem, men jeg naaede det ikke. Hos min Morfader læste jeg engang imellem i en Børnebog med Billeder. Disse Billeder var af en særegen Art, helt anderledes end Billeder nu; især kan jeg huske, jeg morede mig over et Billede, forestillende en blind Mand, der havde en halt Mand paa Ryggen. Foruden Teksten hertil var der ogsaa et Vers »den halte ser, den blinde gaar, ved fælles Hjælp de Byen naaer«. Den halte, der laa paa den blindes Ryg, holdt paa den blindes Hoved og drejede det i den Retning, der skulde gaas. Engang jeg læste gav Morfader mig en Skilling, fordi jeg læste godt. Denne Skilling var mig kjærkommen. Jeg havde i nogen Tid ønsket mig en Top, den kostede een Skilling, men jeg turde ikke bede mine Forældre herom. Nu jeg selv havde fortjent den, gik jeg lige hen og købte den af Frederik Larsen, som drejede (senere Smed hos Holm i Svanike), og fik en stor Top.

Hos Bosses holdt jeg mig som sagt til Læsning i min Fritid, naar jeg kunde faa fat i en Bog, som interesserede mig. Jeg fik nogle af Ingemanns Romaner og ellers andre Ting at laane, og da jeg dengang antog det for bogstavelig sandt, læste jeg det med Glæde. Saaledes læste jeg imellem om Natten i mit Kammer. For at ingen skulde se det, da Vinduerne vendte ud mod Gaden, satte jeg Lyset under et Bord paa Gulvet, dækkede godt til, for at Lyset ikke skulde kunne ses, og laa der og læste til langt over Midnat. Hos Bogbinder Lauritsen, som altid havde nogle Smaaskrifter i Vinduerne, købte jeg af og til et saadant for nogle faa Skilling, og siden lod jeg dem indbinde sammen. Denne Bog er nok til endnu. —

Efter denne Afstikker maa jeg atter fortælle om min Konfirmationsforberedelse. Jeg kom altsaa ikke i Skole i Rønne. Ved Mortensdagstid skulde de Børn, der skulde konfirmeres til Paaske, møde for at indskrives hos Provst Steenberg. Jeg mødte ogsaa og stillede mig op. Klokker Kjøller var ogsaa mødt for at give Forklaring angaaende Børnenes Kundskaber. Nogle Børn skulde vise Provsten, at de kunde regne og skrive. Jeg troede tilsidst, at jeg nok blev en af de nederste, thi vi var ialt fra Byen og Knudsker omtrent 70 Børn, og Størstedelen var fremme, uden at det syntes, at jeg skulde komme med. Kjøller lod, som om han ikke kjendte mig. Da vi var 15 tilbage, sagde han til Provsten: »Her er en Dreng, jeg ikke kjender; jeg har ikke haft ham i Skole«. »Ham«, sagde Steenberg, »er der intet i Vejen med, jeg kjender ham godt fra Allinge; han havde en Søster, som var den flinkeste Pige, jeg nogensinde har kjendt«. Og nu gjorde Steenberg en hel Lovtale om min afdøde Søsters Skolekundskaber. —

Jeg har før glemt at meddele, at mens Steenberg var Præst i Olsker og Allinge, kom han engang ind paa Skolen, og i alle Skolebørns Paasyn overrakte han min Søster et Ny Testamente som Belønning for udmærket Flid, og med en Tale til hendes Ros og Ære og en Paamindelse til alle os andre om ligeledes at være flittige i Skolen og brave, lydige Børn. —

Kjøller mente, at jeg skulde aflægge en Prøve i Regning og Skrivning, men det brød Steenberg sig ikke om. Jeg klarede mig godt hos Provsten, kunde altid mine Lektier godt og kunde ogsaa imellem besvare de Spørgsmaal, der blev gjort os. Engang fik vi det Spørgsmaal: »Hvilken er den helligste Dag paa hele Aaret?« Vi tav alle en kort Stund, men saa svarede en af de nederste Bondedrenge fra Knudsker: »Fastelavnsmandag«! Provsten gav sig til at le, og alle vi andre lo med. Hvilken den helligste Dag var, maatte nu Steenberg selv forklare.

Der var en Konfirmant, som i Reglen altid kunde svare paa alle Spørgsmaal. Det var Rektor Bohrs Søn. Da vi skulde stilles saaledes, som vi skulde staa paa Kirkegulvet, blev jeg opflyttet til noget over Midten. Forøvrigt blev vi mest stillet efter Rangen. Først alle de, som gik i den la-

tinske Skole, det var for det meste Embedsmandsbørn; de kaldtes af andre Børn »Latinerne«. Derefter de rigeste, især Kjøbmandsbørn, og saa nedad. I hver Kaste for sig blev vi stillet efter Kundskaber. For at lære mine Lektier brugte jeg Aftnerne, efter at alt andet var gjort. Den hele Tid, jeg sinkede, var netop de 2 Gange om Ugen hos Provsten.

1837 kom Paasken tidligt, Paaskedag den 26de Marts og Konfirmationen den 2den April. Jeg er altsaa konfirmeret den 2den April 1837. Min Moder var ogsaa i Rønne, dels for at overvære min Konfirmation, og dels for at tage Bestemmelse med Boss om en bestemt Tid, naar jeg skulde kaldes at have udlært. Det blev nu bestemt, at jeg skulde have udlært, naar jeg fyldte 18 Aar.

Tiden efter min Konfirmation gik nu som forhen. Da jeg var omkring 16 Aar, bestyrede jeg mest Værkstedet. Jeg kunde gøre Alt, hvad der udfordredes. Boss havde saa mange andre Ting at sinke Tiden med, saa der imellem gik hele Dage, han ikke kom paa Værkstedet. Saa skulde han op i Vangen at se paa Jorden, og hvad der skulde gøres, og saa skulde han ud i Byen om andre Ting. Han begyndte dengang at købe Skibspapirer, saa fik han det at løbe med. Han begyndte ogsaa paa den Tid med Butik og havde Udsalg af Glasvarer. Mange Gange vidste han ikke, hvad Arbejde der var paa Værkstedet, eller naar det skulde være færdigt. Jeg tog imod Vindusrammer og bestemte Tiden, naar de kunde afhentes. Sommetider kneb det, saa jeg maatte tage det meste af Natten til Hjælp, især med at kitte, hvad der ikke gjorde megen Støj. Naar vi havde travlt, stod vi i Reglen om Efteraaret til Kl. 12 og imellem til 1 om Natten. Engang stod vi begge til Kl. 1. »Gaa nu i Seng«, siger Boss. »Ja«, sagde jeg, men tænkte noget andet. Vi havde en Bunke Vinduer, som jeg bestemt havde lovet til Dagen efter, og disse skulde kittes først. Jeg tog nu ivrigt fat, da Boss var vel ude, fik Vinduerne kittet, til Klokken var omtrent 5, og det kunde jeg dengang ved et Tællelys. »Hvad?« sagde Boss, da han om Morgenen kom ind paa Værkstedet. »Du har staaet og kittet alle disse Vinduer i Nat?« — »De er lovet færdige til i Dag«, sagde jeg. Om Eftermiddagen kom Vognen, som skulde have dem. Jeg havde lært af Boss at have Arbejdet færdigt efter Løfte og

var nu, da jeg mest paa egen Haand lovede at have noget færdigt til bestemt Tid, besluttet paa at være punktlig. Derfor skulde Natten ofte til Hjælp. Hvad der sinkede om Dagen, især om Efteraaret, var den idelige Løben i Byen for at indsætte Ruder. Boss var eneste Glarmester i Rønne og jeg den eneste i Byen til at løbe omkring. Desuden havde vi næsten alt Arbejde fra hele Vestre og Nordre Herred, foruden ogsaa fra Østerlars og Gudhjem og noget fra Aaker Sogn. Altsaa fra noget mere end halve »Landet«. I flere Aar, efter at jeg var kommet hos Boss, var der ingen Glaser i Hasle og saa godt som ingen i Allinge; thi vel gjorde Peter Alling lidt med Flikkeri, men nyt Arbejde kom til Boss. Man vil heraf indse, hvor lidt der gjordes af Bygningsarbejde dengang baade i Byerne og paa Landet, naar een Glarmester med kun een Dreng kunde bestride Arbejdet for saa stort et Distrikt. Der var nok en Bonde i Klemensker, som gjorde lidt, men det var uden Betydning; han havde en Gaard at passe, og hans Glaseri var nok mest til ham selv og de nærmeste Naboer.

I Østerlarsker var der en ældre Mand, som ogsaa gjorde lidt. Han kom af og til og fik nogle Tavler grønt Glas, thi andet kunde hans Diamant ikke skjære. Han havde en Diamant, som skar daarligt og brækkede meget i Stykker ved Skjæringen. Folk kaldte ham »Bømpen« eller Lars Bømp. Dette var et Øgenavn, »Binavn«, fordi han stadig var paa Farten og, efter bornholmsk Udtryk, altid løb og bømpede med sin Kasse paa Nakken. Da jeg kom hertil Svanike, og her kom Folk fra Østerlars, var der adskillige, der havde kjendt Lars Bømp og fortalte om ham. Kom han et Sted hen for at indsætte nogle faa Ruder, havde han Arbejde nok til den Dag. Saa fik han Føden i Tilgift. Værst var det, naar der var Børn, som tumlede omkring ham. P. Dam, som bor i Risen, fortalte mig engang om Bømpen, at han især var ilde i Vinden, naar han skulde skjære Glas og Børn holdt for megen Støj. Da brugte Lars at sige i en langsom Tone: »Stille Bælla, men Demanten sjær, ellja kajnj jå inte høra, entan hon rivar ellje raspar«. Han er død for mange Aar siden, men der er nok, der bømpet i hans Sted! —

Som ovenfor beskrevet gik Tiden, til jeg var 18 Aar. Nu havde jeg efter Aftale udlært, men det havde jeg i Virke-

ligheden længe før. Der skulde nu træffes Aftale om Vilkaarene for Eftertiden, thi nu skulde jeg jo kaldes Svend og have Svendeløn. Jeg fik som andre en Svendeklædning, omendskjønt jeg jo fik alle Klæderne hos min Mester. I Stedet for Trøje fik jeg Vinterfrakke. Resultatet blev, at jeg skulde have Alt som forhen og 20 Rigsdaler om Aaret, samt have fri om Sommeren 2 Dage hver Maaned til at arbejde for mig selv i Allinge. Omtrent alt nyt Arbejde i Allinge fik jeg paa den Maade. Folk vidste, jeg kom, og imellem var der godt sammensamlet. Jeg husker, at jeg engang havde 20 Fag, hvoraf en Del Blyvinduer; jeg fik det færdigt og var tilbage hos Boss paa bestemt Tid. Jeg kan nu næsten ikke begribe, hvordan jeg kunde faa det gjort, men jeg brugte ogsaa Tiden. Jeg gik fra Boss om Aftenen, efter at de andre var i Seng, gik, eller rettere omtrent løb, til Allinge om Natten, kom derned Kl. 1 à 1½, laa et Par Timer og tog saa fat, arbejdede til sent Aften, stod op Kl. 3 og var færdig til anden Dags Aften Kl. 9, og nu gik jeg til Rønne, hvortil jeg kom Kl. omtrent 1, gik i Seng og stod om Morgenens paa Værkstedet. Saaledes kan man i 18 à 20 Aars Alderen, naar man bestemt vil. Glas og vundet Bly havde jeg dernede i Forvejen, og min Moder havde Kit lavet eller ogsaa havde jeg det med mig fra Rønne. At bære en Del var jeg vant til, thi jeg maatte ofte op til Bøndergaardene for at indsætte Ruder og bar da Glaspulten¹⁰. Blyvinden, som jeg fik efter min Fader, havde jeg i Rønne for at kunne passe den, men ikke opsat. Det Bly, jeg brugte i Allinge, vandt jeg paa Bosses Vinde eller rettere sagt Blyvinde¹¹. Da der var Auktion efter min Fader, kjøbte min Moder Blyvinden og den bedste Diamant (min Fader havde nemlig 2 Diamanter) efter forud at have faaet Løfte af Kjøbmand Jacob Holm om at laane Penge at betale den med. Hvad Blyvinden kostede ved Auktionen, ved jeg ikke, men Laanet hos Jacob Holm var 40 Rigsdaler, som min Moder skulde forrente med 5 pCt., altsaa 2 Rdl. om Aaret. For saa vidt muligt at spare min Moder for denne Udgift samlede jeg hver en Skilling, jeg kunde faa i Drikkepenge, sammen for at betale denne Rente med. Det laa Moder meget paa Hjertet, at jeg kunde faa Blyvinden. Da min Fader, efter at han var gift, begyndte med Glaseriet,

rejste han til Kjøbenhavn og købte Blyvinden hos en Glarmester, som Bosses Fader havde lært hos. Han hed Barklei. Blyvinden kostede 90 Rdlr., og 2 Diamanter fik han for 10 Rdlr.; dengang kaldtes det billigt; altsaa lige 100 Rdlr. Det var en stor Sum dengang, og derfor var Moder meget bekymret for, om hun kunde beholde den til mig. —

I 2 Aar arbejdede jeg altsaa som Svend paa den Maade som ovenfor beskrevet. Ved denne Tid begyndte jeg, lidt mere end forhen, at tænke over mine Fremtidsudsigter. Jeg havde det meget godt, som jeg nu var stillet, men dette kunde jo ikke vedblive, og jeg begyndte altsaa at overveje, om jeg skulde slaa mig til Ro, arbejde hos Boss en Del Aar, eller om jeg skulde begynde paa noget andet, som jeg kunde gjøre ved Siden af, thi Glaseriet alene indsaa jeg godt, at jeg ikke kunde bygge min Fremtid paa. Jeg havde ingen Midler, og den Smule, jeg fik i Svendeløn, blev ikke til noget. Naar jeg tænkte mig det store Distrikt, som Boss havde Arbejde fra, og at vi dog altid kunde udføre til bestemt Tid, og jeg kunde gøre det meste, saa kunde jeg godt indse, at det for mig vilde blive smaat. At Forholdene senere vilde forbedre sig for Landbostanden, og at derved meget mere Arbejde vilde fremkomme, havde jeg dengang ingen Anelse om. At begynde for egen Regning i Rønne var ikke at tænke paa. Havde der været nogen Udsigt dertil, kunde jeg arbejdet hos Boss til mit 25de Aar; thi dengang skulde man løse Borgerskab; men jeg kunde i den Tid ikke tjent noget, der forslog til at begynde med. Boss kjendte jeg godt og vidste, at han helst vilde være ene i Rønne. Han var ellers en god Mand, men nogen ved Siden af sig i Haandværket taalte han nødig. Han havde nu i saa mange Aar været eneste Glarmester i Rønne, at det ligesom var et Privilegium, han havde for sig selv og vilde vedblive at beholde for sig selv. I Midten af den Tid, jeg var hos Boss, var der en Mand fra Kjøbenhavn, der fandt paa at nedsætte sig i Rønne som Glarmester. Der sagdes, at han egentlig var Skræder, men om det forholdt sig saaledes, veed jeg ikke. Han havde en Svend med sig fra Kjøbenhavn, som gjorde Arbejdet. Lidt Arbejde fik han, men Boss gjorde alt muligt for at faa ham fordrevet. Priserne blev nedsat, men det, der hjalp mest, var, at hans Svend ikke kunde gjøre

Blyarbejde, som Folk var fornøjede med. Følgen blev, at han og Svenden rejste igjen efter $\frac{1}{2}$ Aars Forløb, og nu var Boss atter ene om Arbejdet. Skulde jeg tænke paa at nedsætte mig paa egen Haand i Rønne, skulde det være efter Overenskomst med Boss. Uden Velvillie og Bistand fra hans Side kunde det ikke nytte noget, thi jeg havde nydt for meget godt i hans Hus til, at jeg bagefter skulde komme i et mindre godt Forhold til ham. Jeg tænkte paa at begynde i Allinge, men da skulde jeg kunne et andet Haandværk ved Siden af, men hvad skulde det være? Jeg krympede mig ogsaa ved at begynde som Lærling i et andet Haandværk, lade mig indskrive paa 5 Aar og efter endt Læretid staa blottet for alt. Det eneste, jeg syntes, der kunde forene sig med Glaseriet, var Malerhaandværket; Blikkenslageriet dengang var saa godt som Intet. Skulde jeg lære noget andet, skulde der begyndes snart; ellers maatte det helt opgives. —

Da var det, at Boss med flere Mænd i Rønne indgik et Interessentskab og besluttede at bygge en stor Jagt til Fragtfart. Min Morbroder Jens Grønbech skulde være dens Fører. Da opstod den Tanke i mig at forsøge at blive Sømand. Naar jeg kunde begynde med at være hos min Morbroder, og tilmed paa et Fartøj, hvor der ikke var ret meget at gaa til Vejrs efter, mente jeg, at jeg ikke kunde faa nogen bedre Begyndelse end med Jens Grønbech. Jeg talte til ham herom, og da jeg havde fremsat mine Grunde hvorfor, gik han ogsaa ind paa det. Der kom ved den Tid af nogle Interessenter det Forslag at gjøre Fartøjet, der stod paa Stabel, til Galease og anbringe den i Spitsbergenfart, som dengang florerede. Det blev ogsaa besluttet. Efter den Bestemmelse kunde Jens Grønbech ikke blive dens Fører, da han ikke var kjendt med den Fart. Peter Schor¹², dengang en Mand paa 24 à 25 Aar, blev nu den, der skulde være Skibets Fører. Jeg havde nu faaet i Hovedet at fare til Søs, og glippede det med at begynde under min Morbroders Vejledning, tænkte jeg, at saa kunde jeg vel lige saa godt som saa mange andre begynde med Spitsbergenfarterne. P. Schor kjendte jeg godt. Han kom ofte til Boss, og jeg vidste, at han var en særdeles rettænkende og brav Mand. Jeg talte nu med ham herom. Han undredes rigtig-

nok lidt paa, at jeg tænkte paa saadan noget, kom siden og foreslog mig, at hvis jeg i Løbet af Vinteren kunde lære lidt Bødkerarbejde, kunde jeg komme med som Bødker. Jeg fik derved $\frac{1}{4}$ Mands Part af Udbyttet, mens de andre nyindskrevne kun fik $\frac{1}{8}$, og saa fik jeg det ogsaa bedre om Bord. Dette blev altsaa bestemt saaledes.

I Rønne var en Bødker, som almindelig kaldtes Thomas Bødker. Han var selv en ældre Mand, men havde 2 Sønner som mest bestyrede Værkstedet; den ældste hed Johan, og ham var det, at jeg nu gjorde Akkord med om, at han skulde lære mig saa meget, som der udfordredes til at kunne fungere som Bødker om Bord. Derfor skulde jeg give 14 Rdlr. Jeg var nu der i 6 Uger, men fik Kost som hidtil hos Boss. — Jeg havde den Plan, at hvis jeg kunde føle mig skikket til Sømandslivet, skulde jeg senere stræbe efter at tage Styrmandsexamen. Dertil troede jeg nok at have Evner. Jeg havde ikke glemt, at min Barndoms Skolelærer, Nielsen, engang sagde til min Fader, at jeg havde et godt Nemme til Regning, og at han (Nielsen) kunde lære mig Alt, hvad der udfordredes til Styrmandsexamen, inden mit tolvte Aar. Nielsen havde selv taget den Examen og faret som Styrmand, saa han kjendte godt nok, hvad der skulde læres dertil. Dengang var det ikke saa vanskeligt at tage den Examen, intet i Sammenligning med, hvad der nu udfordres. De Sømænd, som ønskede at tage Styrmandsexamen, men som paa Grund af mangelfulde Skolekundskaber ikke turde begynde derpaa i Kjøbenhavn, hvor det toges mere strengt, rejste almindelig til Tønningen. Her gik det lettere. Der sagdes, at naar vedkommende Sømand blot betalte en lille Sum, 15 à 25 Rdlr., fik han Examen. Følgen var, at Styr mændene fra Tønningen ikke synderlig agtedes for noget, men da der alligevel ikke var overfyldt, fik dog alle, som blot havde Examen, Styrmandshyre. — Altsaa det var min Plan, hvis jeg som sagt var anlagt til Sølivet. —

Da det nu var besluttet, at jeg skulde med Galeasen, skulde Boss have en Læredreng i mit Sted. Paa den Maade kom Christen Peter Hansen i Lære hos Boss. Han er fra Knudsker. Hans Fader boede paa et Hus, hvor de havde 2 Heste og nogle Køer. Stedet kaldtes »Skaaningehjemmet«.

Christen kom om Efteraaret, saa han blev lidt øvet inden Foraaret.

Senere blev Jens Madsen¹³, nuværende Glarmester Madsen antaget i Lære. Hans Fader døde, da Jens var 8 Aar. Mens Boss boede Syd i Byen, boede Jens Madsens Forældre ligeoverfor. Jens, som er 6 à 7 Aar yngre end jeg, kom daglig ind til Bosses. Da nu Faderen døde, tog Bosses ham til sig. Han kom nu i Skole og blev konfirmeret, og derefter kom han i Malerlære hos Maler Larsen, var der en Maaned, men kunde ikke taale Malerdunsterne, kom siden til Søs, men det gik heller ikke, og Enden blev, at han atter kom til Boss og nu blev Læredreng, kort efter jeg var flyttet til Svanike.

Naa — det var nok ellers om mig selv, jeg skulde skrive. Jeg skulde nu anskaffe mig det nødvendige Bødkerværktøj til Brug om Bord. Det fik jeg nu. Saa et Søskrin og Sømandsklæder, som min Moder lavede Tøjet til af islandsk Uld, som jeg købte i Rønne til 2 Mark Pd. Samt et Par Søstøvler, saa store og tunge, at jeg næsten ikke brugte dem. Og et Par Sko. Disse brugte jeg næsten altid om Bord, samt et Par mindre Støvler, jeg før havde anskaffet mig. Det vigtigste til Paaklædning paa disse Spitsbergenrejser var Skindklæder og Sydvest i Stedet for Hue. Skindklæderne var Buxer og Trøje, som kaldtes »Kabberdæk«. Denne var saaledes, at den øverste Del omsluttede Hovedet, Alt i eet Stykke, blot med en Aabning til Ansigtet, altsaa fuldstændig tæt om Nakken. Disse Klæder var af tilberedt Sælhundeskind og forfærdigedes i Grønland. Nogle Købmænd i Rønne havde dem til Udsalg. De kostede omtrent 9 Rdlr. eller deromkring. Jeg købte min hos Ole Peter Rasch¹⁴. Da jeg kom der for at købe dem, var Butiksjomfruen, Jomfru Wichmann, ikke til Stede. Der var en Søn i Butikken, Jørgen Rasch²¹ (denne blev konfirmeret med mig), og da han dengang havde være borte i nogle Aar, formodentlig i Handelslære, kjendte han ikke rigtig Priserne og forlangte kun det halve af, hvad de kostede, nemlig kun for det ene Stykke, enten Buxer eller Kabberdæk. Jeg undredes lidt over, at de ikke kostede mere, da jeg havde hørt af andre, hvad de havde givet. Imidlertid betalte jeg, som han forlangte, men tænkte: »Jeg skal nok tale

med Jomfru Wichmann herom.« Dagen efter gik jeg igjen derop; da var hun i Butikken. Jeg meddelte hende nu om Kjøbet Dagen før samt at jeg tvivlede paa, at det var rigtigt. Hun sagde nu Prisen for begge Dele, som altsaa var det dobbelte, og at Jørgen havde tage fejl. Jeg betalte nu Resten. Hun sagde, at der vistnok kun var faa, der var saa ærlige som jeg og kom bagefter for at høre, om de skulde betale mere. Hun takkede mig meget, og jeg var glad over, at det kom i Rigtighed. Senere om Bord fortalte jeg om denne Handel. Jeg blev dygtig udleet af dem alle sammen. Jeg havde været en stor Tosse, sagde de; naar jeg havde betalt, hvad der forlangtes i Butikken, saa var det Kjøbmandens egen Sag, om han, der stod i Butikken, ikke bedre kjendte Priserne. Jeg indvendte derimod, at naar jeg fik at vide, at det var en Fejltagelse, var det efter min Mening min Pligt at berigtige det. Senere lærte jeg godt nok Tankegangen hos de andre Skibskammerater. De var ikke saa nøjeregnende med »mit og dit«. Jeg vilde ikke begynde min Sørejse med det paa Samvittigheden at have handlet eller foretaget mig noget, som jeg kunde bebrejde mig. — Da nu alting var klart om Bord, og vi var paamønstrede, fik vi Ordre om Tiden, naar vi skulde sejle, for at vi da alle 24 Mand kunde være der.

Paa Sælfangst i Ishavet 1843.

1843 den 8de Marts afsejlede jeg med Galeasen »Det gode Haab«¹, Kaptajn Andreas Peter Schor, fra Rønne. Vi havde haft en mild Vinter, og der var ingen Sne eller Is. Den Dag vi sejlede var det smukt Foraarsvejr, Vinden Syd-Ost, altsaa god Vind, smaalig Luft. Da vi havde været ude en Timestid, blev jeg beordret ned i »Botleriet«, et Rum agter i Lasten, hvor Provianttønderne stod, for at aabne en Kjødtønne. Her nede i dette Rum, hvor der lugtede af forskellige Slags Fødevarer, skulde jeg altsaa begynde min Funktion med at slaa en Tønne op. Jeg mærkede snart, at det nok var bedst at komme op paa Dækket igjen. Jeg fik dog Tønden aabnet, men Lugten herfra indvirkede saaledes paa mig, at jeg blev søsyg. Paa Dækket gik det noget bedre; om jeg kastede op dengang, erindrer jeg ikke nu, men syg var jeg, og jeg tænkte ved mig selv, at jeg maaske ikke duede meget til Sømandslivet. Da vi havde været ude et Par Timer, skulde en Mand til Vejrs for at fastgjøre en Tallieblok, men tabte den. Den faldt i Søen og gik til Bunds. Johannes Holm sagde da: »Den Skade er ikke stor, gid vi blot ikke skal friste en større.« Vejret blev ved at være godt. Vi havde en Dreng med, en H. Kolberg, som Passager til Kjøbenhavn. Han morede sig med at gaa til Vejrs og ud paa Ræerne og satte sig skrævs paa Raanokken. Jeg tænkte: »Det kan jeg ikke gjøre dig efter.«

Den 10de kom vi til Kjøbenhavn og ankrede paa Rheden. I Kjøbenhavn skulde vi gjøre Indkjøb af forskellige Ting. Kaptajnen, som først tog i Land, tog mig med, foruden 3 andre til at ro Baaden. Blandt andre Ærinder kom vi ogsaa hen paa Amagertorv for at kjøbe Grøntsager. Jeg havde en

Sæk med for at tage dem i. Kaptajnen gik nu omkring imellem Amagerkonerne for at se paa Varerne. Det var første Gang, jeg havde set et Torv. Hvad der forundrede mig mest, var at høre paa alle disse Sælgersker, hvordan de roste deres egne Varer. Især var der en gammel, tandløs Kone, som saa ud til at være 80 Aar, der bandede saa eftertrykkeligt paa, at hendes Gulerødder var de bedste. Kaptajnen købte nu alle Slags til Madurter, saa Sækken blev fyldt. Jeg bar den nu ned til Toldboden, hvor Baaden laa, og vi roede om Bord. Mens vi var til Ankers, besørgede jeg et Ærinde for Boss hos en Grosserer Vallentin paa Kongens Nytorv. Boss havde en Grundtegning af Kjøbenhavn. Den havde jeg nøje indprentet mig. Jeg gik da paa egen Haand fra Toldboden og igjennem Amalienborg og kom ganske rigtig til Kongens Nytorv, fandt Husnummeret og fik mit Ærinde udrettet. Derefter samme Vej tilbage.

Den 12te lettede vi Anker og satte Kurs til Helsingør, hvortil vi kom samme Dag. Dengang skulde alle Skibe, der passerede Helsingør, ankre op for at betale Sundtold. Her laa vi i 5 Dage, da Vinden var nordlig. Mens vi laa der, blev vi paasejlet af en Hollænder. Skaden var dog ikke større, end at han borttog vor Jagerbom (det yderste af Bougsprydet). Hollænderen betalte vores Kaptajn 60 Rdlr. Vi fik snart en ny Jagerbom i Stedet, og hele Udgiften beregnedes til 9 Rdlr.

Mens vi laa der til Ankers, saa jeg Strømmens Magt. Vinden var Nord. Da lagde jeg Mærke til, at et Blad af et Hvidkaalshoved kom sydfra og avancerede nordefter, forbi Galeasen, altsaa stik imod Vinden.

Den 17de lettede vi Anker, da Vinden nu var sydlig, og stod ud ad Kattegattet. Den 18de om Morgenen passerede vi Skagen, og nu blev Kursen sat til Sælhundekysten, som det kaldtes. I daglig Tale kaldtes det at sejle til Grønland, men Grønland kom man ikke til. Det, der styredes til, er langt østligere, og der ses ikke andet Land end den høje Ø Jan Mayen. Benævnelsen Hundekysten er heller ikke korrekt, thi den Kyst er kun Is. Den rigtigste Benævnelse er »Spitsbergen«, men dertil kom man kun i det Tilfælde, at man kun fik faa Sælhunde og nødig vilde gaa hjem med daarligt Udbytte. Under Spitsbergen fanges mest Hvalros.

Der er ogsaa en Art Sælhundede, som kaldes »Bairobber«. De er meget større end de almindelige Sæler. Benævnelsen Spitsbergen, Spitsbergenfarere er saaledes den rigtige, thi Hensigten med Rejsen kan der da ikke tages fejl af.

Vi sejlede nu stadig for god Vind. Den 22de saa vi et særdeles pragtfuldt Nordlys, det strakte sig næsten fra Vest til Øst. Det var et sjældent smukt Syn. Vi ser Nordlys af og til her, men det, vi nu saa, var helt anderledes glimrende. Den 24de kom vi til Isen. Altsaa 7 Dages Rejse fra Helsingør.

Førend jeg giver mig i Kast med Sælhundene, vil jeg meddele lidt om Fartøjets Indretning, Livet om Bord og Levemaaden. Kahytten var som paa alle Skibe agter, derop til var Botleriet, hvor Kjød, Flæsk, Smør og mere opbevarede. Saa kom »Logared«, som det kaldtes, til en Del af Mandskabet. Derefter Lasterummet. Helt forude var ogsaa et Rum, til Køjer og Plads til 8 Mand; derved var »Kabyssen«, hvor Kokken residerede. I Kahytten var der 4 Køjer, til Kaptajn, Styrmand, Tømmermand og Kahytsdreng. I Logared derved, som ogsaa benævnedes Agterlogared, var Plads til 12 Mand. Kaptajnen var, som nævnt, Andreas Peter Schor. Styrmanden hed Andreas Holm. Tømmermanden var Johannes Holm², som tillige var den bedste Harpunerer (det var min Fætter, og i det efterfølgende benævner jeg ham kun Johannes til Forskjel fra den anden Harpunerer, som jeg var i Sluppen med, og som hed Jens Holm). Kahytsdrengen hed Peter Holm (en Søn af en Kjøbmand og Skipper Jens Holm, som døde af Kolera og blev begravet i Bakkerne Syd for Rønne). I Agterlogared var 4 Køjer, hver til 3 Mand, 2 Køjer i hver Side, den ene over den anden, og altsaa var der meget lavt. Man kunde ikke rejse sig for at komme i en siddende Stilling, thi saa stødte Hovedet mod den anden Køjes Bund. I Aabningen, som vi krøb ind og udad, var anbragt Skodder, som vi kunde skyde for, for Kuldens Skyld. Jeg fik Plads i Agterlogared, og det var jeg meget glad over, thi forude var der langt ubehageligere at være; der var mere indskrænket Plads og skident, da Kokken herved havde sine Sager, og dertil kom, at jeg, der var i lang Tid søsyg, vilde have været det endnu mere forude. Jeg havde til Køjekammerater en Peter Sonne fra Saltuna

og Niels Rasch, som siden boede i Svanike. Vi var alle 3 godt forsynede med Køjeklæder, og naar vi fik dem alle derind, var der næsten fuldt, saa vi døjede med at faa Plads til os selv. Vi var kun sjældent mer end 2 ad Gangen i Køjen, og den 3die var da paa Dækket. Vi kunde ikke trække Skodderne helt for for ikke at kvæles derinde. Engang jeg laa, kom en af de andre og lagde sig og trak Skodderne saa tæt sammen, at man netop kunde se derimellem. Jeg vaagne noget efter og kunde knap trække Vejret; jeg kastede mig i Hast over den anden og fik Skodderne aabnet. Da Lugen til Dækket næsten altid stod aaben, da der ellers ikke var nogen Lysning undtagen et Par smaa Glas i Dækket, var der stadig Træk ned, som man saa vidt muligt søgte at undgaa. I den Hensigt var ogsaa Skodderne anbragt for Køjerne. Køjeklæderne kom kun sjældent ud, højst hver 14de Dag. Naar vi da fik dem rystet op og skulde have dem ind igjen, maatte vi trykke dem sammen for selv at faa Plads. I de andre Køjer havde de bedre Plads paa Grund af, at enkelte næsten ingen Dyner havde med sig.

Provianten var hovedsagelig Ærter og Grød vexelvis hveranden Dag, dertil kogtes Kjød og Flæsk. Af dette fik vi paa det nærmeste 1 Pd. om Dagen hver. Ærterne og Grøden fik vi fra Kokken i store Træbakker, af samme Facon som Bøndernes Mælkebøtter; det var der ingen »Ranson« paa; hver tog efter Behag. Hver især af os havde en Blikbakke, som vi tog vor Portion i, og holdt den i Skjødets, mens vi spiste. Kjød og Flæsk blev delt saaledes: Naar den Andel, som tilkom os (vi var 9, der spiste i Logaret, de andre 3 spiste i Kahytten), kom til Logaret, blev den sat paa et Søskrin, der stod midt paa Gulvet. En af Matroserne delte nu Kjødet efter Skjøn i saa lige Parter som muligt. Nu blev der »blindet om«, som det kaldtes, en Art Lodtrækning. Det gik saaledes til: En af Folkene vendte Ryggen til Kjødbakken. Den, der havde skaaret og delt Kjødet, pegede nu med sin Kniv paa hver enkelt Portion og spurgte: »Hvem skal have det?« Manden, som stod med Ryggen til og for Sikkerheds Skyld Huen for Ansigtet, nævnede nu Kammeraternes Navne, den ene efter den anden, som da strax tog sin Part. At Delingen foregik paa den Maade, var for Upartiskheds Skyld. At faa det delt, saa alle Portio-

nerne var lige gode, var umuligt. Hver især vilde helst have det fedeste Stykke, især af Flæsket. Grunden hertil var, at det altid var meget salt. Det blev nok udvandet, før det kogtes, men i Søvand, som der er meget saltholdigt. Efter at Kjødet var kogt og stod hensat, til det blev koldt, var det overtrukket med en hvid Saltskorpe. Derfor var det magreste af Kjødet meget salt, hvorimod det fedeste var mindre salt. Kjødet, vi havde, var Oksekjød af store Kreaturer. Da der næsten ikke var noget Fedtlag derpaa, kaldte Folkene det almindeligt for »Egekjærne«. Flæsket holdt vi alle mere af, jo federe des bedre; dette fik vi til Ærter, Oksekjød til Grøden.

Efter at vi var kommet til Isen, fik vi om Torsdagen Hvidkaal og Melbudding; denne bestod af Hvedemel udrørt i Vand. Et lille Stykke Flæsk blev skaaret i smaa Terninger saa store som Nøddekjærner og blandet i Melet, som saa blev sammensmeltet til en Dejj. Derefter blev det fyldt i lange Sejldugsposer, omtrent $\frac{1}{2}$ Al. lange og $\frac{1}{4}$ Tommer tykke, og der blev bundet godt for det; saaledes blev det kogt i en stor Kjedel, som var fyldt med Vand. Naar man skulde have Buddingen ud af Posen, løstes denne op og krængedes af. Denne Budding blev delt paa samme Maade som Kjødet. Den Budding, der kom til Kahytten, var lavet paa en anden Maade. Om der kom Flæsk i, ved jeg ikke, eller husker det ikke nu, men der kom forskellige Krydderier i, Rosiner, Smør og Sukker og lidt Rom. Den blev sammensnøret og fyldt i Poserne i Kahytten og af Kahytsdrenge bragt op til Kokken. Hvis Kokken havde faaet Sagerne til at røre sammen, var der sandsynligvis kommet noget i en forkert Pose. Den Budding, vi fik i Logaret, smagte os alligevel godt. Det var dog altid en Forandring. Hvidkaalen var ituskaaret og iblandet med Salt nedpakket i en Tønde. Den holdt vi ikke meget af, da den var alt for salt. Vi spiste lidt deraf, og, naar vi saa Lejlighed dertil, kastede vi Resten over Bord. Af og til fik vi ogsaa Stokfisk; den er næsten smagløs. Det er nok ellers samme Slags som Klipfisk, men den bliver ikke saltet, blot tørret i Solen, til den bliver aldeles haard. Førrend den skulde koges, blev den først banket. Vi havde en stor Hammer om Bord, og med denne bankede vi Stokfisken, saa den næsten knustes. Om

der end fløj enkelte Stykker over Bord, tog vi ikke saa nøje. Størstedelen gik alligevel samme Vej, efter at den var kogt. Da den var godt igjennembanket, førend den kom i Kjedlen, gik den under Kogningen i en Miskmask og blev serveret saaledes. Vi ragede lidt heri, pillede de bedste Stykker ud, og kastede i et belejligt Øjeblik Resten over Bord. I Reglen maatte Intet kastes over Bord. I Førstningen vi kom ud mente Kokken, at det var her som paa andre Koffardiskibe, at den Søbemand, han levnede i Kjedelen, efter at Folkene havde spist, blev kastet over Bord. Kaptajnen forbød dette og gav Kokken den Ordre, at hvad der levnedes om Middagen, skulde Folkene have til Aften. Den Hvidkaal og Stokfisk, som vi fik i Logaret, og som ingen af os kunde faa ned, efter at det bedste var pillet ud, gik over Bord. Det Stykke Budding, som hver af os fik, var i Størrelse som lidt mer end 1 Pd. Smør. Vi spiste lidt deraf strax, og Resten skar nogle af os i Skiver, som vi stegte paa Pandejernet den Tid Kokken var til Køjs. Han skjældte alligevel derved sommetider, fordi det derved skortede paa hans Brænde, men holde os borte fra Kabysen kunde han ikke, da vi havde Lov til at koge Kaffe, som vi selv forskaffede os. Vi havde nemlig Alle nogle Pd. maledede Kaffebønner med, og da jeg havde forsynet mig med en Blikkjedel, var vi 7 Mand i Logaret, som var i Kompagni med hinanden om Kaffe. Vi havde nemlig hver sin Dag i Ugen at koge Kaffe i og lægge Bønner til, og Kjedlen passede til 7 Kopper, naar den var fuld. Det var i Reglen kun een Gang om Dagen, nemlig paa Nattevagten, at vi kogte Kaffe. Morgen og Aften fik vi The. Vi fik den rigtignok ikke serveret saaledes, som Skik og Brug er paa Landjorden, thi Kopper og Sukker skulde vi selv have. (Fløde eller Mælk faas ikke i Ishavet.) Kokken fyldte en almindelig Kobberkjedel, af de samme der kogtes Ærter og Grød i, med saa meget Vand, som behøvedes til The. Naar det kom paa Kog, kom der en Haandfuld The i Kjedlen, og efter at den havde trukket lidt, blev Kjedlen givet til Folkene; saa kunde hver især fylde sin Kop. Det var hele Anretningen. Hvem der nu havde Sukker med sig tog lidt i Koppen, og dertil spiste vi en haard Skonrok med Smør paa, efter først at have spist noget af det Kjød vi havde tilovers fra Middagen.

Brødet var 2 Slags: af Rugmel, som ikke var sigtet. Dette var bagt af Størrelse som et 5 Øres Hvedebrød nu er, og meget mørkt og haardt. Det andet Slags Brød var af Hvedemel, men udrørt i Vand som Rugbrød; det kaldtes ogsaa Skonrokter, men var meget mindre. Dette brugtes mest til daglig Brug i Kahytten. Her spiste ialt 7 Mand, Kaptajn, Styrmand og 4 Harpunerere og Kahytsdrengen. Omendskjønt de fik af samme Mad i Kahytten som det øvrige Mandskab, blev det dog i Reglen bedre tillavet. Foruden Smør, saa meget de vilde bruge, havde de ogsaa Krydderier, Rosiner, Svedsker og Æg, Sukker, Hvedemel, Rom og Kaffe daglig. Vi havde lidt Kartofler med, 1 Tønde i det hele, blot beregnet til Kahytten, til at stuve op til Labskovs. Dette fik vi ogsaa nogle faa Gange. Af Smør fik vi 1 Pd. om Ugen, hver Mand, det uddeltes hver Lørdag, og vi maatte tage sparsomt deraf, naar det skulde vare til næste Lørdag. I Logaret, hvor jeg var, havde vi en Mand, som hed Svend Almegaard fra Rutsker. Han var altid færdig med sit Smør Mandag Aften.

Hver Mand fik $\frac{1}{4}$ Pægl Brændevin om Dagen. Naar det uddeltes, tog hver Mand det paa en lille Flaske, som vi havde med til det Brug, og vi kunde saa drikke det, naar vi vilde. Vi brugte kun lidt, da det var meget beskt.

Der var kun bestemt Ranson paa Kjød, Flæsk, Smør og Brændevin. Smørret havdes i Fjerdinger. Det, der brugtes i Kahytten, blev udskaaret i Midten af Fjerdingen. Det som altsaa sad nærmest ved Staverne og sommetider var lidt harskt, blev udvejet til os andre. Omendskjønt Levemaaden var kraftig, var den dog temmelig ensformig, Ærter og Grød hveranden Dag.

Da vi sejlede fra Rønne havde vi Kjødet af et halvt Fækkreatur; dette blev anbragt agterude i fri Luft, og da det næsten hele Tiden var frossent, holdt det sig ferskt hele Rejsen. Dette brugtes udelukkende i Kahytten, til Suppe og Bøf. Af det Brød, der brugtes i Kahytten, nemlig Hvedeskonrokterne, kunde vi af og til ogsaa faa lidt. Dels kunde Johannes Holm (min Fætter) stikke nogle Stykker ind til mig, og dels, naar jeg skulde aabne en Brødfustage, var der altid en og anden, der passede op, naar jeg fik Bunden løs, for da at gribe en Del. Kahytsdrengen stod nok hos for at

faa en Del til Kahytten, men ham brød de andre sig ikke om. Bunden blev isat igjen og Fustagen slaaet til til der atter skulde hentes til Kahytten.

Hvad det kneb mest for os andre med, var Kaffe og Sukker. Jeg havde 2 Pd. malede Bønner og saavidt jeg husker 4 Pd. Puddersukker, men der maatte tages sparsomt til det. Engang hændte det, at det var min Tørn at koge Kaffe. Det var en stærk Storm, og Fartøjet slingrede meget. Ved en saadan Lejlighed maatte man stadig holde paa Kjedlen. Nu kunde jeg ikke faa Kjedlen til at koge med det Brænde, der laa under, og det, som jeg skulde have til Hjælp, laa saa langt fra mig, at jeg ikke kunde naa det med den anden Haand. Jeg passede nu paa, naar Fartøjet laa lidt stille, og slap Kjedlen for at gribe lidt Brænde, men i det samme væltede den, og Indholdet spildtes. Bønnerne havde jeg i Kjedlen fra Logaret; det plejede vi altid, og lod det komme paa Kog sammen med Vandet. Da jeg nu syntes, at jeg ikke havde Raad til at hente nye Bønner, fyldte jeg blot Kjedlen med Vand og fik det til at koge. Da jeg nu kom hen i Logaret og skjænkede min Kaffe op til de andre 6, jeg var i Kompagniskab sammen med, udbrød Jens Holm, som var Harpunerer i den Slup, hvor jeg var med: »Det er nok hollandsk Kaffe, du har lavet, Bødker«. Tynd var den rigtig nok, jeg sagde ikke Aarsagen, men lovede, at den skulde blive bedre næste Gang. Bagefter indsaa jeg, at jeg havde baaret mig dumt ad, thi jeg kunde have taget Kjedlen i Haanden, mens jeg hentede Brændet.

I den Tid vi laa under Isen og der ikke var noget at gjøre med Fangsten, dels paa Grund af Storm, og mange Gange taaget Luft, og dels, om end Vejret ellers var godt, fordi der ikke kunde opdages nogen Sælhund at tage fra Borde for, var Tiden meget kjedsommelig. Denne bestandige Ensformighed, stadig under Sejl uden at skulle noget Sted hen, blot kige efter om der skulde findes sorte Prikker paa Isen! For at kunne se saa langt ind i Isen som muligt, var der oppe i Fokkemasten i Salingen under Bramraaen anbragt en Tønde, som benævntes »Krainæset«; om det var det rigtige Navn, ved jeg ikke; den kunde lige saa godt være kaldt Udkigstønden; thi dertil brugtes den. Den var nok omtrent halvanden Alen høj, men trang, netop saa at der

kunde staa end Mand inden i den. I Bunden var der en Lem, som kunde skydes op, naar nogen skulde ind i den, og atter lukkes igjen. Her op gik ofte Kaptajnen paa sin Vagt, og Styrmanden, eller en af Harpunererne, paa deres Vagter, forsynet med Kikkert, for om der kunde opdages noget. Her stod de ofte i Timevis og spejdede. Fartøjet, som krydsede frem og tilbage, forandrede derved Sted. Undertiden, naar Vinden var nordlig, sejlede vi helt ind til Isen. Kunde der saa tilsidst opdages noget fra Krainæsset, blev der raabt »Fall!«, »Fall overalt!«. I en Fart kom alle Mand paa Dækket. Slupperne blev nedfired og forsynet med Proviant og saa af Sted! Skibet havde 4 Slupper. 2 paa hver Side agter, og en lille Hækjolle. Ved saadanne Lejligheder kom der Liv i Mandskabet; det var, ligesom vi alle blev elektriserede. Bort fra Skibet roede vi af alle Kræfter i Haab om at gjøre god Fangst.

Naar der Intet var at ro ud for, maatte vi derimod søge at slaa Tiden ihjel, som vi bedst kunde. Førend vi kom til Isen, var vi delt i 2 Vagter, altsaa 12 Mand paa Dækket og de andre 12 til Køjs. En Vagt er 4 Timer. Da vi kom til Isen, blev vi delt i 3 Vagter. Altsaa 4 Timer paa Dækket og 8 Timer til Køjs, eller, om vi havde noget at gjøre for os selv, i Logaret. Da vi ikke kunde sove 16 Timer i Døgnet, sad vi oppe, dels for at stoppe Strømper og passiare, og dels med at læse. Jeg havde nogle Bøger med, og forøvrigt fik jeg Bøger at laane af Kaptajnen. Han havde en Del, og jeg laante dem alle, efterhaanden som jeg fik dem læst. Man skulde tro, at her var god Tid til at spille Kort, men jeg kan ikke mindes, at nogen spillede Kort, eller at nogen havde Kort om Bord. I godt Vejr, og naar der ellers Intet var at gjøre, havde vi et Slags Spil paa Dækket, som kaldtes »Plade«. Dertil brugtes Blyplader saa store som Bunden af en Kop og $\frac{1}{4}$ Tom. tykke. Disse kastedes fra agter langs Dækket til et Maal forude, delt i forskjellige Punkter. Heri deltog Alle, Kaptajnen med, og vi kunde ofte være helt ivrige dermed. Dette var det eneste Slags Spil, vi havde om Bord.

Jeg var paa Kaptajnens Vagt. Paa samme Vagt havde vi en Matros ved Navn Peder Hertil, en rigtig raa Person. Blandt de øvrige paa samme Vagt havde vi en Mand fra

Balka i Poulsker. Han var omtrent paa min Alder og havde ikke været til Søes før. Han hed Jens, med Tilnavn »Kalsere«. Dette var nok ikke hans rigtige Navn, som jeg nu ikke husker. Det var en lang, tynd Person, med et langt Ansigt og ligeledes lang Næse. Han gik og slentrede temmelig foroverbøjet. Han hed stadig »Jens Kalsere«. Den førnævnte Hertil, eller Hertel, som nok er det rigtige, havde næsten altid Kalseren at gjøre Løjer med. Især morede han sig meget med at gribe Kalseren om Næsen og derved trække ham langs Dækket. Jens skreg og bandede, og Hertel og vi andre lo, omendskjønt vi alligevel ikke billigede denne Slags Tidsfordriv. Det morsomme for Hertel ved denne Spøg var, at da han endelig slap Næsen, var denne ligbleg, hvorimod det øvrige Ansigt var rødt. Saadan Noget kunde kun Hertel foretage sig, naar Kaptajnen var nede i Kaghytten.

Engang havde Hertel en Spøg eller samvittighedsløs Behandling for med Jens Kalsere. Det var paa vor Vagt; det begyndte at blæse op, og der skulde rebes Sejl. Jeg havde Roret, saa jeg var fri for at gaa til Vejrs dengang. Hertel med flere skulde rebe Bredfokken, det underste Raasejl paa Fokkemasten. Hertel skulde ud paa Raanokken i Læ for at gjøre Stikbouten fast, nemlig ud til den yderste Ende. Dette er noget, de fuldbefarne Matroser skal gjøre, naar der rebes. Jens var med til Vejrs, og da de kom op, fik Hertel ham foran sig ud paa Raaen. Der havde Jens intet at gjøre, da Hertel skulde ud til Stikbouten og altsaa forbi Jens. Nok er det, at Hertel skubbede Jens foran sig, helt ud til Nokken. For hver Gang Skuden nu slingrede over, saa den Læ Raanok pegede ned mod Søen, raabte Jens: »Nu falder jeg ned!« eller en enkelt Gang i Ængstelse: »Nu falder jeg min Salighed ned!« — »Du holder dig min Salighed nok«, svarede Hertel, »du bestiller alligevel ikke andet.« Jeg, som stod ved Roret, var i en hel Uro herover; det kunde hvert Øjeblik befrygtes, at Jens vilde gaa over Bord. Han var endnu kun lidt søvant. Kaptajnen ærgrede sig, men kunde intet gjøre. Godt gik det alligevel, men da Hertel kom ned paa Dækket, fik han nogle Alvorsord af Kaptajnen, som sagde, at var Manden faldt over Bord, var han i dette Vejr ikke blevet frelst, og man havde haft det paa sin Sam-

vittighed. Hertel mumlede, at saadanne »Kara« holdt sig nok fast; andet bestilte de ikke. Kaptajnen, som var en meget god Mand, skjældte aldrig. Var der nogen, der forsaa sig med noget, fik han nok Irettesættelse, men altid i en rolig indtrængende Tone. Derfor var han meget afholdt af os alle. Hertel prøvede ikke oftere paa den Slags Behandling. Han var ellers et Geni, kunde alt. Han syede selv sine Buxer. Engang skulde han reparere et Sejl. Dertil fik han en Rulle Sejldug. Det første, han gjorde, var at han skar sig et Par Buxer til deraf. Det var i Logaret paa vor Frivagt. Jeg, som ogsaa var nede, ytrede, at det var jo at stjæle. »Stjæle«, sagde Hertel, »vi stjæler aldrig om Bord, vi tar bare!« Da han havde et godt Nemme, tilbød Kaptajnen ham at undervise ham i Regning i Kahytten, for at han senere kunde tage Styrmandsexamen. Hertel bar af Vejen dermed. Om han senere lærte det, ved jeg ikke.

I omtrent 4 Uger efter at vi var sejlet fra Rønne led jeg af Søsye, mere og mindre, som Vejret var uroligt til. Til sidst var jeg saa medtaget, at jeg havde Besvær med at gaa langs Dækket. Ingen af de andre nyskrevne var saa søsyg. H. A. Kofoed fra Sjællegaard, senere Møller Kofoed i Svanike, var ogsaa med. Det var ogsaa hans første Sørejse. Han var næsten ikke søsyg, blot lidt den første Dag. Da vi havde været ude et Par Dage, gik han til Vejrs, uden at det generede ham, og saadan med de fleste andre. Ved at gjøre en Sammenligning med de andre og mig selv stod det mig snart klart, at jeg ikke duede til Sømand. Efter de nævnte 4 Ugers Forløb blev jeg rask. Siden den Tid mærkede jeg ikke det mindste til Søsye, hvor meget det end blæste, men til at gaa til Vejrs var og blev jeg den daarligste af hele Mandskabet. Det hjalp ikke, at jeg bestemt vilde, for ikke at være daarligere end de andre; min Villie kunde ikke sejre over Naturen. Naar jeg kom op blot paa Fokkeraaen, den nederste Raa, var det, som om Kræfterne svigtede. Benene havde jeg ingen rigtig Bestemmelse paa. I Førstningen betragtede jeg Søsye som Aarsagen dertil, men efter at jeg siden var fuldkommen rask, blev det alligevel det samme. Engang i Førstningen vi laa under Isen skulde vi rebe. Jeg maatte nu ogsaa med op og hjælpe til at rebe Bredfokken. Jeg kom lidt ud paa Raaen og stod altsaa med

begge Fødderne i »Pertens« (det Reb under Ræerne, som Mandskabet staar paa). Jeg stolede her mere paa Hænderne end paa Benene. Et Øjeblik tog Vinden i Sejlet, saa det slog op lige for mig. Det slog som et Lyn ned i mig, at jeg vilde falde ned, men greb i det samme Nu saa fast om Raaen, at jeg blev der. Bestille noget kunde jeg ikke. Enten jeg nu maatte eller ikke, krøb jeg nu ind til Masten; naar jeg blot havde den ene Fod i Salingen stod jeg sikkert. Jeg kom ned paa Dækket og takkede Gud ret inderligt for, at jeg var blandt de levende. Efter den Tid kom jeg aldrig ud paa Ræerne. Skulde vi til Vejrs, passede jeg altid paa at være den sidste. Paa den Maade kom jeg aldrig længer fra Masten end, at jeg kunde have den ene Fod i Salingen. Jeg var ofte med ved Topsejlet (det midterste), men til Bramsejlet kom jeg aldrig. Engang skulde jeg op for, som Bødker, at reparere lidt paa »Krajnæsset«, som stod under Bramraaen. Vejret var stille, men det var en drøj Tur, da jeg ogsaa havde noget Værktøj med og da der ikke fra Topsejlet til Bramraaen var vævlet Vant, skulde man haske, og det havde jeg tungt ved. Jeg kom dog op, fik repareret og kom ned igjen.

Jeg gjorde mig al mulig Umage for at staa i venskabeligt Forhold til hele Mandskabet, og jeg kan heller ikke mindes, at nogen sagde noget vredt Ord til mig. Paa Dækket var jeg lige saa rask som de andre, og da jeg her ofte sad og arbejdede ved Skjærebænken, gjorde jeg ogsaa enkelte Smaating til de andre. Saaledes lavede jeg Knivskeder til de fleste. Hver Mand havde en noget lang Kniv hængende paa Siden, dobbelt saa stor som en almindelig Brødkniv, til at flaa Sæl-hunde med. Hertil lavede jeg Træskeder til at stikke Kniven ned i. Der var ogsaa mange andre Ting jeg syslede med, naar Vejret var godt.

Som før sagt kom vi til Isen 24de Marts, men maatte i omtrent 14 Dage (nærmere 3 Uger) holde os udenfor paa Grund af Storm og taaget Luft. Den 31te om Morgenens, da Kaptajnens Vagt begyndte Kl. 4, og jeg altsaa ogsaa var paa Dækket, fik vi en pludselig Storm. Da Vagten begyndte, var det stille, men Kl. 5½ sagde en af Matroserne: »Der staar en Klaring i N.O.; den betyder vistnok ikke noget godt.« I samme Nu brød Stormen løs, og det saa voldsomt,

at Skuden næsten laa helt om. Der blev nu travlt med Sejlene, men inden Aften var det Stille. Det blev ved med Storm og stærkt Frost. Naar det stillede lidt, søgte vi ind til Isen, men maatte snart ud igjen. Den 3die April faldt en Mand over Bord. Det var lige om Middagen; vi havde netop spist, som i Sømandssproget kaldes »at skaffe«. Manden skulde tage en Pøs Vand op, men lod den komme til at slæbe agter ud. Skuden løb en stærk Fart. Manden vilde ikke slippe, fik Overbalance og gik paa Hovedet i Søen. I en Fart kom vi alle paa Dækket. Manden saas langt agter ude med Hovedet oven Vande. Han kunde ikke svømme, men dels bar Skindklæderne ham noget oppe, og dels er Vandet saa saltholdigt, at det har langt større Bæreevne end det ferskere Vand. Kaptajnen tog selv Roret. Nogle af de paa-lideligste Mænd stillede sig op i Læsiden med Sluppernes Baadshager. En Slup blev gjort klar til at fires i Vandet. Skuden blev øjeblikkelig vendt. Nu styredes mod Manden, som stadig kunde ses. At Kaptajnen selv tog Roret, var, fordi, om Redningen skulde mislykkes, ingen af det øvrige Mandskab skulde bære Ansvar. Det gjaldt om at styre Fartøjet saaledes, at Manden kunde komme i Læ, men dog klos op til Skibet. Alt lykkedes. I det Øjeblik han kom omtrent midtskibs, huggede Johannes sin Baadshage i Mandens Skindklæder. Skibet lagde bi, og med de andres Hjælp kom Manden paa Dækket. Han var bevidstløs. Der arbejdedes med ham, saa Grød og Vand stod ud af Munden paa ham. Han kom til sig selv og blev bragt ned i Kahytten. Han havde ellers sin Køje forude, men Kaptajnen vilde have ham i Kahytten, for at han kunde blive bedre plejet. Her laa han i 2 Dage og var atter rask. Han var for Resten en gnaven Person. Altid utilfreds, og sommetider, naar han efter sin Badetur blev utilfreds med noget, sagde han: »I kunde ladet mig blive ude, mens jeg var der.«

Vejret vedblev at være uroligt, mange Dage stærk Storm, og haard Frost. Først den 10de og 11te April begyndte det at blive bedre. 12te atter stærk Storm og Snebyger. 13de, Skjærtorsdag, stille, godt Vejr. Hvidkaal til Middag. 14de, Langfredag, Ærter til Middag. Labskovs, »opstuede Kartoffler«, til Aften. 16de, Paaskedag, saa vi første Gang Sæl-hunde. Der laa 3 à 4 paa et Isskors. En Slup blev sat ud,

men da den kom i Nærheden, gik Hundene i Vandet. 17de, anden Paaskedag, havde vi første Gang »Fall«; alle 4 Slupper kom ud, men vi fik kun ialt 18 Stykker, Størstedelen hvide Unge. Der var gamle Hunde nok, men der var saa megen Krå-Is, som vi ikke kunde ro igjennem. Dagen efter fik vi kun en »Blaamand«; det er Unge af en Slags Sæler, der kaldes »Klapmys«, og som er meget store. Af disse saa vi ingen paa hele Rejsen. Den 20de var det en Højtidsdag for os. Vi kom nemlig sammen med Skonnerten »Julius«³, Kapt. Lerche, af Rønne. Vi var sammen fra Kl. 4 til Aften, og dette var en behagelig Afvexling i vor ellers ensformige Tilværelse. Siden var vi ude næsten hver Dag indtil den 25de; da havde vi tyk Luft, og da skar vi første Gang Spæk fra.

Jeg skal nu fortælle, hvordan man slaar Hundene, slaar dem og siden skjærer Spækket fra Skindene.

Til at slaa Sælhundene brugtes et Redskab, som kaldtes »Knippel«; den havde Facon som en Hakke med en 7 à 8 Tommer lang Spids, $\frac{1}{2}$ Tom tyk. Paa Bagsiden et kort Stykke omtrent som en lille Økse. Skaftet var i Længde som et almindeligt Hakkeskaft.

Naar man nu kom op paa Isen, og man kunde række Sælerne ved Hovedet, fik de et Slag over Snuden med Øksebladet. Det dræbte dem strax. Kunde man derimod ikke naa dem, førend de var lige ved Iskanten, drev man den lange Spids i Sælens Bagdel for saa at trække dem tilbage paa Isen og derefter give dem Dødsslaget i Hovedet. Naar man nu har dræbt saa mange, som man har kunnet faa fat i paa det Isskors, tages Skindet med Spækket af. Med Kniven, man bærer paa Siden, skjæres et Snit rundt om Halsen saa nær Hovedet som muligt, derefter et Snit langs Bugen og ud til begge Forflærkerne; dermed trækkes Skindet med Spækket paa, som løsner let fra Kjødet, af og kastes i Sluppen. Benraden med Kjødet paa bliver liggende. Dette kaldtes at »boffe« en Sælhund af, og Kniven kaldtes »Boffekniv«. At boffe en Sæl af var et Øjeblikks Sag; det var gjort paa mindre end 2 Minutter. Det gjaldt om den yderste Hurtighed for at komme videre. Hver Slup havde 5 Mand, 4 til at ro og 1 til at styre. Denne kaldtes Harpunerer og havde Kommandoen. Navnet »Harpunerer« kom af, at hver Baad

havde en Harpun, for det Tilfælde at en Sæl kunde naas i Vandet, hvilket dog ikke skete nogengang. Harpunen skulde da kastes af Kommandoføreren. I Sluppen var ogsaa en ladet Bøsse til at skyde Sælerne med, men den brugtes yderst sjældent. Den bedste Skytte var Johannes, men at skyde fra en Baad, som ikke ligger roligt, er nærmest unyttigt; der imod lykkedes det et Par Gange ved at staa i Baghold paa Isen. Jeg var i Jens Holms Slup. Engang skjød han en Hund i Vandet, som var lige ved Sluppen, men for langt fra til at naas med Harpun. Hovedet knustes, saa Hjernen sprøjtede ud, men Sælen sank saa pludseligt, at vi ikke fik den.

Naar der, som før sagt, blev raabt »Fall«, kom Slupperne i Vandet i et Øjeblik. Provianten, som kom med, var røget Flæsk, Brød, Brændevin og Øl. Naar vi saa kom ind i Isen og opdagede et Isskors med Sæler paa, gjaldt det først om, hvis de var muligt, at snige sig til Isskorset for at overraske Sælerne; mislykkedes dette, roede man til af alle Kræfter. De 2 forreste i Sluppen kaldtes første og anden Springer. Saa snart Sluppen er i Nærheden af Isen, slippes Aarerne, Knippelen gribes, man springer op paa Rælingen og gjør Springet i samme Nu som Sluppen tørner mod Isen. I Sluppen, jeg var med, var der en Mand, Peder Hansen; han var første og jeg anden Springer. Meningen var, at anden Springer skulde staa bag første og altsaa springe efter den første, men inden man, efter Stødet, kunde komme op paa Rælingen og saa springe, tabtes nogle Sekunder. Jeg blev da enig med P. Hansen om, at vi, efter at have sluppet Aarerne, posterede os een paa hver Side Stævnen og sprang paa een Gang. Derefter kom een af de andre, og Harpunereren. En Mand blev tilbage i Sluppen. Kom man op paa et Skors, hvor der laa flere Hundrede Sæler, var det godt, naar man kunde faa 4 à 5 Stykker. Var Isen jevn og glat, fik man ofte kun 1 eller 2. Sommetider ingen. Var Isen knudret, fik man flest, fordi Sælerne da ikke kunde løbe saa hurtigt. Sælerne er kloge Dyr. De laa almindelig i Nærheden af Iskanten. Den største Del af dem laa som om de sov, men hist og her laa Sæler med Hovedet oprejst, altsaa et Slags Vagtposter. Saa snart disse mærkede Faren, gav de strax et Skrig fra sig. I et Nu var hele Flokken paa Flærkerne og

pilede af mod Vandet. Derfor, naar man da skulde gjøre sig Haab om at faa nogen, roede man til af alle Kræfter, skreg og raabte, hvad der undertiden kunde ligesom faa Sælerne til at standse et Øjeblik. Her gjaldt det om at løbe hurtigt med hævet Knippel. Den første, man naaede, fik et Slag over Snuden; den lod man saa ligge, om der var Udsigt til at faa een eller flere til; bagefter fik de for Sikkerhed nok et Slag. Derefter boffe af og i Baaden og saa videre.

Mens Ungerne var hvide, hvilket der mentes de var, indtil de blev 8 Dage gamle, havde de intet Begreb om at frelse sig. Derfor kunde der gjøres god Fangst, naar et Skib kunde komme imellem de hvide Unge, som det kaldtes. Der kunde undertiden være saa mange, at et Skib kunde faa fuld Last deraf. De var i Størrelse som et halvvoksent Lam og meget fede. Spækket omtrent et Par Tommer tykt. Naar de var afboffede, var Benraden med Kjødet paa kun som en Hare i Størrelse. Disse Skind var mere værdifulde i Forhold til Størrelsen end af gamle Sæler. Formodentlig, fordi Haaret var ganske hvidt og kunde bruges til mange smukke Ting. Saa snart Ungerne begyndte at faa graa Pletter i Haaret, at blive spættede, som det kaldtes, forstod de godt at flygte og var da overordentlig flinke til at løbe paa Isen. Af disse fik vi kun meget faa.

Engang vi havde haft »Fall« og været ude i lang Tid, omtrent et Døgn, var det min og en anden Mands Tur at have Vagt, mens hele det øvrige Mandskab var til Køjs. Det var fuldkommen Havblik og klart Vejr, og da vi laa i aabent Vand og med nordlig Vind, var der ingen Fare ved, at kun 2 Mand var paa Dækket. Forresten var det paalagt de Vagthavende at holde godt Udkig og øjeblikkelig varske, naar det enten saa ud til Blæst eller der mødtes Is. I en kort Afstand fra Skibet kom et lille Isskors drivende, og nu opdagede vi, at der laa 2 hvide Unge paa Isen. Vi, jeg og den anden Mand, blev nu hurtig enige om at hente disse 2 Unger, og at gjøre dette uden at vække nogen af Mandskabet. En af Slupperne laa ved Siden af Fartøjet, og efter at have surret Roret fast gik vi saa lydløst som muligt i Sluppen, roede hen til Isen, tog Ungerne og bar dem levende i Sluppen, og derpaa hurtigt tilbage igjen, men da vi skulde have Ungerne op paa Dækket, blev det alligevel

mærket i Kahytten, at der var lidt Uro, en Mand kom op, og nu maatte vi forklare Sammenhængen. Kaptajnen kom ogsaa op, og da han var en livlig og munter Mand, lo han ad vor Bedrift, men maatte dog for Disciplinens Skyld advare os om ikke oftere at gaa fra Borde uden at varsko.

En anden Gang vi var ude med Slupperne og kun havde gjort daarlig Fangst, hændte det, at vi kom til et Isskors, hvorpaa der laa en stor Sælhund, en gammel Hanhund; en saadan kaldtes Saler (en gammel Saler). Vi roede nu til, men da vi kom i Nærheden, saa vi, at det var vanskeligt at springe paa Grund af, at Isskorset under Vandfladen naaede langt ud, saa Sluppen ikke kunde naa den Is, der var over Vand. Første Springer vilde ikke vove Springet, da vi kom dertil; jeg sprang uden videre Betænkning, men naaede ikke op, og da Fødderne gled paa den glatte Is, der var under Vandet, faldt jeg paa Knæene, men huggede i det samme Knippelen fast i Isen. Nu skete det mærkelige, at Sælen i Stedet for at flygte kom krybende hen til mig; formodentlig har den antaget mig for en Kammerat, der kom op af Vandet. »Naa — du venter mig«, udbrød jeg, »ja, bi lidt, nu skal jeg strax være der!« I en Fart kom jeg op paa Isen, men nu mærkede Sælen Fejltagelsen og begyndte at løbe, men det var for sent. Et Slag i Hovedet, og den laa død paa Stedet. »Godt gjort, Bødker«, sagde Jens Holm, Sluppens Fører. Da jeg kom i Sluppen, mærkede jeg først, at det højre Knæ smertede; men der var nu ingen Tid til at se, hvad det fejlede, førend vi kom om Bord. Her gik jeg ind i Logaret og saa da, at jeg havde slaaet Hul paa Knæet, en Flække i Huden, lidt over en Tomme lang. Jeg fik nu lidt fra Kahytten at lægge paa og forbandt det, men det gene-rede mig dog i nogen Tid uden derfor at hindre mig videre. Det lægtes snart, men der fremkom en Slags Svulst paa Knæet, som en Tvebak i Størrelse, og den var stadig lidt øm. Denne Svulst vedblev, og da vi kom hjem, spurgte jeg en Læge om Raad derfor. Lægen sagde, at det ikke var farligt; jeg skulde blot vogte mig for at støde den. Det hændte dog af og til, at den fik et Knubs, og det varede nogle Aar, inden denne Svulst gik helt bort.

Engang vi var ude med Sluppen og der var mange Sæler paa Isen at løbe efter, hændte det, at en Mand faldt i Van-

det. (Han hed Mads og var »Koksmat«, Kokkens Medhjælper.) Han var i Johannes's Slup og faldt i Vandet fra samme Isskors, som Johannes var oppe paa. Vi, der var med Jens Holms Slup, var i Nærheden og raabte til Johannes om at frelse Mads. »Ja, det skal jeg nok«, raabte han, »men — Hundene først!« Da der ikke var flere Hunde at faa fat i, hjalp han Mads op.

Saaledes gik nu Tiden. Afvexlende Storm, godt Vejr, ofte taaget Luft. Naar det faldt ind med taaget Vejr og vi ikke kunde komme ud med Slupperne, skulde vi skjære Spækket fra Skindene. Det var et yderst koldt Arbejde.

Som før bemærket flaa Sælerne paa Isen, saaledes at Spækket bliver siddende paa Skindet. Naar saa Slupperne kommer om Bord, efter endt »Fall«, bliver Skindene med Spækket paa bragt ned i Lasten. Saa længe Vejret er nogenlunde klart og roligt, er der Haab om at fange Sæler, og man bliver ved dermed, men falder det ind med taaget Luft, saa man ikke kan gaa fra Borde med Slupperne, skal der »skjæres fra«. Skindene bliver nu bragt op paa Dækket, og hele Mandskabet sættes i Arbejde. Med Boffekniven bliver Spækket skaaret fra Skindene i lange Strimler, som ikke maa være bredere, end at de kan gaa igjennem Spunshullerne paa Spækfadene. Efterhaanden som der bliver skaaret fra, bringes Spækket ned i Lasten, hvor da nogle Mænd putter det ned i Fadene. Som Bødker var det min Funktion at hjælpe til hermed, samt at slaa Spunset fast, naar Fadet var fyldt. For Sikkerhed blev der til sidst spigret en Blyplade over Spunset. Jeg var glad ved at have mit Arbejde nede i Lasten ved den Lejlighed, thi at skjære fra paa Dækket var det koldeste af alt Arbejde om Bord. Til daglig Brug kunde Mandskabet altid gaa med Vanter paa, men at skjære fra egnede sig bedst til bare Hænder, og da det tilmed udførtes i taaget Vejr, var det alt andet end behageligt. Ved dette Arbejde blev der uddelt Kaffe med en Snaps Rom i fra Kahytten til hele Mandskabet, 1 eller 2 Gange, som Arbejdet tog Tid til.

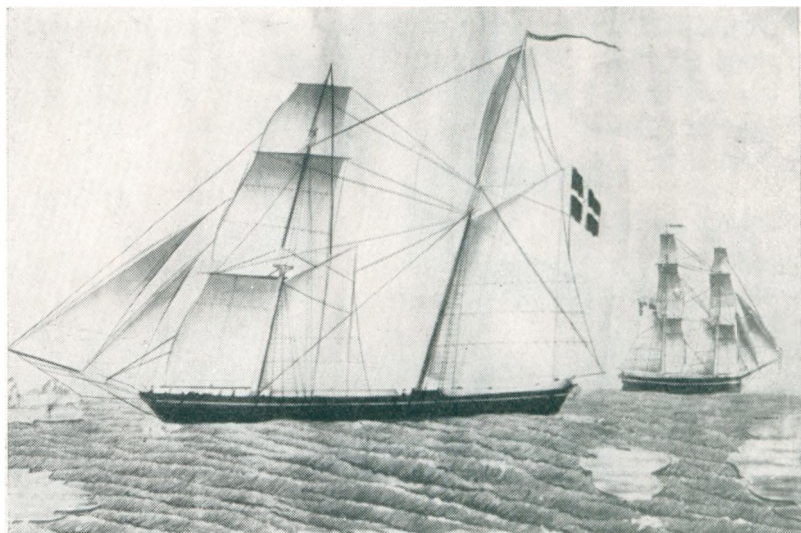
Den sidste Halvdel af April og den første Halvdel af Maj Maaned fangede vi, eller rettere sagt, dræbte vi de Sæler, vi fik paa den Rejse. Det er ogsaa en gunstig Tid dertil, thi det er kun paa Kompasset og Klokkeslettet, man kan se, om

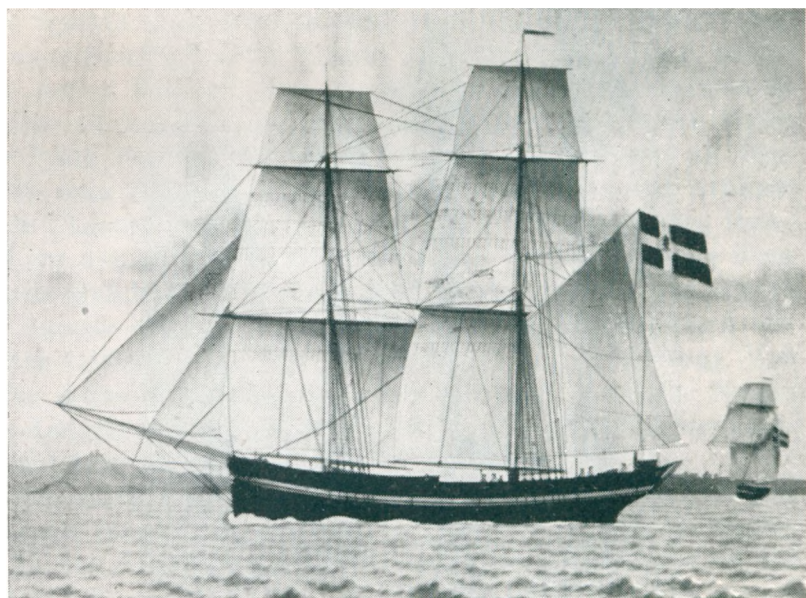
Galease fra 1836 af den Type, Johan Hansen var med paa Robbefangst i Ishavet.
(Fanøgaleasen „Emanuel“ efter Maleri paa Kronborgmuseet).

Harpuner til Hvalrosfangst (Bornholms Museum).

Skonnert „Julius“ af Rønne, som „Det gode Haab“ traf i Ishavet (S. 44). (Bornholms Museum.)
Maleri af Carl Boesen 1850.

Brig „Cecilie“ af Rønne, som „Det gode Haab“ traf i Ishavet (S. 50). (Bornholms Museum.)
Maleri af I. P. Olsen 1856.

det er Dag eller den Tid, der kaldes Nat. Lige lyst altid. Her havde jeg det sjælden Syn at se *Midnattsolen*.

Jeg har set den i alle dens Faser. Omkring den 4de og 5te, altsaa paa samme Tid som de lyse Nætter begynder for Kjøbenhavn, gaar Solen der, hvor vi befandt os, i Nærheden af »Jan Mayen«, netop ned saaledes, at den tilsyneladende er lige under Horisonten; man kan tydelig se, at den avancerer et kort Stykke, for derefter atter at vise sig, ikke saaledes, som vi her ser den at staa op, men lidt efter lidt, samtidig med at den bevæger sig fremad. Een eller to Dage efter kommer den ikke helt under Horisonten, man ser Halvdelen en kort Tid, hvorpaa den atter hæver sig. Næste Nat berør den netop Horisonten; den staar da, ligesom den betænkte sig lidt, og da Vejret netop den Gang var klart, saa det ud, som om den antog en oval Form; den ligesom dypper Vandfladen og springer tilbage, antagende sin runde Form. Siden holder den sig længere Tid oppe, gaar nogle Minutter langs Horisonten, for atter at hæve sig. Den 10—11te Maj saa jeg Solen i hele sin runde Form om Midnat. Det er et ejendommeligt smukt Syn, som jeg dengang ikke kunde løsrive mig fra, hvorimod de andre af Mandskabet, som havde set det før, næppe skjænkede det nogen Opmærksomhed. Efterhaanden staar nu Solen højere og højere om Midnat, og da vi i Juni Maaned, længste Dag hos os, var højt oppe mod Nord, Vest for Spitsbergen, stod Solen om Midnat omtrent saaledes, som vi her ser den ved den Tid Kl. 5 om Morgenen, om Middagen omtrent, som vi ser den Kl. 8 om Formiddagen. Den beskriver saaledes en Cirkel Horisonten rundt, kun at den staar lidt højere om Middagen end om Midnat.

Naar man ved Vagtafløsning blev purret ud og kom op paa Dækket, og man i Øjeblikket ikke huskede Tiden, kunde et Blik paa Kompasset strax sige os, om det var Morgen eller Aften, og med temmelig stor Nøjagtighed kunde vi til enhver Tid deraf vide, hvad Klokken var.

Den 16de Maj gjorde vi den bedste Fangst af Sæler paa hele Tiden. Vi roede fra Borde Kl. 4½ Morgen og kom tilbage Kl. 6 Eftermiddag. Johannes havde 40, Jens Holm 45, Styrmanden 49, P. Sonne 26. Alle gamle Sæler. Fra Toppen af et højt Isskors kunde vi, saa langt Øjet kunde naa,

se Isen ganske sort af Sælhunde; men de var meget vagtsomme og yderst vanskelige at komme ind paa Livet. Strax efter at vi var kommet om Bord, roede vi atter ud og kom tilbage Kl. 3 om Morgenen, men fik kun ialt 26 Stykker, paa Grund af at det blev taaget. Samme Dags Eftermiddag, altsaa, den 17de Maj, var vi sammen med 2 af de andre Rønnefartøjer, nemlig Briggen »Cecilie«, Kapt. Martin List, og Briggen »Frederikke Lovise«, Kapt. Jørgen List. (Disse 2 Kaptajner var Brødre og havde hjemme i Romø.) Det var stille og godt Vejr. Vi var sammen fra om Eftermiddagen til Kl. omtrent 11 om Aftenen, og det var jo en hel Adspredelse i vort ellers ensformige Liv. Altsaa omtrent Kl. 11 roede vores Kaptajn om Bord, efter aflagt Besøg hos de andre Skibe. Ingen anede nogen Fare. Jens Holm havde Vagt og tog Roret og kommanderede: »Klar til at vende!« Jeg tilligemed 2 andre stod ved Braserne, og netop i det Øjeblik, da Fartøjet var løbet op i Vinden og Jens Holm kommanderede: »Lad gaa!« for at Sejlene kunde gaa over i den anden Side, hørte vi et Raab agterude, som vi dog ikke kunde høre hvad gjaldt; det var vores Kaptajn, der kom roende og saa et Isskors lige agter for os og raabte: »Hold Roret midskibs!«. Men, som sagt, ingen af os hørte, hvad han sagde, og i næste Øjeblik tørnede vi mod Isskorset, og Roret knustes.

Naar et Skib vender, løber det op i Vinden, som det kaldes, det er, at der drejes imod Vinden, indtil denne blæser ind fra den anden Side; da slippes Braserne, for at Ræerne kan slaa over; i dette Moment løber Skibet et Stykke baglænds, indtil det atter er brasat tot i Læ og Vinden kommer i Sejlene. Ulykken skyldtes et ganske lille Isskors, som ingen af os havde set, men som var stort nok til at knuse Roret. Havde nogen af os hørt Kaptajnens Ord, da han raabte: »Hold Roret midtskibs!«, havde vi maaske derved afværget Ulykken, thi da havde Roret haft bedre Modstandskraft. Nu under Vendingen laa Roret helt til den ene Side og kunde ikke modstaa Stødet. Alle Mand kom paa Dækket. Kaptajnen især var helt fortvivlet; det var hans første Rejse som Skibsfører. Han var forlovet med en Skipperdatter i Rønne og skulde holde Bryllup efter Hjemkomsten. Han kunde have Grund nok til at være meget sorrigfuld over

dette Uheld. Det var en Lykke, at det var stille Vejr, samt at de 2 andre Skibe var i Nærheden. Uden deres Assistance havde det nok set betænkeligt ud for os. Den eneste ombordværende hos os, som forstod noget som Tømmermand, var Johannes, men da han havde ondt i den højre Tommelfinger, kunde han ikke arbejde. Vi fik nu Tømmermændene fra de andre Skibe om Bord. Skibet blev fastgjort til et stort Isskors, og Roret blev med stort Besvær taget af og bragt op paa Dækket. Her viste det sig, at den næstnederste Tap var helt af og den nederste omtrent af. (Saaledes har jeg anført det i min Dagbog. Skibet maa altsaa have haft 4 Rortappe; thi ellers maatte jeg have sagt: den midterste helt af.) Da den nederste Del af Roret var knust, maatte der lægges Planker og Brædder paa Siderne, men dertil behøvedes Jernbolte, og da vi ingen havde, og almindelige Spigere ikke nyttede noget, maatte Johannes ofre alle sine Navere, han som Tømmermand havde om Bord til dette Brug. Paa denne Maade blev nu Roret istandsat saa godt, som Omstændighederne tillod det. Roret blev atter hængt, og i Stedet for de nederste Tappe, som var brækkede, blev anbragt Tallier til begge Sider for at holde Roret paa sin Plads. Næste Dags Middag, 18de Maj, var dette Arbejde færdigt.

»Vil kun Vorherre hjælpe os til Norge«, sagde Kaptajnen. Hertil blev nu Kursen sat. Vinden var god, men det var stille Vejr. De næste Dage lidt mere Luft, men god Vind, hvilke var en Lykke for os, thi Storm og Modvind havde nok bekommet os ilde. Den 21de om Aftenen fik vi de norske Fjælde at se, men i lang Afstand. Dagen efter var vi nede ved Nordkap. Her præjede vi en hollandsk Kuf, der gav os Underretning om, hvor Hammerfest laa. Den 23de kom vi ind under Fjældene. Om Middagen sattes Lodsflag til, og kort efter kom en norsk Fisker, som var ene i sin Baad. Han paatog sig at være Lods. Hans Baad toges paa Slæb, og denne Fisker lodsede os nu til vort Bestemmel-sessted: H a m m e r f e s t, hvortil vi ankom Dagen efter, den 24de om Morgen. Uden Lods havde vi nok ikke fundet ind til Hammerfest, thi det gik i Krinkelkroge cirka. 6 Mil imellem Fjældene, og ofte saa det ud, som der ingen Aabning var, men at vi skulde lige ind i Fjældet.

Hammerfest ligger inde i en stor Bugt, som vistnok danner en god Havn, da den paa alle Sider er omgivet af høje Fjælde. Byen var dengang kun lille. Husene, som næsten alle var med 2 Etager, men meget lave, laa tæt pakkede op til hinanden og var opført af Bjælker, som lægges oven paa hinanden helt op og beklædes med Brædder ud- og indvendig. Et saadant bygget Hus kan strax tages i Brug, saa snart det er færdigt, thi da der ikke anvendes Kalk eller Sten, er der ingen anden Fugtighed end, hvad Tømmeret indeholder. Husene er som sagt 2 Etager, men saa lave, at Beboerne netop kunde gaa oprejst i Stuerne. Gaderne var meget snævre. Byen havde dengang omkring 700 Indbyggere. Disse var for største Delen Handelsmænd, fra Bergen og andre norske Steder, der opholdt sig her for at tjene Penge ved Handel med Finnerne. De finske Fiskere kom meget langt fra til Hammerfest med tørret Fisk, og fik i Stedet Mel, Gryn og andre Ting. De gjorde nok næsten ingen Forskjel paa Dag og Nat, thi de kom til enhver Tid og laa og tumlede med Baadene. Dag var det jo altid, thi vi kunde se Solen skinne paa Fjældtoppen om Midnat, men Beboerne i Byen var dog i Seng Kl. 9, og alting stille. Paa Strandkanterne i Nærheden laa hist og her smaa Finnehytter. Disse var meget smaa, mest opførte af Tørv, nogle af dem var dog klædt med Brædder udvendig; om de havde Brædder indvendig, ved jeg ikke. Vinduer saas ikke; maaske der var smaa Glughuller, som vi ikke saa, eller muligt de fik Lyset fra en lille Aabning i den ene Ende, som tjente til Dør, samt fra et Hul i Taget, som Røgen kom ud igjennem. Et saadant Hus bestod vistnok kun af eet eneste Rum, uden Skorsten, blot et Hul i Taget. Finnerne var alle smaa i Vækst, med blege Ansigter og langt Haar. Paaklædningen omtrent ens for Mænd og Kvinder. En Pels af Rensdyr, med det laadne indad, udgjorde det meste af Paaklædningen. Hele Forskjellen var, at Kvindernes Pels var lidt sidere end Mændenes og kantet med kulørte Baand.

Dagen efter at vi kom dertil, altsaa 25de Maj, var det Kristi Himmelfartsdag. Jeg tilligemed nogle andre af vore Folk var i Kirke. Denne var da næsten ny, bygget 1838, meget stor i Forhold til Byen, og ligesom de andre Huse helt af Træ. Der sagdes, at Præsten kun kom af og til, da

han havde meget langt at rejse og flere Kirker i sit Distrikt. Præsten talte Dansk, og Salmebøgerne var de samme, der dengang brugtes i Rønne. Da jeg og nogle andre af mine Skibskammerater gik til Kirken, gik der lidt foran os nogle Finner, og af deres Klædedragt kunde vi nok slutte os til, at de ogsaa skulde til Kirken; thi Kvinderne havde uldne Pelse paa, som var kantede med røde Baand, og Hovedbedækningen var ogsaa mere pyntet end ellers. De var en Mand og 3 eller 4 Kvinder. Manden gik foran. Paa den højre Side bar han en Gjenstand, der i Frastand saa ud som et Stykke rundt Træ, i Længde som et Stykke Favnebrænde. Vi undredes over, hvad han skulde med dette, naar han skulde i Kirke, men da vi kom nærmere, saa vi, at det var et Barn, der var godt indsvøbt i uldent Tøj, og uden om dette var der lagt tynde Træspaaner, rundt om fastbundne med Snore. Da vi kom i Kirke, gik Finnerne op i en Stol nær Prædikestolen; Finnen lagde Bylten fra sig tværs over Stolesædet. Kort efter begyndte Barnet at skribe, Finnen tog da Barnet i Armene og gik frem og tilbage med det paa Kirkegulvet og nynnede for det; da han fik det til at tie, lagde han det atter fra sig paa Stolesædet og satte sig hos. Dette gjentog sig nogle Gange. For hver Gang Barnet begyndte at skribe, tog Manden det og gik og nynnede for det paa Kirkegulvet. Kvinderne sad i en Stol foran, og det saa ud, som de ikke tog det mindste Notits af Manden og Barnet. Da vi ikke kunde blive der ret længe, saa vi ikke, hvordan Daabshandlingen gik for sig.

Om Eftermiddagen gik jeg og et Par andre op paa et Fjæld lige ved Byen. Vi tænkte, at vi fra Toppen derfra skulde kunne se ind i Landet, men da vi kom helt op, saa vi ikke andet end endnu langt højere Fjælde foran os. Vi gik da atter ned igjen. Det var den eneste Fjældbestigning, jeg har foretaget mig, og den var gjort paa en Times Tid.

Dagen efter skar vi det sidste Spæk fra vi havde faaet i Isen. Vi havde nu 38 Fade Spæk. Den 27de Kl. 12 Nat sejlede et Dampskib fra Hammerfest. Samme Dag havde vi Storm med Snefog. De øvrige Dage, vi laa der, var det smukt, klart Vejr. Hver Nat kunde vi se Solen skinne paa Fjældtoppene, men selve Solen kunde vi ikke se, dertil var Fjældene for høje rundt om. En Dag, vi laa der, kom en

ældre Mand om Bord, formodentlig en Kjøbmand eller gammel Skibsfører. Han erkendte sig om, hvordan Kosten var om Bord hos os, og om Folkene fik Øl; da vor Kaptajn sagde ham, at hans Folk fik Øl efter Behag, fandt han det alt for godt. »De skule have Vand, de Hunde.« En smuk Benværelse om et Skibsmandskab!

Det gik langsomt med at faa Roret sat i Stand. Der var kun een Smed, og han havde kun daarlig Redelighed til et saadant Arbejde. Han skulde gjøre 2 nye Rortappe, men det mislykkedes i Førstningen. Da han havde den første færdig, prøvede Johannes den med at give den et Slag med en Hammer. Den gik strax i Stykker, og en ny maatte gjøres i Stedet.

Den 1ste Juni fik vi Roret færdigt og hængt paa sin Plads, og nu blev det bestemt, at vi skulde gaa til Kysten af Spitsbergen for at forsøge at fange Hvalros. Vi afsejlede altsaa fra Hammerfest den 1ste Juni Kl. 7 Eftermiddag.

Da vi sejlede fra Hammerfest, var Vinden imod, saa vi med Slupperne maatte bugser os noget ud, men Dagen efter blev Vinden sydlig, og nu stod vi for en god Vind ud fra Norge. Den 4de, Pinsedag, kom vi til en Ø, som kaldes Bernejland; den ligger ca. 20 à 30 Mil Syd for Spitsbergen. 2den Pinsedag præjede vi en Galease fra Kjøbenhavn, Kapt. Blaj. Han var gaaet fra Sælhundekysten og havde kun faaet lidt og vilde nu forsøge at fange Hvalros.

I flere Dage laa vi i Nærheden af nævnte Ø, dels for nordlig Storm og dels for Stille. Øen kunde vi ikke komme ind til for Is. Heller ikke kunde vi avancere nord paa til Spitsbergen, da det stadig var Modvind. Den 11te Søndag om Morgenen Kl. 12½ saas der nogle Sæler. Vi gjorde »Fall«, men fik kun 1 Sæl, som Johannes skjød. Den var saa mager, at der kun var Skindet over Benene. Sælerne er fedest tidligt om Foraaret, hen ad Sommeren bliver de magre og mere hurtige til at løbe.

Den 14de Juni. Jeg havde i nogen Tid, under Vagten, set mod Nord og troede i Horisonten at se nogle usædvanlige høje og kegleformede Skytoppe, som ikke hævede sig eller forandrede sig i Udseende. Johannes kom op paa Dækket, og jeg sagde ham, at jeg havde staaet og set mod Nord og mente, at der var nogle høje Skytoppe. »Spitsbergen!«

raabte han, »der har vi Spitsbergen! den Top er Sydkap, den der er Sukkertoppen«, og nu gav han hele Rækken af Navne, som jeg nu har glemt. Om disse Benævnelser er afsat paa noget Kort eller de bruges saaledes i Flæng af de med denne Kyst kjendte Hvalrosfangere, ved jeg ikke, men da Johannes var den om Bord, som oftest havde været der, antoges det for at være rigtigt. Ligeledes mente han, at vi saa Spitsbergen i ca. 20 Miles Afstand. Den 15de kom vi ind til Sydkap og styrede nu i N.O. ned mod en Banke, hvor Hvalrosserne mest opholder sig. Den 17de roede Johannes og Styrmanden ind mod nogle smaa Øer og kom tilbage om Morgenens Dagen efter. Johannes havde skudt en »Bajrob« (et Slags store Sæler) samt samlet nogle Æg af Ederfugle. Den 20de roede vi atter ind mod disse smaa Øer, som ligger i Mængde under Landet. Da vi første Gang roede dertil, tænkte jeg, at det kan vel ikke vare over en halv Time, thi fra Dækket saa de ud som smaa Holme, der laa nærved, men jeg havde bedømt Afstanden fejlagtigt, thi da vi havde roet 1 à 1½ Time og de syntes lige langt borte, ytrede jeg, at dette her var nok det samme som at ro til Maanen. Endelig efter 4 Timers Roning naaede vi ind. Det viste sig nu, at disse Holme var temmelig store, nogle ogsaa høje, og bedækket af en Art Mos. Her har Ederfuglene, Aaboerne som vi her kalder dem, deres Reder, som kan ligge saa tæt ved hinanden, at der kan være flere Tusinde Reder paa en Holm. Vi kom for sent dertil, saa vi kun fik en 5 à 6 Snese Æg. Det saa ud til, at andre havde været der før, mulig Nordmænd, thi der var heller intet Dun i Rederne, undtagen i nogle ganske faa. I hver Rede lægger Fuglene en Del Dun. Hvem der nu kommer paa Forsommeren i den Tid, der lægges Æg, og førend Ligningen begynder, og Æggene altsaa er friske, kan gjøre en værdifuld Fangst af Æg og Dun. Af de Æg, som vi fik, lavedes der Æggesuppe. Æggene piskedes ud i Øl og kogtes, og derefter kom man lidt Sukker i. Det smagte godt og var for os for en Gangs Skyld som en god Dessert ovenpaa vor daglige Kost. Hver Dag var vi lidt ude med Slupperne og begyndte at faa enkelte Hvalros. St. Hans Aften var vi ogsaa ude, men fik kun nogle Bajrobber, da det blev Snetykke. Dagen efter fik vi 12 Hvalros og havde fat paa 5, som vi ikke fik.

Johannes faldt paa en Harpun og fik et dybt Saar i den ene Arm. Vi var nu i »Betsonsbugten« og styrer mod Nord til et Sted, der kaldtes »Faarland«. —

At fange Hvalros er et vanskeligt Arbejde, i det mindste den Gang; maaske der kjendes bedre Fangstmaade nu; men den Gang bestod de Redskaber, der brugtes, af en »Harpun« og en »Lanse«. Harpunen var forsynet med Modhage; den sad paa et ca. 3 Alen langt Træskaft; i en Jernring var en Line anbragt, som altid skulde ligge klar, oprullet i Sluppen. Naar en Hvalros kom saa nær, at der var Haab om at naa den fra Sluppen, blev Harpunen kastet mod den. At kaste Harpun saaledes, at den kunde trænge igjennem Huden, saa Modhagerne kunde komme indenfor, skulde der god Øvelse og en kraftig Arm til. Hertil havde Johannes en god Øvelse, hvad der gjorde, at han alene fik over Halvdelen af de Hvalros, vi fangede. Naar Harpunen nu sad fast i Dyret, tog det Flugten og trak Sluppen efter sig i en stærkere Fart, end vi kunde ro. Naar det sagtnede med Farten, blev der halet ind i Linen, indtil Hvalrossen atter var ved Sluppen, og nu skulde den dræbes. Dertil brugtes Lansen, der havde Facon som et bredt Spyd og var skarp i begge Sider; den skulde helst drives ind i Nærheden af Hjertet; dette kaldtes at lænse Dyret. Vandet blev farvet rødt af Blodet. Undertiden søgte Hvalrossen ind imod Sluppen, som den huggede efter med sine store Hjørnetænder. Disse kunde være fra 10 til 15 Tommer lange, og det gjaldt om, at disse ikke kom indenfor Rælingen, thi i saa Fald kunde Sluppen gaa rundt. Vi andre i Sluppen, som ikke havde med Harpun eller Lanse at gjøre, maatte nøje passe paa at holde Hvalrosserne fra os ved med Aarerne at slaa dem over Snuden; dog skete det sommetider, at Hugtænderne satte Mærker i Rælingen.

Engang jeg skulde slaa efter en Hvalros, hvoraf der svømmede mange rundt om os, faldt jeg saaledes, at den ene Arm kom udenfor; i det samme raabte en Mand: »Nu gik Armen af Bødker!«. I det Øjeblik jeg faldt havde Hvalrossen hugget til, og Manden, P. Hansen, paastod, at Hugtænderne havde været een paa hver Side af Armen. Jens Holm, som var Harpunerer i den Slup, var mest bange af os alle, og ofte faldt han baglæns i Sluppen efter at have sat

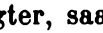
Harpun i Hvalrossen. Han turde ikke sætte fast, som det kaldtes, i mere end een ad Gangen, og først naar den var lænsset, dræbt, kunde han begynde paa nok en. Johannes var mer dristig, og naar der var fuldt omkring os, satte han fast i flere ad Gangen, nogle Gange i 4 à 5 Stykker, førend han lænsede dem. Det mest farlige var at sætte fast i en Unge, thi da blev de gamle helt som rasende; de kom da i Mængde, brølede og søgte imod Sluppen. Disse Dyr udviser en stor Omhu for Ungerne. Naar de flygter, tager de den nylig fødte Unge imellem Forflærkerne og holder den med Hovedet oven Vand, og den 1 Aar gamle Unge, som stadig holder sig ved Forældrene, kryber op paa Ryggen og lægger sig der.

Undertiden kan der ligge store Flokke af Hvalros oppe paa Isen, men der kan de kun faas ved at man skyder dem og dertil skal sikre Skytter, thi de dræbes kun ved Skud i Hovedet, i Tindingen eller Øret. Et Skud midt i Panden dræber dem kun paa kort Afstand. Deres Hud er 1 Tomme tyk, med en tæt Haarvækst, og en Geværkugle trænger ikke igjennem. Ved Skud fik vi ingen. Der fortaltes om en norsk Skytte, at han havde skudt en stor Del paa et Isskors. Dette kan kun ske, naar Skuddet træffer saaledes, at Dyret ligger dødt med det samme. De andre Hvalros, som ikke maa se Skytten, bliver liggende, hvis den trufne ikke rører sig, og snart maa nok een lade Livet. Først naar een er saaret og brøler, er hele Flokken snart i Vandet.

Den 28de og 30te Juni var vi inde ved Landet paa det Sted, der kaldtes »Faarland«. Her ladede vi Slupperne med Brænde. Det var Drivtømmer, store Fyrrestammer, der var indtil 2 Al. i Gjennemsnit; de fandtes i stor Mængde. Mange laa helt begravede i Sand og Grus. Det er Træer, der føres ud i Havet fra de nordamerikanske Floder og altsaa har en lang Vej, inden de naar Spitsbergen. Overalt hvor vi kom i Land var en smal lav, med Sand og Smaasten belagt Kyststrækning. Vi gik ikke langt op her, da det er farligt, thi møder man der en Isbjørn, er man udsat for Livsfare. Isbjørne saa vi dog ikke. Andre Steder maa Fjældene staa helt ude ved Havet, thi ofte hørte vi om Bord nogle Mil fra Land, en tordenlignende Lyd inde fra Kysten. Det er Landisen, der om Sommeren drives ud mod Kysten og falder i

Havet. Sømændene kaldte det, at Isen kalvede. Deraf de store Isbjerge i Havet.

Engang gjorde vi en kjærkommen Fangst, nemlig ferskt Vand, langt ude i Havet. Dette gaar saaledes til: Paa meget store Isskors, hvorpaa Sneen er faldet, smelter der om Sommeren, da Solen skinner altid, en stor Masse. Er nu Isen høj i Kanterne, bliver Vandet staaende, og paa et saadant Isskors traf vi en stor Mængde godt Drikkevand. Hele vort Vandforraad blev da tømt i Havet, og nu fyldte vi atter Vandfadene med friskt Vand. Vandet, vi havde om Bord, havde i lang Tid været saa daarligt, næsten surt, at det var ubrugeligt; nu fik vi godt Vand.

Spitsbergens Fjældtoppe er meget høje; thi i taaget Luft kunde vi se dem højt oppe. Undertiden, naar Skyerne gik lavt, kunde Fjældtoppene ses ovenover. Vi var til sidst højt mod Nord; efter Kaptajnens Maaling paa 80 Grader. Mod Nord laa den faste Is som et jævnt højt Land, hvor der ingen Aabning var at se. — Saavel her, som paa Sælhundeplassen under Jan Mayen ligger den løse Is, som man sejler imellem, mest i Bugter, saaledes omtrent. Dette maa være paa Grund af Strømmen, som mange Steder var meget stærk, saa Isskorsene selv i stille Vejr kunde tørne haardt mod hinanden. Naar nu Vinden holder sig nordlig, kan Skibet godt løbe helt ind i Bugterne, som er meget store, da Yderspidserne kan være 1 à 2 Mil fra hinanden. Skal der fanges noget, skal man helt ind med Fartøjet. Herfra skal saa ros videre med Slupperne ind imellem Isen. Saasnart Vinden gaar sydlig, maa man skynde sig at komme ud i rum Sø, thi da sker det ofte, at Bugterne lukker sig. Yderspidserne nærmer sig hurtigt hinanden. (Saaledes hændte det os den 1ste August. Vi var helt inde. Isen skruede sammen, og da det var stille og vi skulde krydse ud, naaede vi akkurat saa langt ud, at de yderste Isspidser lukkede sig lige om Skibet. Der laa vi, og kom først helt fri 3die August. En ubehagelig Situation. Havde det ikke været stille Vejr, kunde det blevet meget slemt; nu slap vi dog godt ud.)

Juli Maaned begyndte med godt Vejr, men taaget Luft. I denne Maaned gjorde vi den egentlige Fangst af Hvalros. Den 4de Juli om Midnat roede vi ud med alle Slupperne og kom tilbage den 5te om Aftenen. Vi fik 28 Hvalros; deraf

havde Johannes 16. Den 6te fangede Johannes en levende Unge, som han tog i Vandet. Denne Unge havde vi levende med os til Bornholm. Vi var inde forskjellige Steder, som benævnedes »Bjørnebjæ«, »Kobbekbjæ«, »Amsterdam Ejland«, »Dansk Ejland« o. s. v. Vi talte af og til med andre Skibe, mest Nordmænd. Hele Juli Maaned gik med afvejlende Vejr, men ellers i den sædvanlige Orden, uden noget mærkeligt. Den 31te Juli var vi atter ude og fyldte en Del ferskt Vand fra et Isskors.

Naar Hvalrosserne er dræbte, lægger man Slupperne til et Isskors; herpaa hugges en Dræg fast, og med en Tallie hives Dyret op paa Isen. Her aftages Huden med Spæk, og Hovedet, for Tændernes Skyld. Disse bruges som Elfenben og er meget værdifulde. Selv de smaa Kindtænder er ogsaa anvendelige til adskilligt. Jeg og nogle af Mandskabet lavede Signeter af disse Tænder. Jeg har 2 saadanne.

Vi fik ialt 98 Hvalros, deraf 22 Fade Spæk. Og desuden den omtalte levende Unge. — Da vi den 3die August kom løs af Isen, var Kaptajnen fornøjet af Turen og bestemte sig til Hjemrejsen. Mandskabet blev nu sat i 2 Vagter.

Førend jeg begynder paa Hjemrejsen, som der i Grunden heller ikke er meget at sige om, vil jeg meddele lidt om den Hvalrosunge, som Johannes tog i Vandet, og som vi havde levende med hjem. Den fik Navnet »Branka«, og det varede ikke længe, førend den forstod Navnet, akkurat som en Hund gør det. Saasnart den kom om Bord, og det blev besluttet at holde den levende, maatte der tænkes paa at skaffe den Føde. Hidtil havde den levet af Moder-mælken, men skaffe den denne kunde vi naturligvis ikke. For dog at komme denne saa nær som muligt blev det bestemt at afskjære Yveret paa alle Hunhvalrosserne, som vi herefter fangede. Disse Yvere er temmelig store og kjødfulde og indeholder altid nogen Mælk. Først sugede Ungen paa disse, men snart drev Hungeren den til at æde dem, og det syntes, som den befandt sig godt derved. Da den havde været om Bord nogen Tid, blev den fortrolig med Mandskabet og det syntes, som om den befandt sig tilfreds i sin Skjæbne. Mange Gange paa Hjemrejsen, som paa Grund af Modvind var langvarig, da det begyndte at blive mørkt om Natten, havde jeg Branka hos mig, naar jeg havde Plads ved

Roret. Det gjorde mig ondt for det stakkels Dyr, der saa ublidt paa een Gang var berøvet sit Element. Naar jeg nu sad der ved Roret og Branka var i Nærheden, kunde jeg blot ganske sagte kalde paa den; den forstod Navnet, kom sjaskende hen til mig, rejste sig paa Bagflærkerne, og lagde Hoved og Forflærkerne i Skjødet paa mig (deraf kan man omtrent slutte sig til dens Størrelse). Der laa den ganske rolig og sov, indtil jeg blev afløst. Man lærte heraf, at disse Dyr, ligesom Sælerne, i Klogskab ikke staar tilbage for Landpattedyrene. Da den Føde, den fik, nemlig Yverne slap op, maatte Branka nøjes med almindelig Skibskost, men den blev nu mere og mere mager. Da vi kom hjem, blev den solgt til en Spekulant fra Vestermarie, som drog omkring paa Landet med den og viste den frem for Penge, men den døde snart. Mærkeligt nok, at den kunde leve saa længe. Det var især Varmen, den led af. Hvor meget der af Manden betales for den, eller hvem der fik Pengene, husker jeg intet om^s. —

Det forhen beskrevne er nedskrevet i Vinteren og Foraaret 1889. Omendskjønt det var min bestemte Hensigt vedblivende at fortsætte dermed, maatte jeg dog, paa Grund af Travlhed paa Værkstedet, standse dermed og har siden ikke kunnet faa Tid til at fortsætte før nu i Foraaret 1890. Jeg begynder altsaa igjen i Aften den 8de Marts, og denne Dag er for mig en kjær Mindedag, da det i Dag netop er 47 Aar siden jeg begyndte min Rejse til Spitsbergen.

Det er altsaa Hjemrejsen, jeg nu skal give en Fremstilling af efter mine den Gang nedskrevne Bemærkninger i en lille Lommebog, hvori jeg daglig med Blyant optegnede, dels om Vinden og Vejret, dels om Fangsten, og hvad der ellers tildrog sig. Maaske jeg i det foregaaende har meddelt dette; det husker jeg nu ikke; men det skader jo heller ikke, om det læses 2 Gange.

Hjemrejsen fra Spitsbergen.

Som jeg i det foregaaende har fortalt, besluttede Kaptajnen, efter at vi den 3die August blev klar af Isen, strax at begynde Hjemrejsen. Mandskabet blev altsaa delt i Vagter og Kursen sat S.V. til Syd. Vinden sydlig, altsaa Modvind. Den 5te gik Vinden om til O.S.O., altsaa ganske god Vind,

med smaalig Kuling. Spitsbergens Fjældtoppe, Nordhavets Is, hele denne ejendommelige storartede Natur, skulde jeg ikke se mere. Det havde hele Rejsen staaet klart for mig, at jeg ikke duede til Sølivet, og var fast bestemt paa ikke at gaa til Sø's mere; men denne min eneste Rejse er blevet mig kjær. Minderne om denne med dens Tildragelser staaer stedse klart for mig. Ofte drømmer jeg mig tilbage til hin Tid, og ved at nedskrive dette lever jeg ligesom i Aanden denne Tid om igjen.

Den 7de fik vi stærk Storm af V.S.V., altsaa omtrent Modvind og kunde kun føre meget smaa Sejl. Rejsen fortsattes nu med afvexlende Storm og Stille, snart nogenlunde god Vind, dog for det meste Modvind, med Regn og tyk Luft. Først den 28de om Morgenen saa vi en stor Del af Norges Kyst. 29de stærk Storm; da der skulde rebes Sejl, var jeg saa heldig at staa ved Roret. Tiden, en Mand skulde have Roret, var 1 Time, men da de, som skulde løse mig af, var til Vejrs, blev jeg staaende. Heri havde jeg ogsaa en god Øvelse. Det gjælder ogsaa om, naar Mandskabet er til Vejrs, at Rorgjængerer nøjagtig holder Fartøjet saaledes til Vinden, som det passer bedst for at kunne rebe, og heri vidste de, at de kunde stole paa mig. Den 2den Septbr. passerede vi Skagens Fyrtaarn og fik kort efter Anholt i Sigte. Det var tidlig om Morgenen den 3die, som var en Søndag, at vi passerede Anholt. Det var fuldstændig Havblik, svag nordlig Strøm, saa vi avancerede dog fremad. I Modsætning til den høje norske Kyst havde vi her det ejendommelige Syn, at det første, vi saa af Anholt, var Husenes Tage, som i den disede, stille Morgendæmring saa ud, som om de flød paa Vandet. Lidt efter lidt kom den underste Del af Husene ogsaa til Syne og til sidst Landet, der i dette Blikstille saa ud som et graat Tæppe, der var lagt paa Vandet, hvorpaa Husene var opstillede. Kl. 10 ankrede vi ved Helsingør. Dengang skulde alle Skibe, hvad enten de kom nord- eller sydfra, kaste Anker ved Helsingør for at erlægge Øresundstold. Kaptajnen lod sig altsaa ro i Land, og efter at det var besørget, kunde Rejsen atter fortsættes. Kl. 1 lettede vi Anker og gik nu for god Vind til Kjøbenhavn, hvor vi ankom Kl. 5. Kaptajnen blev roet i Land og kom tilbage Kl. 10 Aften.

Den 4de om Morgenen lettede vi Anker, frisk N.V.-Kuling. Passerede Falsterbo Kl. 8. Kl. 5 fik vi Bornholm i Sigte, men da det blæste en stærk Storm af N.V., kunde vi ikke søge Rønne Havn, hvorfor vi drejede til. Vi laa nu og drev med Vinden hele Natten. Den 5te om Morgenen var vi nede ved Dueodde. Da nu Stormen havde lagt sig noget, krydsede vi opefter igjen, men kom kun halvvejs op mod Rønne den Dag. Den 6te kom vi i Nærheden, men nu blev Vinden N.O., og først om Natten Kl. 2½, eller rettere sagt den 7de September Kl. 2½ Morgen, kom vi i Rønne Havn.

Denne Rejse havde altsaa taget et halvt Aar paa een Dag nær.

Paa Krydseturen mellem Dueodden og Rønne var det ikke langt fra, at vi var bleven oversejlet. En engelsk Brig kom for fulde Sejl lige ned paa os. Kapt. Schor mente nu, at det var dennes Pligt, som gik for Vinden, at gaa af Vejen for os, som laa skarp Bidevind, men Engelskmanden tog ingen Notits af os, men gik sin lige Kurs. I sidste Øjeblik maatte vi dreje af, men kom lige paa Siden af Briggen, hvis Mandskab laa med Armene paa Rælingen og saa paa os. »Den storsnudedede Engelskmand«, sagde Schor, »den Nation gaar ikke af Vejen for nogen.«

Da vi nu laa fortøjede i Havnen og jeg var med til Vejrs for at gjøre Sejlene fast og derefter atter stod paa Dækket, tænkte jeg ved mig selv: »Se saa! det var sidste Gang, jeg var til Vejrs.« Gudskelov, at jeg atter kunde staa paa Land.

»Det gode Haab«, fra hvis Dæk jeg har skuet Midnats-solen, Nordhavets Is, Spitsbergens skyhøje Fjældtoppe, Nordkap og en Del af Norges Fjælde, er forlængst gaaet under. 1854 om Foraaret afgik den fra Rønne paa sin 12te Rejse til Spitsbergen; dens Fører var en Kapt. Mikkelsen fra Rønne. Som sædvanlig 24 Mands Besætning. Men »Det gode Haab« vendte aldrig mere tilbage. Hvor eller hvorledes den er forlist, blev aldrig opklaret. Størst Sandsynlighed er der for, at den er bleven knust i Isen^o. Kapt. Schor var dengang Fører af Briggen »Frederikke Lovise«.

Om der er nogen i Live af mine Skibskammerater, ved jeg ikke. Saa mange jeg senere har hørt omtale er alle døde. Maaske jeg nu er den sidste levende af »Det gode Haab«s Besætning fra dets første Rejse 1843.

Svende- og Mesteraar i Rønne, Allinge og Svaneke 1843--1857.

Da jeg kom hjem til Rønne efter min Spitsbergenrejse og jeg var fast bestemt paa ikke at gaa oftere til Sø, indtog jeg min Plads hos Boss som forhen. Alt gik nu som før. Jeg og Christen Hansen kom godt ud af det med hinanden, og Efteraaret og Vinteren gik hen, uden at der er noget at meddele. Da Sommeren 1844 begyndte, begyndte ogsaa jeg at tænke paa, at vedblive at gaa hos Boss kunde jeg ikke. Jeg havde jo lært lidt af Bødkerhaandværket, og jeg tænkte, at jeg maaske kunde lære lidt mere i det Fag og saa begynde i Allinge, dels som Glaser og dels som Bødker, men jeg havde ikke noget stort Haab om, at det vilde blive til noget, og for at kunne det skulde jeg lære Bødkeriet til Gavns, og atter give Penge derfor kunde jeg ikke. Altsaa, den Plan opgav jeg snart. Hvorfor jeg ikke kunde tænke paa at begynde i Rønne har jeg før omtalt (se Side 26). Da var det engang paa Forsommeren, at Boss's Svoger, Smed Nicolaj Holm fra Svanike, kom i Besøg hos Boss, og jeg kom da paa Tale. Han foreslog mig da, at hvis jeg havde Lyst dertil, kunde jeg komme ned til ham i Svanike; saa vilde han lære mig Klejnsmedearbejdet, og saa kunde jeg, naar jeg engang vilde begynde for egen Regning, gjøre Glaserarbejde om Sommeren og Klejnsmedearbejde om Vinteren. Der var altid Arbejde nok i det Fag. Jeg grundede lidt herpaa og syntes, at det var ikke saa galt. Holm kjendte jeg godt. Hans Kone var Søster til Madam Boss, og de kom i det mindste een Gang hver Sommer, til Rønne paa Besøg. Jeg bestemte mig altsaa dertil, idet jeg tænkte, at Klejnsmedearbejdet maatte være mere let Arbejde end Grovsmearbejde, og at

der ikke udfordredes saa stor Plads eller saa meget Udlæg dertil. Vel vidste jeg meget godt, at Holm havde meget Arbejde til Nansens' Skibe, som dengang byggedes i Svanike, det ene efter det andet for Grosserer Heerings Regning, men det afskrækkede mig ikke, da jeg nok alligevel samtidig vilde lære Klejnsmederiet, som jeg vidste, at Holm var dygtig i.

Den samme Sommer byggede en Mand, der hed Jespersen, en Brodersøn af afdøde Amtmand Jespersen i Nexø, en ny Stuelænge paa Vestergaard i Vestermarie. Boss skulde gjøre Glaserarbejdet dertil, men Jespersen vilde have det gjort hjemme paa Gaarden for at være fri for Transporten med først at kjøre Rammerne til Rønne og siden Vinduerne tilbage igjen. Jeg og Christen Hansen skulde saa tage derop for at indsætte Glas i alle Vinduerne. Hvorledes det kom paa Tale, husker jeg ikke, men det var nu om mig selv, og at jeg skulde til Svanike for at lære Smedearbejdet. Da sagde Jespersen: »Det skal du ikke, du er for tynd over Brystet og taaler ikke den Anstrengelse. Den, der vil være Smed, skal have et stort hvælvet Bryst, saa Lungerne har Plads til at udvide sig.« Jeg følte mig lidt nedslaaet ved den Advarsel og tænkte, at han maaske havde Ret, men nu var det jo bestemt, og om min Legemsbygning ikke var anlagt til at være Smed, maatte jo Holm kunne sagt mig, men det havde der ikke været Tale om, og jeg selv havde ikke tænkt derpaa før.

Siden jeg taler om mit Arbejde paa Vestergaard, skal jeg fortælle lidt om en Begivenhed der. Jespersen havde en Murersvend fra Kjøbenhavn, som arbejdede paa Taget. Hans Navn var Tømmerrod, en rigtig kjøbenhavnsk Rod. Den anden Dag jeg og Christen var der, skete det lidt over Middag, at et i Nærheden liggende Hus brændte af. Alle Gaardens Mandfolk, og ligeledes jeg og Christen, løb derned og hjalp med at bjerge, omendskjønt det var næsten bagtefter; men Tømmerrod blev ganske rolig ved sit Arbejde paa Taget. Da vi kom tilbage, lo han ad os og raabte ned: »Hvad Faen løber I efter?« Jeg raabte til ham: »Hvorfor løb De ikke ogsaa derned?« »Jeg? nej, den Hytte sved nok af mig foruden.« Samme Tømmerrod arbejdede Sommeren efter hos Konsul Hansen' en kort Tid og var den samme

Parti ved Bykilden i Svanike 1867. Midt i Billedet ses Gavlen af Johan Hansens Hus. Efter Maleri af Johan Hansens ældste Søn, da denne var 15–16 Aar.

Johan Hansens Hus ved Bykilden i Svanike. Fot. o. 1900 af V. Myhre.

lystige Fætter der. Siden flere Steder paa Landet. Blev gift, saa vidt jeg ved i Hasle, men om han døde eller blev fra-skilt fra Konen, ved jeg ikke, men Konen blev senere gift med Toldmedhjælper Peter Sandersen i Allinge.

Tiden gik nu som sædvanlig. Den 30te September 1844 flyttede jeg fra mit gamle kjære Hjem hos Boss til Nicolaj Holm i Svanike. For udenforstaaende, der ikke kjendte mine Bevæggrunde, kunde det synes noget aparte, at En i den Alder gav sig i Smedelære, som først havde lært et andet Haandværk. Det kunde synes, og det blev forøvrigt ogsaa udtalt af En, at jeg nok var En, der ikke havde Lyst til noget. »Han har lært Glaseriet, siden været til Søs, og nu vil han være Smed; det blir han nok ogsaa snart ked af.« Imidlertid tog jeg trøstigt fat. Jeg vidste, hvad det første var, jeg skulde begynde paa. Det var at trække Blæsebælgen og øve mig i at slaa med den store Hammer. Men jeg gjorde det med et godt Mod. Der var en Dreng foruden mig, som havde været der et Aar, da jeg kom. Han var omtrent paa min Alder, og vi kom godt ud af det med hinanden. Tiden faldt mig ikke lang, og jeg gjorde mig al mulig Umage med det, jeg blev sat til. Da jeg havde været der i 8 Dages Tid, skulde Holm smede en Vægt (Bismer). Han spurgte mig, om jeg troede at kunne file Tal i Stempel til for at slaa Tal i Bismere med. Det mente jeg, at jeg nok kunde. Han smedede nu 9 Stykker af Staal, ca. 2 Tommer lange og 4 Linier tykke i Firkant, og derefter begyndte jeg paa Arbejdet. Tallene skulde jo staa bagvendt i Stemplerne, saa det egentlig kom mest an paa at vide, hvorledes de skulde være, og at de kunde faa det rette Sving. Jeg skilte mig godt derfra, og Holm var godt tilfreds med dem. Disse Stempler ejes nu af en Smed Grønberg i Aarsdale. Jeg nævnede 9 Stykker; det kommer af, at man bruger det samme til 6 og 9.

Holm havde meget Arbejde til Nansens Skibe, undertiden meget svært Arbejde. Til andre Tider mere let. Jeg stod ofte ved Filebænken, da Holm stolede mer paa mig, naar der skulde gjøres noget akkurat, end paa den anden Dreng. Der kom bestandig Folk i Smedjen, og af disse var der nogle, der kunde staa i Timevis og fortælle Krøniker; saa der var stadig Afvexling. Saaledes gik Tiden til i Foraaret 1845. Da

blev jeg syg. Som før nævnt havde vi ofte svært Skibsarbejde, især med at smedde store Jernknæ, som skulde forbinde Dæksbjælkerne med Spanterne. Her skulde de største Hammere i Arbejde; disse vejede 16 à 20 Pd., og dertil kom Heden fra Jernet. (Smed Christian Holm i Rønne, som var Skibssmed, brugte 28 Pd.s Hammer. Der skulde kraftige Arme og Bryst til at bruge disse.) Sveden haglede ned, og mange Gange skiftede jeg Skjorter 4 à 5 Gange paa en Dag. Først begyndte jeg at blive hæs, derefter syg og maatte gaa i Seng. Doktor Heiberg^a kom der og gav mig Mediciner. Jeg forstod nu, at Jespersen paa Vestergaard havde Ret, da han raadede mig fra at være Smed; men nu kunde det ikke blive anderledes. Paa samme Tid, jeg laa syg, blev Holms ældste Datter ogsaa syg. Hvad hendes Sygdom egentlig var, ved jeg ikke. Hun var 12 Aar gammel og hed Cecilie. Hun var smukkere Pige end hendes Søster Karen. Holms havde kun disse 2 Børn. Jeg laa til Sengs i omtrent 2 Uger. Jeg syntes ikke, at jeg var sygere, end at jeg nok kunde komme op Dagen efter. Saaledes tænkte jeg hver Dag. Heiberg kom der daglig, mest naturligvis for Datterens Skyld. Hun blev mere og mere syg. En Dag havde Holm spurgt Heiberg, hvad han troede om deres Datter og mig. Han havde da sagt »Cecilie kom sig nok, men Johan han dør sgu!« Jeg blev alligevel omtrent rask igjen, samtidig med at Datteren døde.

Det var en stor Sorg for Holms. Hun var en smuk, velvoxen Pige, altid venlig og beskeden; og saa døde i den Alder! Jeg følte en inderlig Tak til Gud, der lod mig overstaa den Sygdom, men jeg sørgede ogsaa over, at denne Blomst skulde visne saa tidlig. Jeg saa Taarerne fra Moder og Søster, saa Sorgen staa præget i Faderens Ansigt, og jeg følte mig dybt greben deraf. Ogsaa jeg havde kjendt hende fra ganske lille, da Holms altid havde Børnene med, naar de kom i Besøg i Rønne. Nogle Dage efter skrev jeg til Bosses, og Indholdet var naturligvis mest om Dødsfaldet. Jeg sluttede Brevet med nedenstaaende Linier:

Haabet brast, den ømme Moder græder,
Fader sørger med indsluttet Sind,
Barnlig Taare Søsters Øje væder,
Sorg er trængt i deres Hjerter ind.

Midt i Vaarens friske Morgenrøde
Visnede en Lilie reen og skjøn.
Haabet brast, Cecilie hun døde.
Hun gik til Gud, der nyder hun sin Løn.

Da hun var begravet, var jeg saa vidt rask, at jeg atter stod ved Arbejdet, men jeg følte mig alligevel noget afkræftet i nogen Tid efter. Efterhaanden som Foraaret blev mildere i Luften med Solskin og Varme, følte jeg mig ogsaa bedre rask. Da Sommeren begyndte, var jeg atter rask som tidligere. Jeg arbejdede med Lyst og syntes i det hele taget, at Alt gik meget godt.

Med Sommeren 1845 begynder et nyt Afsnit af mit Liv. Da lærte jeg Moder at kjende. Jeg havde set hende nogle Gange om Vinteren, men da hun kom til Konsul Hansens den 1ste Maj 1845 som Barnepige, udviklede Kjendskabet sig mere. Følgen heraf var, at da vi sammen den 3die August sent om Aftenen eller maaske rettere sagt over Midnat fulgtes ad hjem fra et Skovgilde, sluttede vi den Pagt, der har knyttet os sammen for hele Livet. Det er altid med en inderlig Glæde og Tak til Gud, at jeg mindes denne Dag.

Moder var hos Konsul Hansens til Novbr. 1846. At vi ofte saa hinanden og kom sammen, er en Selvfølge, men forøvrigt Intet mærkeligt. Henad Efteraaret 1846 begyndte jeg at føle mig daarlig i Brystet. Den stadige Anstrengelse taalte jeg alligevel ikke. Jeg besluttede mig da til at tage til Rønne for at søge Lægehjælp hos Doktor Grove^a. Jeg var da hos Bosses omtrent til henad Foraaret 1847. Grove sagde, at det var Betændelse i Luftrøret, jeg led af. Bryst og Lunger kunde han ikke, efter at have undersøgt mig, opdage, at jeg fejlede noget i. Han raadede mig til at drikke Islandsk Mos. Det vil sige, den blev kogt, og Suppen deraf skulde jeg drikke nogle Gange daglig. Desuden skulde jeg gaa en Tur hver Dag. Jeg blev lidt efter lidt bedre, og om Foraaret tog jeg atter til Svanike. Jeg var paalagt af Grove ikke at anstrænge mig for meget, og jeg begyndte derfor igjen i Smedjen, men tog det Forbehold ikke at slaa med den store Hammer. Det blev jeg ogsaa fri for. Da Moder flyttede fra Hansens, var hun hjemme i Listed 1 Aar. Derefter tog hun Tjeneste paa Styrsgaard til November 1848, altsaa 1 Aar.

Da jeg godt indsaa, at jeg ikke taalte at udføre svært Arbejde, besluttede jeg at flytte til Allinge for der, hvor jeg var kjendt af de fleste, at begynde med Glaserarbejde og Smedearbejde, i Haab om at faa en Del af det første og gjøre, hvad jeg kunde i det sidste. Efter min Morbroder Andreas Grønbechs Raad købte jeg et Hus der, indrettede en Smedje og begyndte, men fik saa godt som intet Arbejde i noget Fag. Der var da en Glaser Anders Skou, som havde det hele, og Smederiet blev der heller Intet af. Den 9de Novbr. 1848 kom Moder til Allinge. Jeg havde været der i et Par Maaneder i Forvejen for at gjøre Huset i Stand. Jeg var i denne Tid med en Skipper (Andreas Grønbech i Sandvig) i Kjøbenhavn og købte en Ambolt. Jeg tog med en Baad fra Allinge og hentede Moder, som ovenfor sagt den 9de Novbr., og vi blev viiede i St. Ols Kirke d. 15de.

Vi boede i Allinge ca. 4 Maaneder. Da indsaa jeg, at det ikke kunde blive til noget. Jeg og Moder raadedes nu ved at gjøre Forandring. Vi besluttede at flytte til Svanike, hvor jeg saa vilde begynde Glaseriet. Jeg tog hened, lejede Hus hos Bødker Dalberg, som havde lejet Huset af Johan Pedersen. Jeg fik Skipper P. Gram til at sejle til Allinge (med en lille Jagt, som han sejlede paa Kjbhv. med), og deri ladede vi altsaa hele vort Løssøre og kom til Svanike med det. Huset i Allinge maatte A. Grønbech tage, men jeg tabte lidt over 100 Rdlr., som jeg havde laant af Boss til at betale paa Huset med.

Vi kom altsaa til Svanike uden at eje noget. Det var sidst i Marts 1849, men Datoen husker jeg ikke. Jeg begyndte da med at bekjendtgjøre i Avisen, at jeg nedsatte mig som Glarmester i Svanike^s. Her var 2 Glasere før, men den ene, som kaldtes Jørgen Glaser, var gammel og svag, og mens jeg var til Holms, var jeg af og til hos ham om Søndagen for at hjælpe ham. Den anden, Anders Glaser, var lidt yngre og den, jeg altsaa skulde konkurrere med. Jeg fik dog snart lidt at gjøre. Men det var kun smaat i Førstningen. Det der nu laa os mest paa Hjertet var at faa et Hus for os selv. Da var det, at jeg i Forening med en Snedker fra Rønne, som da havde flyttet hened, købte en gammel Ladelænge af en Josop^s Esbersen i Bodilsker eller Poulsker. Tømmeret heraf delte vi. Nu var det en Byggeplads, der allerførst skulde til.

Moder foreslog at se paa den grønne Plet ved Bykilden. Det var dengang et Sted, der var hakket Grus fra til Gaderne, og derved var der fremkommet en lille Plads 6 à 7 Al. lang, men noget bredere indefter. Her kjøbte vi altsaa Plads, saa vidt jeg husker 180 Kv.-Alen til 3 Skilling Alen. Den lille Kilde gik med i Kjøbet. Ialt 5 Rdlr. 3 Mk. 12 Sk. Den første Begyndelse var at faa Klippen borthakket, saa der kunde blive Plads til 4 Fag Hus. Dette Arbejde gjorde jeg mest selv. Nu skulde der brydes Sten paa Udmarken til Fodmur og denne sættes. Dertil laante vi 10 Rdlr. af Morbroder P. Jørgen i Listed. Saadan begyndte vi at bygge Hus. Moders Fader Anders Pedersen lovede os 100 Rdlr., som vi senere fik. Imidlertid laante jeg af Johnsen i Rønne 50 Rdlr. paa $\frac{1}{4}$ Aar til 8 %. Jeg fik altsaa 49 Rdlr. og betalte dem til Forfaldstiden. Disse Penge kostede mig altsaa 1 Rdlr. En Del Tømmer til Bjælker og Bræder og Lægter fik vi paa Kredit hos M. Smidt⁷. Imidlertid tjente jeg lidt paa Glaseriet. Glas fik jeg paa Kredit af Kjøbmand Bohn⁸. Dengang kunde man bygge, som man vilde. Jeg hakkede Ler i Lerkulerne og fik det kjørt til det Sted, hvor vi imidlertid boede. Her fik vi det æltet, og Moder strøg Sten, og jeg bar dem ud paa Haven, som vi havde lejet dertil. Disse Sten var til Skorsten og indvendige Vægge. Alle Ydervæggene blev klinede. Henvend Mikkelsdag havde vi Huset saa vidt, at vi havde een Stue og Kjøkken og Skorsten. Kun Væggene i denne ene Stue var opmurede, og saadan var Huset, da vi flyttede ind. Siden gjorde vi det færdigt. Da vi flyttede i, kostede det os 270 Rdlr. Med den yderste Sparsommelighed og Flid bragte vi det dog lidt efter lidt fremefter. 6 Aar efter at jeg begyndte døde Anders Glaser. Nu var jeg ene, og samtidig begyndte bedre Tider for Landmændene. Jeg skyldte Boss 200 Rdlr., som jeg til Dels havde faaet Materiale for og dels laant, da vi begyndte i Allinge. Da Boss skulde have 8 Rdlr. i Rente hvert Aar, som han ogsaa fik og tog imod, var det vor idelige Stræben at ryste den Gjæld af os, og i Sommeren 1856 var jeg og Moder i Rønne og betalte den Gjæld. Nu havde vi altsaa ingen Renter at udrede. 1857 byggede vi til Huset, 2 Fag til den søndre og 1 Fag til den nordre Ende. Nu fik jeg større Værksted, og der blev bedre Plads i Stuerne. Nu var det, at den gode Periode var indtraadt i

alle Forhold. Jeg havde nu altid travlt, tjente ganske godt; men desuagtet vedblev vi at føre en saa sparsommelig Hus-holdning, som det var os muligt. Uden denne Sparsommelighed havde vi ikke kunnet bidrage noget til vore Børns fremtidige Livsvilkaar, og det var denne stadige Tanke at gavne vore Børn, der ansporede os til Sparsomhed i alle Maader.

Hvad der senere har tildraget sig, kjender vore Sønner. Jeg har fortalt mit Livs Historie saaledes, som det har udfoldet sig fra den Tid jeg kan huske, og saa vidt jeg har kunnet erindre. Dog det ved jeg, at Intet af mit Livs Tildragelser er gaaet tabt af Hukommelsen, som paa nogen Maade har Betydning. Jeg er ved denne Slutning inderlig taknemmelig for, at Gud har skjænket mig Kraft og Sundhed til dette Arbejde, og siger ligeledes Tak, først til Johannes, der opfordrede mig dertil, og siden til mine andre Sønner, som ligeledes har opmuntret mig dertil, særlig Georg, der har udtænkt og givet mig Ideen til mange Ting, som jeg ellers vistnok ikke havde faaet med.

Minder fra Allinge.

Allinge var i min Barndomstid kun som en Landsby. Da der til Byen hører en, efter Indbyggerantallet dengang^t, temmelig stor Byvang, var Avlsbruget Byens Hovederhverv. Byen bestod altsaa egentlig for Størstedelen af Gaarde, indrettet med Stuehus og Ladebygninger som almindelige smaa Bøndergaarde. De fleste Beboere holdt et Par, somme 2 Par Heste. Næsten alle, som havde Avl, havde Brændevinspande. At brænde Brændevin var dengang, og længe efter, en fri Næring. Brændevinsbrænding og Avl hørte saaledes uundgaaelig sammen. Køerne kunde ikke give nogen Mælk, naar de ikke fik Drank (Bærme) paa Hakelsen, og Hestene ikke trække, naar de ikke fik det paa Foderet. Dog var det almindeligvis kun i Vintermaanederne, at Brændingen foregik. Om Sommeren gik Kreaturerne altid ude til helt hen ad Efteraaret.

Foruden Avlsbrugerne var der en Del, som ernærede sig som Skibsroere, ved at »ro til Skib«, som det kaldtes, og i denne Næring havde de en vis Berømmelse. Just ikke altid til deres Ære. Af de Skibsførere, som stadig sejlede paa Østersøen, og det var mange dengang, især Hollændere og Englændere, var Skibsroerne fra Allinge godt kjendte. For Høns, Ænder, Æg o. fl. Ting tilbyttede de sig forskelligt, almindeligvis helst Sæd, og det var ikke sjældent, at de fik flere Baadsladninger Sæd i Land. Naar Skibsroerne præjede et Fartøj og dette vilde handle med dem, blev en Tovende kastet fra Fartøjet til Baaden og denne fastgjort. En Mand kom op paa Fartøjet for at købslaa med Kaptajnen. Drikkevarer medfulgte, og fandt dette en god Modtagelse hos Skibsføreren og Mandskabet, kom Handelen snart godt i Gang. I Reglen forlangtes ikke Penge, især naar Far-

tøjet var sædlastet, men Skibsroerne havde en lille Pose med i Haanden af fint, men meget stærkt Tøj. Naar denne var fast sammenrullet, synede den ikke meget. Altsaa, i Stedet for Penge kunde de nøjes med at faa denne lille Pose fuld af Sæd. Blev nu Handelen sluttet paa disse Vilkaar, blev Posen, eller rettere Sækken, bragt ned i Baaden. 2 Mand holdt den da aaben, og fra Lasten paa Skibet blev der nu øst Sæd ned i Sækken. Efterhaanden udvidede denne sig mere og mere, og naar Sækken endelig blev fuld, var Baaden ladet. Om dette netop altid var saaledes, ved jeg ikke, men de, som vidste Besked derom, har paastaet, at Allingeposerne havde en vis Berømmelse hos Skibsførerne. Engang hændte det, at da Baaden paa den Maade blev ladet, var Kaptajnen paa Skibet dog ikke mere omtaaget af de forud indtagne Forfriskninger, end at han saa, hvordan det gik til. I sin Harmen raabte han til sine Folk: »Øs Baaden i Sænk«, men Skibsroerne var klogere; saa snart Baaden var ladet saa meget, som det paa nogen Maade kunde gaa an, blev Tovenden kappet, Aarerne kom i Gang, og Skibet, som laa for Anker, maatte lade Baaden gaa uden at kunne gjøre den noget. Fangsten kom vel i Land. At gjøre et godt Kup paa denne Maade betragtedes ikke som noget uredeligt imellem Byens Folk. En Baadladning Sæd var, især i forrige Tider, en kjærkommen Vare, især naar det var Rug, som der ikke avledes meget af. Rent Rugbrød havdes kun hós de mere velstaaende Avlsbrugere. Almindeligt var Brødet $\frac{1}{2}$ Del Ærter og $\frac{1}{2}$ Del Rug eller Byg. Havdes ikke Ærter, brugtes Vikker. —

Strandinger indtraf ofte paa den Tid, og kom et Skib paa Grund, blev det i Regelen Vrag. At tage et strandet Skib af Grunden hørte til Sjældenhederne. Bjærgerne, som snart kom om Bord, hvis Skibet stod fast, sluttede snart Kontrakt med Kaptajnen, almindelig først om at forsøge at bringe det flot, og hvis dette mislykkedes, hvad Bjærgerne nok skulde sørge for, da angaaende Bjærgepart for Skib og Ladning. Rhederi og Assurance kunde dengang ikke adspørges; det var rent hændelsesvis at faa et Brev paa en kort Tid til Kjøbenhavn eller andet Sted. Ingen Postgang, ingen Telegraf, Alt med Skipperlejlighed. Omenskjönt Indbyggerne i Almindelighed var redelige mod hverandre ind-

byrdes og strengt dadlede, næsten dybt foragtede den, der paa nogen Vis søgte at tilvende sig noget paa en Maade, der betragtedes som uhæderlig, var dette ikke saadan Tilfældet, naar det indtraf, at et Skib strandede. Naturligvis vidste alle meget godt, at der var Straf for at tilvende sig noget fra et Skibsvrag, men naar det kunde lade sig gjøre uden at blive opdaget, betragtedes det i Regelen ikke som noget, der kom vedkommende til Skade paa hans gode Navn og Rygte. Det gjaldt om at drage den størst mulige Fordel af Strandingen, og heri var de fleste lige virksomme, saavel fattige som velhavende. Som sagt, en Stranding, især med en god, værdifuld Ladning, var stedse en kjærkommen Begivenhed, der satte Liv og Lyst i Sindene, især hos dem, der var saa heldige ifølge deres Husnummer at blive indtegnede som Bjærgere. Gamle Folk eller Enker, som ikke selv kunde være Bjærgere, fik en anden Mand i deres Sted, som saa bjærgede paa Halvpart. Undertiden var det en god Indtægt for et ellers fattigt Hjem. Der fortælles en Anekdote om en Kone, der paa et Spørgsmaal af en Mand, der i nogle Aar havde været borte fra Bornholm, om, hvorledes de havde det, om hun ikke havde noget nyt at fortælle ham, svarede: »Aa jo, vi har haft atten dejlige Vrag i Aar.« Mange var der, som spekulerede i Vragauktioner, og enkelte kunde tjene ret godt derved. De fleste havde intet Kjendskab til, hvad Værdi havarerede Varer havde, naar det ikke var Sæd eller Tømmer. Var altsaa Ladningen Stykgods, blev den almindeligt solgt for godt Kjøb. Ofte var ogsaa dette Tilfældet med Hør og Hamp. En stor Ladning heraf blev solgt for en lav Pris, begrundet paa, at der var nok til Alle.

Som ovenfor sagt var Størstedelen af Byens Huse Gaarde, hvis Indretning ganske var den samme som Bøndergaarde i Almindelighed. En saadan Gaard bestod af 4 Længer, hvoraf i Almindelighed den nordre Længe var Stuehus eller rettere sagt Stuelængen. Denne var, efter den Tids Bygningsmaade, lang og smal, de øvrige Længer var, især paa større Gaarde, af samme Størrelse, saa Gaardspladsen dannede en regelmæssig Firkant. Ladelængerne var i Reglen sammenbyggede, hvorimod Stuelængen stod frit, dog saa nær de andre Længer, at der kun var en smal Gang

imellem dem, netop Plads til en lille Laage. Porten eller Indkjørselen til Gaarden var i den østre eller vestre Længe og saa nær Stuelængen, at der kun var et Par Fags Hus imellem denne og Porten. Disse 2 Fag benyttedes til Huggehus og Karlekammer, almindelig benævnet Drengehus.

Stuelængen var saaledes indrettet, at de større Værelser optog hele Husets Bredde. I Almindelighed var de 3 og paa de større Gaarde de 4 østre Fag (Rum) et Stadsværelse, som kaldtes Salen, efter ældre Bornholmsk »Loutet«; ogsaa, naar Bygningen var i mindre Stil, benævnedes det »Huset«, naar man syntes, det ikke var stort eller fint nok til at kaldes Sal. De næste 2 Fag var et Værelse, kaldet Mellemsål, »Mælsål«, ældre Bornholmsk: »Krobberset«. Dette Værelse vendte ind til Gaarden. I samme 2 Fag, og altsaa i den nordre Side, var et mindre Kammer samt indvendig Nedgang til Kjælderen. De næste et eller to Fag var Forstue (herfra var undertiden Opgang til Loftet, ogsaa fra Bryggerset), og herfra var en Gang dels forbi, dels igjennem Mellemsalen til Salen. En Gang kunde det dog ikke kaldes, undtagen den gik imellem Mælsalen og Kammeret paa den modsatte Side. Forstuen optog halve Husets Bredde. Den modsatte Side i samme Fag var Spisekammer, som altsaa altid vendte mod Nord. De næste 3 Fag var et Værelse, kaldet »Storstue«, dette optog ligesom Salen hele Bredden, med 3 Fag Vinduer paa den søndre, og 1 Fag Vinduer i den nordre Side. Fra denne Stue var Døren til Spisekammeret og Forstuen. De næste 2 eller 2½ Fag var Familiens Dagligstue, »Lillestue«, som optog halve Bredden; i den modsatte Side var Skorsten og Kjøkken. Da Skorstenen var meget stor, var Kjøkkenet kun meget smalt. Pladsen ved Siden af Skorstenen, som altsaa dannede en Fordybning i Stuen, benyttedes til Sengested, »Sengehul«, for Husbond og Hustru, »Madmoder«. Lillestue var ogsaa Spisestue for hele Gaardens Folk, saavel Mand, Kone og Børn som Tjenestefolkene, alle i Reglen ved eet Bord, med lange Bænke, især til Væggen. Disse Borde var for en Del lange Stenborde med en massiv Egetræs fod. Lillestue var altsaa det Værelse, der daglig benyttedes til Dagligstue, Spisestue og Sovekammer (særskilte Folkestuer kjendtes ikke hos almindelige jævne Bønderfolk).

Sundheden tænkte man ikke paa at gjøre noget for. De fleste Vinduer var ikke til at aabne. De var, og er endnu mange Steder i ældre Huse, blot sat fast med 3 à 4 Søm udvendigt. I Reglen var der kun eet Vindue i Lillestuen til at lukke op, i Storstuen nogle flere, som sjældent aabnedes.

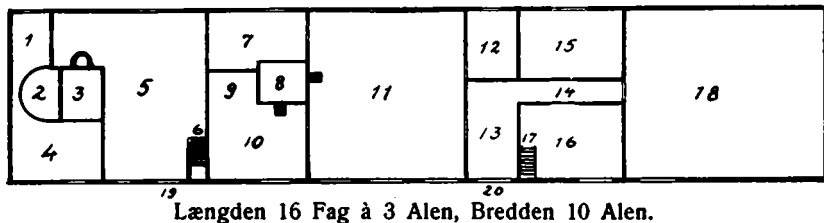
Næst efter Lillestuen med Kjøkken kom Bryggerset, som ogsaa benyttedes til Kjøkken, da som sagt det egentlige Kjøkken var lille. Bryggerset var 2 à 3 Fag. Her var Brændevinspande med tilhørende Apparat som Frokar og øvrige Trækar. En stor Skorsten, som ogsaa benyttedes til Maltkølle, »Kjølna«. I den ene Side i Skorstenen stod en lille Bygning, nærmest lignende et Hundehus. Dette kaldtes »Galten« og brugtes til Ildsted, naar der tørredes Malt. Noget oppe i Skorstenen var anbragt Tværstænger, som Flagerne lagdes paa. Disse Flager var almindeligt af Træ, nemlig Brædder med Huller i, for at Varmen fra Galten kunde virke paa Maltet. Galten havde tæt Tag, men tæt med Aabninger paa den Side, som vendte ind i Skorstenen, for at Heden fra Ilden i Galten kunde virke, og paa den Maade tørredes Malt. Op til Bryggerset var Melhus, Bagerovn og Pige-kammer. Melhuset var altsaa yderst i den vestre Ende paa Stuelængen. Bagerovns Aabning, »Ovnsmunden«, vendte naturligtvis til Skorstenen. Disse Bagerovne var helt opført af Ler, Bunden af raa Sten, som hver især selv var lavede af Ler, og Overdelen af sammenstampet Ler, vel til en Alens Tykkelse. Disse Ovne var saa rummelige indvendig, vel omtrent til en Alens Højde, at en Mand magelig kunde krybe omkring derinde. Brødet blev i Reglen godt bagt, thi da hele Ovnen var af raat Ler og høj indvendig, blev Brødet aldrig brændt. Skorpen paa Brødet, saavel Under- som Overskorpen, var meget tynd. Nu er det helt anderledes, hvor Brødet bages i Ovn af brændt Sten.

Husmænd, som havde mere indskrænket Plads i Stuehuset, havde paa mange Steder Bagerovnen anbragt uden for Huset, blot med Ovnsmundingen ind til Skorstenen. En saadan Ovn var saa foroven dækket med Tag, men stod aaben paa Siderne. —

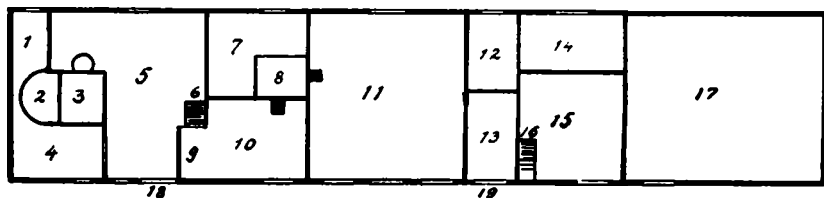
Som ovenfor beskrevet var Stuehusene indrettede i min Fødeby i min Barndomstid, vel at mærke i Avlsgaardene. Hos mindre bemidlede Indbyggere, som Arbejds- og Haand-

Grundrids af en bornholmsk Stuelænge, ældre Stil.

Nord

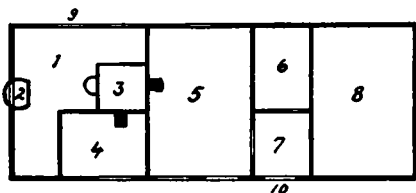

1 Melhus. 2 Bagerovn. 3 Skorsten. 4 Pige-kammer. 5 Bryggers. 6 Trappe til Loftet. 7 Køkken. 8 Skorsten. 9 Sengehul. 10 Lillestue. 11 Storstue. 12 Spise-kammer. 13 Forstue. 14 Gang til Salen. 15 Kammer. 16 Gæstekammer. 17 Trappe til Loftet. 18 Salen. 19 Udgangsdør fra Bryggeret. 20 Udgangsdør fra Forstuen. — Paa mindre Stuelænger kunde Indretningen afvige lidt i Køkken og Bryggers og Salen kunde være et Fag mindre. Heller ikke var der altid Sengehul, men Sengen stod frit i Stuen. I Kammer Nr. 15 var der undertiden Nedgang til Kælderen.

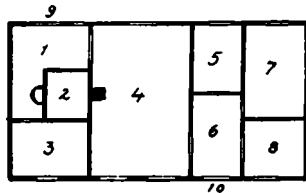

Nr. 1—13 betegner det samme som ovenfor. 14 Kammer. 15 Mellemsal. 16. Trappe til Loftet. 17 Salen. 18 Udgangsdør fra Bryggeret. 19 Udgangsdør fra Forstuen.

Grundrids af 2 Huse.

I. Længden 8 Fag à 3 Al., Bredden 9 Al.
1 Køkken og Melhus. 2 Bagerovn. 3 Skorsten og Murkedel. 4 Lillestue. 5 Dagligstue eller Storstue. Udgangen fra Lillestuen til Køkkenet er gennem denne Stue. 6 Kammer. 7 Forstue. 8 Salen eller, som det ogsaa kaldtes, Huset. 9 Udgangsdør fra Køkkenet. 10 Udgangsdør fra Forstuen.

II. Længden 6 eller rettere $5\frac{1}{2}$ Fag à 3 Al., Bredden 9 Al.
1 Køkken. 2 Skorsten. 3 Kammer. 4 Stuen. 5 Kammer. 6 Forstue. 7 Kammer. 8 Kammer. 9 og 10 som paa I.

omhugget, »fældet«, og derefter borkjørt. Naar de saaledes var bragt til Stedet, hvor Huset skulde bygges, skulde Snedkeren i Lag med dem. Først skulde de »slinges«, som det kaldtes, det er hugges af paa Siderne, til de blev firkantede. Undertiden benyttedes Tømmer af strandede Skibe, hvoraf især Dæksbjælkerne blev omdannet til Stolper. Kunde der, naar der ikke var noget Tømmer fra Skibsvrag, faas noget, som var hjemskovet Aaret i Forvejen, var det jo bedst, da det var mere tørt; men i Mangel heraf brugtes det strax, efter det var hugget i Skoven.

Efter at nu Træet var hugget paa Siderne, skulde det skjæres igjennem paa langs, eet eller flere Snit, som Træet var tykt til. Dette gjordes med store Haandsave og gik saaledes til: Træet blev lagt op paa et Stillads, saa højt at en Mand kunde staa oprejst under det, helst noget højere. Dette Stillads blev almindeligt lavet saaledes: 2 lange Balkoner blev lagt med den ene Ende op paa en Mur eller højt Stengjærde, den anden Ende hvilede paa Jorden, altsaa i skraa Stilling. Øverst oppe blev nu Træet anbragt, som skulde skjæres, og for at det ikke skulde glide ned, blev der slaaet et stort Jernspir i den øverste Ende. Her blev altsaa Træet anbragt, saa det laa fast. Skjæringen begyndte nu paa den Maade: Den ene Mand stod ovenpaa Træet, den anden Mand paa Jorden. Saven, som var ca. 2 Alen lang, 6 à 7 Tom. bred, med store Tænder, var i begge Ender forsynet med en Tange, hvorpaa var befæstet Tværstykker af Træ til Haandtag, saaledes at Saven kunde føres med begge Hænder. Paa Træet blev med en Kridtsnor slaaet en Streg baade ovenpaa og paa Undersiden til at skjære efter. Et lille Hak blev gjort i Enden paa Træet, for at Saven med Sikkerhed kunde begynde. Den Mand, der stod ovenpaa, trak Saven til sig opefter. Den Mand, der stod paa Jorden, trak den til sig nedefter. Det var, naar Saven gik ned, at det skar, da Tænderne viste den Vej. Dette kaldtes at »savskjære«, »savsjære«. Var nu Mændene godt øvede, og de forstod at haandtere Saven saaledes, at Byrden fordeltes lige, gik det særdeles jævnt, og der kunde skjæres meget paa en Dag.

Paa denne Maade blev alt Træ skaaret, saavel til Hus-tømmer som ogsaa til Skibsbygningstømmer. Paa Havnepladserne, hvor der byggedes Skibe, hvortil Træet blev

kjøbt hos de Bønder, der havde godt med Egetræ i Skoven, og derefter kjørt til Tømmerpladserne, var indrettet »S a v k u l e r«. Disse var ligesom en lang dyb Grav, stensat paa Siderne og brolagt i Bunden. Ovenpaa blev lagt nogle svære Tværstykker af Træ. Herpaa blev saa det Træ lagt, som skulde skjæres; og det kunde bringes hen paa Savkullen uden at løftes meget. Den ene Mand stod da nede i Kulen og førte Saven, den anden ovenpaa. Her blev nu alle Plankerne skaaret, der skulde bruges til Skibet. De Tømmermænd, der var bedst øvede heri, stod stadig, Dag ud og Dag ind, i flere Uger og Maaneder og »savskar«. I den Tid kjendtes her paa Bornholm ikke nogen Slags Maskiner, hverken Savmøller, der dreves ved Vind, eller Skjæreri, der dreves ved Damp. Alt muligt blev udført ved Haandkraft.

Efter denne Afbrydelse vil jeg atter vende tilbage til Husbygningen. Stolperne var almindeligt 9 Tommer brede, 5 à 6 Tommer tykke, Løsholterne, det er de Tværstykker, som forbinder Stolperne med hinanden, var noget mindre, nemlig 6 à 7 Tommer brede og ca. 5 Tommer tykke, og almindeligt 3 Al. lange. I Midten paa hvert Løsholt var der anbragt et Stykke Tømmer, som stod lodret, det underste med Enden paa Fodmuren, det andet ovenpaa med den øverste Ende indfældet i Lejden. Disse Tømmerstykker kaldes »Oplængder«. Hvor der skulde anbringes Vinduer, blev Vindueskarmen anbragt ovenpaa Løsholtet. Her kunde altsaa ikke indsættes Oplængde. Lejden er et langt Stykke Tømmer, helst saa langt som hele Huset. Heri bliver Stolper og Oplængder indfældet; det tjener altsaa til at holde hele Hussiden sammen. Oven paa Lejden hviler Spærreværket, som danner Taget.

Naar nu Tømmeret skal »hugges sammen«, som det kaldes, bliver det paa en dertil udset Plads lagt i den Orden, det skal have i Huset. I Enderne paa Løsholterne bliver nu lavet en Tap eller, som det her kaldes, en Nokke. I Stolperne bliver der hugget et tilsvarende Hul omtrent ind til Midten. Heri skal Nokken paa Løsholtet passe nøjagtigt. Med en Naver, et tykt Bor, bliver der boret et Hul udvendigfra igjennem Stolpe og Løsholt, hvor der siden, naar Tømmeret rejses, slaas en Trænavele igjennem. Naar nu begge Hussiderne er sammenhugget, bliver Stykkerne num-

Allinge Kirke o. 1860. Efter Maleri af A. de Lorange. (Ejes af Sparekassekasserer H. Ipsen, Allinge).

Sandvig gamle Raadhus. (Fot. af A. Kjøller, Allinge.)

mereret og adskilt. Derefter skal Bjælkerne fældes i Stolperne. Paa Bjælkeenderne bliver hugget en Nokke, saa lang at den gaar helt igjennem Stolpen og 4 à 5 Tommer udenfor. Et Hul bliver boret i Bjælkeenden udenfor Stolpen og en Trænagle slaaet i, som altsaa holder Huset sammen. Bjælkerens Længde danner Husets Bredde. En Bjælke med en Stolpe i hver Ende kaldtes et Bundt. Efterhaanden som Arbejdet skred frem, blev det ene Bundt efter det andet lagt ovenpaa hinanden. Paa den Maade kunde Tømmersnedkeren se, om alle Bundterne var akkurat ens. Naar alle Bundterne var færdige, blev tilsidst Spærreværket sammenhugget. Tømmeret hertil er 5 à 6 Tom. tykt i Firkant. Det fældes sammen, almindeligt i Vinkel. Omtrent paa Midten anbringes et Tværstykke, »Hanebjælken«. Spærreværket kaldes paa Bornholmsk »Ouanred«, Ovenredet. Spærrene »Sparrana«, Hanebjælkerne »Hånbjælkan«.

Denne Maade at sammenføje et Bindingsværkshus paa, var, naar det blev omhyggeligt gjort, meget solid. Nu gjøres det paa en anden Maade, som er meget hurtigere, men vistnok er mindre solid. Et Bindingsværkshus sammenføjes nu paa den Maade, at Stolperne blot indfældes i Lejden. I Stedet for Løsholt bliver paa den indvendige Side et Stykke Træ, ca. 2 Tommer tykt og 4 à 5 Tommer højt, fastgjort med store Søm i Stolperne. Dette Træstykke er saa langt som hele Huset. Der anbringes ikke Oplængder. Naar nu Væggene bliver indmurede med brændte Mursten, bliver det indvendige Tværstykke skjult. Huset ser da ud som et grundmuret Hus med Stolper i. Altsaa en styg Mellemting mellem Bindingsværk og Grundmur.

Naar nu alt var færdigt, skulde Huset rejses, altsaa skulde der holdes Rejssegilde.

I den Anledning blev nu en Del Mænd og unge Karle indbudt til at komme og hjælpe til med at »reze Tømmer«, rejse Tømmeret. Dette var nu ensbetydende med at blive bedt til Gjæstebud.

Huset rejstes paa følgende Maade: Af Bundterne, nemlig Bjælkerne med Stolper i, bliver det øverste i Bunken, som altsaa er det, der skal danne den ene Ende paa Huset, først rejst. En Lægte bliver med et Søm hæftet i den ene Stolpe

og af en Mand holdt saaledes, at Bundtet staar i lige Stilling, og fæstet til det næste Bundt, og saaledes videre paa samme Maade, indtil de alle er rejst og saaledes hæftet sammen. Naar det første Bundt er rejst, indsættes de Løsholter, som, efter deres Nummer, hører dertil; derefter rejses det næste Bundt, hvor altsaa den anden Ende paa Løsholtet bliver indstukket. De forhen tillavede Trænavler bliver slaaet i. Saaledes vedblives, til alt Undertømmeret er rejst. Denne underste Del af Huset kaldes »Ujnjanred«.

Naar dette er rejst, skal der helst lidt Mavestyrkning til, før der gaas videre, dels Snape, blanke og røde, dels Kaffe, helst begge Dele. Derefter begyndtes Rejsningen af Spærrværket. Dette er snart gjort. Da der i Almindelighed er Mandskab nok, og ofte mere end nok, rejses hurtigt det ene Spær efter det andet, sammenhæftede med nogle Lægter. Til sidst opsættes »Kransen« i Midten af Huset og nogle Alen over Rygningen. I Mangel af Krans sættes et lille Flag. Naar Kransen er rejst, og mens Mandskabet er deroppe, skal der drikkes Skaaler og raabes Hurra, og naar Flasken er tom, bliver den undertiden hevet langt bort og naturligtvis derved knust.

Denne Uskik med at kaste Flasken ned, fik engang i Altinge, nogle Aar efter at jeg var kommet til Rønne, et sørgeligt Udfald. Ved et Rejsegilde var en ung Mand, saavidt jeg husker en Smed, som kastede den tomme Flaske ned, saa uheldig, at den ramte en lille Pige, der gik paa Gaden, lige i Hovedet. Saavidt jeg husker, døde Pigen nogle Dage efter. Manden, som gjorde det, var rent fortvivlet herover; om han ellers fik nogen Straf eller Bøde derfor, erindrer jeg ikke nu.

Efter Rejsningen skulde det egentlige Gilde begynde. Ved veldækkede Borde samledes nu alle, som var indbudne, og Anretningen var nu som senere ved Klinegildet, eller som ved ethvert Gjæstebud. Ved saadanne Lejligheder blev ofte gode Venner indbudt, som i Grunden var overflødige ved Arbejdet med Rejsningen, men som dog for et Syns Skyld af og til tog en Haand i med.

Et saadant Rejsegilde holdtes naturligvis kun hos velhavende Folk. Skulde et Hus rejses for en fattig Mand eller

Enke, blev kun de nødvendige Folk anmodet om at hjælpe med Rejsningen. En Snaps eller flere, lidt skaaret Smørrebrød og en Kop Kaffe, det var det hele. Nogen Krans blev da heller ikke opsat.

Dagen efter Rejsningen blev Lægterne slaaet paa Spærreværket, og derefter blev Tagstenene paalagt.

Før Loven om at afskaffe Straatagene i Byerne udkom, blev de simple Huse i Byerne tækket med Straa; dog blev der mange Aar efter lagt mange Straatage i Byerne paa ældre Huse, naar disse kaldtes for gamle til at bære Tegl, dog paa den Betingelse, at Straataget skulde borttages inden Tidsfristens Udløb. De Huse, der da ikke kunde bære Tegl, skulde nedrives og bygges op fra nyt af og forsynes med Tegltag.

Imidlertid skulde der ogsaa sørges for at skaffe Ler til at kline Væggene op med. Der var ved hver By paa Bornholm paa den Tid »Lerkuler«, hvor enhver af Byens Indvaanere kunde grave Ler til Husbygning, dels til at kline Vægge op med, og dels til indvendig Vægsten, raa Sten eller paa Bornholmsk »Strogsten«. Der skulde altsaa graves Ler. I selve Lerkulen strøges da Strogsten, som lagdes ud paa en jævn Jordflade for at tørres i Solen. Denne Sten skulde benyttes til Skorsten og Indvægge. En stor Del Ler skulde kjøres til Stedet, hvor Huset skulde opføres. Her blev det lagt i en Dynge, vel $\frac{1}{2}$ Al. tyk. En saadan Dynge kaldtes »Lerælte«. Denne Lerælte skulde nu bearbejdes til at være tjenlig til at kline Vægge op med. Dette gik til paa denne Maade: Hver Dag, een eller to Gange daglig, skulde et Par Heste gaa rundt i Ælten. En Mand satte sig paa den ene Hest og holdt den anden i en Tømme ved Siden af sig, og saaledes travedes der rundt i Ælten en Times Tid. Skulde Leret blive rigtig godt, blev det saaledes gennemtravet af Hestene en 8 Dages Tid. For hver Gang blev lidt Halm strøet paa Ælten og traadt i af Hestene. Paa denne Maade blev Leret til sidst saa sejgt, at Hestene neppe kunde trække Benene igjennem; men dette Ler var et meget godt Materiale til Ydervægge. Blev en saadan klinet Væg rigtig tør, og var man omhyggelig med at beskytte den om Efteraaret og Vinteren udvendigt med Halm eller Pjask, Grene og

Kviste af Træer, var den altid tør indvendig. Indvendig fugt-
tuge Vægge, saaledes som Tilfældet ofte er med Vægge af
brændte Sten, kjendtes neppe dengang. Naar altsaa Ler-
æltten var færdig og Strogstenene strøget og Snedkeren
havde Tømmeret sammenhugget, skulde der kjøres Sten til
Fodmur. En saadan Stenkjørsel kaldtes »Stengilde«. Stengilde
var vistnok en Skik, som kun brugtes i Allinge. Andre Steder
paa Bornholm kjendtes det vist neppe; dette laa maaske i,
at ved Allinge var der i Udmarken rigeligt med Sten, som
man blot behøvede at løfte op af Jorden og kjøre hjem med
det samme.

En Del af Byens Gaardmænd mødte saa med Heste og
Vogne. Et Par Mand sendtes ud paa Udmarken, forsynet
med Jernstænger for at brække Sten. Kløvet eller hugget
Sten brugtes ikke til simple Huse. Stenen blev ligefrem blot
brækket løs eller op af Jorden, og der var dengang saa rige-
ligt af saadanne let tilgængelige Sten, at et Par Mand kunde
brække Stene nok løs efterhaanden som Vognene kjørte
væk med dem. Alt dette blev udrettet paa en Dag. Nogen
Betaling i Penge forlangtes ikke, men helst et godt Trakte-
ment med Snapse under Arbejdet og derefter Aftensmad,
som vedkommende havde Raad til det.

Undertiden blev Tømmeret rejst samme Dag; dog brugtes
dette kun til simple Huse, bygget paa en jævn Flade. Der
blev blot anbragt en nogenlunde god Sten under hver Stolpe,
efterhaanden som disse rejstes; bagefter blev Mellemrums-
ene udfyldt med andre Sten. Paa den Maade blev Fodmu-
ren sat. Folk, som havde bedre Raad og byggede mere so-
lidt, lod Fodmuren sætte helt færdig førend Tømmeret rej-
stes, ganske paa samme Maade som nu; men klinede Vægge
brugtes altid.

Naar nu Tømmeret var rejst og beredt til at sætte Vægge
i, skulde der holdes Klinegilde. Der blev samlet saa
mange Folk, som det kunde antages nødvendigt for at faa
alle Ydervæggene opklinede paa een Dag. Nogle Mænd blev
sat til at sætte tynde Træstænger i Tømmeret, hvor Væg-
gen skulde være. Disse Træstænger, »Påla«, var $1\frac{1}{2}$ til 2
Tommer tykke og anbragtes midt i Væggen med 4 à 5 Tom-
mers Mellemrum. Naar nu den Plads imellem Stolperne,

hvor Væggen skulde være, saaledes var forsynet med Væggepale, kunde Kliningen begyndes. Dette Arbejde udførtes næsten udelukkende af Fruentimmer, dels voksne Piger og dels unge Koner. En af disse stod indenfor, og en anden udenfor. Begge paa et Brædestillads, der altsaa skulde flyttes op, efterhaanden som Væggen voksede opefter. Mændene havde nu den Bestilling at hente Leret og lægge det op paa Stilladset til Kvinderne. Den Kvinde, som stod udenfor, tog nu Leret med Hænderne og trykkede det ind i Væggen, og den anden Kvinde, som stod indenfor, trykkede Leret sammen paa den Side, og begge i Forening skulde altsaa passe paa, at Væggen fik en bestemt Tykkelse, alm. 6 Tommer. Dette Arbejde udførtes med Liv og Lyst. Under Spøg og Skjæmt og Sang arbejdedes med Iver. Alt skulde jo være færdigt inden Aften, og derefter kom Gildet, som et almindeligt Gjæstebud. Hvis Pladsen tillod det, kom Violinen i Gang, og saa dansedes der til langt ud paa Natten. Nogen Pengebetaling for dette Klinearbejde ydedes ikke. Bekostningen med Gildet kunde maaske ogsaa være Betaling nok, omendskjønt den Tids Anretning, hvad Mad- og Drikkevarer angik, ikke havde nogen Sammenligning med Nutidens Anretninger. Et Gjæstebudsmaaltid bestod af Klipfisk og Kartofler, Grød af Byggryn, kogt i Mælk, »Sødgrød«, undertiden, naar det skulde være mere fint, brugtes Risengryn; derefter Steg, hvis der havdes Raad dertil. Drikkevarerne var hjemmelavet Brændevin og Øl. Kaffe brugtes ogsaa, men ikke saa meget som senere. Saadan var et Klinegilde. —

Altsaa, til et Hus's Opførelse hørte først »Stengilde«, derefter »Rejsegilde« og tilsidst »Klinegilde«. Resten af Arbejdet udførtes paa Dagløn. Jeg maa dog tilføje den Forklaring, at naar det var fattige Folk, Enker eller ældre ugifte Kvinder, der skulde have et lille Hus bygget, ydedes Hjælpen dertil meget beredvilligt uden noget videre Traktement, blot nogle Snapse og lidt Smørrebrød under Arbejdet, især til dem, som brækkede Stenene frem og kjørte dem hjem og ellers hjalp til. Da saaledes al Kjørsel og Læræltning med Heste, Klining af Vægge m. m. ydedes gratis, kunde uformuende paa den Maade faa deres eget Hus meget billigt. Jeg har for mange Aar siden hørt omtale, at der blev

hentet meget Egetræ fra Almindingen til Husbygning; formodentlig skulde det betales, men vedkommende har vistnok sørget for, at det var fordelagtigt at hente Træ derfra.

I Slutningen af forrige, eller maaske i Begyndelsen af dette, Aarhundrede brændte Østermarie Præstegaard, og alt det Tømmer, der skulde bruges til at bygge Gaarden op med, blev hjemskovet fra Almindingen, uden nogen Betaling, men med Kongens Tilladelse. At muligt andre ogsaa hentede Træ derfra for billig Pris er nok en Selvfølge. Alle Bornholms Udmarker med hele den store Strækning, som kaldes »Højlyngen«, var fælles for Alle. Her kunde enhver rive Lyng, skjære Tørv, lade deres Kreaturer gaa hele Sommeren, uden nogen som helst Betaling. Det er derfor ikke at undres over, om der ogsaa afhentedes lidt fra Almindingen, som hørte til den fælles Højlyng, uden Betaling.

I min Barndom var der, saa vidt jeg kan huske, ingen i Allinge, som lejede Hus eller havde Hus til at leje ud. Hvor fattige Folk end var, havde de dog deres egen Hytte at bo i, dog med Undtagelse af en fattig gammel Kone, der havde Fribolig i et gammelt, lille Hus, der kaldtes »Fattig-huset«, og som altsaa tilhørte Kommunen.

Efter at jeg ovenfor har fremstillet den daværende Skik og Brug ved Forberedelsen og Iværksættelsen af et Bygningsforetagende, vil jeg forsøge at tydeliggøre, hvordan et Hus dengang saa ud, saa vel ud- som indvendigt. Dog maa jeg helst gaa lidt tilbage i Tiden, nemlig til Tiden omkring Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, for at anskueliggjøre den Tids Bygninger og Udseende.

De Stuelænger, som tilhørte mere velhavende Folk, nemlig dem som ejede de største Ejendomme, var i Reglen mere solidt og propert opførte, end de blev senere. (Grunden hertil var maaske, at Danmark paa den Tid havde en mere glimrende Periode, saalænge det ikke var indviklet i Datidens Krigsbegivenheder.) Først blev der sat en god Fodmur. I den østre Ende indrettedes en rummelig Kjælder, almindeligt under hele Salen. Gavlen paa denne Kjældermur, som altsaa mest var udsat for Sølufte (da de aller-

fleste Gaarde stod langs Stranden), blev meget omhyggeligt opført. — Min Moder har fortalt, at da hendes Stedfader, Mikkel Andresen Grønbech, — jeg maa her gjøre opmærksom paa, at denne Mand af os Børn kaldtes Morfader; min Moders rette Fader hed Henrik Hansen Hildebrand, som døde, da Moder var 8 à 9 Aar — byggede Stuelængen, brugte han et helt Anker kogt Linolie imellem Kalken til Kjældermuren for at gjøre den rigtig holdbar. —

Tømmeret var af svært Egetræ, altid udsøgt Kjærnetræ, og hjemskovet nogle Aar i Forvejen, for at det kunde være rigtig tørt. Til Loft og Gulv blev skaaret Brædder af de saakaldte pommerske Bjælker, som altid bestod af ren Kjærnefy. Den Slags Fyrretræ var overordentlig stærkt. Døre og Vinduer var af samme Slags. Der anvendtes stor Omhu med alt Arbejdet. Alt Beslag til Døre og Vinduer var saaledes forarbejdet, at det nærmede sig Kunstarbejde. Hængsler paa Døre og Vinduer havde en anelig Længde og var udarbejdet med Snirkler og Udhævninger som man endnu kan se det paa gamle Skabe og Kister fra forrige Aarhundrede.

Da disse Stuelænger havde en passende høj Fodmur, tog de sig godt ud, omendskjønt de alligevel kun var lave og smalle i Forhold til Nutidens Huse. Vinduerne var noget lave, men temmelig brede. I hvert Vindue var 12 med Bly indfattede Ruder, altsaa 24 Ruder i hvert Fag. Saaledes var Vinduerne i alle de Gaarde i Allinge, jeg kjendte. Det er maaske et fejl Udtryk, thi jeg kjendte og husker dem endnu alle tilsammen. (Vinduer med 16 og 20 Ruder, hvoraf de øverste var tilskaaret og indfattet i Rund- og Spidsbuestil, tilhører en ældre Periode.)

Yderdørene fra Forstuen og Kjøkkenet, eller rettere Bryggerset, var 2 Halvdøre, den ene over den anden. Den underste kunde altid staa tillukket og den øverste aaben. Paa Underdøren var der en Klinke indvendig og paa den øverste en Laas, som var anbragt paa den indvendige Side med Nøglehullet gennem Døren. Nøglen brugtes til at lukke op og i med udvendig fra. Paa Laasen var Skoddet enten opbøjet eller forsynet med en Knap at tage om og derved skyde Skoddet fra og til med. De indvendige Døre var Fyldingsdøre, almindeligt med en lang Fylding. Kun Salsdøren havde Laas, de øvrige ikke. Loft og Døre var malet med mørk Farve. Væggene hvidtet med Kalk. —

Saaledes var Stuelængerne i Allinge i min Barndom, og da de var forholdsvis nye, beholdt de samme Udseende til helt op i Trediverne eller Begyndelsen af Fyrretyverne. Ved den Tid begyndte mere og mere den Mode at trænge igjennem, at Værelserne skulde deles.

Jeg glemte ovenfor at meddele om Tagene. Omendskjønt Loven om Tegtag først kom i Slutningen eller Begyndelsen af Trediverne, var dog de ovenfor beskrevne Stuelænger belagt med Tegtag. Almindeligt Tegl fra Flensborg. Der blev anvendt meget Arbejde paa Kalken dengang. Den skulde vedblivende slaas med en Trækølle, til den blev sejt. Det var Brugen allevegne paa Bornholm. —

Jeg maa, for ikke at gjøre min Fremstilling vildledende, her bemærke, at de Bygninger, jeg har omtalt, tilhørte de mest velhavende, og at Stuelængerne paa de større Bøndergaarde var opførte og indrettede i samme Stil, men nok mest med Straatag. De først omtalte Bygninger, de lave og simple med Lergulv i Stuerne, var udelukkende smaa Bøndergaarde og Huse. Men eet var fælles for dem alle, nemlig Værelsernes Inddeling.

Jeg vil nu meddele lidt om den Tids B o h a v e. Den langvarige Krigstilstand fra 1801 til 1814 og den deraf følgende Pengeforandring frembragte en yderst slet Tilstand. Mange før velhavende Folk blev aldeles ruinerede. Det var ligesom en Sløvhedstilstand, der satte sit Mærke i Alt. Alting gik tilbage. Fattigdommen havde Overtaget. Alt det smukke og skjønne, der var nedarvet fra Fortiden, blev ikke holdt i Hævd eller Ære. Ingen havde hverken Sans eller, hos de fleste, Raad til at anvende mere end det allernødvendigste paa nogen Ting. Saaledes blev Tidsperioden fra Slutningen af Krigens Tid og helt op i Fyrretyverne, en Tid, der egentlig kun udmærkede sig ved fuldstændig Smagløshed i Alt, hvad der da forfærdigedes, og der skal vistnok gaas langt tilbage i Tiden, om der skal findes et Sidestykke dertil. —

Hvad der blev forfærdiget af Møbler og andet Husgeraad i den Tid var yderst simpelt, hvad Facon og Bekvemmelighed angik. Derimod var Træmaterialerne dertil som oftest gode. Her var dengang større Skove paa Bornholm end nu og rigt paa Asketræ, som for det meste benyttedes, dels til

Møbler og dels til Vogne og andre Avlsredskaber, men alting blev gjort saa slet og ret som muligt. Borde, Stole, Senge, Skabe, kort sagt Alt, hvad der hører til Møblement i et Hus, kunde i ingen Henseende taale nogen Sammenligning med de Ting, som en tidligere Periode havde frembragt. De massive og smukt forarbejdede Egetræsborde med drejede Ben blev afløst af Borde med firkantede Ben uden det mindste, som kunde bidrage til, at det kunde kaldes smukt, blot godt sammensat, høvlet glat og intet videre. De gammeldags højryggede Stole med udskaaret Arbejde og drejede Ben, bekvemme at sidde paa, blev ligeledes afløst af lavryggede Stole med Træsæde. Og saadan med Alt, hvad der skulde anskaffes. I de mere velhavende Huse blev alligevel de gamle Møbler holdt i Hævd, men noget Nyt bliver der jo anskaffet til enhver Tid; det gamle kan jo heller ikke blive ved at være godt, og i Stedet for at restaurere det, fik det hos mange anvist en mere beskedne Plads, dels paa Loftet, dels i Spisekammeret og andre Kroge i Huset. —

Det eneste Bohave, som mindst undergik nogen Forandring fra Fortidens Mode, var de kvindelige Væve og Spinderedskaber. En ny Væv skulde have den samme Facon som de gamle, thi ellers kunde der ikke væves paa den. Forskjellen bestod altsaa blot i, at de gamle var lidt mere udskaarne paa Endestykkerne, end de nye blev. Spinderokkene, som for det meste bestaar af Drejararbejde, har nok beholdt deres tidligere Facon. Vinder og Hasper ligeledes.

Af gamle Møbler er her endnu mange, og mangt et smukt Arbejde er i den nyeste Tid draget frem af Forglemmelsen. Saaledes er der hos Hans Ibsen, Brændesgaard her i Ibs, et smukt forarbejdet Skab, nærmest 200 Aar gammelt og med meget udskaaret Arbejde. Det havde i lange Tider staaet upaaaagtet, men er nu restaureret og ommalet, saavidt muligt i sin oprindelige Skikkelse. Saaledes er her maaske endnu adskilligt, som naar det blev fremdraget, kunde vidne om Fortidens Kunst og Flid. —

Byen lignede som før bemærket en lille Landsby. Husene var alle hvidkalkede. Alt Tømmerværket var tjæret sort, Døre og Vinduer malet dels grønne, dels rødbrune. Gaderne var snevre og daarligt vedligeholdte. Rende-

stene fandtes kun faa Steder. Alt Spildevand kunde mest bane sig Vej, hvor det fandt for godt. Nogen Istandsættelse af Byens Gader paa Kommunens Regning kjendtes ikke. Hver især gjorde maaske lidt ved Gaden ud for sit eget, men Intet videre. De eneste Væsener, der gjorde noget ved Gaderne, var Svinene. Disse havde uindskrænket Frihed til at foretage sig Alt paa Gaderne, som tjente til deres Bekvemmelighed og Velvære. Langs med Havegjerderne, og især paa Steder, hvor Gaderne dannede en større Plads, lavede Svinene sig store Huller, hvor de da den ene efter den anden laa og badede sig i Solskinnet. I Regnvejr blev disse Huller fyldt med Vand, og i den varme Sommertid kunde altsaa disse indfødte firbenede tage sig et velbehageligt Søbade. Alle Slags Kreaturer og Fjerkræ kunde færdes paa Gaderne, som de selv vilde. Hunde var der ikke mange af. Nogle faa Lænkehunde, en Skræk for Børn; det var det hele. Børn var aldeles ikke bange for og generedes heller ikke af Svinene. De var meget fortrolige med hinanden.

Midtvejs mellem Allinge og Sandvig var der en noget større Plads, som brugtes til militære Øvelser, Mønstringspladsen kaldet. Engang der skulde holdes Mønstring, opdagedes det, at Svinene havde gjennearbejdet Pladsen saaledes, at den kun daarligt egnede sig til Øvelser for de trøjeklædte Borgerkompagnier og Artillerister.

Havnen var dengang egentlig kun en lille Bugt eller Rende, der skar sig ind imellem Klipperne. Inderst ved Strandbredden var der lagt en meget simpel Brygge paa begge Sider, for at Baadene kunde lægge til. Længere ude var blot Klipperne paa begge Sider. Den kaldtes heller ikke Havn, men »Jaitastrân«. Navnet havde den faaet af, at det eneste Fartøj, foruden Fisker- og Skibsroerbaade, der havde hjemme i Allinge, var en lille Jagt, der ejedes af en dengang ung Mand ved Navn Hendrik Hansen. Med denne Jagt sejlede han til Kjøbenhavn nogle Gange hver Sommer for at hente Varer til de faa Kjøbmænd, der var dengang. Der var flere Steder, hvor Baadene kunde ligge, men da denne var den største og for Paalandsvind bedst beskyttede, laa Jagten her. Deraf Navnet, som altsaa betegnede Stranden, hvor Jagten laa.

Denne Havn var ikke uddybet. Havbunden skraanedes jævnt opad som paa enhver anden Strand. Strandbredden her var Grus og Smaasten. Midt ud for Havnen laa en stor isoleret Klippe, som en lille Ø, da Vandet gik rundt om den. Denne Klippe kaldtes »Blak« og delte altsaa Indløbet i 2 Dele, hvoraf det, som vendte sydefter, var det egentlige Indløb. Det andet, som gik lige ud, var ikke dybt nok. Lidt Nord for Havnen var ogsaa en lille Bugt eller Vig. En Mand, som boede i en Gaard nær ved Havnen, fattede den Plan at omdanne denne Vig til en Havn, og han fik ogsaa Byens Borgere til at interessere sig derfor. Arbejdet blev virkelig ogsaa paabegyndt. Der blev sat en Dæmning tværs over, Vandet blev udpumpet, og derefter blev Vigen udgravet eller rettere sagt udhakked en Del. Det saa i Førstningen ud til, at Arbejdet skulde lykkes; men det gik dog i Staa; om det var, fordi Folk til sidst indsaa det haabløse derved, eller om Stormen tog Dæmningen bort, husker jeg ikke. Da jeg godt kan huske, at der arbejdedes, antager jeg, at det maa have været i Tiden ved 1828 eller nær derved. Manden, som fattede Planen og fik Arbejdet begyndt, hed Peter Alling, og Stedet kaldtes derefter Peter Allings Havn. Den nuværende nordre Del af Havnen er Stedet, hvor P. Allings Havn var.

Nogle Aar efter, maaske omtrent i Midten eller Slutningen af Trediverne, blev den nuværende Havn paabegyndt. Blak blev nu Fundamentet til det nuværende Brohoved. Det viste sig snart, at denne første Havn var uheldig paa Grund af Strømforholdene; tilmed var den for lille. Den blev derfor for ikke ret mange Aar siden udvidet baade syd- og nordefter.

Kirken i Allinge saa helt anderledes ud i min Barn-domstid end nu; baade ud- og indvendig er den forandret. I Midten af Trediverne blev en Del af de bornholmske Kirker underkastede en stor Hovedreparation eller, rettere sagt, en skandaløs Mishandling. Kirken i Allinge maatte dele samme Skjæbne. Dengang havde den fladt Loft, som var prydet med Billedmaling helt igjennem, som fremstillede Jesu Liv, helt fra Vuggen til Himmelfarten. Farven var rød og hvid. Altertavlen var meget stor og af udskaaet Billedarbejde. Yderst paa Siderne var der 2 store Englebil-

leder, der sad med Ryggen ind mod Tavlen og altsaa med Ryggen mod hverandre. De sad med blottede Maver og op-pustede Kjæber og blæste i lange Basuner. (Denne Alter-tavle skulde være flyttet fra Hammershus Slotskirke, da Slottet 1740 blev opgivet som Bolig for Bornholms Kom-mandant^s.) Ved Dørene for hver Mandfolkestol var der en noget høj Stang, forsynet med krumme Jernhager til at hænge Hatte paa. Vinduerne var forsynede med smaa bly-indfattede Ruder. Alt skulde forandres. Loftet blev ned-brudt og en Bræddevælvning anbragt i Stedet. Kirken vandt derved i indvendig Højde, men ikke i Skjønhed. Altertav-len blev borttaget og Prædikestolen sat i Stedet. Vinduerne blev ligeledes kasseret, og nye Vinduer med Træsprodser og 6 Ruder, som i et hvert andet simpelt Hus, blev sat i Stedet. Om den gamle Altertavle er opbevaret, veed jeg ikke. Maa-ske er den ødelagt. Klokketaarnet er nu for faa Aar siden ombygget. Vaabenhuset, som vender sydud, er som paa de fleste bornholmske Kirker en Tværbygning paa Kirken. Den Del af Kirkegaarden, som støder op til Kirkens søndre og Vaabenhusets østre Side, var almindelig Begravelsesplads for Byens fornemste Familier. (Min Morbroder Hendrik Hansen Hildebrandt var Kirkeværge, døde 1801 og blev be-gravet inde i Kirken i Gangen foran Alteret. Han var den sidste, der blev begravet i Kirken.) Her hviler mine For-ældre og mine før omtalte Søskende, samt en Søster, jeg ikke har kjendt, da hun døde som spæd; hun var mine For-ældres første Barn. — Kirkegaarden i Byens Vang er anlagt langt senere. —

Angaaende Skolen glemte jeg (S. 4) at meddele, at den blev bygget af Grundmur, hvor til brugtes Granit. Vin-duerne var Krydspostvinduer, nemlig med Under- og Over-vinduer ligesom nu, men temmelig smaa. Ruderne var en-gelsk Glas, som min Fader indsatte. Foruden Skolen var der en grundmuret Bygning i Allinge, bygget og beboet af Hjorth, Fader til Konsul Hjorth, og Datteren, Hans Grøn-bechs Enke, som endnu bebor Stedet. Her var ogsaa Vin-duer med 6 Ruder i Faget, akkurat som i Nutidens Bygnin-ger. Den eneste i Allinge dengang. Gamle Hjorth var en opfindsom Mand. Han lavede sig selv en Tærskemaskine,

som dog ikke andre den Gang agtede for noget. Han var temmelig tunghør, som en Følge af Slaget paa Kjøbenhavns Rhed 1801, hvor han var med. —

Af Kjøbmænd var der kun 2 à 3, som handlede med almindelige Butikvarer, og af dem kun een af nogen Betydning, nemlig Jacob Holm, paa samme Sted, hvor hans Datter og hendes Mand Johan Grønbech nu bor. Butikkerne (Boen) var meget smaa, vendte altid ind mod Gaarden, naar Indgangen var fra Gaden. Hos min Morbroder Peter Hildebrandt, som ogsaa var Kjøbmand, var Indgangen fra Gaarden, og Butikken vendte ud mod Haven. En saadan Butik havde altid kun eet Fag og smaa Vinduer med 4 tykke Jernstænger i Vinduskarmen. Disse Jernstænger, som ogsaa fandtes i mange Salsvinduer i de større Huse, var anbragt for at beskytte mod Indbrud af Tyve. En Forholdsregel, der ikke var overflødig den Gang.

I den Tid var det ikke saa sjældent, at der skete Indbrud, almindelig i Salen, hvor der gjemtes Sengeklæder og Linned, som da blev stjålet. Kjødtønderne i Kælderen under Salen maatte ogsaa afgive deres Kontingent paa samme Maade. Værst var det nok i Vesterherred, og den saakaldte Bjergegaards-Skov var især berygtet. Ingen turde kjøre derigjennem om Natten af Frygt for Overfald, som dog nok alligevel mest var i Fantasien. For en Del Aar siden udkom en Bog, kaldet »Selvtægt i Østersøen«. De fleste, naturligvis digtede, Begivenheder heri henlagdes til Egnen ved Bjergegaard, og Hovedpersonen i Fortællingen boede i Ringebykro. —

Efter denne Afstikker er det nok bedst, jeg igjen begiver mig til Allinge! Af Haandværkere var der kun faa: Et Par Smede, nogle faa Snedkere og Skomagere, og et Par Skrædere, som boede i Sandvig, et Par gamle, som malede lidt, og saa min Fader, som besørgede Glaserarbejdet for Allinge og de omkringliggende Sogne. Bagere var der ingen af; det vil sige ingen, som brugte det til Næringsvej.

I de fleste større Huse og i alle Avlsgaardene var der Bagerovn. Hver bagte selv Brødet til Husbehov. Naar nu nogen af de fattige og andre i smaa Huse, som ikke havde Ovn, skulde have Brød bagt, maatte de passe paa at

faa at vide, naar nogen skulde bage, for da at faa nogle Brød bagt hos. Dette nægtedes vistnok aldrig, naar Pladsen i Ovnem tillod det, og det kostede heller ikke noget. Skete det, at Brødet slap op, før de paa denne Maade kunde faa bagt, maatte der laanes Brød, thi ingen solgte noget, men naar nogen vilde laane, nægtedes det ikke. Kjøbmændene, som af og til kjørte til Rønne efter Varer, havde gjerne lidt Hvedebrød med tilbage, mest Kringler og nogle 1 og 2 Skillingeboller. Om disse end blev flere Uger gamle, gjorde intet. For Børn, som tilfældig kom i Besiddelse af en Skilling, var en saadan tør Bolle alligevel Kage.

I Tiden omkring 1827 flyttede en Mand fra Østerlarsker til Allinge. Han hed Thisen og var lidt af en Hjulmager. Han havde det, som saa mange dengang, meget fattigt; da han havde boet der nogen Tid, fandt Konen paa, da der var Bagerovm i Huset, at bage Brød for Fremmede. Brændsel til at ophede Ovnem med skaffede hun sig ved at gaa op i de nærmeste Skove og plukke Brænde og Torn. Jeg saa hende flere Gange komme slæbende med en stor Dragt Brænde paa Ryggen, og dette var hendes Ovnbrændsel. Hun bagte da i Reglen en Gang om Ugen, og Folk, som ikke havde Ovn, syntes godt om den nye Indretning. De, der nu havde Raad til at give et Par Skilling for at faa et Brød bagt, kunde altsaa mere regelmæssigt faa dette gjort, og var saaledes fri for at laane. Brød til Udsalg havde hun ikke. De fleste havde ogsaa den Mening, at det var en Skam at løbe og købe Brød. Hellere maatte man laane. Da denne Maade at faa bagt paa for Betaling vandt mere og mere Indgang, fandt min Moders Halvbroder A. Grønbech paa at skabe sig en Næringsvej derved. Han tog til Svanike og var $\frac{1}{2}$ Aar hos Kjøbmand Bohn, som ogsaa var Hvede- og Rugbrødsbager, og lærte hos ham at bage. I Førstningen brugte han sine Forældres Bagerovm, hvor han dels bagte for Fremmede, dels bagte Rugbrød til Udsalg, og Hvedebrød, Kringler, Boller og Tvebakker, ligeledes til Udsalg. I Førstningen sigtede han selv Hvedemelet med en Haandsigte, thi de smaa Vejrmøller, der den Gang var, kunde ikke sigte. Denne Maade fandt han dog snart for besværlig, og saa begyndte han at kjøre sin Hvede til Rønne for at faa den malet og sigtet paa den Hollandske Mølle der. (Denne Mølle var den Gang den

eneste i Rønne, der kunde sigte og skalle.) I mange Aar kjørte han til Rønne for at faa sin Hvede malet og sigtet, men saa var det, at en Mand i Rø Sogn byggede en Mølle og heri anskaffede sig Sigte og Skallekværn. Nu fik han det besørget i Rø Sogn, indtil der endelig blev en Mølle med samme Indretning bygget i Allinge.

Andreas Grønbech var ogsaa Byens eneste Violinspiller. I Tiden omkring 1830 fik Kirken Orgel, et gammelt fra Rønne Kirke, som der blev kasseret; dette blev ogsaa kjøbt og opsat i Allinge Kirke, og A. Grønbech blev udset til den, der skulde spille derpaa. I den Anledning var han i Rønne nogen Tid hos daværende Organist Lindtner og lærte Orgelspil, hvorefter han ansattes som Organist i Allinge med 25 Rigsdaler i aarlig Løn. Han var altsaa Byens første Organist og Bager.

Om Sandvig er ikke stort at sige. Som bekjendt er Allinge og Sandvig een Kommune. For nu at skifte Vejr og Vind lige var Raadstuen i Sandvig; en lille, firkantet Bygning med eet Værelse. Naar Sandvigboerne skulde gaa til Kirken i Allinge, skulde Allingeboerne gaa til Raad- og Thingstuen i Sandvig. Skolen, som blev bygget i Allinge, maatte ogsaa søges af Børnene i Sandvig. Foruden nogle faa Avlsgaarde bestod Sandvig mest af en Del uanselige Smaahuse og lignede mere en Fiskerlejer, med snævre, krumme, klippefulde Gader eller Stræder, som egentlig bedre kunde kaldes brede Rendestene. Saaledes saa Sandvig ud dengang.

Om Hammershus vil jeg blot berøre den hensynsløse Behandling, der blev disse Ruiner tildelt helt ind i dette Aarhundrede.

Som bekjendt blev Slottet opgivet som Bolig for Kommandanten, saavidt jeg husker omkr. 1740. 1743—1744 blev Hovedvagten i Rønne bygget, og Materialerne dertil hentedes fra Hammershus. Dette var Signalet til, at ogsaa andre ranede væk af Tømmer og Sten, især til de nærmest boende. Der toges nok den Bestemmelse, at der skulde betales lidt for, hvad der borttoges, hvorfor en Mand, som boede i Nærheden, var ansat for at paase, at der blev erlagt

Betaling for dette; men det gik, som det bedst kunde. Denne Mand kaldtes »Majoren«, og naar han fik lidt i sin egen Lomme, saa gik det rask med Bortkjørselen. Om her da brændtes Mursten paa Bornholm, ved jeg ikke. Teglblænderiet ved Rønne var i min Ungdomstid det eneste, og hvor længe det havde været i Gang, kjender jeg ikke, men det hørte jeg ofte omtale dengang, at i Tiden omkring Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede var det en almindelig Skik, naar nogen byggede Stuelænger, at hente brændte Mursten fra Slottet til Skorstenspiber (det eneste man dengang, ved Opførelsen af en Bygning, brugte brændte Sten til).

Min Fader har fortalt, at han som Dreng var med og brød Sten ned fra Slotsmuren. Disse tykke Mure er jo i Midten af smaa Granitsten, Rullesten, smaa og store, sammenblandet med Cement. Yderklædningen er, som enhver ved, der har set Ruinerne, af brændt Sten. Naar Folk nu kom for at hente brændte Mursten, og der ikke var nok nedstyrtet, skulde disse brydes ned. Dertil brugtes et skarpt Jern, omtrent som en Spade, med et meget langt Skaft. Nedbryderne krøb nu op paa Murene, og ved at man pressede Jernet ned imellem det yderste Lag og den indvendige Fyld, brødes det ydre Lag ned. Det var naturligvis kun paa de laveste Mure, at Nedbryderne fortsatte deres Ødelæggelsesværk; paa de høje Taarnmure vovede de sig ikke op, og derved er jo en Del blevet skaanet for Ødelæggelsen. I min Ungdomstid har jeg set mange Skorstenspiber af disse store røde Munkesten fra Hammershus.

En Skik, som maaske var ejendommelig for Allinge og ikke kjendtes i de andre Smaabyer, var »Kartegilde«. Hvad Tøj der dengang brugtes til Seng- og Gangklæder blev næsten udelukkende tilvirket af det kvindelige Husfolk. Bokjøbt Tøj, Tøj som kjøbtes i Butikkerne, brugtes der kun ubetydeligt af. Lidt Sirts til et Tørklæde eller Forklæde til Pynt; det var det hele. Enhver anstændig Pige skulde fra Barndommen af øve sig i at karte, spinde, strikke og væve. En ung Kvinde, der ikke kunde karte Uld eller spinde paa en Rok, var ikke agtet for noget. Kunde hun ikke dette, duede hun ikke til noget. Noget andet Slags

Ronne gamle Kirke, nedrevet 1915.

Gammel Gaard i Storegade i Rønne. Ejes nu af „Bornholms Social-Demokrat”.
Nationalmuseet fot.

St. Torvs Sydside, nu Tholanders Gaard. I Johan Hansens Rønnetid ejedes den af Købmand O. P. Rasch (S. 29).

Haandarbejde som at hækle og brodere kjendtes ikke. Sy kunde vel ogsaa de fleste, men der var da som nu Kvinder, der syede for Betaling. Naar det nu hændte, at nogen skulde have et Stykke Tøj vævet, og helst paa en kort Tid, og Ulden, som skulde spindes til Garn, ikke var kartet eller spundet, blev en Del af Byens unge Piger anmodet om at være behjælpelige med at karte Uld. Paa en vis bestemt Dag samledes da saa mange Piger, som dertil behøvedes, for i Forening at karte Uld. Naar nu Stuen var helt fyldt med kartende Piger, som paa det allerivrigste arbejdede hermed, og Arbejdet krydrede med Spøg og Latter, kan man vel nok tænke, at der var et ordentligt »Knadder«. God Mad skulde der naturligvis til, thi anden Betaling gaves ikke. Der begyndtes tidligt om Morgenen og kartedes til sent paa Aftenen. Om der bagefter var nogen Lystighed, erindrer jeg ikke.

Fastelavnsløjerne i Allinge dreves efter en større Maalestok. Hele Fastelavnsugen var for det meste indviet til Lystighed. Mandag og Tirsdag var det en fast Regel at gaa udklædt. Om Mandagen saa smukt pyntede som muligt. Det var Byens mest velhavende Ungdom, Sønner og Døtre, der saaledes pyntede Arm i Arm og med Musik spaserede igjennem Gaderne. Ingen var maskeret. Ansigtet var altid blottet. Om Aftenen var der Bal. Om Tirsdagen redes til Hest, og da var Udklædningen i Modsætning til Dagen før saa styg, som den kunde udfindes. Der redes rundt i Gaderne, men blev ikke nydt Drikkevarer. Tirsdag eller Onsdag redes til Rings. Ringen blev ophængt i et Reb, og Rytterne skulde med et Spyd træffe Ringen og faa den paa Spydet eller Kjæppen. Sommetider brugtes baade Onsdag og Torsdag paa samme Maade. Om Torsdagen skulde de ældre ud at vise sig; men det var ikke hvert Aar. Dans var der de fleste Aftener. Først Søndagen efter holdtes det sidste Bal, og dermed sluttedes Fastelavn. Som næsten overalt er denne Folkeskik betydelig aftaget og er snart noget, der tilhører en svunden Tid. Dengang holdt Bornholmerne fast ved de nedarvede Sæder og Skikke.

Naar der i Allinge, i min Barndoms- og Ungdomstid, holdtes Bal, enten ved Jul eller Fastelavn eller Kongens

Fødselsdag 28. Januar, var det altid hos min Moders Stedfader Mikkel Andersen Grønbech (jeg og mine Søskende kaldte ham »Morfader«, og Konen, som var min Moders Moder, »Mormor«). Ved saadanne Lejligheder var jeg og mine Søskende altid der og saa paa Dansen og hjalp til at spise Maden. En for Balgjæsterne meget generende Skik var den, at Tilskuerne trængte helt ind i Salen. Fra Forstuen gik en Gang hen til Salen. Her stillede Tilskuerne sig op paa begge Sider, saa der netop kunde gaa een imellem dem, men naar nu flere trængte paa udefra, blev de første i Gangen skubbet helt ind i Salen. Denne var 4 Fag, men det ene Fag indenfor Døren blev næsten optaget af Tilskuerne, som mest bestod af Fruentimmer og Børn. Udefra kunde ingen se noget da der var en høj Fodmur paa den Ende, hvor Salen laa, og følgelig sad Vinduerne for højt oppe. For Resten var det mere interessant, og ogsaa mere lunt, at staa inde i Salen. Denne Uskik var saa gammel og indgroet, at der ikke, hverken af Vært eller Gjæster, gjordes noget Forsøg paa at gjøre Forandring heri. Balgjæsterne vidste, at Tilskuerne gik henad Midnat, og saa havde de Salen fri. Flere Aar efter at jeg kom til Rønne, vel en 7 à 8 Aar efter, var jeg i Allinge en Gang ved Fastelavn til et Bal, som holdtes hos Madam Hildebrandt. Salen var kun 3 Fag, og efter gammel Skik kom en hel Del Tilskuere ind, mest halvgamle Koner. Da jeg nu vidste, at det var noget, ingen tænkte paa andre Steder, mente jeg, at det heller ikke burde være her. Jeg gjorde nu et mislykket Forsøg paa at anmode dem om at gaa udenfor. Et Par gik ogsaa ud, men de andre blev der.

Minder fra Rønne.

Rønne var i Henseende til Bygninger og mange Indretninger langt forud for de andre smaa Byer. Nexø kom den maaske nærmest i Udseende som Kjøbstad. Den ældste og midterste Del af Byen var den smukkeste. Her var dengang de største Kjøbmandsgaarde, alle med Bindingsværk, maaske paa et Par Undtagelser nær, som var nyere. Alle disse store og rummelige Stuelænger, som vel for Størstedelen var opført i Aarhundredets Begyndelse eller før, var solidt og godt byggede med svært Egetømmer, alle med Tegltag, ordentlig høje og brede, med tilsvarende høje Vinduer, og ligesom nu med Krydspost, det vil sige 2 Under- og 2 Overvinduer i hvert Fag. En Del af disse havde store Ruder, nemlig 2 Ruder i hvert Undervindue og 1 Rude i Overvinduet, men mange af disse Bygninger havde smaa Ruder i Vinduerne, nemlig 6 Ruder i hvert Undervindue og 4 i hvert Overvindue, altsaa 20 Ruder i hvert Fag. Alle Steder med bedste Sort Glas, engelsk eller norsk Kronglas, som det kaldtes. Dog, da dette Glas var meget dyrt, brugtes simpelt, grønt Glas i de Vinduer, der vendte ind mod Gaarden. Denne Slags Glas kom fra Stettin og kaldtes Stettinerglas.

Storegade var dengang Byens Hovedgade og kunde ogsaa benævnes Byens Hovedaare. Her laa nogle af de største Kjøbmandsgaarde. Parallelt med Storegade ligger Grønnegade, som begynder oven for Havnen. Her laa Kommandantens Gaard, en Gaard, som ejedes af en Kancelliraad Gorm, og en Gaard, som ejedes af Toldinspektør Wolfsen¹. De fleste af disse Gaarde havde store og smukt anlagte Have, der grænsede ned til Strandkanten.

I Udkaanten af Byen, hvor den fattigste Del af Befolkningen boede, var Husene smaa og for Størstedelen

meget lave, hvilket endnu kan ses, naar man østfra kommer til Byen. De fleste af disse ældre, smaa Huse, som endnu er tilbage, ligger paa en Maade mere inde i Byen end tidligere, idet der i den senere Tid er opført en hel Mængde nye grundmurede Bygninger udenfor. Den allerstørste Del af de Jorder af Byens Vang, som laa nærmest Byen, er nu optaget til Byggepladser, og atter længere ude, især langs Landevejene er bygget Avlssteder. En Del af Byens Jordbrugere har solgt deres Steder inde i Byen og bygget ude paa Jorderne. Atter andre har solgt deres Jorder til Landmænd, som ligeledes har bygget paa de kjøbte Jordlodder. Saaledes er Byen betydeligt udvidet. —

I den Tid jeg kom til Rønne laa Nord i Byen en noget stor Dam, som kaldtes Grummekule. Den laa lige Nord for Kjøbmand Mikkelsens Gaard². Omtrent midt i Byen, lige neden for Teateret og Nordvest for samme, laa ogsaa en stor Dam, som kaldtes Kolbergerdammen³. Af hvad Grund den havde dette Navn, ved jeg ikke, da der i den Tid ingen bøede i Nærheden, som hed Kolberg. Paa den østre og søndre Side var den omsluttet af gamle Havegjærder og paa den vestre og nordre Side af Gader. Syd for Byen, men lige op til de yderste Huse laa ligeledes en stor Dam, maaske nogle Gange større end de 2 førstnævnte. Den kaldtes den søndre Myr⁴, og da den laa i Byens Udkant, var den et meget søgt Sted for Gæs og Ænder. Da den var tilgængelig fra alle Sider, var den ogsaa et meget benyttet Hav for Drengenes Smaaskibe. Især om Søndagene om Sommeren var den meget søgt. Smaafartøjer i Snesevis jog af Sted fra den ene Kyst til den anden; det vil sige med rask Luft. Alle disse Vandsteder er forlængst forsvundne. Grummekule blev først tilfyldt, og i Stedet blev der gravet en Brønd og anbragt 2 Pumper. Kolbergdammen blev noget senere tilfyldt, den søndre Myr sidst, og efter at jeg var kommet til Svanike. Paa Stederne, hvor disse Damme laa, er der bygget nye Huse med Haver imellem. Og den yngre Slægt tænker vel ikke paa, at her paa disse Steder var der for 40 à 50 Aar siden en ivrig Skøjteløbning om Vinteren.

Nord i Byen, eller rettere sagt i Byens Udkant, Øst for den Gade, som fra det store Torv gaar i Linie med Raadhuset, laa den Gang en stor Have, der var anlagt af davæ-

rende Byfoged P i n g e l s, i en, efter den Tids Forhold, stor Stil. Ud mod Gaden, i Havens sydvestre Hjørne, var Indgangen, en meget høj og af Gitterværk smukt forarbejdet Port, med en mindre Laage paa hver Side. Gjærderne, som ogsaa var høje, var indvendig tildækkede med Jord lige op til øverste Kant og skraanede jævnt ned mod Gangene. Denne Jordskraaning var beplantet med Sir- og Blomsterbuske, hele Haven med smukke Træer og Blomsterpartier. Nord i Haven var der et stort Vand, formodentlig en udligere Dam. Midt i dette Vand var der en Ø. Om den fra først af havde været naturlig, ved jeg ikke. Dog tror jeg, den var alt for stor til, at den kunde være lavet ved Kunst. Denne Ø var tilsaat med Græs og tilplantet med Buske og Blomsterpartier hist og her. I Vandet rundt om kunde der sejles med en lille Jolle, som altid laa der. Haven havde brede, grusbelagte Gange. Hele dette Anlæg var som en Miniatur-Udgave af Frederiksberg Have. Om Søndagen kunde Byens anstændige Borgerfolk spadsere herinde. Pingel havde anvendt store Bekostninger derpaa, og den var ogsaa en Pryd for Byen. Efter Pingels Død kom Haven i andre Hænder. Siden blev den solgt til en Snedker Ole Skow, som omdannede den til et Forlystelsessted, hvor Byens Ungdom hver Søndag kunde danse og nyde Drikkevarer. Paa den Maade forfaldt Haven hurtigt, og Ole Skows Have, som den da kaldtes, gik til Grunde paa en kort Tid. Stedet, hvor denne Have laa, er nu bebygget. Gader er anlagt tværs igjennem det og fortsættes øst- og nordefter med nyopførte Huse paa begge Sider, hvor der før var Avlsjorder. Den danner nu et helt nyt Kvarter, fuldstændig fremmed for mig. —

Byens Gader var dengang i en daarlig Forfatning. Vel var der Brolægning overalt i den midterste og mest velhavende Del og til Dels i Gaderne udefter, som befærdedes af Vogne, som kom ind fra Landet; men denne Brolægning var af den Beskaffenhed, at kun de, som daglig færdedes derpaa, saa nogenlunde kunde undgaa at snuble eller støde Fødderne mod de toppede Stene. De Stene, som var anvendt hertil, var af naturlig Beskaffenhed, dels opgravet af Jorden, dels opsamlet fra Strandkanten, somme meget store, andre meget smaa, især Havsten, og da disse saa vidt muligt var sat paa Enden, for at de bedre kunde staa fast,

kan man nok tænke sig, hvordan en saadan knudret Bro-
lægning var at gaa paa. Midt i Gaden laa Rendestenen, paa
mange Steder som en Muddergrøft. Det hed sig nok, at Ga-
der og Rendestene skulde fejes hver Lørdag, og Brolægning-
en blev ogsaa fejlet, men Rendestenen rørte man nødig op i.

I Smaagaderne i Byens Udkant var der ingen Brolægning,
nogle Steder en Smule Fortov, de fleste Steder ikke. I Regn-
vej, især om Efteraaret, var der en hel Ælte at gaa i.

Paa det Sted paa Østergade, hvor Posthuset nu ligger⁴,
danner Gaden en lille Plads, som dengang kaldtes »Sildet-
o r v e t«. Her holdt de Vogne, som kom fra Østlandet, især
fra Listed, med fersk Sild for at sælge den til Byens Folk.
Om Sommeren i Vragertiden kom der næsten daglig Vogne
med Sild. Byens egne Fiskere kunde ikke forsyne Indbyg-
gerne med Sild nok til det daglige Forbrug, og især i Læg-
getiden havde de indkomne Vogne god Afsætning. Sildetor-
vet var Byens eneste Torv dengang. Der forhandlede kun
Sild og Torsk, og nogen anden Torvehandel kjendtes ikke.
Det nuværende store og lille Torv kaldtes den Gang store og
lille Plads. Disse Pladser var den Gang ikke brolagte. Der
var kun et bredt brolagt Fortov udfor Husene; det var det
hele. I Regnvej var der altid en Søle, men da Fodgængerne
kunde gaa paa Fortovene, var det kun Vognene, der maatte
ælte igjennem. Brolægningen kom først paa store Plads, da
den skulde være Torv. Lille Plads blev kun til Dels brolagt.
Den sydlige Del af samme er nu tilplantet.

Det eneste Sted i Rønne, som havde F o r t o v med hugne
Fliser paa Yderkanten, var paa Storegade ud for Johnses
Ejendom⁷. (Ud for Kommandantboligen var der ogsaa For-
tovsfliser, men her havde Skildvagten sin Gang, og andre
gik der ikke.) Jeg husker saa godt, hvor dejligt det var at
gaa paa disse glatte Fliser.

Udfor en Del Ejendomme, især paa Storegade, var der
plantet L i n d e t r æ e r langs med Husene. Disse Træer var
gamle, med tykke Stammer og vældige Kroner, som, især
om Sommeren, var en hel Prydelse og frembragte en beha-
gelig Kjølighed, men gjorde Værelserne noget mørke. Saa-
ledes var der ogsaa udfor Bosses Ejendom.

I Slutningen af Trediverne paabegyndtes en ny Bro-
lægning: Storegade var den første, der kom under denne

Behandling, dog kun den bredeste Del af den. Dette var den første Brolægning med tilhugne Brosten. Gaden blev nu høj i Midten med Fortov og Rendestene paa Siderne. En Del af de gamle Lindetræer blev nu borttaget. Dog beholdt Boss 2 staaende — eet paa hver Side af Gadedøren.

Stentrapperne udfør Husenes Gadedøre laa den Gang helt ud paa Gaden. Gadedøren sad altid helt ude i Linie med Husenes Yderside. Var der nu en høj Fodmur, blev Trappen altsaa desto større og naaede længere ud. Mange af disse Stentrapper havde Opgang fra 3 Sider, nemlig langs med Huset paa begge Sider og lige ud, dels med skarpe Hjørner, dels halvrunde. At disse Trapper generede Færdse- len, var der ingen, der ankede over; det kunde jo ikke være anderledes.

Naar man nu tænker sig et saadant Stykke Gade, med denne gamle Brolægning med Fald fra Husene til Midten, hvor Rendestenen laa, med store gamle Lindetræer tæt ved hinanden langs Husene, disse ærværdige, stærkt byggede Bindingsværkshuse, saa faar man et Billede af en svunden Tid og dens Ejendommeligheder.

Før Storegade blev omlagt med ny Brolægning, laa i Midten af Gaden, lige ved den gamle Raadstue og ret ud for den nuværende Realskoles Gymnastiksal, 2 lange, men smalle Stene tværs over Gaden og ved Siden af hinanden. Det var de saakaldte Prinsenskjoldstene^o, den største vel en 3 Al. lang og ½ Al. bred, den anden halvt saa stor. Den største Sten betegnede Stedet, hvor Prinsenskjold faldt for Claus Høgs velrettede Skud den 8de December 1658. Den mindre Sten laa til Minde om hans Hund, som maatte dræbes for at man kunde komme til Liget. Da nu den gamle Brolægning skulde brydes op, maatte jo disse Mindestene ogsaa op. Ved denne Lejlighed blev Grunden undersøgt, om der muligt skulde findes noget. Da Historien intet melder om, hvor Prinsenskjold blev begravet, kunde der jo være en Mulighed for, at han laa under Stenen. Der gravedes 3 à 4 Alen dybt ned, men der fandtes intet. Af den største Sten blev frakløvet et Stykke, vel omtrent ½ Alen i Firkant, og herpaa blev indhugget Aarstallet 1658. Denne Sten ligger altsaa i den nuværende Brolægning. Den øvrige Del af Stenen tilligemed Hundens Sten blev lagt i Hjørnet paa et Ha-

veggjærde lige ved. Man har vel syntes, at de alligevel ikke skulde tilintetgjøres. Nu er dette Haveggjærde forsvundet, og Fysikus Hansens nye Hus er opført paa Havens Grund.

Paa den Gade, der gaar fra store Torv sydefter, stod en stor Sten, omtrent som de kjendte bornholmske Bautastene, ud for en Bygning, omtrent 2 Alen fra Bygningen. Denne Bygning ejedes af en Fajancefabrikant *Spietz*^o og var hans Værksted og Oplagshus for de færdige Varer. Han havde faaet Tilladelse til at lade denne høje og tykke Sten sætte saaledes ud i Gaden for at forhindre, at Vogne skulde kjøre for nær Huset og derved foraarsage, at de indenfor staaende halvtørre Fajancekar skulde beskadiges ved den Rystelse, som Vognene afstedkom. Mellem Stenen og Huset kunde ikke en Vogn faa Plads at komme.

Naar man tænker sig den Tids brolagte Gader, med store og smaa Stene imellem hinanden, med dybe Huller og knudrede Stene, og saa den Tids faste Vogne, Fjedervogne kjendtes ikke, komme i rask Trav hen ad Gaden, saa kan man forestille sig, eller maaske rettere sagt, man kan ikke have noget rigtigt Begreb om, det øredøvende Spektakel et saadant Kjøretøj afstedkom.

Endnu skal jeg omtale en Gade, som dengang ikke havde noget Navn og ogsaa var i en Tilstand, saa at den ikke fortjente Navn af Gade. Denne Gade har senere faaet Navnet *Pistolstræde*, formodenlig fordi den i den vestre Ende er smallere eller rettere sagt snevrere end i den østre Ende. Den begynder lidt Vest for det sydvestre Hjørne af Store Torv, gaar først et ganske kort Stykke i Syd, lige mod Porten til Provstegaarden, derefter i Vest ned til en Gaards Bagport som i hin Tid ejedes af Kjøbmand Peter Kolberg, derfra igjen i Syd til Søborgstræde, lige imod Realskolen, eller Latinskolen, som den var dengang.

I den vestre Ende var den dengang forsynet med Brolægning af samme Beskaffenhed som de andre Gader, hvor Brolægningen var saadan, at den næsten ikke var til at gaa paa. Midt i Gaden, men nærmest den vestre Ende, hvor den var bredest, var der en Fordybning, som i Regnvejr, især om Efteraaret, modtog Vandet fra en dyb og bred Rendesten, der løb paa Gadens søndre Side, som i hele sin Længde

optoges af et Havegjerde. Denne Mudderpøl var saa stor, at den fuldstændig optog hele Gadens Bredde. Paa Gadens nordre Side var der et Hus, som da var enten Lade eller Pakhus, og langs med dette Hus's Fodmur laa en Del store Stene med et Skridts Mellemrum, og derpaa maatte man gaa, naar man skulde gjennem Gaden. Stenene ragede netop saa meget op over Vandet, at man kunde komme tørfodet igjennem, forudsat at man ikke traadte fejl. Da Bosses Havelaage vendte ud mod denne Gade, har jeg mange Hundrede Gange løbet derigjennem, naar jeg skulde op til store Plads eller længer. Vogne kjørte her ikke, undtagen P. Kolbergs Avlsvogn, og Køerne havde deres Gang her om Sommeren til og fra Vangen. Engang om Efteraaret saa vi en Morgen, at Havelaagen var borte. Det hændte ikke saa sjældent, at der om Nætterne blev flyttet Laager og Trapper, som Ejerne saa kunde gaa og lede efter; det var ogsaa noget, som hørte til Gadelivet. Der var mange Smaahuse, som blot havde en Brædetrappe udenfor Gadedøren, og denne kunde af og til skifte Plads. Som sagt, Havelaagen var borte. Vi ledte alle vegne, først inde i Haven, siden omkring i hele Gaden, helt op til Store Plads, men forgjæves. Jeg kom da i Tanker om, at den mulig laa i Vandet midt i Gaden. Boss og jeg fik nu et Par lange Træstænger og stak med dem ud i Vandet, og ganske rigtigt, Laagen laa paa Bunden i Mudderet. At en Gade, eller Stræde, som det nu kaldes, midt i Byen, som af mangfoldige Fodgjængere passeredes, naar de fra store Plads skulde gaa ned til Havnen, kunde henligge i den Tilstand, er næsten uforstaaeligt. Det beviser, hvor lidt der ofredes paa Gadernes Vedligeholdelse. Nu er Gaden smukt brolagt. Den gamle Have, der optog Gadens hele søndre Side, er forsvundet, og flere ny Huse er traadt i Stedet for. Jeg har omstændelig beskrevet dette for at vise, hvordan en Gade kunde se ud i 1836 i Bornholms Hovedstad. —

Bygningsmaaden. I den Tid byggedes ikke meget i Rønne. Hvad der byggedes, var mest mindre Huse i Ud-kanten af Byen og af Bindingsværk, med brændte Mursten i Væggene. Væggene i saadanne Bindingsværkshuse var, og er endnu kun 6 à 7 Tommer tykke. Indvendig paa Væggen brugtes raa Sten. Disse Huse er kun lave og uanselige og

beboes mest af fattige Familier. Hvad der dengang byggedes inde i Byen, var mest af Grundmur. Det var lige i Overgangstiden fra Bindingsværk til Grundmur, saa at der byggedes samtidig paa begge Maader. Nogen Bygningsstil eller Indretning, som kunde give Bygningsmaaden et fælles Præg, saaledes som Bygningerne havde paa Bondegaardene, kjendtes ikke. Husenes Indretning var som oftest helt forskjellig. Somme Steder var der Gadedør paa Midten og andre Steder paa den ene Ende eller paa Gavlen, alt som det passede bedst til Værelsernes Inddeling og Afbenyttelse. Efterhaanden som Tiden skred frem, og alting ligesom vaagnede op til nye Foretagender, kom der ogsaa Forbedringer i Bygningsvæsenet, men langsomt gik det, inden man kom saa vidt, at Bygningerne, foruden til den Nytte, de skulde gjøre som Beboelseslejligheder, ogsaa kunde være til Forskjønnelse for Byen. Raadhuset opførtes enten 1833 eller 34, det husker jeg ikke¹⁰; dengang var det en Pragtbygning i Forhold til andre Huse, og ingen tænkte dengang paa, at det 50 Aar senere skulde anses for utilfredsstillende.

Byens Forskjønnelse. I den Tid var der intet som helst gjort og blev intet gjort, som kunde forskjønne Byen. Det eneste, der med den Hensigt var udført, var, at der var plantet en Række Pile langs Landevejen, som gaar østpaa. Det første, som ellers blev gjort, og som Glarmester Boss tilskrev sig Æren for at have udtænkt og ivrede paa at faa udført, var Spadserestien, som begynder lidt Syd for Kirken og gaar langs Bakkekanten ud til søndre Kirkegaard. At den i Førstningen var tarvelig, kan man nok tænke sig. Derefter foretoges Begyndelsen til Forskjønnelse af det Terræn, der ligger Syd for den før omtalte søndre Myr og ud til Kirkegaarden. Her var før en sumpig og moradsig Bund. Nu er den tilplantet, og ude baade Øst og Syd for Kirkegaarden er der anlagt smukke Partier og Gange. Nord for Byen er ligeledes anlagt Spadseregange og Beplantninger.

Skov anlæg. Syd for Byen laa en meget stor Strækning Udmarksjord Øst for Galløkken (Exercerplads) helt ud til Stampemøllen, vel $\frac{1}{2}$ Mil i Længden. Dengang var det

store Vandhuller og Moradser, Tuer og Stene. Omkring 1835 blev det besluttet, at hele denne Strækning skulde indhegnes inden Udgangen af 1838. Da dette var gjort, begyndtes Skovplantning paa det indhegnede Areal. Nu er der stor Skov, som jeg rigtignok aldrig har set, da jeg ikke er kommet den Vej, siden jeg forlod Byen. Nord for Byen var dengang tilplantet en lang Strækning, som alligevel endnu havde sit gamle Navn »Sandflugten«. Denne Strækning hører til Landsognene; den naar omtrent til Hasle. Gjennem denne Skov er senere anlagt Spadseregange.

Om det daglige, hverdagsagtige Liv, saavel i Hus som paa Gade, er ikke stort at sige. Forskjellen paa da og nu er denne, at paa den Tid var Alt mere smaaligt. Hver især havde nok at gjøre med at skaffe sig det nødvendige. Alle i Huset arbejdede med. Der var kun faa Fruer og Frøkener, næsten ikke flere Madamer eller Jomfruer, saa for den Sags Skyld var det ingen Skam at tage fat paa hvadsomhelst. Konen kaldtes Mor, og Døtrene nævnedes blot ved Navn. Det var kun de største Kjøbmandskoner og Døtre, der hed Madam og Jomfru, og saa var der nogle faa Embedsfruer og Frøkner. Enhver Kone, som bar bornholmsk Dragt, kaldtes Mor, og den kjøbenhavnske Dragt bares kun af dem, som kom bortefra.

Simpelt og tarveligt som alting var i det Ydre, var ogsaa i det Indre af Huset. Og Livet i Huset var Arbejde, fra den tidlige Morgen til sent paa Aftenen. Foruden med det daglige Husholdningsarbejde, som Madlavning, Rengjøring og alt andet for at holde Huset i Orden, var Kvinderne ivrigt sysselsatte med Spinderokken og hvad dermed stod i Forbindelse, og Mændene paa deres Værksted eller hos Kreaturerne.

Saaledes overalt paa hele Bornholm. Husmoderen og Husets Døtre spandt og kartede, og havde de Tjenestepiger, een eller flere, alt som Husholdningen var stor til, kom disse ind, især om Aftenen, og deltog i Arbejdet. Det var ikke alene til Husets Behov, at der tilvirkedes Tøj, men ogsaa til at sælge. Det var, især i Rønne en temmelig udbredt Virksomhed at tilvirke, »værkna«, Sælgetøj. Det almindeligste var Hvergarn, »Hverken«, som de saaledes tilvirkede.

Der var mange Piger og Koner, som ikke beskjæftigede sig med andet end Vævning. Naar Garnet var færdigt, blev det bragt til Vævkonen. For en Del farvedes Garnet i Huset. Farven kjøbtes hos Kjøbmændene; men der brugtes ogsaa Stenmos til Farvning. Den Mos, der vokser paa Sten, blev indsamlet, og den farvedes Garn med. Det gav Uldgarnet en brun Kulør. Alt det Tøj, som ikke kunde sælges hjemme, blev sendt til Kjøbenhavn, og der var en Tid, da bornholmsk Hvergarn var en meget søgt Artikel i Kjøbenhavn paa Grund af sin stærke Kvalitet. Nu er denne Industri forlængst afsluttet for Bornholms Vedkommende. Udenlandske Fabrikker har fuldstændig ødelagt den. Selv Bornholmerne kjøber nu en stor Del af deres Tøj hos Kjøbmændene, dog mest Kjøbstadfolk. Endnu baade spindes og væves der noget i Byerne, og mere paa Bøndergaardene, men kun til eget Behov.

Kvinderne havde ogsaa meget U d e a r b e j d e, som nu ikke kjendes. Som før bemærket havde mange lidt Avl, og disse en lille Brændevinspande. At passe denne var for det meste Kvindernes Gjerning. Lidt mandlig Hjælp til det tungeste, som at mæske Sæden, nemlig den malede Sæd, i Frokarret¹¹, eller at male Kartoflerne til Mæskning, det var det hele, men selve Brændingen var ganske overladt Kvinderne. Havde de ikke Raad til at holde Tjenestepige, gjorde Mor det selv, og var der Døtre i Huset, hjalp disse til. Saaledes var det daglige Husliv hos almindelige Borgerfolk. Hos de højest stillede gik det naturligvis mere fint til, især hos Embedsmændene. Forskjellen var kun den, at Kvinderne, Fruerne, blot skulde beskjæftige sig til Tidsfordriv.

Som før bemærket blev det Tøj, der brugtes til Klæder, tilvirket i Hjemmet. Det meste heraf var Hvergarn, som altsaa brugtes til Mands- og Kvindeklæder. Mændenes Dragt var foruden Benklæder en kort Trøje med en høj Krave, som dækkede hele Nakken. Til Stads et bredt og stivt Halsbind, høje Kraveflipper og Uld- og Hareuldhat. Kvindernes Dragt var den ejendommelige bornholmske, som havde været brugt i mange Slægtled: Kortlivede Kjoler med korte Ærmer, dels meget snævre, dels saa rummelige over Skuldrene, at de lignede en rund Kugle. Dog det særegne var Hovedpynten, som bestod af Hue og Korsklæde. Huen var i

Pullen smukt indsyet med Silke, saa at det lignede Blomster. Baandet, som bandt Korsklædet, var af hvidt $\frac{3}{4}$ Tom. bredt Bændel og saa langt, at hver Sløjfe var en 4 à 5 Tomme lang. En stor rød Hagesløjfe og en ligeledes rød Sløjfe i Nakken. Til stor Stads brugtes Nølle, som stod som en bred Krans med Blomster i om Hovedet, som en Glorie. Denne Dragt er snart forsvunden. Allerede ved Begyndelsen af Fyrretyverne begyndte enkelte at aflægge den bornholmske Hovedpynt, som i Grunden var højst ubekvem. De forhen korte Silkekapper med smaa Sølvspænder under Hagen blev afløst af lange Kaaber. Silkekapperne var mest sorte, nogle fra ældre Tid grønne og røde. De første, der antog den »kjøbenhavnske« Dragt, blev der naturligvis gjort meget Nar af, men Lysten til det mere bekvemme Hovedtøj trængte forholdsvis snart igjennem, og nu er det kun nogle faa gamle, der bærer bornholmsk Dragt. Den nyere Tids Ideer begyndte at give sine Fremtoninger tilkjende ogsaa mellem den før isolerede bornholmske Befolkning, efterhaanden som Samfærdselsmidlerne ordnede sig paa en bedre Maade.

Til Belysning i Stuerne brugtes almindelige Tællelys, hos fattige Folk en lille Tranlampe, mest af Pottemagerarbejde (se Fig.). I den øverste Skaal var Trannen. Heri laa Vægen med den tændte Ende i en lille Fordybning i Yderkanten. Stearinlys begyndte at tilføres omtrent 1836 eller 37. De var meget dyre og brugtes kun ved festlige Lejligheder hos de mest velhavende. Fornemme Folk havde ogsaa større Olielamper, til at skrue Vægen op paa. Man kan tænke sig, hvordan en By som Rønne saa ud en Vinteraften, naar Maanen vendte den mørke Side mod os: mørkt overalt, ingen Gadelygter, ingen Butik med Lys i, og i mange Huse var Dagligstuen til Gaarden, altsaa mørkt til Gaden. Saaledes saa vor bornholmske Hovedstad ud dengang!

»At sidde i Mørke«, som det kaldtes, var meget almindeligt. Grunden hertil kjender jeg ikke. Maaske det blot var en naturlig Følge af, at naar der skulde spises »Unjarna«, Vesperkost, kom alle ind i Stuen, og det kunde gjøres i Mørkningen, og saa var det morsomt, naar nogen kunde fortælle en »Sandsaga«. Det var noget, som især Børn var meget begjærlige efter at høre paa. Paa den Tid kjendtes ikke meget til Børnebøger eller andre Skrifter med Smaa-

fortællinger, hvoraf der siden kunde fortælles Historier. De Sandsagaer, der fortaltes i Mørkningen, var mest gamle Fortællinger fra Forfædrenes Tid, som var gaaet i Arv. En Sandsaga, som det kaldtes, er en opdigtet Fortælling, mest om Trolde og Nisser, Underjordsfolk, Feer, Kongesønner og Prinsesser, kort sagt alle mulige Eventyrfortællinger.

Paa den Tid var der ingen Mangel paa Tjenestetyende. Grunden hertil var, at Bornholm laa anderledes isoleret end nu. Det var kun yderst sjældent, at nogen rejste herfra for at søge Tjeneste andre Steder. Kun ganske faa, som havde Lyst til at se Kjøbenhavn, rejste derover for at søge Tjeneste. Der var ogsaa den Grund, at mange Steder holdtes ikke Tjenestetyende, naar der var Børn i Huset, som da gjorde Arbejdet. Saaledes kan jeg godt huske, at i Allinge i min Barndomstid næsten ingen holdt Tjenestetyende, undtagen hvor der ingen voksne Børn var. Amerika tænkte ingen paa dengang, undtagen de som kom til Søs. Altsaa, den opvoksende Slægt blev her, og Følgen heraf var, at der altid var nok, der gjerne tog Kondition her.

Tjenestetyendets Løn var kun ringe, men stod i Forhold til den Tids Priser paa Alt, hvad især Bønderne fik for deres Produkter. For en Del bestod Lønningen i Klæder. Som jeg før har skrevet om, brugtes næsten udelukkende hjemmegjort Tøj, som tilvirkedes i Huset, til saavel Søndags- som Hverdagsklæder. Heraf kom, at Tyendet ogsaa fik Klæder, hvor de havde Tjeneste. Skræddere og Skomagere kom altid og syede paa Stedet, især hos Bønderne. Bonden forskaffede Alt, hvad der skulde sys af, og naar disse Haandværksfolk kom, var det om at gjøre at faa syet til alle paa Gaarden, saavel til hele Familien som ogsaa til Tjenestefolkene. Disse fik altsaa kun en mindre Part af Lønningen i Penge. En Vogterdreng eller Pige fik ingen anden Løn for at vogte en Sommer end en Klædning, baade Yder- og Indertøj, Sko og Strømper. I Byerne betaltes Lønningen mest i Penge, dog kunde der ogsaa betinges et Par Sko eller lignende, naar Pengelønningen var kneben. En Hoveddreng, Førstekarl, paa Bornholmsk »Houddræjnj«, fik fra 20 til 25 Rigsdaler i aarlig Løn. Den næste, »Haldræjnj«, fra 12 til 16 Rdlr. En Stue- eller Kokkepige 12 à 14 Rdlr., mange Steder mindre. Var Pigen afholdt, kunde der nok falde lidt af desuden,

enten et Par Sko eller et andet Klædningsstykke. Tjenestefolkene skiftede ikke saa ofte, som nu er Tilfældet. Tværtimod, de var glade til, naar de havde en god Plads, at de kunde blive; der var nok, der vilde have Tjeneste. Svenske Tjenestefolk var her ikke. Bornholm havde nok af sine egne..

Den Simpelthed, der var fremherskende i Sæder og Skikke, den Knaphed paa Penge, som sjældent saas, bevirkede, at Tjenestefolk dengang kunde spare Penge sammen af deres ringe Løn. Dette var dog kun Tilfældet for Hoveddrengenes Vedkommende. Men jeg har kjendt saadanne, som under en Del Aars Tjeneste har kunnet sammenspare sig nogle Hundrede Rdlr., hvorfor de dengang kunde købe et Hus paa Landet med et lille Avl til. —

Livet paa Gaden. Paa de søgne Dage kom kun yderst faa ud paa Gaden. Grunden hertil var, at det kjendtes ikke at løbe i Byen for at gjøre Indkjøb daglig. Saa vidt muligt forsynede enhver sig om Efteraaret med Føde og Brændsel til Vinterbrug, og deres Øl og Drikke lavede de allerfleste selv. Torv var der ikke dengang, undtagen Silde-torvet. Slagterne i Byen havde den Skik, at de tog deres Kjødtrug paa den ene Skulder og gik ud i Byen fra Dør til Dør og falbød Kjød. Hvad Smør der brugtes, kom Landboerne med i smaa Bøtter og falbød i Husene, og da der ingen Høker var, som havde det til Næringsvej, var der heller intet som i disse Retninger gav Anledning til Byærinder. De Tjenestepiger, der daglig kom ud, var mest for Embedsmændene, ellers saas kun Arbejdsfolk og Vogne.

Rejsende, der kom til Byen bortefra, beskrev ogsaa Rønne saaledes, at de kunde gaa flere Gader igjennem uden at møde et Menneske, og skildrede Rønne som en tilsyneladende folketom By.

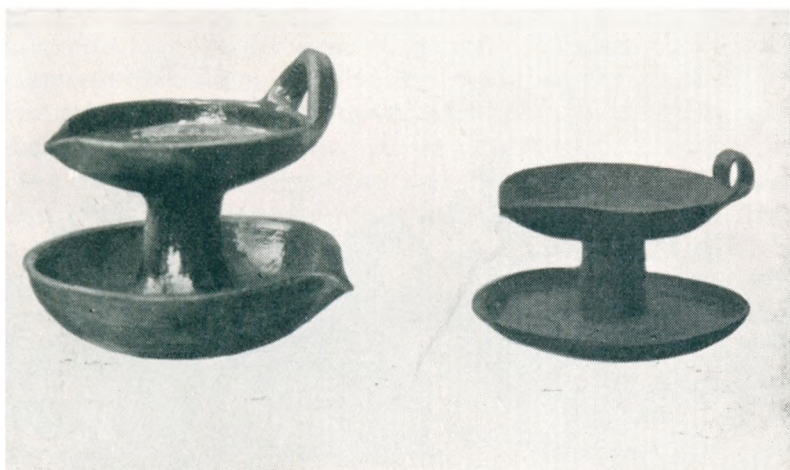
Om Søndagen var der lidt mere Liv. Som i de fleste Smaabyer var Folk flittige Kirkegængere, og om Eftermiddagen gik de saa gjerne en Tur uden for Byen. Da der ellers ingen Steder var at gaa, besøgte Kirkegaardene, især den søndre (den østre Kirkegaard blev anlagt i Slutningen af Trediverne, men er nedlagt for længe siden), som nu er betydelig udvidet. Søndag Aften var der, især i godt Vejr,

mange paa Gaderne, og den almindeligste Mode eller Vane var at »gaa rundt«, som det kaldtes. Den Strækning, der da brugtes som en fast Regel at færdes paa, var saaledes: det store Torv eller store Plads, som den kaldtes, kan betragtes som Udgangspunktet. Fra Midten af store Plads gik man saa Syd efter over lille Plads til Sildetorvet, derfra ned igjennem Østergade til Kirken, ad Storegade, til man kom til det Sted, hvor Krystalgade mundede ud, saa igjennem denne til store Plads. Det var Rundturen. At man ogsaa gik rundt den modsatte Vej for at møde og iagttage hverandre, er en Selvfølge.

Om V i n t e r e n, naar det var Kaneføre, var her om Søndagen en livlig Kanefart. Alle, som da kunde og havde Raad dertil, skulde kjøre rundt. Ruten var den samme, men altid alle een Vej, nemlig den først beskrevne, altsaa ret om, for ikke at kjøre imod hinanden. Ved en saadan Kanefart gjaldt det om at have gode Klokker og Bjælder, smukke Toppe i Hestenes Pander, Net fra Hestene til Kanen, og saa at Kusken, som stod bagpaa, havde en Kanepisk, der kunde smælde dygtigt. Rundturen, saavel Sommer som Vinter, var altsaa den, der egentlig gav Gadelivet sit Præg.

Baller og offentlig Dans et Par Steder var de sædvanlige V i n t e r f o r n ø j e l s e r. De fornemste Borgere og nogle Embedsmænd holdt Klub, en Gang om Ugen, hos Gjæstgiver Adolf Dam, det eneste Gjæstgiversted i Rønne. Værtshuse var der kun 2 eller 3 af, men en hel Del Smugkroer, hvor den laveste Del af Befolkningen spillede og drak deres Penge op. Det mest agtede Værtshus laa ved Havnen, og her kom Skippere, Søfolk og nogle Borgere.

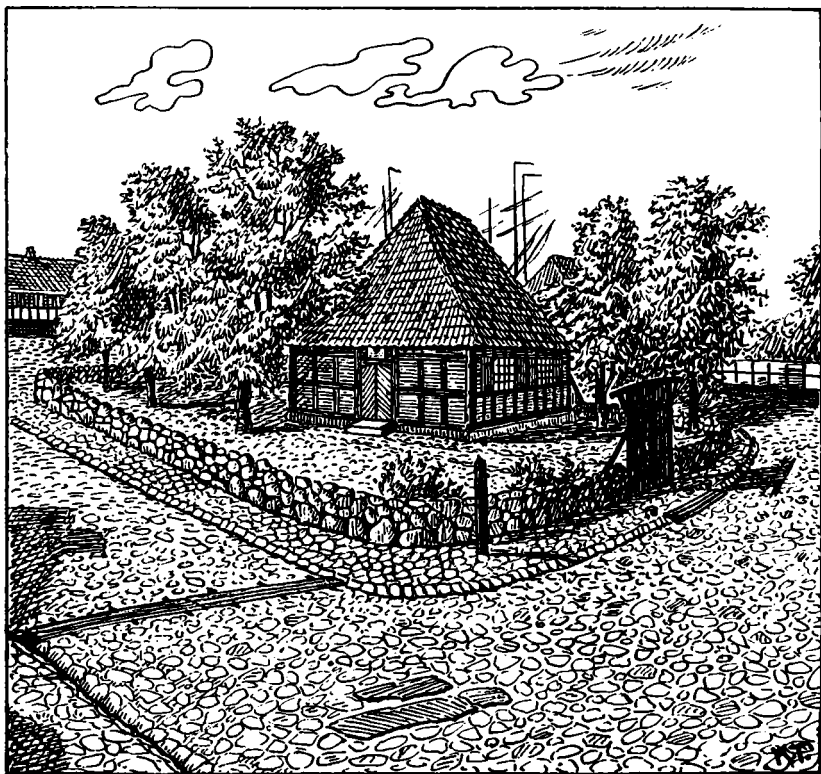
Ved Baller i Rønne samledes altid en stor Mængde Tilskuere udenfor. Vinduerne til Salen var ikke dækkede indenfor med Rullegardiner, og da Husene her var lave som Følge af, at Terrænet er omtrent lige, kunde Tilskuerne nemt se ind. Engang var der Bal for Sømænd hos Maler Ole Boss; han boede i en Gaard ved store Plads. Stuelængen var meget lav paa Fodmur, saa at Vinduerne ikke var højere oppe end, at et Barn godt kunde se ind ad dem fra Gaden. Entreprenørerne for Ballet vilde nu have, at O. Boss skulde dække Vinduerne med Rullegardiner. Dette vilde han nødig, da han frygtede for at faa Vinduerne indslaaet. For at sikre

Lamper, den til venstre af Fajance, den til højre af Kobber (S. 109).

Kirkelys, anbragte foran Altertavlen fra den nedvorne Klemens Kirke (Bornholms Museum). (S. 153).

Rønne gamle Raadhus, fra 1830'erne Pakhus, nedrevet 1889. I Gaden ses Printzenskøldstenene.
Efter Tegning af Arkitekt K. Thorsen.

Raadhuset i Rønne, opført 1834 efter Tegning af Major Henning Pedersen. Nationalmuseet fot. Danskernes Historie Online
Danske Ordbøger og Bøger

sig derimod lod han gjøre Træskodder, som han tildækkede Vinduerne med Balaftenen. Heroverfor blev nu de udenfor forsamlede Tilskuere forbitrede, raabte og skreg, at Skodderne skulde væk; det var gammel Skik, at Vinduerne ikke tildækkedes ved Baller, og hvis de ikke kom væk, skulde de slaas i Stykker. Da Trusterne ikke nyttede noget, blev der kastet Sten paa Skodderne med saadan Kraft at en Del Ruder knustes, og Glasskaarene fløj langt ind i Salen imellem de dansende. For at holde Orden udenfor var en af Vægterne mødt; han gik frem og tilbage, men ham brød Mængden, som var ophidset, sig ikke om. Lidt over en halv Snes Ruder gik i Løbet, og ved senere Baller kom der Intet for Vinduerne.

Boss tilligemed en 12 à 13 Haandværksmestre begyndte ogsaa at holde Klub i Vintermaanederne, saa mange Uger som de var Medlemmer; det gik om paa dem, at hver især skulde have Klubben en Gang i hver Vinter. Beværtningen bestod af Smørrebrød og en Bolle Punch. Det gik i nogle Aar.

Selskabelige Sammenkomster imellem Borgerfolk, som var velhavende, var meget almindelige. En eller to Gange om Ugen kom saaledes et Par eller flere Familier sammen. Beværtningen var almindeligt lidt Smørrebrød og en Kop The; det var det hele. Om Vinteren var Bosses ude bestandig i saadanne Smaaselskaber og havde ofte igjen Selskab hjemme. Underholdningen var om Dagens Begivenheder, om deres Arbejde, men for Størstedelen lystig Skjæmt, hvor det just ikke kom saa nøje an paa, om Tonen skejdede en Del ud, hvad der nu med Folks finere Fornemmelser vilde kaldes uanstændigt. At det var morsomt, saa man kunde le dygtigt deraf, det var Hovedsagen.

Sommerforlystelser (hertil hørte ogsaa Gildet i Almindingen St. Hans Aften og d. 21. Juli, Prinsedagen) maatte hver skaffe sig, som han selv kunde. Naar jeg undtager den før omtalte Ole Skovs Have, var der intetsomhelst udenfor Byen. En eller 2 Gange hver Sommer, den første Gang altid første Søndag efter St. Hansdag, holdtes der Gilde i nogle Buske Øst for Rønne; det var en Mark med nogle smaa Træer og Tjørnebuske, med Huller og Klipper, hvor der ikke var gjort det allermindste til Forskjønnelse.

Gildet her kaldtes Buskegilde. En Kramvogn kørte derop og holdt Udsalg fra Vognen med Hvedebrød og Drikkevarer, Mjød og Brændevin. Telt brugtes ikke. En Violin mødte for at spille, og de, der havde Lyst til en Dans, kunde saa springe omkring paa den Plet, der var mest jævn. Det var hele Indretningen. Buskesøndag var som sagt en bestemt Gildesdag; det vidste alle. Fra Gudhjem kom her Buskesøndag en eller flere med røget Sild, som de bar paa Ryggen i en Kurv, »Fiskakjiva«, og solgte til Skovgjæsterne. De tog $\frac{1}{2}$ à 1 Skilling for Stykket, alt som Afsætningen gik til. Disse Sild var mere haardt røget, end vi er vant til nu, og ved Gildet spistes de uden Brød til. (Gudhjem var det eneste Sted, hvor der røgedes Sild, og var der ikke Skibslejlighed til Kjøbenhavn, bares de omkring paa Landet. Saaledes kom af og til røget Sild til Rønne, hvor de da blev falbudt ved Dørene). Saaledes var et bornholmsk Skovgilde dengang. —

Lidt Sydost fra Byen, vel et godt Kvarters Vej, tæt ved Kanegaarden, laa et gammelt, lavt, straatækt Hus. Her boede en Kone ved Navn Barbro; i det mindste kaldtes hun saaledes (hun var gift; Manden kaldtes Erik; men om ham er intet at meddele). Denne Barbro var bestandig i Virksomhed med at udrette Ærinder fra Rønneboerne. Skulde nogen have Selskab, var Barbro almindeligt den, der skaffede Fløde, som ikke altid kunde faas i Byen. Hun fik den hos Bønderne. Ønskede nogen Faaremælk, skaffede hun det. Fra Bagerne bar hun Hvedebrød til Landboerne. Hos denne Kone kom ofte Folk Søndag Eftermiddag i Sommertiden, mest Haandværkssvende og Læredrenge. Her spistes da Hvedebrød og Fløde, af og til Faaremælk. Kaffe og The kunde hun ogsaa afstedkomme. I Stuen stod et langt umalet Bord og Træbænke ved Væggen i Stedet for Stole. Borddug var her ikke Tale om. Under alskens Spøg nødtes nu Varerne. Nogle spiste Fløde, andre drak Kaffe eller The, og under alt dette var Barbro i livlig Virksomhed. Hun var noget halt, men det generede hende ikke. Da hendes Mand ikke hjalp hende det mindste, maatte hun selv styre det hele, var baade Værtinde, Opvartningspige og Kokkepige, altid mild, høflig, flink med Anretningen, blev aldrig fornærmet, om der gaves Vittigheder. Uden for Huset var lidt

Træer og en lille Plads, hvor de besøgende kunde opholde sig eller spasere rundt. Kom der Piger, kunde der komme en Svingom i Gang, hvis nogen kunde synge dertil. Her kunde man ret slaa Gækken løs. Ingen Tvang, ingen Finhed. Og i Alt var der dog Anstændighed. Her nødtes ingen Slags Drikkevarer, som kunde beruse, blot Fløde, Hvedebrød, The og Kaffe. At gaa til Barbro Søndag Eftermiddag var derfor et yndet Tidsfordriv. Det var ogsaa det eneste Sted uden for Byen, hvor nogen for Betaling kunde faa noget, naar de en Søndag Eftermiddag vilde gaa en Tur. —

Af den Skovplantning, som er Nord for Byen og som dengang blot kaldtes »Sandflugten«, var den Del, som er nærmest Byen saa meget tilvokset, at den kunde begynde at faa Navn af Skov. Den nærmeste Del blev kaldt »Frydenlund«. Her begyndte man at lave nogle Spaseregange, en større Plet blev udjævnet, og nu begyndte her at samles Folk om Søndagen. En Mand fik Tilladelse til at holde Beværtning her, og dette var altsaa det første Sommerforlystelsessted ved Rønne.

I 1845 eller maaske først 46 anlagde Lintrup det nuværende Sommerlyst. Anlægget var vel i Førstningen kun indskrænket, men dog i Stil med lignende Anlæg ved Kjøbenhavn.

Theatret var bygget nogle Aar, maaske 6 à 8 Aar, før jeg kom derud, det var grundlagt paa Aktier². Omendskjønt kun lille havde det dog Anerkjendelse for at være et smukt Provinstheater, og der fandtes kun nogle faa i de større Byer, som Odense, Aalborg, Aarhus og Randers, der var større. Dog var det kun sparsomt udstyret med Dekorationer. Saaledes var Fortæppet, da jeg første Gang var der til Komodie, ikke malet, men saa ud som en hvidkalket Væg. Det blev først malet kort efter. Der opførtes i Reglen 5 à 6 Skuespil hver Vinter. Indtægterne herved skulde da kunne dække Udgifterne. De spillende var Rønneboere, der naturligvis gjorde det gratis. De fornemste i Rønne spillede med, og Theatret var en kjærkommen Underholdning. I Orkestret var der en 7 à 8 Musikere.

Der var mange i Rønne, der dyrkede Musik og ofte samledes til en privat Koncert, men nogen egentlig Musik- eller Sangforening var der ikke. De nuværende Foreninger,

som Haandværkernes Sangforening og alle andre Slags selskabelige Foreninger existerede ikke. Sygekasse, Sparekasse, Aftenskoler heller ikke. — Der levede dengang en blind Mand i Rønne ved Navn Jens Poulsen, almindelig kaldet »blinde Jens«. Han havde være blind, siden han var 8 Dage gammel. Han var en dygtig Violinspiller. Det var en lille, noget fyldig Mand. Altid gemytlig og venlig. Han spillede med paa Baller og ellers til Dans, var næsten altid med i Selskaber hos de almindelige velhavende Borgerfolk, havde en hel Del Steder, hvor han vechselvis kom paa Vinteraftener. Han havde altid sin Violin med. Denne var ligesom fastvoxet til ham. Det var ogsaa det eneste, han kunde. Violinen skulde underholde ham. Han havde selv digtet en Sang om sig selv og Violinen, og denne sang og spillede han ofte, naar han om Aftenen kom i Smaaselskaber. —

Julen. Af alle Aarets Højtider er som bekjendt Julen den, som har størst Tiltrækningskraft. Men jeg tror dog, at Julehøjtiden i min Barndomstid imødesaas med større Længsel, især af Børn, Tjenestetyende og Læredrenge, end nu omstunder, og dog kjendtes dengang ikke til den mere glimrende Festligholdelse som nu bruges. Det straalende Juletræ med de paahængte Foræringer, kjendtes ikke, idetmindste ikke af den almindelige Befolkning. Hvad der bidrog til, at Julen imødesaas med Glæde, var den bedre Levemaade og lange Fritid. Fattigmandsbørn glædede sig til at de Juleaften skulde have Sødgrød og Risengrød, især den sidste, som kun spistes denne ene Gang om Aaret. Hele den øvrige Del af Aaret kogtes Grød af uskallede Gryn. Se senere¹⁹. (Klipfisk var ogsaa noget, som kun brugtes til Jul og Gjæstebud. Den øvrige Del af Aaret brugtes bornholmsk Torsk.) Stog var ikke for Smaafolk; det var en Luxus, som kun de mere velhavende kunde faa. Mest tiltrækkende var dog den lange Fritid, fra Juleaften til Helligtrekongers Dag. I hele denne Tid gjordes kun det nødvendigeste Arbejde. Der var smaa Dansegilder og smaa selskabelige Sammenkomster, hvor man morede sig med at fortælle Anekdoter, gjætte Nødder, gjætte Gaader og andre smaa Lege. Nødderne, som var plukket om Efteraaret, skulde især frem i denne Tid. Spilledes der Kort, hvad der ogsaa hørte med

til Morskaben, var det altid om Nødder. At gjætte Nødder var ogsaa noget, som hørte til Børnefordøjelser.

Det foregik saaledes: En tog paa Slump en Del Nødder i den ene Haand og lukkede denne saa godt til som muligt; derefter spurgte han eller hun: »Nødder i Hæenna, gjæt hvor mænna«; det er »Nødder i Haanden, gjæt hvormange.« De andre gjættede nu paa Slump. Den, som nu tilfældigt gjættede rigtigt, fik hele Slumpen. De, der gjættede fejl, skulde give Spørgeren saa mange Nødder, som der var gjættet for lidt eller for meget.

Der var ogsaa en anden Leg, som kaldtes at »gjemme Bæltet«. En tog en lille Gjenstand i Haanden, et Fingerbøl eller lignende; derefter gik han, eller hun, rundt til dem alle, og idet han trykkede dem i Haanden, sagde han: »Gjem, gjem Bæltet saare godt og vel.« Disse Ord sagdes til hver især. Da nu Rækken var gaaet igjennem, blev der spurgt: »Hvem har Bæltet?« Nu skulde der gjættes. (En skulde naturligvis have det.) Den, der nu gjættede rigtigt, blev saa den, der atter gik omkring med Bæltet.

Saadanne smaa Lege var især for Børn og brugtes til Morskab Vinteraftener.

Naar nogen kom i Besøg, eller blot i et almindeligt Ærinde, skulde der i Juletiden altid trakteres. Ingen maatte gaa igjen uden først at nyde noget; »Ingen maatte bære Julen bort«, kaldtes det. Da maatte Honningkrukken frem. Man fik saa en Snaps Brændevin og en Theskefuld Honning til, eller man udrørte Honning i Brændevin i en Kop eller Tinskaal og drak deraf. 2 Snapse var det mindste til den, som blot kom i et Ærinde. Ingen maatte gaa derfra paa 1 Ben. En Tallerken skaaret Smørrebrød med Paalæg hørte ogsaa til, samt hjemmebrygget Øl. Kaffe bødes kun sjældent.

Helligtrekongersaften holdtes dengang, mere end nu, som en Festaften. Ligesom Jule- og Nytaarsaften gik Børn og sang ved Dørene. Aftensbordet dækkedes da ligesom til Juleaften, især hos de mere bemidlede. Den Aften havdes den Skik at sætte et 3-grenet Tællelys paa Bordet.

Før jeg kom til Rønne havde det været Skik Helligtre-

kongersaften, at nogle af de anseteste Borgere gik paa, eller rettere sagt igjennem Gaderne, noget fantastisk udklædte, og skulde forestille de hellige Trekonger. Altsaa 3 Mænd. Foran dem gik en Mand med en Lygte, som var indrettet til at lyse som en Stjerne. Den var befæstet paa Enden af en Stang. Boss talte ofte herom og nævnede adskillige som Hovedpersonerne i dette Optog. Om han nu selv havde været med, kan jeg nu ikke erindre. I »Bornholms Avis« stod for godt et Aars Tid siden om den Skik, og der nævnedes 3 af Byens Borgere (Mænd, som jeg godt kjendte), som havde gaaet udklædt og med en Mand foran, som bar Stjernen, Helligtrekongers Aften, sidste Gang 1836¹⁴. Jeg har aldrig set det, og det er besynderligt, om det skulde have sket 3 Aar, efter at jeg kom til Rønne, uden at jeg i det mindste skulde hørt det omtale. Som ovenfor sagt talte Boss om den Skik, men kun, som den havde været og nu ikke var længere. Jeg er derfor tilbøjelig til at tro, at »Bornholms Avis« har angivet et fejl Aarstal og sat 1836 i Stedet for 1830, som bedre kunde passe. I hvert Fald er det altsaa omkring 60 Aar siden, at den Skik afsluttedes.

Helligtrekongersdag afsluttede Julen. Dagen efter, som er Knud Hertugsdag, begyndtes alt Dagligdagsarbejde. Den første, der kom i Ærinde den Dag, kaldes, for Spøgg, »Knud«, der kører Julen ud.

Som overalt var Fastelavnsmandag Fridag. De almindeligste Løjer i Rønne var Ringridning. Dette foregik paa store Plads. Det var almindeligt Tjenestekarle der, til Hest og maskerede, udførte denne Bedrift, bagefter redes omkring, og udfør de største Gaarde i Byen indtoges Snapse. En Gang fik Søfolkene arrangeret en Forestilling med at ro med en Baad gjennem Gaderne. Det var Snevejr nogle Dage før, og Baaden skulde sættes paa en stor Slæde. Optoget kom nok i Gang, men Tøvejr blev det, og med de stakkels Heste, der asede af Sted med denne Byrde, saa det hele ynkeligt ud. Søfolkene roede med Aarerne og sang Sømands-sange, men uheldigt var Føret. —

Et Aar efter var Haandværkssvendene udklædte; de fik nogle aflagte Klæder at laane fra Theateret og præsenterede sig nu i Dragter fra Holbergs Tid. De gik igjennem

Gaderne og havde Musik med. Det var kun dette ene Aar. —

I Rønne var det ogsaa dengang for adskillige en yndet Fastelavnslystighed at gaa tidligt ud om Morgenen Fastelavnsmandag for at give Ris paa Sengen. Det gjaldt nu blot om at kunne komme ubemærket ind i Stuen, hvor de laa, som skulde have Ris. At en Mand saaledes kunde give et andet Ægtepar Ris paa Sengen Fastelavnsmandag Morgen, var blot morsomt, og om vedkommende ikke altid syntes om det, maatte han eller hun i det mindste lade, som om de gjorde det. Det var naturligvis altid kun Omgangsvener imellem, og et Selskab var saa Godtgjørelsen for denne Bedrift. At kaste Potter og Lerskaar ind i Forstuerne var ogsaa noget, der hørte med til Fastelavn. —

Nytaars skydning var ogsaa dengang meget mere i Brug end nu. Et Aar blev en Del af Borgerne af Byfogden anmodet om at patruljere i Gaderne Nytaarsaften; men da blev det kun værre. De fleste, som gik Patrulje, var de mest virksomme ved Skydningen. Nytaarsmorgen gik Artillerimusikken gennem Gaderne og spillede og standsede da ud for Kommandantboligen og flere Steder for at spille. Alle Tamburerne ved Borgerkompagnerne, vel en 10 à 12 Stykker, gik ligeledes omkring og trommede, men disse for at indsamle Penge. De kunde i Reglen have omtrent 5 Rigsdaler hver. Natvægterne gik ogsaa rundt og gratulerede Nytaar; de havde en stor Kurv med til at indsamle Fødevarer i og modtog Penge, alt som Folk vilde give dem.

Som det endnu er Skik, gik fattige Børn og sang ved Dørene Højtidsaftener for at faa 1 Skilling eller hvad Folk havde Lyst og Evne til. Jeg talte engang med Siemsen her i Svanike om Nytaars skydning og Sang ved Dørene. Han sagde, at det var en gammel Skik, og naar der ikke blev sunget Juleaften og der ikke var Skydning Nytaarsaften, da ligesom manglede der noget i Højtiden.

At narre April. I de Aar, jeg var i Rønne, især de første Aar, var der mange, der var ivrigt beskæftigede med at faa andre til at løbe Nar den 1ste April. Selv Folk, som var langt ud over Barnealderen, kunde more sig kosteligt, naar de kunde lokke andre til at gaa fingerede Ærinder. Jeg har selv et Minde herom fra den første April, jeg var i

Rønne, altsaa 1834. Boss var dengang en ung, livsglad Mand, 27 Aar, og han havde altid Lyst til, at der kunde arrangeres noget, han fandt morsomt. Jeg begyndte da om Formiddagen at gaa Ærinder ud til Maler Ole Boss, som dengang boede helt Nord i Byen, og Boss, som jeg var hos, boede lidt i Sydøst fra Kirken. Jeg havde altsaa en lang Vej og maatte gaa flere Gange frem og tilbage. Da jeg ikke vidste eller tænkte paa, at disse Ærinder blot var af Kaadhed, for at faa mig til at løbe, udrettede jeg Ærinderne saaledes, som det blev befalet mig. Bosses Svigerforældre, Urmager Jørgen Møllers, fik det senere at vide, og den gamle Kone havde skjældt Boss dygtigt ud og sagt, at han maatte skamme sig over at hitte paa saadanne Narrestreger. Naar »Horrijnk« gik, som I befalede ham, er det jer selv, der er Narrene!

Jeg tror, det giver ogsaa sit Bidrag til den Tids Aandsliv. Udenfor det daglige Arbejde tænktes kun meget lidt paa, hvad der kunde forælde Sindet. Blot noget, der kunde lees ad, det var Hovedsagen.

Haandværk og Industri. Rønne havde dengang i Forhold til sin Folkemængde, og i Modsætning til de andre bornholmske Kjøbstæder, en betydelig Haandværkerstand. Talrigst repræsenteret var Urmagere og Pottemagere (maaske omkring 40 af hvert). Disse 2 Haandværk var ogsaa baseret paa, at deres Frembringelser kunde finde Afsætning til de øvrige Landsdele. Den fornævnte Fajancefabrikant Spietz var den eneste, som i Forening med sine 3 Sønner drev denne Art af Pottemagerarbejde. Faderen var dengang en ældre Mand, men Sønnerne var i deres bedste Alder og havde indgaaet den Bestemmelse med hinanden kun at arbejde i Forening, paa samme Værksted, og ikke antage nogen Medhjælp, for paa den Maade at holde andre i Uvidenhed om Fabrikationsmaaden. I lang Tid gik det ogsaa saaledes, at de beholdt denne Del af Arbejdet for sig selv. Deres Frembringelser var hvid og gul Fajance og havde Navnet »Spissakår«. Fajance taltes der ikke om. Først da den ene af Brødrene giftede sig og opgav Arbejdet og blev Kjøbmand, blev Arbejdet ikke længer nogen Hemmelighed, og snart fremstod flere Værksteder, eller rettere Fabrikker, som i Tiden omkring 1850 var i en blomstrende

Fremgang. Deres Fabrikata var en meget søgt Artikel i Kjøbenhavn og langt bort. En dygtig Fajancesvend kunde tjene en Ugeløn, der langt oversteg, hvad andre Haandværkssvende kunde opnaa. Efter en Tids Forløb begyndte det at tabe sig, og nu lagdes der an paa Terrakotta, hvilket ogsaa gik udmærket i flere Aar, men efterhaanden som der fremstod flere af den Art Fabrikker andre Steder, er dette ogsaa gaaet tilbage i Rønne.

Alle de andre Pottemagere i Rønne paa den Tid, jeg egentlig skulde fortælle om, forfærdigede almindelige simple Lerkar med en noget mørk Glasur. Disse Kar var de almindelige i enhver Husholdning, især hos Landboerne og de mindre bemidlede Kjøbstadfolk, og er det endnu, især hos Landboerne. Smaa dybe Lertallerkener bruges endnu overalt paa Bordene i Folkestuerne. Alle disse Pottemagere, vel omtrent halvhundrede, drev Arbejde i lille Stil, nogle arbejdede ene med en Dreng til Hjælp, andre med en Svend og en Dreng, og for det meste brugtes Familiens Dagligstue til Værksted. I det ene Hjørne af Stuen havde Arbejderne deres Drejeskiver. Der skulde helst være varmt, hvor dette Arbejde skulde udføres, og dels af Mangel paa Plads, og dels, og især, af Sparsommelighedshensyn brugtes Familiens Dagligstue til Værksted.

Uhrmagere var der ogsaa mange af den Gang, vel omtrent det samme Antal Uhrmagerværksteder som Pottemagere. De fleste Uhrmagere havde en Svend og en Lærling, men en Del arbejdede blot med en Dreng, og atter en Del arbejdede ganske alene uden Medhjælp. Dette var Tilfældet med nogle faa af de allerdygtigste, som udførte Arbejdet med saa stor Omhu og Akkuratesse, at de ikke kunde finde sig i at have Medhjælp og udsætte sig for, at deres Uhre skulde tabe i Renommé. Uhre fra disse Uhrmagere var meget søgt af velhavende Folk og betaltes med højere Pris end ellers, fra de almindelige Uhrmagere. Atter andre arbejdede ene paa Grund af trykkende Formueomstændigheder. Uhrene forfærdigedes hos hver især lige fra det raa Materiale til Uhrets Fuldendelse. Af Kobber og Zink sammen dannedes Messing. Gammelt Kobber og Messing kjøbtes til at støbe af. De forskellige Dele i et Uhr støbtes i Sandformer. Dertil brugtes Melsand, et Slags overordentlig

fint Sand, der findes i Bakkerne Syd for Byen. Dette blev udrørt i Vand til en Dejj, lagt i Trærammer, som var et Par Tommer tykke og omtrent $\frac{1}{2}$ Alen i Firkant. Heri trykkes Modellerne, og Formen blev bagefter tørret. 2 saadanne Forme blev lagt imod hinanden for at det smeltede Metal ikke skulde løbe til Siderne. Øverst i Formen var et Hul til at hælde Metallet ned i. Dette blev smeltet i Digler, omtrent saa store som en lille Urtepotte, af en Substans, som i Farven lignede Blyant. Diglen blev nedsat i en stærk Kulild. En lille Blæsebælg frembragte Heden, og Digelen blev naturligvis lige saa hvidglødende som Metallet, men holdt alligevel sammen, kunde tages op med en Tang, og Indholdet blev hældt i Formen. Naar Støbningen var afkølet, blev den taget ud, Sandet udsuldet og tørret for atter at bruges. Af disse støbte Dele blev Uhret bagefter forfærdiget. De i Uhret værende Jern- og Staaldele blev forfærdiget af Smede, som havde Øvelse heri.

I den Tid, jeg var i Rønne, var der en Uhrmager eller Kleinsmed, som opfandt en lille Maskine, som Tandhjulene kunde skjæres ud i. Før skulde hver enkelt Tand (Tagg) udfiles med Haandfilen. Dette skete paa den Maade, at Modellen blev sat nøjagtigt fast i Skruestikken med det Hjul, som skulde udfiles. Gjennem Modellen blev da filet et Hak i det andet Hjul, som siden filedes færdigt. Dette var et meget sent og nøjagtigt Arbejde, som Mesteren og den udlærte Svend udførte. Den opfundne Maskine gav Arbejdet en betydelig Fortgang, idet den var saaledes konstrueret, at 4 à 5 Hjul kunde skjæres paa een Gang.

Næsten alle Uhrmagere havde Dagligstuen til Værksted. Filebænken stod langs Vinduerne. Kvinderne spandt paa deres Rokke henne i Stuen, og saaledes var Dagligstuen fælles for dem alle. Der spistes i samme Stue, hvor ogsaa Mester og hans Kone havde deres Seng staaende.

Uhrmageriet, d. v. s. det her beskrevne bornholmske Uhrmageri, som den Gang beskjæftigede mange Hænder, er senere gaaet meget tilbage og er nu at betragte som en Næringsvej, der tilhører Fortiden. Aarsagen hertil kan søges paa forskjellige Maader. Den nyere Tids lettere Forbindelsesmidler med de øvrige Landsdele, hvorved fremmed Arbejde er tilført og mange Sorter billige Uhre er frem-

kommet i Handelen, som dels sælges billigt, dels kun optager ringe Plads. Ligeledes Moden, Lyst til at anskaffe noget, som kaldes mere fint, som bedre svarer til de nymoderne, elegant møblerede Værelser. Det er ikke længer moderne at have et bornholmsk Uhr staaende i et Stadsværelse.

Uhrmagerne har selv en Del af Skylden. De forstod ikke i Tide at rette sig efter Tidens Fordringer. Allerede før min Tid var der klartseende Mænd nok, der indsaa Faren ved at sende daarligt Arbejde i Handelen, almindeligt til Kjøbenhavn. Det blev ogsaa vedtaget, at ethvert Uhr, der sendtes bort, først skulde undersøges og derefter stemples af dertil udvalgte Uhrmagere, før det maatte sendes bort; men dette gik snart over Styr. Paa Bornholm har aldrig været noget Laugsvæsen og derfor intet rigtigt Sammenhold; hver har gjort efter sit eget Hoved, som Omstændighederne medførte. De Uhre, der blev sendt til Kjøbenhavn, især fra de middelmaadige Uhrmagere, var ogsaa forsynede med Foderaler eller Uhrhuse, som de kaldtes, af en daarlig Beskaffenhed, ja mange saa usle, at ingen her vilde have dem i en ordentlig Stue. Alt dette tilsammen bevirkede, at denne Gren af Industrien næsten helt er gaaet til Grunde.

Det kunde maaske ogsaa have sin Interesse at meddele lidt om disse bornholmske Uhres første Fremkomst her. I Midten af forrige Aarhundrede, eller maaske lidt senere, strandede et engelsk Skib for Rønne. Det var ladet med Stykgods, bestemt til Rusland. I Ladningen var ogsaa en Del Uhrværk. Ved Salg af Ladningen kom saa nogle af disse Uhrværk i Hænderne paa de daværende Uhrmagere, som tog Modeller af dem og siden kun forfærdigede af disse nyindførte Uhre. De Uhre, der før den Tid forfærdigedes her, var af en grovere Konstruktion. De fleste Dele i Uhret var af Jern og hele Værket noget større end i de senere. Jeg har engang set et saadant Uhrværk. Nu er de nok rent forsvundne. De nuværende bornholmske Uhre er altsaa fra først af opfundne andre Steder. De fremkom ved et engelsk Skibs Stranding, men derfor kan de godt være afsendt fra en europæisk Havn. De ældste, mest bekjendte af disse Uhre er med Navnet Arboe. Formodentlig nogle Brødre, da Fornavnene er forskjellige. Disse Uhre er bekjendte nok for deres udmærkede Soliditet samt de ejendommelige store

Urhuse og særegne Uhrskiver; disse er firkantede med en Halvrunding foroven, hvor der paa en Tinklade var indgraveret Uhrmagerens Navn og et Nummer, som angav Tallet paa, hvor mange han havde forfærdiget. Tallene var indgraveret paa en Ring af Tin, og de 4 Hjørner af Skiven havde Zirater, ligeledes af Tin. Her paa Bornholm er der mange af disse Uhre med denne gammeldags Udstyrelse.

Til sidst skal jeg omtale Taffeluhrmager Espersen. Om han nogensinde selv forfærdigede noget Taffeluhr, ved jeg ikke. Hans egentlige Arbejde var med Lommeuhre, dels Reparationer, dels nye Uhre, som han havde i Udsalg. Da han egentlig var den eneste i Rønne i dette Fag, var han en velhavende Mand. Vel havde han en Broder i samme Fag, men han var uden Betydning. —

Af Smede var ogsaa mange i Rønne. Dengang blev Alt, hvad der skulde bruges af saavel Bygnings- som Møbelbeslag forfærdiget af de Smede, der boede paa Stedet. Næsten slet intet blev tilført; i de daværende Butikker havde kun lidt Søm, især smaa, maaske lidt Laase, som dog ikke agtedes for noget, og ellers Lommeknive, Saxe og andre Smaating. Kjøbmændene havde ogsaa Høvl og Huggejern, Bor, Savklinge m. m. — Alt hvad Smedene skulde bruge til Arbejdet, skulde de selv forfærdige. Nitter, som nu kan kjøbes i alle Størrelser, kjendtes ikke. For at faa disse maatte Jernet først udhamres i lange Stænger i den Tykkelse, som Nitterne skulde have, derefter afhugges og spændes i Skruestikken for at hamres Hoved paa. Og saadant med alt muligt. Af Jern tilførtes kun faa Dimensioner, mest bredt Stavejern, som til mindre Ting først blev kløvet paa langs i Bredder der passede til de Arbejde, der skulde gjøres. En stor Del af det Jern, Smedene brugte, kjøbtes paa Vragauktioner. Til Søm og Skibsspir brugtes saaledes gammelt Jern, som først blev sammensvejset og derefter udsmedet i lange Stænger, for deraf at smede Søm. Man kan heraf forstaa, hvor meget Arbejde Smedene havde, som de nu ikke kjender til. Deres Værktøj var langt ufuldkomnere, end det nu er. Naar man undtager Ambolt og Blæsebælg, blev alt det øvrige Værktøj forfærdiget af dem selv. De nuværende smaa Boremaskiner kjendtes ikke. At bore Hul i et Stykke Jern tog derfor lang Tid, da det skulde ud-

føres med de Drillebor, man selv kunde lave. Snit til at skjære Gænger med ligeledes. Man kan heraf forstaa, at der kunde være mange Smede. I Rønne var de delt efter det forskellige Arbejde: Grovsmede, som kun gjorde, hvad der behøvedes til Avlsbrug, Vogne og Plove, Harver m. m. samt at beslaa Heste, »sko Heste«. Klejnsmede, som udelukkende gjorde alt, hvad der brugtes til Bygningsbeslag og Møbelbeslag, og omendskjønt der kun byggedes lidt i Forhold til nu, var der dog meget at gjøre, da som sagt Intet blev tilført. Nogle Smede lavede næsten kun Værktøj, som alle Slags Øxer, Nav, store Huggejern, Brødknive m. m. Skibssmede, som smedede til Skibe. —

Af Snedkere var ogsaa en Del, men de fleste arbejdede uden Medhjælp, nogle med 1 à 2 Dreng, og kun ganske faa havde en Svend. Snedkerhaandværket stod i det hele paa et lavt Standpunkt. Hustømmermænd gjorde Alt, hvad der var at gjøre i en Bygning, og kaldtes derfor kun Snedkere. Dengang kjendtes ikke Aftenskoler eller tekniske Skoler. Haandværkerne lærte ikke Tegning. En Lærling fik derfor ingen anden Uddannelse end den, hans Mester kunde give ham. Der udfordredes heller ikke nogen teknisk Dygtighed for at kunne bygge et almindeligt Bindingsværkshus. Møbelsnedkerne lavede selv de Modeller, de brugte til Stole, Sofabænke m. m., og da de kun havde ringe Kjendskab til Tegning, holdt de sig til det tilvante.

I almindelige borgerlige Huse i Rønne var Møblerne kun simple, det vil sige, hvad Form og Udseende angaar. Var de end godt og solidt forarbejdede, manglede de dog meget i Udseende for at kunne kaldes smukke. I de Stuer, der brugtes til daglig Brug, fandtes et Bord eller 2, det ene gjerne lidt større end det andet, 4 à 6 Stole, dels med Træsæde, dels med udstoppede Sæder, overtrukne med Skind eller Tøj; en Lænestol var der ogsaa i næsten hver Dagligstue og en Seng i Dagligstuen til Brug for Mand og Hustru. Særskilt Sovekammer brugtes kun af de mest velhavende og af Embedsfolk. I den ene Stue, som almindelig kaldtes »Storstue« omendskjønt den paa mange Steder ikke var større end Dagligstuen (»Lillestuen«) fandtes »Skatol« (Chatol), dels med Skab ovenpaa, dels uden dette; det havde for det meste lige Klapper, som naar de lukkedes op

skjødtes ind i Chatollet. Dette var en nybegyndt Indretning. Desuden fandtes en Sofa og, naar Pladsen tillod det, et Hjørneskab, endvidere et Bord og nogle Stole. Alle disse Møbler var saa ligefremt forarbejdede som muligt og malede, for Størstedelen med Mahognikulør, men simpelt udført. I Salen og Salskammeret fandtes Senge, mest Himmelsenge, Dragkister, Kommoder, Klædekister, det vil sige lave, firkantede Kister med et Laag foroven. Disse Kister brugtes til at opbevare Linned og Uldtøj i. Desuden Borde og Stole som i Stuerne. I mange Huse var i Stuerne en Slagbænk i Stedet for Sofa; den havde Facon som en Sofa, men i Stedet for udstoppet Sæde havde den et Brædelaag til at lukke op; deraf Navnet Slagbænk. Disse kunde ogsaa trækkes ud som en Udtræks seng, og brugtes paa den Maade til Seng for Børn om Natten og til Sofa om Dagen. Paa enkelte Steder hos fattige Folk var Bordene saaledes, at Underdelen var nærmest at betegne som 2 X Stykker med et langt Træstykke fastsat i Krydset paa begge Ender; derover lagdes en løs Bordplade. Jeg maa dog tilføje, at disse Slags Borde mest fandtes hos Husmænd i Sognene. — Polerede Møbler havdes dengang kun hos Embedsmænd og andre rige Folk. I almindelige borgerlige Huse fandtes kun malede Møbler.

Af Malere var der den Gang kun meget faa, saavidt jeg husker kun ialt 4 i Rønne. 3 af disse var Brødrene Boss, Sønner af en Kapt. Boss, som ogsaa var Maler, men enten var død eller døde i den Tid, jeg kom til Rønne. Disse 3 Brødre, som dengang var gifte og boede hver for sig, antog ingen Lærling. De mente paa den Maade at blive fri for Konkurrenter. Den ældste, Carsten Boss, havde 2 Døtre, som stadig arbejdede med paa Værkstedet og ogsaa fulgte med Faderen paa Bygningsmaling, især naar han malede hos Landboerne. Den anden Broder, Ole Boss, havde 3 Sønner, de var kun den Gang Børn, men arbejdede ogsaa med. Konen ligeledes. Den 3' Broder, Kristoffer Boss, havde ingen Børn, men Konen arbejdede stadig med paa Værkstedet, men tog ikke med ud i Byen. De holdt Tjenestepige, som forrettede Husets Gjerning. De var alle velhavende. Ole Boss havde paa den Tid meget Arbejde paa Kirkerne i Sognene, som den Gang blev restaurerede eller rettere mishandlede, som jeg før har bemærket. Den 4de Maler i Rønne havde

ingen Betydning. Nogle Aar efter at jeg kom til Rønne kom en ny Maler, som hed Larsen, saavidt jeg husker fra Kjøbenhavn. Hans første Læredreng var den senere Kjøbmand C. Hansen, som nu er hos sin Søn paa Færøerne¹⁵.

Man kan herved danne sig et Begreb om, hvor lidt der var at gjøre for Malerne, naar det kunde besørages af saa faa i en By som Rønne. Tilmed da der var stadigt Arbejde med at male Uhrhuse og Uhrskiver for Uhrmagerne. Foruden Byens Arbejde besørgede de ogsaa Malerarbejdet for Landboerne i de nærmeste Sogne. Da Tapetpapir dengang ikke var kommet i Brug, i det mindste ikke hos almindelige Borgerfolk, havde Malerne intet dermed at gjøre. Skulde en Væg være lidt smukkere end den blev ved at kalkes, blev den malet med Lim- eller Oliefarve og smykket med en Tafaret¹⁶ under Loftet. At male Døre og Paneler med Egetræsfarve, Ahorn- eller lignende Mønstre kjendtes ikke. Til at aadre Møbler med brugtes kun almindelige Pensler og en Pennefjer. Brødrene Boss kunde alligevel udføre fint Arbejde, som Tal paa Uhrskiver, Blomster og Figurer paa Glas, især til at sætte øverst i Spejle, Indskrift paa Gravtavler og andre Smaating.

Af Glarmestre var kun een, nemlig Boss. De mest brugelige Vinduer til almindelige Huse i Byen og hos Landboerne var med 6 Ruder i hvert Vindue, altsaa 12 i hvert Fag. Disse var til Byen for Størstedelen med Træsprodser, hos nogle ogsaa indfattet i Bly. Til Landboerne mest Blyvinduer, til enkelte større Stuelænger ogsaa med Træsprodser. I de første Aar, jeg var hos Boss, gjorde vi ogsaa en Del Vinduer med 12 og 16 Ruder i hvert Vindue, indfattet i Bly, men det indtraf kun, naar der enten skulde anskaffes nogle faa Fag i Stedet for andre som var daarlige, eller ved Tilbygning. Til større Bygninger i Rønne brugtes mest Krydspostvinduer med store Ruder, nemlig 2 Ruder i Under- og 1 Rude i Overvinduet og da altid til Gadesiden af engelsk eller norsk Kronglas. En saadan Rude kostede 1 Rbdlr., senere 5 Mark. Det var dyrt den Gang at faa hvidt Glas i Vinduerne, som det kaldtes. De grønne Stettinerglas kostede kun $\frac{1}{3}$ af hvad det engelske kostede. Det nubrugelige belgiske og brabrantske Vinduesglas begyndte at fremkomme de første Aar jeg var hos Boss, men det var noget

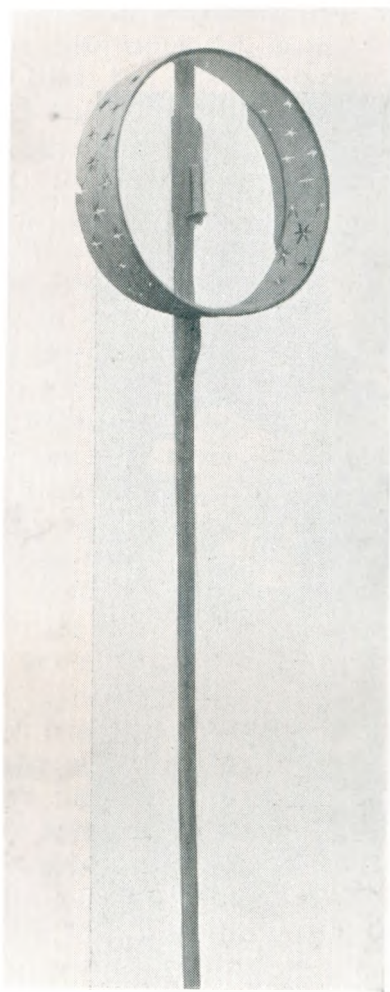
blaaligt, meget tyndt og ujævnt, og da ingen vidste, om det kunde holde sig klart, naar de var mod Solsiden, og Udseendet udvendig fra var knudret ligesom Stettinerglasset, fandt det kun langsomt Indgang i Byen, hvorimod Landboerne strax antog det, da de før næsten udelukkende havde grønt Glas. Det sidste engelske Glas, der kom til Svanike, var til Raadhuset, som opførtes 1858. Samme Aar byggede Lærer Thorsager sit Hus, og han fik indsat engelsk Glas i Vinduerne til Gadesiden. Det var altsaa de sidste nye Vinduer med engelsk Glas, jeg har indsat. —

Af Blikkenslagere var der den Gang kun een i Rønne. Hans Navn var Mathisen. Han havde kun lidt at gjøre, da Blikarbejde dengang næsten ikke brugtes. I de øvrige Byer var der ingen. Bønderne brugte Trækar til Mælk og Smør eller ogsaa Lurfade. Til Kjøkkenkar brugtes enten Kobber- og Messingkjedler og Kasseroller eller Jerngryder og Gruspotter. I Rønne var der 2 Kobbersmede. Disse havde altid godt at bestille, mest med Reparationsarbejde. Størstedelen af nye Kobberkar kom fra Kjøbenhavn eller indsmugledes fra Sverrig. De fleste, der ønskede et nyt Kobberkar, fik det enten af Smuglerne, eller de fik en Skipper til at købe det i Kjøbenhavn.

Af Murere var der en Del, men kun faa, der egentlig havde nogen Uddannelse. Der skulde heller ikke nogen stor teknisk Dygtighed til for at mure en Væg op mellem 2 Stolper eller mure en Skorsten af raa Mursten, og saa de indvendige Vægge og derefter udspække og kalke dem. Det var det hele. De faa Murere, der blev antaget til mere vanskeligt Arbejde, som at opmure en Bagerovn eller andet, hvortil der udfordredes nogen Indsigt, var nogle Brødre Thorsen. (Murer Thorsen her i Svanike er en Søn af disse.) Til de første større grundmurede Bygninger i Rønne antoges Murere fra Kjøbenhavn, som saa lod nogle Svende tage hertil for at udføre Arbejdet. Jeg kan godt huske, at det vakte en Del Omtale, at disse Mursvende var iført hvide Benklæder og Frakker og Huer, naar de arbejdede. Vore Hjemmemurere var kun iført en simpel Bluse, eller »Busseront«, som den kaldtes. Tillige vakte det næsten Forbavselse at se den Hurtighed, hvormed de kunde gjøre Arbejdet. Det varede dog ikke mange Aar, før vore egne havde

Bornholmske Dragter.

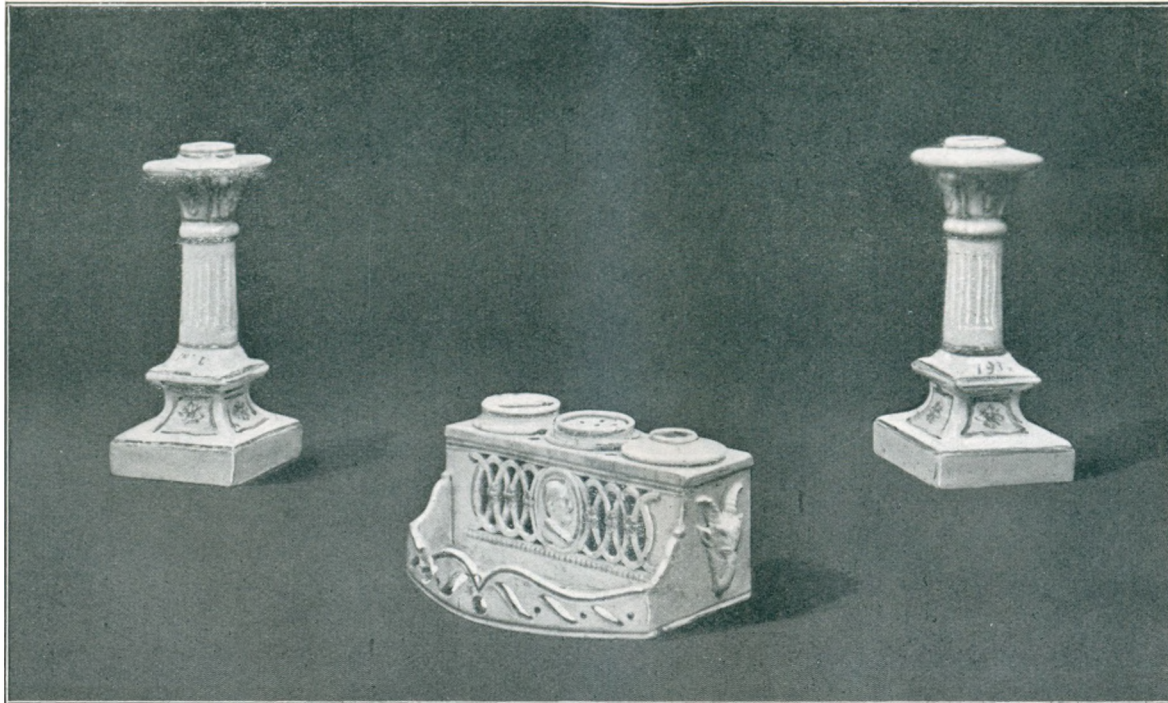
Hellig-tre Kongers-Sjerne. (S. 118.)
(Bornholms Museum.)

Ur, mrk. Peter Arbo, Nr. 283.
(Bornholms Museum.)

Spietz Fajance (Bornholms Museum).

Spietz Fajance (Bornholms Museum).

lært Kunsten baade at arbejde og klæde sig som kjøbenhavnske Mursvende.

Husenes Indretning. Saa længe der kun byggedes almindelige simple Bindingsværkshuse, vedblev den gammeldags Skorstensindretning at holde sig. Disse Skorstene var, som jeg før har omtalt, store og aabne til den Side, der vendte mod Kjøkkenet. I Bredden optog de et helt Fag Hus; Dybden forskjelligt, eftersom Pladsen tillod det. Før den nye Bygningslov udkom, opførtes de altid af raa Mursten, som var noget større end almindelige Vægsten. Over Husryggen anvendtes brændt Sten til Skorstenspipen. I saadanne aabne Skorstene kunde Kjød og Flæsk hænges op for at røges. Efterhaanden som de grundmurede Bygninger fandt Indgang, afskaffedes de store Skorstene, og de nu brugelige smalle Skorstene kom i Stedet. I de gamle Skorstene var der aabne Ildsteder, hvor Kogekarret blot sattes ned i en Fordybning, dannet af Mursten, med en Rist i Bunden; Ilden kunde da brænde rundt om Kogekarret og Røgen bane sig Vej op i Skorstenen. Disse trak ikke altid godt. Naar dette var Tilfældet, blev hele Kjøkkenet fuldt af Røg. Med Indførelsen af de smalle Skorstene kom ogsaa Komfurer, som før ikke kjendtes.

I Rønne var der ingen ansat Skorstensfejer. Naar nogen skulde have Skorstenen rensed, henvendte han sig til en Murer, som da rensede baade Skorsten, Murkar og Kakkellovne, eller han gjorde det selv. Der var ingen Regel for, hvor ofte Skorstenene skulde renses, blot de var saa nogenlunde, naar Eftersynet kom.

Grundprincippet i Husenes Indretning var det samme, som jeg har anført om Indretningen i Stuelænger paa Bondegaarde og i Allinge, dog kun hvor Huset var 5 à 6 Fag stort. Der var dog 1 à 2 Fag til Sal eller Kammer, derefter Forstue, med et Kammer paa den modsatte Side; saa kom en 2-Fagsstue, som optog lidt over Halvdelen af Husets Brede; den anden Halvdel anvendtes til Dagligstue; derefter til sidst Skorsten, Kjøkken, Spisekammer, Loftsgang. I større grundmurede Huse, som gjordes brede, var Indretningen saa helt forskjellig, at der næsten ikke var 2 Huse ens, men alt indrettet efter Ejerens Smag, og som Pladsen tillod det. Det første 2 Etageshus med Grundmur i

Rønne var til en Kjøbmand H. Kolberg ved store Plads, opbygget 1832 eller saa omtrent¹⁷.

Her var der maaske Grund til at berøre, hvorledes man her paa Bornholm hjælper sig, naar Lokaliteterne er saa indskrænkede, Forstue og Udgangsdør saa snævre, at en Ligkiste meget vanskeligt kan bringes ud. I det Værelse, hvor Liget ligger, tager man Vinduerne samt Midtposten ud af et Fag. Igjennem den tomme Vindueskarm skydes nu Ligkisten ud. Da alt er beredt i Forvejen, er det gjort i et Øjeblik. Saa snart Ligkisten er udenfor, sættes Midtposten og Vinduerne atter i. Den Maade forsvinder mere og mere, efterhaanden som Husene ombygges.

Skrædere og Skomagere var der en Del af, men kun 1 à 2 af hver, som havde noget at gjøre af Betydning og kunde holde 4 à 5 Mand paa Værkstedet, dels Svende og dels Lærlinge. De øvrige arbejdede dels ene og dels med en Lærling, nogle ogsaa med en Svend. Om disse Haandværk er der ikke noget videre at meddele. Saa var der Bødkere, Drejere, en Hattemager, 2 Rebslagere og en stor Del Stenhuggere. Om deres Frembringelse er der ikke noget at meddele af Interesse. Derimod havde Stenhuggeriet Betydning for Skibenes Vedkommende, idet næsten alt deres Arbejde blev udført. Der var Smede, som udelukkende forarbejdede Værktøj til Stenhuggerne. Stenen kløvedes og tilhuggedes Øst for Rønne paa en Grund, der tilhørte de nærmeste Bøndergaarde. En Sejlmager, et Par Sadelmagere og et Par Farvere var der ogsaa.

Nogen Industri eller Fabrikvirksomhed, som havde nogen Betydning, var der ikke. Sydøst fra Byen, men lige ved de yderste Huse, var der et lille Teglværk, dengang det eneste paa Bornholm. Her brændtes Mur- og Tagsten, men der holdtes kun nogle faa Arbejdere. Nogle Aar efter 1833 anlagdes det nordre Jernstøberi, i Førstningen i en mindre Maalestok, blot en simpel Kampestensbygning. Siden begyndte man at anlægge Cementfabrikker. Før udførtes Cementsten, som findes i Nærheden af Aakirkeby paa en Mark, som kaldes Limensgade. Her anlagdes dengang en Fabrik paa Aktier til at brænde Cement, fabrikere Alun og

maaske mere. Det gik en kort Tid, men kunde ikke betale sig og blev snart nedlagt. Dette gav alligevel Anledning til, at de smaa Cementmøller ved Rønne fremstod.

Øst for Rønne, omtrent hvor den nuværende Kaolinfabrik ligger, brødes Porcelainsler, det samme som nu Kaolinfabrikken forarbejder. Dette Ler er hvidt. Dengang sendtes det til Kjøbenhavn ligesom det blev opgravet.

Brændevinsbrændrier, der udelukkende drev Brændevinsbrænding som Næringsvej, var der ikke. Vel var der nogle, som drev det i ret stort Omfang, i det mindste som det kaldtes dengang, men de havde ogsaa Avl, som ligesom hørte sammen med Brændingen. Dengang svarede der ingen Afgift af Brændrierne paa Bornholm. Det var en fuldstændig fri Næring, som enhver kunde drive efter sit eget Ønske: Alle som havde Jord, saa de kunde holde et Par Køer, havde ogsaa en Brændevinspande. Det kaldtes for nødvendigt, for at Køerne kunde faa Drank, »Bærme«, som ogsaa gaves Svin.

Til Rønne hører en stor Byvang, og mange i Byen havde Jord i Vangen. En stor Del af Haandværkerne havde Jord, saa de holdt et Par Køer og Svin. Saa mange der havde Plads dertil havde ogsaa en Gris om Aaret, som de selv fedede. Deres Svinestalde, »Svinebo«, kunde hver især have, som de selv syntes. Jeg kan ikke mindes, at der var Bygnings- eller Sundhedskommission, der lagde nogen den mindste Hindring i Vejen. Møgdyngerne kunde ligge hos Avlsmændene i Byen hele Aaret og kjørtes kun ud hvert Efteraar. Alt ligesom paa Bøndergaardene.

Gaderne skulde fejes hver Lørdag, men det var ogsaa det eneste, der fordredes af Renlighedshensyn.

Ølbryggerier var der ikke, der dreves som Næringsvej. De allerfleste af Byens Familier bryggede selv deres Øl. Hos nogle større Jordbrugere kunde ogsaa faas Øl til Kjøbs i Pottevis. Det tynde Øl kaldes »Drikka«. En Pot Øl kostede 2 Skilling, en Pot Drikke 1 Skilling. Fremgangsmaaden med at lave dette var ens overalt. Man havde en lille Ballie med et Hul i Bunden, hvori sattes en Tap, omtrent 1 Alen lang. Paa Bunden lagdes lidt Halm, derpaa Maltet, som overhældtes med koghedt Vand. Tappen løsnedes lidt. Vandet, som nu var sivet igjennem Maltet, kunde

rinde ned i en Ballie, som stod under. Jo mere Vand der hældtes over, jo tyndere blev Øllet. Naar alt Vandet var rundet igjennem, tilsattes Gjær; det stod en Dags Tid, og Øllet var færdigt. Det var hele Indretningen ved et bornholmsk Bryggeri dengang.

Bagerne var delt, saa der var Rugbrødsbagerne og Hvedebrødsbagerne. Rugbrødsbagerne bagte Brødet, som blev dem tilbragt lige til at sætte i Ovnen. De allerfleste lavede selv deres Brød i Hjemmet og bar det hen til Bageren, som saa satte det i Ovnen. Det kostede 2 à 3 Skilling for at faa et Rugbrød bagt, der vejede fra 12 til 20 Pund. Disse Bagere solgte ogsaa Brød. Hjemmelavede Hvedebrød blev ogsaa bagt hos disse Bagere. Hvedebrødsbagerne bagte blot Hvedebrød til Udsalg. Det var kun faa Sorter, de holdt, lidt fint Brød til de fornemste i Byen og en sjælden Gang Tærtekage til fine Selskaber.

Om Lærlingeforholdet. En Dreng antoges almindeligvis i Lære umiddelbart efter sin Konfirmation. Der oprettedes da imellem Drengens Fader eller Værge og Mesteren en, paa stemplet Papir skrevet, Lærekontrakt¹⁸. Heri anførtes da Betingelserne, paa hvilke Drengen kom i Lære, samt at Mesteren forpligtede sig til at oplære ham til en dygtig Haandværker. Den almindelige Læretid var 5 Aar. I denne Tid skulde Drengen bo i Huset hos Mesteren, have sit eget Kammer med Seng og Sengeklæder — var der flere Dreng eller Svende, havde Alle dog et fælles Kammer — Kost og Renlighed, men ingen Gangklæder. Naar Læretiden var udløbet, fik han af Mesteren en ny Svendeklædning, som det kaldtes. Denne bestod af Trøje, Vest og Benklæder og et Par Sko eller Støvler. Klædningen var af fint, blaat Klæde, som dengang kostede 4 Rigsdaler pr. Alen og mere, som det var godt til, og ogsaa mindre, men det til 4 Rdlr. var det almindelige til Svendeklædning. Var Drengens Forældre ikke formuende nok til at klæde ham i Læretiden, blev denne fastsat til 7 Aar, paa det Vilkaar, at Drengen skulde have Alt, hvad han behøvede, Klæder, Føde, Husly, Renlighed o. s. v. Han blev da optaget som et Lem af Familien. Enten Læretiden var 5 eller 7 Aar, blev det altid indført i Lærekontrakten, at Drengen skulde være villig til

at forrette alt Arbejde i Huset, som forefaldt i Husholdningen, være Mester og Madmoder lydige og udrette, hvad de satte ham til. De fleste Haandværksmestre havde Jord i Vangen, saa de kunde holde 1 eller 2 Køer. Alt Arbejde, som dette medførte, skulde Læredrengen være behjælpelig med. Det første Arbejde om Morgenen var at rense Kostalden, skjære Hakkelse, vande, samt hvad der ellers kunde være at hjælpe til med. Havde Mesteren Brændevinspande, maatte Drengen ogsaa hjælpe til, naar der skulde mæskes og brændes. Kort sagt, forrette Alt, hvad der forefaldt, som et almindeligt Tjenestetyende. Søndagen havde Drengen fri, undtagen for de nødvendige Sysler med Kreaturerne. Havde Mesteren travlt, saa han maatte arbejde om Søndagen, og Drengen med, fik denne lidt Betaling derfor. Ellers havde han almindeligt Tilladelse til at arbejde for sig selv om Søndagen, hvorved han tjente lidt. Saaledes havde Uhrmagerdrengene en Filebænk i deres Kammer, hvor de om Søndagen lavede Laase og Hængsler til Uhrhusene. Naar de blev godt øvede heri, kunde de tjene et Par Mark, og lidt over, paa en Søndag. Ligeledes kunde Smedelærlinge gjøre forskjellige Smaating, som de kunde tjene lidt paa. Den Smule Materialier, de brugte hertil, som Jern og Kul, gav Mesteren dem. I alle øvrige Haandværk ligeledes. En Lærling, der var indskrevet paa 5 Aar og skulde klæde sig selv, kunde, naar han var flittig, ved Søndagsarbejde tjene lidt til Hjælp dertil. Paaklædningen til en Læredreng paa den Tid var meget tarvelig. Til daglig Brug Lærredsbenklæder, en Hvergarnstrøje og Vest, eller Bluse. En Hvergarnstrøje var god nok til Søndagsbrug. Først naar han blev Svend, burde han være bedre klædt.

En Haandværkssvend, som arbejdede hos en Mester, fik almindeligvis en Mark (16 Skilling) om Dagen — den sædvanlige Arbejdstid var fra Kl. 5 Morgen til 9 Aften — og Kosten samt Nattelogi. Uhrmagersvendene fik en vis Betaling for hvert nyt Uhr, de forfærdigede. Mesteren skulde støbe de Dele, der skulde bruges til Uhret, og Svenden flø det sammen. Jo hurtigere han nu kunde gjøre et Uhr færdigt, des mere tjente han.

Paa den Maade en Lærling paa den Tid stod i Lære og Mesterens Hus blev hans Hjem i Læretiden, kunde der, naar

Mesteren var en brav og rettænkende Mand og Drengen var flink og lydig, opstaa et fortroligt Venskabsforhold, som om Drengen var Mesterens egen Søn. Et saadant Venskabsforhold vedligeholdte sig længe efter, at han havde udlært. Mod-sætninger manglede der heller ikke. Blev en Dreng indskrevet i Lære og Mesteren var streng og haardhjertet, kunde Læretiden blive slem nok at udstaa. At give en Læredreng Prygl var ikke saa sjældent, men Mesteren opnaaede kun derved, at Drengen blev trodsig, ofte med den Hensigt, at Mesteren skulde blive kjed af ham og jage ham væk.

Jeg kommer herved til at tænke paa Christian Samuelsen, som siden rejste som Smedesvend igjennem Evropa, Asien, Afrika og Australien, og som herom skrev en Bog, kaldet »Rejse gjennem 4 Verdensdele«. Han kom først i Lære hos Smed Nicolaj Holm her i Svanike, skulde staa i Lære 5 Aar, men dertil havde han ikke Taalmodighed. Rejselysten kom tidligt over ham, og nu spekulerede han blot paa, at Holm skulde jage ham væk. Holm vilde ikke lade ham løbe, men saa begyndte Samuelsen at gjøre Spilopper og gjorde blandt andet et Essespid glødende og stak det op i Loftet. Dette var dog for galt. Samuelsen fik Afsked, kom til Kjøbenhavn og siden videre. —

K j ø b m æ n d o g d e r e s H a n d e l. De største Kjøbmænd var velhavende og ejede store Gaarde. De fleste havde Avl, saa de holdt Heste og Køer, Svin og øvrige Smaakreaturer. Alle handlede med alt muligt. Der var en 5 å 6, som havde nogen Betydning, og af disse en, som almindelig benævnedes »Pær Kjøbmand«¹⁹. Han var den, som havde størst Forretning af Kjøbmændene i Rønne. I det hele var der nok en 25 å 30 Kjøbmænd, men de fleste havde kun en lille Butik og indskrænket Omsætning. Foruden af Isenkramvarer (særskilte Isenkræmmere var der ikke), hvoraf der ikke var noget imod, hvad der er nu, havde Kjøbmændene Manufaktur- og Kolonialvarer, dog ikke nær saaledes, som senere. Af Manufaktur var Sirts, Kattun og hvide Varer til Foersager det vigtigste, eller det der solgtes mest. Desuden sort og blaat Klæde, som var meget dyrt. Blaat Klæde brugtes meget til Stadsklæder, men var dyrt, 3 å 4 Rigsbankdaler pr. Alen. Det var mange

Penge dengang, og det var kun Kjøbstadsfolk og Søfolk, der brugte det. Landboerne brugte »hjemmaværknad« Vadmæl og Hvergarn til deres saavel Stads- som Hverdagstøj. Desuden havde Kjøbmændene Tørklæder, Tvist og meget, som ikke her behøver at nævnes, da det omtrent er det samme som nu. Sædhandelen havde ingen Betydning, da her ikke avledes synderligt mer end til Landets eget Brug. Mange Gange i knappe Aar maatte her føres Sæd til Landet, især til at tilsaa Jorden med. Smør var her kun saare lidt af, og daarligt var det. Det kjøbtes ikke af Kjøbmændene til Forhandling.

Butikkerne, som var smaa i Forhold til nu, vendte alle ind mod Gaardsiden. Man skulde altid først ind i Forstuen, før man kom til Butikken. Det kunde ikke ses udvendig fra, at der boede en Kjøbmand, undtagen paa, at der hængte lidt i et Forstuevindue. Kjøbmændene averterede aldrig den Gang i Avisen. De havde ingen Handelslærlinge i Butikken. De største Kjøbmænd havde en Jomfru i Butikken. Den eneste i Rønne, der holdt Butikssvend, var Otto Arboe, som boede paa Storegade. Der var mer flint end hos de andre, og af Landboerne kom der ikke mange. Butikkerne var ikke belyst om Aftenen. De blev heller ikke opvarmede. Det mentes, at det ikke kunde gaa an at have Kakkellovn i Butiken for at Varerne ikke skulde blive fugtige. Af den Aarsag opholdt de, der besørgede Udsalget, sig ikke mere i Butikken end højst nødvendigt, men gik ind i Stuen, naar Kunderne var gaaet. Skulde man nu et Ærinde i Butikken om Aftenen, skulde man være godt kjendt i Forvejen. Naar man nemlig kom ind i den mørke Forstue, skulde man i Forvejen vide, hvor Døren til Familiens Dagligstue var. Man kom ind, hilste god Aften, udrettede sit Ærinde; den, der nu skulde med ud i »Boen«, fik tændt et Tællelys og gik med. Saa snart man havde faaet det, man skulde have, gik hun med ud, aflaaede Butiksdøren, slukkede Lyset og begav sig atter ind i Stuen. Da der altid, især i Frostvejr, var iskoldt i Butikken, var det heller ikke godt at opholde sig mere end nødvendigt. Værst var det om Dagen, naar der kom flest Folk og der ikke blev Tid til at forlade Butikken. Jeg kan saa godt huske, at der hos Ole P. Rasch, som havde en stor Kjøbmandsgaard paa den søndre

Side af store Plads, var en Jomfru Wichmann, som havde været der i mange Aar, og som om Vinteren gik med ophovnede Hænder, fulde af Frostknuder. Hun beklagede sig over, at det var koldt, men mente ogsaa, at det ikke kunde lade sig gjøre at have Kakkellovn der.

Gadebelysning kjendtes ikke. Man vidste nok, at de kjøbenhavnske Gader var belyste med Tranlamper, men mente, at der i Smaabyer ikke behøvedes noget saadant.

O m B y t t e h a n d e l. Paa Grund af Pengemangel saavel hos Land- som Kjøbstadboere var det meget Skik at bytte med hinanden. Kom Bønderne til Byen med deres Produkter og vilde sælge hos Kjøbmændene, vilde disse helst give Varer i Betaling. Fik en Bonde noget Arbejde gjort hos Haandværkerne i Byen, spurgte han, om de ikke kunde tage enten Sæd, Kartofler, Brænde, Tørv eller Lyng i Bytte, eller han havde et Kreatur at sælge. Kunde der ikke tages Varer, skulde Betalingen skaffes i Kontanter, men det kneb ofte dermed. Ligesaa mellem Haandværkerne i Byen indbyrdes og mellem Haandværkerne og Kjøbmændene. Uhrmagerne, hvoraf de fleste sad i smaa Kaar, vilde helst betale med Uhrværker. Enhver Kjøbmand havde saaledes næsten altid en Del Uhrværker staaende, da han selv maatte sørge for at faa Uhrhusene fra Snedkeren, som ogsaa maatte tage Kjøbmandsvarer som Betaling. De øvrige Haandværksfolk gik det paa samme Maade. Saaledes havde Boss ingen fast Haandværker til nogen Ting. Kun til sine egne Stadsklæder havde han en bestemt Skræder, ved Navn Hans Mortensen; denne var ogsaa den eneste Skræder i Rønne, der næsten stadig havde 4 à 5 Mand paa Værkstedet. Skulde Boss have Skotøj, skulde han først tænke sig om, hvem han havde eller mulig fik til gode hos. Gjorde Boss noget Arbejde for en Uhrmager, var det almindeligt Reglen, at han tog et Uhrværk eller flere som Betaling. Naar han saa fik Uhrhusene dertil, sendte han dem med en Skipper til Kjøbenhavn for at sælge dem. —

Skibsfart og Skibsbyggeri i Rønne. Størstedelen af de dengang i Rønne hjemmehørende Fartøjer var smaa. Der var en Del Jagter, som sejlede paa

Kjøbenhavn eller ogsaa paa Fragtfart, nogle paa England. Rønne havde ogsaa nogen Forbindelse med Lybæk, Stettin og flere nordtyske Havne. Til Kjøbenhavn havde Jagterne Fragt med Sten fra Stenhuggerierne, Porcelainsler, Cementsten, af og til Sæd, Uhre m. m. En Del af de smaa Jagter sejlede udelukkende med Pottemagerarbejde, dels til Kjøbenhavn, dels til de andre Provinser, og kaldtes Potte-skuder. Kom de til Jylland, hjembragte de de saakaldte Jydepotter, som dengang meget brugtes her.

Af større Fartøjer var der 3, som sejlede til Island, en Gang hvert Aar. Deres Ladning, som de indtog i Rønne, var Stykgods. Alle Slags Husgeraad, Fødevarer, især Mel og Gryn, kort sagt alt, som de vidste at kunne sælge til Islænderne. De fik saaledes flere Kasser med smaa Vinduesruder, omtrent 7 og 5 Tommer i Længde og Bredde, af grønt Glas, som Boss leverede. Engang forfærdigede vi 2 hele Vinduer med 9 Ruder og Bly i hvert Vindue. Disse var bestilt af en Præst. Der var muligvis flere større Skibe, som gik paa Fragtfart, men jeg erindrer intet bestemt herom.

I den Tid var det, at en Skipper Jens Thorsen Kofoed gik med en lille Skonnert paa 7 Læster til Spitsbergen for at slaa Sælhunde. Han var heldig, kom hjem med fuld Ladning, maaske nogle Aar. Dette var noget nyt her. Det vakte Tanken om at forsøge sig i den Fart med større Skibe. Da hændte det, at en stor engelsk Brig strandede paa Revene ud for Rønne Havn. Den blev solgt som Vrag, men stod i flere Uger paa Revet, førend den kom flot og blev indbragt i Havnen. Da dette var et stærkt bygget Fartøj, blev den af et Interessentskab omdannet til »Grønlandsfarer«, som det kaldtes, nemlig til Sælhundefangst. Den fik en dobbelt Træforhudning for at modstaa Isen. Den fik Navnet »Cecilie«, og en Kaptajn List fra Romø blev dens Fører, hans Broder Styrmand, og de vigtigste af Mandskabet kom ligeledes fra Romø, hvorfra Kapt. List havde dem med sig. Den gjorde god Fangst. Nu kom Sagen i Gang, der kjøbtes flere Fartøjer eller byggedes nye, og inden kort Tid udrustedes hvert Aar 5, maaske 6, Sælhundefangere i Rønne. Dette gav Byen et stort Opsving. Skibenes Udrustning, alt tilsammen bidrog til en hidtil ukjendt Virksomhed. I Nærheden af det før omtalte Teglværk blev der anlagt et Tran-

kogeri, en stor Brædebygning, hvor det hjemførte Sælhundespæk blev udsmeltet i en meget stor Kjedel og derefter filtreret gennem flere store Trækasser. Den færdige Tran var saa ren og klar som Ekstrakt og fandt god Afsætning i Kjøbenhavn. Skibene havde en stor Besætning, de største 40 Mand, de mindste 24. Mange Bønderkarle blev paa den Maade Sømænd; de gjorde Tjeneste som Rorkarle i Baaden. Hvert Skib var nemlig forsynet med et vist Antal Baade eller »Slupper«, som de kaldtes. De større Skibe havde 7, de mindre 5 Slupper, nemlig 1 Hækslup og de andre paa Siderne, den ene efter den anden. Naar Fangsten skulde foregaa, blev disse sat i Vandet. Hver Slup havde en Befalingsmand, som kaldtes »Harpunerer«. Alle disse Slupper blev bygget i Rønne.

Havnen, som var lille, begyndte nu at udvides for at skaffe mere Plads. Under den driftige Tømmermester Bechs Ledelse kom Skibsbyggeriet i Flor. En Del unge Mænd søgte Arbejde paa Tømmerpladsen. Flere Koffardifarerer blev bygget, baade Brigger og Skonnerter; der var Tider, da flere stod paa Stabel paa een Gang.

I flere Aar gik Farten paa Sælhundefangst meget godt, men den tabte sig, efterhaanden som Dampere tog Overtaget. Fra England kom Dampere til Sælhundekysten, eller rettere Sælhundeplassen, thi nogen Landkyst er der ikke, undtagen Klippen »Jan Mayen«. Under Spitsbergen, som er længer mod Øst, fanges kun Hvalros. Disse Dampere kunde alle helt anderledes vove sig ind mellem Isen end Sejlskibene og saaledes gøre den bedste Fangst. Da nu Skibene fra Rønne flere Gange efter hinanden sejlede med Tab, gik det hele til sidst i Staa. Skibene blev senere omdannet til Fragtfarere. Dampen ødelagde Spitsbergenfarten, og det opløstrende Skibsbyggeri i Rønne blev ligeledes hurtigt trængt tilbage af Dampskibe. Hele denne livlige Virksomhed er gaaet til Grunde. Det, der nu udføres eller udrettes af Skibsbygningsarbejde paa Rønne Havneplads, er intet mod dengang.

Det kan maaske have sin Interesse at meddele lidt om Tømmermester Bech. Hans Navn er, eller var, Søren Peter Bech. Han kom med sin Fader, som var af svensk Fødsel, til Rønne i sine første Barneaar. Faderen var Baa-

debygger, og Drengen Søren kom tidlig til at hjælpe Faderen, og med sit medfødte Geni blev han snart en Mester i Baadebygning. Naar Faderen døde, ved jeg ikke, da det var længe før jeg kom til Rønne. I Foraaret 1833 byggede han, dengang 18 Aar gammel, en Jagt i Hasle for en Kjøbmand Hans Svane Lund. Jeg var dengang med min Fader i Rønne og Hasle, og her var det, at jeg første Gang saa Bech. Jagten byggedes paa en Plads udfor Kjøbmandens Gaard Øst i Byen. Senere byggede han en lille Jagt i Rønne for en Skipper Peder Øster. Denne Mand boede Øst i Byen, og Jagten byggedes paa hans Grund og blev paa Træruller kjørt igjennem Gaderne ned til Havnen. Hvorledes den blev holdt paa ret Kjøl, ved jeg ikke, omendskjønt jeg var med for at se derpaa. Siden byggede han en lille Jagt paa en Haveplads, som grænsede ud til Bakkerne Syd i Byen. Jagten blev nu sat i Vandet herfra, ned over Bakkeskrænten og ud i Søen. Det var nær blevet et uheldigt Foretagende, da Skibet tog Bunden for tidlig og stod fast i Sandbunden. Jeg var med og saa, hvordan en Del Mænd gik i Vandet til Bæltstedet og med Ryggen mod Fartøjet søgte at løfte det ud; efter en Dags Arbejde lykkedes det dog at faa det flot.

Det første større Fartøj, Bech byggede, var en Skonnert, som Otto Arboe lod Bech blive Mester for. Jeg kan godt huske, at mange undredes lidt over, at Arboe turde lade en saa ung Mand forestaa dette, men Bech og Arboe ænsede ikke andres Mening, og Skonnerten blev et smukt og godt Sejlskib. Nu var Bech Manden. Det ene større Fartøj efter det andet kom paa Stabelen. Samtidig begyndte Spitsbergenfarten, Byen kom i Flor, og Bech var Sjælen i det hele. Han var en kraftig, energisk, villiestærkt Mand, som alle respekterede og bøjede sig for. Alle vidste, at de havde Bech at takke for hele denne Virksomhed, men hans Fejl var, at han ogsaa vidste det selv. Dette gjorde ham i mange Ting overmodig, og alle Vegne, hvor Bech var med, enten det nu var Alvor eller i Selskaber, var han Overmanden.

Da Skibsbyggeriet i Rønne gik tilbage, fik Bech en Plads i Karlshamn, hvor han af et stort Rhederi blev ansat til at bestyre en Skibstømmerplads og Skibsbygning. Bech fandt sig ikke tilfreds her. Han blev underordnet, og omendskjønt han havde 1200 Rigsdaler i aarlig Løn, længtes han tilbage

til Rønne, men i Rønne var Intet at gjøre. Han blev i Sverrig i 12 Aar. En af hans Sønner var da flyttet til Rønne som Skibsbygger, men Arbejdet dermed var kun Reparationer. Bech kom tilbage igjen, men hans Rolle var udspillet. Han blev nedtrykt paa Sjæl og Sind.

I Tiden omkring Trediverne var Smugleriet her paa Bornholm i sit bedste Flor. Men Toldinspektør Wolffsen, som jeg før har nævnt, var en Skræk for Smuglerne. Wolffsen var Ridder af Dannebrog og kaldtes altid »Ridder Wolffsen«. Det var en energisk, kraftig Mand. Han havde i Krigens Tid deltaget ivrigt med i Kaperiet. Med et lille Fartøj vovede han sig helt ud i Nordsoen for at kapre Handelskibe. Engang kom han i Knibe og var nær ved at blive taget af en engelsk Orlogsmand. Det var Havblik, og han kunde altsaa ikke redde sig ved at bruge Sejl. Da han havde et godt Mandskab, besluttede han om muligt at redde sig ved at ro bort, men for at kunne dette skulde Fartøjet lattes saa meget som muligt. Alt hvad der paa nogen Maade kunde undværes blev kastet over Bord, og til sidst maatte alle Kanonerne gaa samme Vej. Paa den Maade frelste han sig og sit Skib. Han lod siden tegne et Billede, forestillende det Øjeblik, da Kanonerne blev kastet i Havet. Engang kom han op til Boss med dette Billede for at faa et nyt Glas sat for. Samtalen kom da ind paa Tildragelsen. »Ja, hvad skulde jeg gjøre«, sagde Wolffsen. »Jeg maatte tage en rask Beslutning. Alle mine Kanoner kastede jeg over Bord og roede væk. Engelskmanden kunde ikke forfølge mig, da det var Havblik.«

Wolffsen havde en lille Kutter, og med den foretog han sig ofte en Tur langs Kysten omkring Bornholm for at anholde de smaa Fartøjer, der drev Smugleri, mest fra og til Sverrig, men ogsaa til Prøjsen og især til Lybæk, som endnu i den Tid havde Handelsforbindelse med Bornholm. Smugleriet var saaledes næsten en Næringsvej for enkelte. Johan Holm i Allinge, som var min Faders Halvbroder, havde en Baad, hvormed han drev Smugleri paa Sverrig. Dette var et næsten livsfarligt Foretagende. I Natens Mørke og helst med uroligt Vejr skulde Svenskekysten søges og Varerne bringes i Land paa afsides Steder for at

undgaa Toldbetjentenes Opsigt. Han maatte ofte vende om, forfulgt af de svenske Toldbaade. Varerne bestod for en Del af Brændevin og andre Ting, som der var høj Told paa. Lykkedes Foretagendet, var Fortjenesten god. —

Aalefiskeri. Dengang da jeg var i Rønne, og maaske endnu, fiskedes der meget efter Aal. Vest for Havnen, der hvor der nu er Yderhavn og Gade og atter opfyldt Havneplads, var dengang grundt Vand paa en stor Strækning. Bunden var opfyldt med store Stene, og imellem disse voksede Tang, »Æddia«, og i disse Tangbuske opholdt Aalen sig. Til dette Fiskeri brugtes et Slags smaa fladbundede Baade, som kaldtes »Lorjer«; de var 3 à 4 Alen lange og 2 Alen brede og aldeles flade i Bunden som et Brædegulv, med lige opretstaaende Sider, 9 à 10 Tommer høje. Fortil løb de ud i en Spids. Naar man stod i disse kunde man stage sig frem med Aalejernet. Dette var et fladt Stykke Træ som en lille Tærskel, med en 6 à 8 Staalspidser i Enden, forsynede med Modhager, og et 3 à 4 Alen langt Skaft. Man brugte ogsaa en Tang. Denne var af Træ, 2 à 3 Alen lang, og i Facon som en almindelig Smedetang. I Tangens Ende var de indvendige Sider forsynet med smaa Jernpigge. Naar Aalene stod frit i Vandet, kunde de tages med Tangen. Var de derimod paa Bunden, brugtes Aalejernet. Denne Maade at fiske Aal paa brugtes om Forsommeren og tidlig om Morgenenen, men det kan kun ske med Blikstille, thi ellers kan man ikke se klart i Vandet. Det mentes, at Aalen ikke kunde se paa den Tid af Aaret; om det er saa, ved jeg ikke. Ved Midsommer og Høst fiskes Aal i Ruser, som her kaldes »Aaletæller«; heri kommer Sildegjæl, nemlig Hoved og Indvolde af fersk Sild. Aaletællerne lægges i Vandet, helt inde ved Kysten, om Aftenen, og efterses om Morgenenen.

Mens jeg var i Rønne, fik jeg ogsaa Lyst til at stage efter Aal. Jeg fik en Snedker til at lave mig en Lorje, »Lorja«, som kostede 2 Rdlr.; saa fik jeg Aalejern og Tang. Mange Gange stod jeg op om Morgenenen Kl. 3 og gik ned og fik Lorjen ud, og dermed stagede jeg omkring og undersøgte hver Æddiebusk; men det var yderst sjældent, at jeg fik noget. Jeg bar mig ad akkurat som de andre, der stagede

omkring, men uheldig var jeg de fleste Gange. Naar nu jeg kunde antage, at Kl. var 5 eller halvseks, maatte jeg i Land, trække Lorjen op paa Stranden og lægge den med Bunden i Vejret og Redskaberne derunder. Saa engang jeg kom om Morgenen, var baade Aalejernet og Tangen forsvundne. Jeg tabte nu Lysten til den Idræt og solgte Lorjen.

I Aaerne, som i en Længde af 1 til $1\frac{1}{2}$ Mil fra Midten af Landet løber ud i Havet, fanges undertiden Ørred; disse er omtrent i Smag og Dannelselse som smaa Lax. De staar under Stene, der ligger i Aaerne og kan da tages med en Jernkrog. Undertiden afdæmmes et Stykke af Aaen, saa man lader Vandet løbe væk, og er der Ørred, bliver disse tilbage. I Stranden Syd om Landet, hvor der mest er Sandbund, fanges ogsaa et Slags Flynder, som kaldes »Botter«, i Størrelse som smaa Rødspætter, men ikke saa gode i Smag. De fanges paa smaa Fiskekroge, »Angler«, »Angla«, ligesom Torsk.

Havfiskeri. Det egentlige Fiskeri, som har nogen Betydning som Næringsvej, er Havfiskeriet. Her fiskes Sild, Torsk og Lax. Silden fanges i Garn, som her kaldes »Majnseser«. Maskerne i disse Majnseser er ca. $\frac{3}{4}$ Tom. i Firkant. Foraar og Efteraar sættes Majnseserne ud om Aftenen og tages op om Morgenen. Om Efteraaret, naar Silden løber i store Stimer, kan der undertiden i en Majnsese være omkring 50 Ol Sild. Ved Midtsommer og Høst bliver Fiskerbaadene ude paa Søen om Natten. Majnseserne sættes i Vandet, alle bundne til hinanden og den sidste fastgjort i Baaden. Dette kaldes at »vrage«, ligge i Vrag.

Torsk fiskes mest med Snor med en Krog og et Jernlod i Enden for at holde Snoren nede. En anden Maade er at sætte en Mængde smaa Kroge ud om Aftenen og hente dem i Land om Morgenen. Dette kaldes at »angle« efter Torsk.

Lax fiskes ogsaa paa Krog. Redskaberne kaldes Laxelænker. En Laxelænke bestaar af et stærkt Tov, som staar lodret ned i Vandet med en Sten i den ene Ende, som løber til Havbunden, for at holde Tovet nede, og et Stykke Træ i den Ende, som naar op til Vandskorpen; dette Træstykke kaldes »Kob« og skal kunne holde Tovet oppe. I Tovets øverste Ende fastgjøres en Line, 15 à 20 Alen lang. Denne staar horisontalt i Vandet, og hertil bindes Liner, ca. 3 Alen

lange og ligeledes med ca. 3 Alens Mellemlum. I disse nedhængende Liner fastbindes Krogene. Den lange Line holdes oppe i Vandskorpen ved smaa Stykker Kork, som kaldes »Flæer«. I de senere Aar anvendes ogsaa en Slags Flasker til Vandkobbe. Disse er runde og i Størrelse som et Hvidkaalshoved; de er lufttætte. En vel udrustet Baad har over 100 Laxelænker. — Baadene nu er Dæksbaade, og Redskaberne staa 4 à 6 Mile fra Land. Før brugtes smaa aabne Baade, og da stod Redskaberne 1 à 1½ Mil. fra Land. Redskaberne er saaledes af samme Slags som tidligere. I den senere Tid er man her begyndt at fiske Lax med Garn som Sildemajnsjer, men med store grove Masker. Denne Maade at fiske paa er lignende som at vrage efter Sild, idet Baadene ligger ude om Natten hos Laxegarnene. Laxen skal da løbe sig fast i Maskerne. Naar jeg undtager denne Maade at fiske paa, saa foregaar Fiskeriet efter Sild, Torsk og Lax paa den selvsamme Maade og med de samme Slags Redskaber som for 50 Aar siden og formodentlig meget tidligere. Forskjellen bestaar blot i, at i tidligere Tider brugtes smaa aabne Baade, som efterhaanden er ombyttet med større og større indtil de nu er Dæksbaade. I min Ungdom var det i Reglen kun noget ældre Mænd, der drev Fiskeriet; de unge tog da til Søs paa lange Rejser.

Det første Opsving, hvorved Fiskeriet fik mere Betydning end tidligere, var i Slutningen af Trediverne, da der fra Rønne blev sendt Lax direkte til Prøjsen. Denne Laxehandel blev grundlagt af Kjøbmand Thor Rønne²⁹, som anskaffede smaa Dæksbaade, der sejlede med Lax. Paa hvad Maade han først kom og stiftede Forbindelse med Prøjsen, ved jeg ikke; men han blev gift med en Datter af en Kjøbmand enten i Stettin eller en af de andre Pladser, og derved kom han i Kompagniskab med hendes Fader, som modtog den Lax, der blev sendt fra Rønne. Saaledes kom Laxefiskeriet i bedre Gang end tidligere, da den blev sendt til Kjøbenhavn. Ved at sende den direkte til Prøjsen fik Fiskerne højere Pris for den end tidligere. Før var Prisen almindelig 6 Skilling Pundet, men da Thor Rønne begyndte at købe fik Fiskerne 1 Mark Pundet, og det synes alle dengang at være en høj Pris. Thor Rønne har alligevel tjent godt, thi i mange Aar var han den eneste, der handlede dermed. Han

døde som ung Mand. En af hans Sønner har nu snart i 20 Aar drevet Handel paa Christiansø og i Gudhjem.

De Baade, der sejlede med Lax til Prøjsen, benyttede for Resten Lejligheden til at have Smuglergods med tilbage. Dette bestod mest af Klæder. Engang en Baad kom tilbage fra Prøjsen og Toldvæsenet gjennem søgte Fartøjet, kunde der naturligvis Intet findes. Da Toldvæsenet var borte, tog en af Folkene og smed noget gammelt Sejldug, der laa paa Dækket, til Side og tog en Pakke Klæde og gik hjem med den.

Ved den omtalte Tid flyttede 2 Brødre, Niels og Andreas Holm, fra Vang til Rønne for at fiske der. Disse var altid de mest heldige. Jeg kan huske engang, at det blev omtalt som næsten uhørt, at disse Brødre fik 30 Stykker Lax paa een Tur, og saa til 1 Mark Pundet — det var jo en hel Kapital; de skulde jo absolut blive rige Mænd; saaledes dømte Folk dengang. Skulde Fiskerne nu kun have en Mark Pundet, vilde de, med deres nuværende kostbare Baade og Redskaber, gaa til Grunde. Disse omtalte Brødre Holm blev ogsaa ret velhavende; de lod bygge nye Huse og havde det i alting som andre bedrestillede i Almindelighed. De lod opføre en særskilt lille Bygning paa deres Gaardsplads til deres Fiskeredskaber. Det syntes de andre Fiskere var altfor fint. Før kjendtes jo ikke andet end, at alt skulde være i Stuerne.

Fra den Tid begyndte flere og flere unge Mænd at lægge an paa Fiskeri, hvad der forhen kun betragtedes som noget, de først skulde begynde med, naar de blev ældre og ikke duede til at fare til Søs med store Skibe. Det var jo noget helt anderledes for en ung Dreng, naar han havde været til Søs et Par Rejser og kom hjem, fint paaklædt, efter sin Mening, end at være »Landkrabbe«. Jeg husker saaledes, at Uhrmager Anders Pedersen engang sagde, da Talen kom om Fiskere og Søfolk: —»Ja, naar saadan en Dreng har været til Søs en eller to Rejser, især hvis han har været paa noget længere Rejser, og kommer hjem og viser sig for sine tidligere Kammerater, som ikke har være noget Sted, med et Par hvide Bramdugsbuxer, en blank Rem om Livet, blaa Klædestrøje med et rødt Lommetørklæde hængende langt ud af den ene Lomme, broget Tørklæde om Halsen, bundet rigtig flot, og en Kasket med en lang, retudstaaende

Kommandant Hoffmanns Gaard, Grønnegade i Rønne, fra Gaardsiden. Nu Rønne Missionshotel.

Hovedvagten i Rønne. Efter Maleri af A. R. Ibsen o. 1860. Til venstre P. H. Rønnes Købmandsgaard.

Frederik Laurentius Steenberg.
Provst. (1801—1870).

Caspar H. Wolffsen.
Kaperkaptajn, Toldinspektør. (1781—1836).

Poul Magnus Hoffmann.
Kommandant. (1778—1842).

Jacob Claudius Pingel.
Byfoged. (1784—1835).

S. P. Bech.
Skibsbygmester.

Chr. Lohmann.
Toldinspektør. (1785–1829).

Peter Mark. Gaaende Postbud mellem Nexø og
Rønne. (1802–1877.)

Smæk, og saa en Cigar i Munden, saa tror han, at han er en Allerhovedes Karl, der ikke værdiger sine tidligere Kammerater nogen Ting.« — Og saaledes var det. En Sømand, der efter nogen Tids Fraværelse kom hjem og kom imellem andre, som ikke var Sømænd, følte sig som noget helt større, især naar han forstod at spinde en lang Ende om sine Rejser, fortælle om sine Tildragelser i fremmede Lande, fortælle Historier, som han havde hørt af andre, men som han nu tillagde sig selv som Hovedpersonen. Jeg kan huske engang, der kom en hjem til Allinge, som kunde fortælle godt, især naar gamle Kvindfolk var Tilhørere, at min Moder sagde: »Det er en daarlig Sømand, der ikke lyver godt, især naar gamle Kjællinger spørger om, hvorledes der ser ud i fremmede Lande, om Mennesker og Dyr er lige saadan som her hjemme.« — Saaledes erindrer jeg en Anekdote om en Sømand, der for en Kreds forbavsede Tilhørere fortalte vidt og bredt om, hvor langt større alle Slags Dyr var andre Steder. For Exempel »langt inde i Kina har de Bier, som er lige saa store som vore Gæs.« — »Ih, det er dog forskrækkeligt! hvorledes faar de saadanne Bier stokkede?« (sat i Kube.) — »Hvorledes de faar dem stokkede! — ja, det faar de min S . . . selv om.« Det er lignende som Historien om en der opregnede hvor mange Aar han havde sejlet for det Sted og det Sted, saa mange Steder og saa mange Aar, indtil en der hørte derpaa sagde: men saa maa du jo være 145 Aar gammel nu. Eller om en der opregnede de fleste af Jordens Lande hvor han havde været, at en anden ytrede: naar du har været saa vidt omkring, saa er du nok godt inde i Geografien, hvad? Hm, ja ser du, jeg har været i næsten alle Jordens Lande, har haft Hyre med forskellige Nationers Skibe, men har alligevel ikke kommet til Geografien, saa det Land kjender jeg ikke. —

Jeg har haft en Fætter Christian Holm (Broder til Johannes Holm i Rønne, som nu er død), denne Christian Holm havde sejlet for England i 14 Aar, havde været i engelsk Orlogstjeneste, været nogle Aar i Ostindien og Kina, og i det hele været næsten overalt i de varme Lande. Da Talen engang kom om min Morbroder Hans Grønbech, som nok havde været til Søns en Del Aar, været Styrmand en 4 å 5 Aar (og var lige ved at skulle have en Brig der blev byg-

ge i Rønne), men aldrig været længere end i Middelhavet, sagde Chr. Holm: »H. Grønbech har været ved Hullegaarden« (nærmeste Gaard ved Allinge).

Jeg bemærkede, at H. Grønbech var lige ved at faa en Brig. Mens denne stod paa Stabel blev H. G. antaget som dens Fører; da den skulde rigges til og H. G. var der daglig, blev han Rhederne, hvorimellem Boss, altfor langsom. Skulde dette eller hint gjøres ombord, mente han »det kan vi gjøre i Morgen.« Han fik ikke Briggen. En ved Navn Birk fik den, og et Aarstid efter forliste han totalt med den, alle Mand druknede. Senere engang jeg talte med H. Grønbech, og Talen kom om Briggen, sagde han: Det var altsaa alligevel godt, at jeg ikke fik Briggen, thi saa havde jeg vel ikke levet nu. Hertil svarede jeg: Det kunde jo godt tænkes, at hvis De havde været Kaptajn paa Briggen den Gang, De da slet ikke havde været paa den samme Rejse eller ude i den Storm, og maaske at Briggen endnu havde været i Behold. Han grundede lidt herpaa og udbrød: Du har maaske Ret, det har jeg ikke før tænkt paa. — Han opgav Søen og blev Teglværksbestyrer i Allinge. —

Den før omtalte Chr. Holm bosatte sig i Allinge, giftede sig og blev Fisker. Engang om Sommeren, at han og 2 andre, paa samme Baad, var ude en Nat i Sildevrag, blev det en stærk Storm. Baaden var udfør Havnen ved Løsebæk, Syd i Allinge, og en Del Mænd stod paa Klipperne og vinkede ad Baaden, at den skulde styre længer om Syd, men Baaden har formodentlig antaget det for, at den ikke kunde søge ind der, thi pludselig vendte den og stod Nord over, for, som Folkene i Land antog, at søge den rette Havn. Baaden kuldsejlede og alle Mand druknede. Det sørgelige herved var især for den ene Mands Forældre, Hans Andersens. Denne Mand eller rettere Dreng, da han kun var 16 Aar, var sine Forældres eneste Barn og var ikke ellers Fisker, men netop denne Gang blev han af en andens Kone tigget og plaget om at tage med ud den Nat, da hendes Mand ikke var rask. Hans Anders vilde slet ikke, at Sønnen skulde tage ud, men da den anden Kone vedblev at tigge herom, og det ellers var stille, godt Vejr, lovede han det dog, og kom med, og druknede. Hans Anders var rent fortvivlede, især Manden. Andre forsøgte at trøste ham med,

at det skulde være saaledes, at hans Tid var omme, men H. Andersen vilde slet ikke lade sig trøste dermed. »Nej, vist ikke, det var et Uheld, havde Folk ikke staaet og vinket ad dem, havde de nok kommet ind i Løsebækhavnen, og min Søn havde levet nu.« Aarsagen til Ulykken kunde jo ogsaa tænkes at være, at denne Dreng har været saa søsyg, at han har været ude af Stand til at gjøre noget; den anden Mand var en ældre Bødker, som kun af og til kom paa Havet. Saa var Chr. Holm til Rest, som nok bedre forstod at manøvrere paa et stort Skib end at være dygtig i en lille Fiskerbaad. De andre Baade kom vel iland. —

Postvæsenet. Før 1842 havde Bornholm ingen ordnet Postforbindelse med Kjøbenhavn. Hvad Breve eller Budskaber der enten skulde forsendes eller modtages blev besørget ved Skipperlejlighed. Skulde nogen have et Brev til Kjøbenhavn, skulde der nøje passes paa, naar nogen Skipper lavede til at sejle. Denne modtog saa Brevet til videre Besørgelse, naar han kom til Kjøbenhavn. Det kunde ogsaa hænde, at de glemtes i en Kahytsskuffe til en senere Rejse. Paa hvilken Maade de besørgedes, naar Skipperen kom til Kjøbenhavn, ved jeg ikke; muligt de der kunde leveres ind paa Postkontorerne.

I Rønne var der en gammel Skipper, som modtog de Breve, der kom fra Kjøbenhavn, især naar de skulde videre omkring paa Landet; men det var en privat Sag, og der kunde gaa mange Uger, efter at Brevet var kommet til Rønne, før det ved Lejlighed kunde komme videre. Ja, jeg har hørt omtalt Exempler paa, at Breve fra Kjøbenhavn først 3 Maaneder efter Afsendelsen kom til deres Bestemelsessted.

Beboerne imellem Rønne og Nexø var den Tid lidt heldigere stillet. Jespersen²¹, som var Amtmand, boede i Nexø, og han fik tilvejebragt en gaaende Postforbindelse med Rønne 1 Gang om Ugen. Manden, der gik med Posten, hed **Peter Mark**, almindelig kaldet »Peter Jyde«²². Denne Slags Post stod ikke i Forbindelse med noget andet Postvæsen, men var kun som en privat Indretning af Amtmanden. P. Jyde modtog af hvem som helst Breve og Budskaber, som han selv besørgede til de Beboere, der var i Nærheden af Vejen.

Hvordan han egentlig havde dette ordnet med Amtmanden, ved jeg ikke, men da hans faste Løn var ringe, skulde han maaske have denne Bifortjeneste hos. Skulde nogen have Bud fra den ene By til den anden, som for Exempel fra Allinge til Hasle eller Rønne, og Budskabet ikke taalte nogen Forsinkelse, maatte der lejes en til at gaa dermed. Ellers maatte der passes paa, naar nogen skulde kjøre eller gaa til en anden By, for at faa den, som skulde kjøre eller gaa, til at besørge Ærinder for sig. At saadanne Kommissioner er til Besvær, er en Selvfølge, og det skete ofte, at den, der skulde af Sted, holdt det hemmeligt for at blive fri for andres Ærinder. Han saa da at komme af Sted meget tidligt om Morgen. Det hændte ogsaa ofte, at naar et Brev blev sendt med en, som lovede at besørge det, blev det forglemt i en Lomme og kom først frem længe efter.

I Midten af Trediverne, eller maaske lidt senere, blev der oprettet en 1 Gang om Ugen gaaende Post mellem Rønne og Hasle—Allinge og mellem Rønne og Svanike. Nexø havde jo i Forvejen sin. Jeg husker, hvor glade mange var, da det kom i Gang. Nu kunde man for 4 Skilling faa et Brev til Rønne uden at tigge derom, og være vis paa, at det kom frem. Senere udvidedes det til 2 Gange ugentlig.

Den egentlig første, ordnede Postforbindelse med Kjøbenhavn var de saakaldte Paketter. Det var 4 Jagter, som ellers ogsaa sejlede paa Kjøbenhavn. Disse blev omdannede til at kunne medtage flere Passagerer, end de før kunde medtage. Kahytterne blev gjort saa store, at der var 8 Passagerkøjer. De afgik regelmæssig 2 Gange om Ugen fra Rønne og Kjøbenhavn. Det var beregnet, at hver Paket skulde gjøre Rejsen paa 14 Dage. Disse Paketter gik en Del Aar; saa kjøbtes et gammelt Dampskib fra Tyskland, et Hjuldampskib; saa vidt jeg husker hed det »Skirner«; der gaves 5000 Rigsdaler for det. Siden havde et, der kaldtes »Løven«, indtil endelig »Skandia« fremkom²³. Førend Postforbindelsen var indført med Kjøbenhavn kunde der i Isvintre gaa Uger og Maaneder, uden at nogen kom fra eller til Kjøbenhavn. Saa snart Vinteren begyndte, standsedes Farten paa Kjøbenhavn. Var nogen saa uheldig at være i Kjøbenhavn, naar Frostene begyndte, blev han snart inde-

frossen. Om Efteraaret maatte Kjøbmændene forsyne sig med Varer for hele Vinteren.

1839 den 3die December døde Frederik 6te. Paa hans Fødselsdag den 28de Januar næstefter holdtes der Kongebal paa Raadhuset i Rønne, hvor der da ved Skaalerne raabtes »Længe leve« for den afdøde Konge. Først nogle Dage efter kom Budskabet om, at Kongen var død. Jeg husker det ikke personligt. Siemsen her i Svanike fortalte mig det engang, jeg var dernede, og han vidste nøje Besked derom. Senere har jeg læst det samme i en af de bornholmske Aviser, hvor en omtaler den Tids Forbindelse med Kjøbenhavn.

At rejse som Passager til Kjøbenhavn dengang var forbundet med megen Ulejlighed og Tidsspilde. Først skulde der træffes Aftale med en Skipper om at komme med, og saa kunde der ventes i lang Tid, før Vinden blev gunstig. Ingen maatte rejse uden Pas²⁴. Dette skulde Byfogden udstede. Herpaa blev saa anført vedkommende Persons hele Udseende, Ansigtets Dannelselse, brune eller blaa Øjne, Haarets Kulør, Alder og Levevej, Bopæl o. s. v. Dette Pas skulde saa afleveres ved Toldboden i Kjøbenhavn, førend Passageren maatte gaa i Land. Jeg husker, at Boss rejste til Kjøbenhavn kort efter at jeg kom til ham. Førend han tiltraadte Rejsen, gik han om til Familie og Venner og bad Farvel. Rejsen kunde ogsaa godt vare i flere Uger, naar det indtraf med Stille eller Modvind.

Af det ovenfor nedskrevne kan man danne sig et Begreb om den isolerede Tilstand, Bornholm indtog. Saa længe her ingen Postforbindelse var, holdtes her af Borgerfolk ingen kjøbenhavnske Aviser eller Blade. Embedsmændene holdt vistnok Aviser borte fra, og muligt de større Kjøbmænd, men ellers Ingen. Da saadanne Blade godt kunde være flere Uger gamle, før de naaede hertil, nyttede det heller Intet at holde dem. Man hjalp sig dengang med *Bornholms Avis*²⁵.

Bornholms Avis var dengang og flere Aar efter Bornholms eneste Blad. Det udgik 2 Gange om Ugen. Det benyttedes kun ubetydeligt til Avertissementer. Folk var ikke vant dertil. Kjøbmændene var godt nok kjendt af Alle, og noget Nyt i Handelen fremkom ikke, som fristede til Bekjendtgjørelser. Jeg er i Besiddelse af en Bornholms Avis

for 1836, altsaa 9de Aargang. Man kan deraf se, hvor lidt Folk dengang benyttede Avisen. Omendskjønt lille i Format havde den dog Plads nok til udenlandske Nyheder, Børscours, smaa Historier m. m. Den kan ogsaa give sit Bidrag til den Tids Standpunkt i Folkets daglige Liv. Man huske paa, at Avisen optog Avertissementer for hele Bornholm. Dengang kunde der ikke diskuteres om Politik i Aviserne. Censuren forbød det. Jeg husker, at hver Gang Bornholms Avis skulde trykkes, blev det første Eksemplar, der udkom fra Pressen, givet Avisbudet til at levere til Eftersyn paa Byfogedkontoret. Fandtes der nu en Artikel i, som Byfogden ikke turde lade passere, maatte Bladet ikke udgaa.

Kommunale Indretninger. Kommunalloven, hvorefter der skulde vælges Repræsentanter, udkom 1833 eller 34te. Før den Tid blev Kommunens Anliggender bestyret af Byfogden i Forening med et vist Antal af Byens ældste Borgere. De kaldtes Byens »eligerede Borgere«. Hvor mange der var i Rønne har jeg ingen Kjendskab til, men de har i hvert Fald vistnok kun været faa. De udtoges af de ældste, mest fremragende Borgere og var ved det i nogle Aar, og blev afløst af andre. Om disse blot udnævntes af Byfogden eller der foretoges et Slags Valg, har jeg ikke kunnet faa nogen rigtig Klarhed over. Jeg har talt med ældre Mænd herom, som mente, at Byfogden udnævnte dem, som han antog var skikkede dertil. Disse skulde altsaa i Forening med Byfogden ordne Kommunens Anliggender. Egentlig var de kun Byfogdens Medhjælpere. Det var nok heller ikke meget, at disse havde at gjøre. Nogen offentlige Foretagender eller Forbedringer foretoges ikke ud over det allernødvendigste. Jeg kan saaledes ikke erindre, at der i de første 4 Aar, jeg var i Rønne, gjordes noget Arbejde paa Gaderne. Og saaledes i det Hele. I de andre Byer var det ligesaa. De, som skulde paase Vejes og Gaders Istandsættelse, kaldtes Rodemestre. I Rønne Arbejdshus var alle Byens Fattige, som nød Understøttelse, samlet. Foruden Arbejdshuset var der et saakaldt Almissehuse, der ogsaa kaldtes Bohns Stiftelse. Her havde 12 Enker Fribolig.

Borgerskolen havde 4 Lærere, hvoraf Præsten var Førstelærer.

Den politiske og religiøse Tilstand. Nogen Tale om Politik eller Kritik deraf kjendtes ikke. Under Enevælden var det nok bedst at afholde sig fra den Slags Ting. Først da den raadgivende Stænderforsamling blev indført, blev der mulig talt lidt om de Forslag til Lov, der da fremkom, men jeg har ledt i min Hukommelse efter noget herom uden at finde det allermindste. Hvem der mulig havde lidt Kjendskab, og det skulde saa være Embedsfolk, til Politik og hvad dermed stod i Forbindelse, har nok ikke ytret sig herom.

For Resten levede Folk dengang i den gamle tilvante Troessætning, at Kongen var noget mere end almindelige Mennesker, og at Alt var godt, hvad han gjorde.

Ligesaa med religiøse Ting. Jeg kan ikke mindes, at nogen talte om eller kritiserede religiøse Meninger. Vi havde dengang ingen Religionsfrihed. Enhver, der vilde have borgerlig Rettighed, skulde bekjende sig til den bestemte Statskirke. Ingen havde Tilladelse til at rejse omkring og hverve Tilhængere af andre Sekter. Man var altsaa fri for den Slags Kritik. Folk levede i uforstyrret Ro i Religionssager, holdt sig til deres Præst, og dermed var alting godt.

Kirken med sit noget høje, men ikke smukke Spir ligger som bekjendt i Nærheden af Havnen. Den nordre Fløj er opført i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Hovedindgangen er mod Nord ud til Gaden. I den Tid, jeg skriver om, var den forsynet med Blyvinduer i store Jernrammer. Indvendig var den kun almindelig tarvelig. I Træbygningen var der hvælvet Loft, hvidgraat malet, med enkelte gule Stjerner. Prædikestolen over Alteret, ligefor Indgangen. Herover Orgelet. — Ved den Tid, og maaske endnu, var det Skik, at om Søndagen, samtidig med at der begyndte at ringes første Gang, gik en Dreng fra Kirken med en lille Klokke hængende foran sig paa Brystet. Den var i Størrelse som en almindelig Skibsklokke og hængte i en Læderrem om Halsen paa Drengen. Den kaldtes »Primklokken«. Med denne Klokke gik nu Drengen igjennem Gaderne, og Klokken ringede nu i Takt med Drengens Gang. Efter at der var ringet sammen, maatte Primklokken ikke

lyde. Hensigten var vel at minde Folk om at gaa i Kirke, men da der altid var Gudstjeneste om Formiddagen, var den eneste Nytte, den gjorde, at Folk kunde spørge Drenge, naar de hørte, han kom forbi, hvem der skulde prædike den Dag.

Da der foruden Provsten ogsaa var Hjelpepræst, som ogsaa var Førstelærer paa Borgerskolen, kunde den ene af dem altid prædike i Byen om Formiddagen og den anden i Knudsker, hvor Provsten ogsaa er Sognepræst. Naar der altsaa er Sidsttjeneste i Sognet, kunde Provsten prædike i Byen om Formiddagen.

Paa Aarets 3 Højtidsdage var det Skik, at naar Provsten besteg Prædikestolen, kom Klokkeren ud af sin Stol med en Tavle i Haanden. Med denne gik han og indsamlede Penge til sig selv. Saa lydløst som muligt stak han sin Tavle ind ad hver Stol, og lige saa lydløst lagde Menigheden sin Skjærv deri. Da han meget omhyggeligt iagttog, at Tavlen kom til alle, kunde han netop blive færdig, til Prædikenen var endt. (Bagefter fik han sit Højtidsoffer.) Skikken var kommet i hans Formands Tid. Denne havde mange Børn og sad i smaa Kaar og havde faaet Tilladelse til at forøge sin Indtægt paa den Maade. Almindeligt kom kun Enskillingen i Tavlen.

Kirkelys ved Begravelser. Skikken at skjænke Lys til Kirken ved Begravelser har været og er til Dels endnu over hele Bornholm. Disse Kirkelys lavedes af Vox, og da de var meget store, baade høje og tykke, gik der meget Vox til. Hvorledes de lavedes ved jeg egentlig ikke, men jeg husker fra min Ungdom, at der var tale om Voxlys, som skulde gives til Kirken, og at der nævntes en Kone, som udførte dette Arbejde paa den Maade, at det bløde Vox klæbedes fast til Vægen i smalle Strimler, rullede rundt om Vægen og trykkedes saaledes fast, at det blev en sammenhængende Masse. Paa den Maade kunde Lysene faa Størrelse efter Ønske og Lejlighed. Jeg kan godt huske, at jeg i min Ungdomstid saa Voxlys, som var ujævne og knudrede og altsaa maatte være lavede paa ovennævnte Maade. Om disse Lys ogsaa støbtes i Form som almindelige Tællelys, har jeg ikke hørt omtale, undtagen hos Holberg, hvor

han siger: »Peer Degn ej ulærd er, kan skjønne Voxlys støbe«. Efter dette kunde det synes, at det paa Holbergs Tid har været Skik at støbe Voxlys til Kirken. Dog maa jeg nærmest antage, at de her paa Bornholm udelukkende er rullede sammen, thi jeg har aldrig set nogen Form til dette Brug.

Næsten ved enhver Gaard og hvert Hus paa Landet havdes Bistader, og hos velhavende Gaardmænd, som ønskede at begraves standsmæssigt og altsaa ved denne Lejlighed at skjænke Lys til Kirken, opsparedes Vox fra Bistaderne Aar efter Aar, for at man kunde have dette i Beredskab, naar Dødsfald indtraf, for at undgaa at købe det, thi dels var det dyrt, og dels vistnok vanskeligt at faa.

Lysetagerne, som brugtes, og bruges endnu, tilhører Kirken. Forhen var de almindeligt af Tin, temmelig høje og massive. Ved Begravelser laantes de fra Kirken.

Paa Lyset hæftes en Plade, som er lavet af Blik, ca. 14 Tom. høj og 10 Tom. bred, af oval Form. Paa begge Sider af Pladen var forhen tilloddet Blikstrimler, 5 à 6 Tommer lange og 1½ Tom. brede. Disse blev bøjede til Krøller. Af saadanne var der 3 paa hver Side. Øverst paa Pladen er en, ligeledes af Blik, udhugget Krone, omtrent som man ser en Kongekrone paa Malerier. Øverst i Kronen er et Kors. Disse Lyseplader males sorte og derefter den afdødes Navn samt Fødsels- og Dødsdag med hvide Bogstaver og Tal. Et Sørgeflor hæftes paa hver Side og fastholdes af de der anbragte Blikkrøller.

Naar der nu gives Lys, er det Moden, i det mindste her i Svanike, ikke at have disse Krøller paa Siderne, blot nogle smaa Huller i Kanterne, hvorigjennem Floret sys fast til Pladen. Ligeledes er Kronen noget mindre end tidligere, idet de yderste Blade paa hver Side er borttaget.

Ved Begravelser, hvor der gaves Lys, var, og er endnu, Lysene anbragt i Lighuset ved Hovedenden af Ligkisten. Paa Vejen til Kirken bæres Lysene foran Ligkisten eller Ligvognen, hvor en saadan benyttes. Til at bære Lysene udvælges 2 unge, ugifte Mænd. Ankomne til Kirken sættes Lysene paa Alteret og Ligkisten paa Kirkegulvet foran Alteret, hvor Præsten holder Talen. Derefter bæres Kisten til Graven.

Disse Lys staar i Reglen 1 Aar paa Alteret og tændes ved højtidelige Lejligheder. Hvad der efter den Tid er tilovers af Lyset tilfalder Degnen, eller som han nu benævnes »Kirkesangeren«, som ogsaa beholder Pladerne. Disse kan han altsaa sælge til andre, som vil skjænke Kirkelys. De bliver saa ommalede.

At give Lys til Kirken til Ære for den afdøde er vistnok en meget gammel Skik. Sandsynligvis har den sin Oprindelse fra den katolske Tid. Hvad der taler herfor er, at Formen paa Kronen, som er anbragt paa Navnepladen, der hæftes paa Lyset, er næsten ganske af samme Facon, som man ser den paa de i Østerlarskirke afdækkede Kalkmalerier. Da disse Kalkmalerier, saavel her som overalt i de danske Kirker, i lange Tider har været skjult ved Overkalkning, maa det antages, at de, i den Tid de stod til Syne som Pryd i Kirken, maa have tjent som Mønster til Kronen paa Navnepladerne paa Kirkelysene.

Til Kirkelys bruges nu Stearin, og omendskjønt dette er langt billigere end Vox, er dog den Skik at skjænke Lys til Kirken ved Dødsfald aftaget betydeligt. Dette er i det mindste Tilfældet her i Svanike. Om det er ligedan i de andre Byer, ved jeg ikke. I Sognene paa Landet er Skikken vistnok endnu mere bibeholdt⁷⁷.

Kvindernes Kirkegang. Naar en Kone havde født et Barn, var det en gammel Skik i den Tid, jeg nærmest skal give en Fremstilling af, at hun efter at være bleven rask skulde gjøre sin Kirkegang, førend hun ellers gik noget Sted hen⁷⁸. Det vilde være en stor Skam og betragtes som en Ringeagt for Gudstjenesten og Kirken, hvis en Barselskvinde gik uden for sit Hus i noget Byærinde, førend hun havde været i Kirken. Det var ikke nok, at hun gik i Kirke som andre Folk, men hun skulde ledes ind i Kirken af Præsten. Altsaa, naar en Barselskvinde skulde gjøre sin Kirkegang, skulde Præsten underrettes herom. Konen gik til Kirken i Følgeskab med en anden Kone eller Pige. De opholdt sig nu i Vaabenhuset eller Kirkens Forstue, til Menigheden inde i Kirken begyndte at synge; da gik Præsten ud til Barselkonen, som med sin Ledsagerinde stod og ventede i Vaabenhuset, og holdt en kort Tale til hende, hvor-

ved hun paamindedes om at takke Gud for, at hun efter sin Nedkomst atter var bleven rask og kunde søge Guds Hus. Naar Talen var endt, tog Præsten Konen ved Haanden og fulgte hende ind i Kirken, hvorefter Præsten indtog sin Plads ved Alteret. Dette kaldtes at lede Konen ind i Kirken. Hele denne Handling var tilendebragt, førend Menigheden havde sluttet den første Salme.

Præsten er, efter gammel Vedtægt, berettiget til at modtage Betaling for denne Kirkehandling. Af almindelige borgerlige Folk var Betalingen 4 Mark (1 Kr. 33 Øre) til Præsten og halvt saa meget til Degnen, som ikke havde det ringeste at gjøre dermed; men ved denne, som ved alle kirkelige Handlinger, er det en gammel Vedtægt, at Degnen har Ret til at fordre halvt saa meget, som der gives Præsten.

Denne Kirkegangsskik findes endnu, men overholdes ikke saa strengt som forhen. Mange Koner gaar nu til Kirken uden at underrette Præsten derom og altsaa uden at blive indledet af Præsten. Der er nemlig den Gene herved, at naar Præsten er bestilt til at indlede Konen, skal hun helst komme, om hun ikke føler sig rask den Dag eller Vejret er saaledes, at hun for sin Helbreds Skyld helst skulde blive hjemme. — Min Kone er ikke nogen Gang blevet indledet i Kirken efter vore Børns Fødsel, af den Grund at hvis hun ikke følte sig rask den Søndag, kunde hun opsætte det til en anden Søndag. — Præst og Degn er alligevel berettiget til at fordre den gængse Betaling, enten Konen bliver indledet eller ikke.

Man kunde spørge, hvorfor en Kirkegangskone skulde følges til Kirken med en anden Kone eller Pige og ikke med sin Mand. Det var nu ikke Skik. Manden blev hjemme; det var som en fastslaaet Regel, at Manden ikke var med ved denne Handling.

Dog har jeg i min Ungdom kjendt en Mand, som boede i Sandvig (saa vidt jeg husker, hed han Daniel), af Profession Skræder, noget overgivet i sin Færd, med et altid fornøjet Sind. Fattig var han, men det hørte næsten med til Professionen i den Tid. Denne Mands Kone skulde gjøre Kirkegang, og han satte sig ud over den gamle Skik, at Konen skulde følges af en anden Kvinde. Skræderen ræsonerede som saa, at skulde han betale Præsten for at holde

en Tale til sin Kone, vilde han ogsaa høre, hvad Præsten havde at sige hende. Han stillede sig altsaa op paa den modsatte Side i Vaabenhuset, og efter endt Tale fulgte han med Konen og Præsten ind i Kirken. At dette vakte en Del Munterhed i Samtaler bagefter, følger af sig selv.

Kvinder, som fødte Børn uden for Ægteskab, holdt sig for det meste til den gængse Skik, at søge Kirken efter deres Nedkomst, førend de gik noget andet Sted hen; men de blev ikke indledet af Præsten, som saa heller ikke fik nogen Betaling. Uægte Børns Fødsel er nu langt hyppigere end forhen. Om disse Kvinder bryder sig om den gamle Kirkeskik, har jeg intet Kjendskab til; men efter vor Tids fri Anskuelse er det sandsynligt, at Skikken ikke overholdes.

Om Barnedaab er der ikke noget mærkværdigt at berette. Saa længe jeg kan huske, har det været ganske paa samme Maade som nu: En Kone (Bærekone), der holder Barnet over Daaben; altid en gift Kone eller Enke; en anden Kone eller Pige, der er hende behjælpelig. Fadderne er mindst een, men undertiden to eller flere unge Piger, samt to, men i Reglen tre Mandfolkefaddere. Er det velhavende Folk, der kan gjøre stort Barselsgilde, er Faddernes Antal ogsaa, især Pigefaddernes, større end nødvendigt. Hos ubemidlede Folk, som maa søge at gjøre Barselsgildet saa billigt som mulig, sker det ofte, at Moderen selv holder sit Barn over Daaben og der kun er de nødvendige Faddere.

Forhen var det en almindelig Skik, saavel hos velhavende Folk som hos fattige, der havde deres Barn i Kirke, at Bærekonen og Fadderne ofrede Penge til Præst og Degn, efter at Barnet var døbt. Anden Betaling fik Præst og Degn ikke. Nu i vor Tid er det kun de ubemidlede, der lader Bærekonen og Fadderne ofre, for selv at spare denne Udgift. Velhavende Folk, der skal have et Barn i Kirke, betaler selv Præst og Degn i Forvejen.

Bryllup. Om der i ældre Tider har været særlige Skikke ved Bryllupper, saaledes som Tilfældet har været andre Steder i Danmark, har jeg aldrig hørt omtale. Hvis saa er, maa det ligge langt tilbage i Tiden. Saa længe jeg

kan huske, har det været ganske paa samme Maade som nu. Rige Folk, som har Raad og Lyst dertil, og altsaa gjør stort Gjæstebud, gjør nu som tidligere mere Stads hermed end nødvendigt. Alle Gjæsterne kommer med i Kirken. Skikken med Brudepiger er den samme nu som jeg kan huske fra før, men kun hos mere velhavende Folk. Hos almindelige Borgerfolk og dem, som ikke havde Lejlighed til at gjøre Gjæstebud ved deres Bryllupper, foregik Vielsen derimod uden noget Følge.

Da mine Forældre bleve ægteviede (26. Marts 1819), har min Moder fortalt, at de ingen havde indbudt, og havde aldeles ingen af deres Familie hos sig den Dag. Brudegaver var vistnok noget, som almindelige Folk ikke kjendte noget til. Maaske det har været Brug hos Rige og Fornemme, men nok ikke nær saa meget som nu. I min Ungdom hørte jeg aldrig Tale om Brudegaver. Da jeg og Moder blev viede, fik vi ingen Brudegaver, og det faldt os heller ikke ind, at vi havde sligt i Vente. Man maa altsaa med Vished antage, at der her paa Bornholm ikke har existeret nogen særlig Bryllupsskik i dette Aarhundrede.

Der var i min Ungdomstid en Maade at betale Præst og Degn paa for Vielse, som egentlig ikke kan kaldes nogen Skik, da den kun sjældent benyttedes. Naar et Par skulde have Bryllup, og de havde Lyst til i den Anledning at gjøre Gjæstebud, men alligevel havde knapt om Penge, saa holdtes det saakaldte »Offerbryllup«. Brudeparret indbød nu en Del af deres Familie og Venner, helst saa mange som kunde faa Plads i deres Hus. Alle disse indbudte fulgte med i Kirken, og da Vielsen var endt, ofrede disse til Præst og Degn paa samme Maade som ved Barsedaa. Hvad Præst og Degn nu fik ved denne Ofring af Bryllupsgjæsterne, skulde de nøjes med. Brudgommen betalte Intet.

Moder har i sin Barndom været med til et Offerbryllup i Listed. Denne Maade at betale Præst og Degn paa for Vielse, er vistnok forlængst ophørt.

Folkets Tankegang. At give en Fremstilling af, hvad der dengang mest lagde Beslag paa Folks Opmærksomhed, samt Brudstykker af Samtaler, Anekdoter og mere vilde jeg komme tilkort med. Det eneste, jeg kan mindes,

der interesserede Alle, og som ogsaa den største Del af Befolkningen havde eller kunde haabe at have Fordel ved, var det dengang opblomstrende Skibsbyggeri og Spitsbergenfarten. Heri var alle med, og det baade By- og Landboere. Det sidste fordi der var mange unge Karle fra Landet, som paa den Maade blev Sømænd. Muligt ogsaa, at der var enkelte velhavende Landmænd, som havde Part i Fartøjerne. Af andre Ting, som kunde have fælles Interesse for Befolkningen i sin Helhed, var der vistnok Intet. I kommunale Anliggender kunde der ikke være noget, der lagde Beslag paa den offentlige Opmærksomhed, da der Intet foretoges af nogen Betydning. Først da den nye Brolægning begyndte, var det, ligesom noget hidtil ukjendt Nyt begyndte at faa Indpas. Saa noget efter begyndte Paketterne at bringe Post. Det vakte ogsaa en stor Opmærksomhed. Naar jeg skal udtrykke mig om den Tids Tankegang i sin Almindelighed, da tror jeg at komme Sandheden nær, naar jeg fremsætter den Anskuelse, at den fra Fædrene nedarvede sejge Vedhængen ved alt det gamle, der saa vidt muligt forhindrede ethvert Fremskridt baade enkeltvis som for det heles forbedrede Udvikling og dermed følgende forbedrede Indretninger, nu begyndte at vige Pladsen for det Nye. Landmændene, som saa længe havde set skjævt til dem, som borte fra kom hertil og brugte en helt ny Fremgangsmaade til Jordens Dyrkning, maatte dog til sidst bøje sig for Kjendsgjerningerne, der var alt for iøjnefaldende til, at de vedblivende kunde fordømmes. Og saaledes paa mange Omraader. Saa snart det Nye først blev anerkjendt, kom der Fart i Tingene. Den gamle Tid var som en Olding, der knurrende lagde sig til Hvile og maatte finde sig i, at den nyere Tids Anskuelser tilegnede sig Herredømmet.

Uhrmager Anders Pedersen. Siden jeg kom ind paa at sige lidt om, hvad der interesserede Folk, kom jeg til at tænke paa denne Mand, som jeg har kjendt lige fra de første Dage, jeg kom til Rønne, og helt til for en 2 à 3 Aar siden jeg saa og talte med ham i Rønne for sidste Gang. Han betragtedes som Broder til Bosses Kone. Egentlig var de kun sammenbragte Børn, som det kaldes. Uhrmager Jørgen Møller, Fader til Bosses Kone og hendes 3 Søskende, mistede sin første Kone ganske ung; han giftede

sig igjen med en Enke, der havde 2 Sønner (den ældste var Thomas Bødker, »Tommas Bøkker«, hvor jeg lærte Bødkeriet til min Spitsbergenfart); den yngste af disse var Anders Pedersen, og han kom i Huset med Moderen og blev der og lærte Uhrmageriet. Skjønt en halv Snes Aar ældre end de andre Jørgen Møllers Børn blev han altid, som var han deres Broder. Han var aldrig gift, og dette bidrog vistnok meget til, at han vedblivende fandt Glæde i at omgaas med dem, der fra Barndommen af betragtede ham som Broder. Han kom meget ofte ned til Bosses, mest Vinteraftener, og naar jeg paa nogen Maade kunde for Arbejdets Skyld, kom jeg ind i Stuen. Han var den eneste, der talte om Ting, som ikke vedkom det daglige Liv. Især havde han en stor Forkjærlighed for at tale om Napoleon Bonaparte. Hele den franske Revolutions Historie, Napoleons første Optræden og de senere Krigsbegivenheder, alt dette kunde han. Han fremdrog altid Episoder af Napoleons Geni, hvorledes han kunde føre andre paa Vildspor, hvor længe han var om at erobre dette og hint Land, hans Samtale med de simple Soldater som med Officerer, og altid vidste han at fortælle, saa det blev morsomt at høre paa. Selv glædede han sig over sine Fortællinger, og kom der noget rigtig morsomt, lo han selv derved og gned sig selv paa Albuerne. Jeg var hans mest opmærksomme Tilhører. Boss var altid aandsfraværende, naar nogen talte til ham om Ting, som laa udenfor det daglige Liv. Han havde ikke Spor af Interesse for andet end, hvad der angik det daglige Liv, og hvad der kunde bringe ham forøget Indtægt. Anders Pedersen talte uførtrodt væk; naar blot en vilde være opmærksom, saa kunde de andre i Stuen godt tale om andre Ting. For noget, der angik Byen, havde han vistnok ingen Interesse. Da han som sagt ikke var gift og ikke selv ejede Hus, men boede hos andre, havde han Intet i Hjemmet, der gav ham noget at varetage, undtagen sit Haandværk, men da han de sidste 10 à 12 Aar ikke befattede sig med sin Profession, søgte han ud til gamle Venner, og Bosses blev det Sted, han ofte kom, og hvor han følte sig som hjemme. Han døde for godt 1 Aar siden, omkring 92 Aar gammel. Selv sidste Gang jeg talte med ham, morede han sig med at fortælle om Napoleon og hans Samtid. Saavidt jeg husker, var han født 1795

eller 96, altsaa hans Barndoms- og første Ungdomstid faldt netop i den Tid, da de napoleonske Krige lagde Beslag paa alles Opmærksomhed — det vil sige deres, som havde Sans for at følge Begivenhederne.

Det er en Selvfølge, at der indflettedes lidt om danske Forhold dengang.

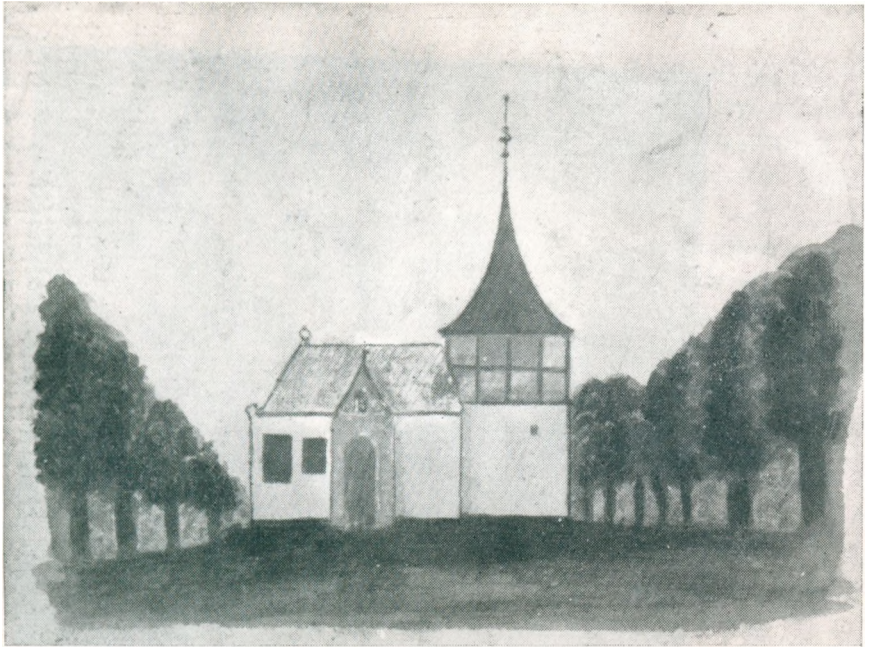
B i n a v n e eller **Ø g e n a v n e**. Der var mange paa den Tid med et Øgenavn, »Binavn«, og det kunde de faa af ingen Ting. En Ytring, enten af dem selv eller andre, var nok til at give dem et Tilnavn. Eller ogsaa deres Haandtering.

Saaledes kom en ung Skræder til Allinge, efter at jeg var kommet til Rønne; han brugte Vinkel til sin Maaltagning eller Tilskjæring. Naar han nu skulde et Sted hen at sy, havde han Pressejern og Vinkel med sig. At en Skræder ogsaa skulde bruge Vinkel, var noget, der ikke kjendtes før i Allinge. Han blev strax døbt »Vinkelskrædderen«. Hans rette Navn blev snart glemt. Denne Mand druknede senere ved Badning.

I mine Barneaar boede en Mand i Hasle, som af sin Moder fik et Tilnavn. Da Drengen voksede op, havde en anden Kone engang sagt til hans Moder: »Din Søn vokser op og er stor af sin Alder.« »Ja«, sagde Moderen, »han løber i Vejret, men holder sig saa barmhjærtiga smarter (tynd, klejn).« Dermed var han døbt. Manden hed »Barmhjærtiga Smarter«, saa længe han levede. Hans rette Navn vidste kun faa.

I Rønne var der en Daglejer, som jeg godt kjendte; han kaldtes »Rasmus Ujnjarna«. Navnet havde han faaet engang han var paa Arbejde og sov til Middag lidt over Tiden; da en anden Arbejder vækkede ham, gned han Øjnene og spurgte: »Er det snart Ujnjarnatid?« Dermed var han døbt »Rasmus Ujnjarna«. Jeg vidste ikke, hvad hans Navn ellers var. En anden Mand, der nok vel var doven, fik Tilnavnet »Glubsker.«

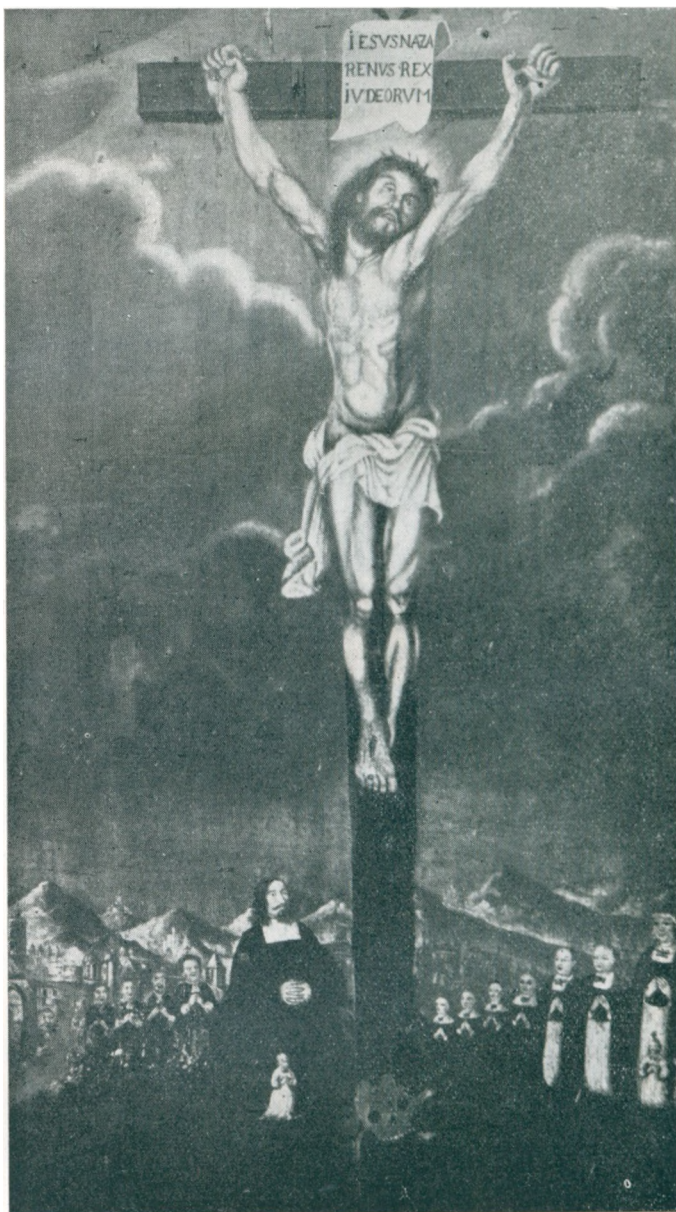
I Rønne, tæt ved Apotheket, boede i min Tid en Snedker, som næsten udelukkende lavede Uhrhuse; han sad i meget smaa Kaar, da han fik sit Arbejde daarligt betalt paa Grund af, at hans Uhrhuse var de daarligste af alle. Denne Mand

Svaneke Kirke 1834 efter en farvelagt Tegning af J. P. Hansen. (Bornholms Museum.)

Den gamle Skole i Svaneke.

Epitafium fra Svaneke Kirke, skænket Kirken 1676 af Raadmand Andreas Theiss til Minde om hans Hustru Elsebe Kofodsdatter, død 1672, 35 Aar gl. Fjernet fra Kirken af Pastor Jessen (S. 175), brugt som Dør i et Udhus paa Landet, derfra bragt til Bornholms Museum af J. A. Jørgensen. Højde 140 cm, Bredde 75 cm. Indskrift forneden paa Tysk (gengivet hos Thura S. 157).

kaldtes »Aalekongen«; hvad han ellers hed, husker jeg ikke, da han altid kun benævnedes Aalekongen. Dette Øgenavn havde han faaet af, at han, før min Tid, altid havde været meget heldig med at fiske Aal.

Natvægtere. I Rønne var der 4 Natvægtere. Disse var almindeligvis ældre Mænd, som ikke duede til anstrengende Daglejerarbejde. Om Aftenen Klokkeren 9 mødte de ved Byfogdens Bopæl. Hvad de egentlig skulde der, ved jeg ikke. Muligt det har været, for at Byfogden kunde se dem give Møde, og at dette var Udgangspunktet, hvorefter hver gik til Kvarteret, han var Vægter for. (Rønne er nemlig inddelt i 4 Kvarterer, Østre-, Vestre-, Søndre- og Nørrekvarter.) De var forsynede med den Tids »Morgenstjerner«, en lang Stok, vel en 3 Alen, med nogle Pigge i den øverste Ende og jernbeslaaet i den nederste Ende. Paa Fødderne havde de Træsko for at holde dem varme. De bevægede sig yderst langsomt gennem Gaderne. Altid syngende paa de bekjendte Vægtervers, som altid sluttede med, hvad Vinden var. Vinden var altid enten N. V., S. V., N. O. eller S. O. Lige Vest eller Øst, Syd eller Nord var den aldrig; det passede ikke i Tonefaldet. For hver Gang Verset var endt og Vinden tilkjendegivet, stødtes Morgenstjernen i Stenbroen, og Vægteren traskede da videre. Hvor længe de skulde være paa Gaderne hver Nat, ved jeg ikke, men efter Midnat hørtes ikke meget af Vægterversene.

Vægterne med deres Sang og Morgenstjerner er forlængst ophørt. Om der i Rønne er Natpoliti eller det besørages af Politibetjentene, ved jeg ikke. Dengang var i Rønne kun 1 Politibetjent. Det var en ældre, men rask Mand. Hans Navn var Jacobsen. Efter hans Død ansattes 2 Politibetjente, senere 4. Nu er der maaske flere.

Før det nuværende Raadhus blev bygget, brugtes den gamle Raadstue til Thing- og Arresthus. Den laa, som jeg før har antydnet, i Nærheden af Realskolen og Vest for Storegade, tæt ved Havnen. Det var en firkantet Bygning. Taget løb paa alle 4 Sider op i en Spids. Der var 2 Værelser, afdelt ved en Brædevæg. Kjælder under hele Bygningen. Kjælderen benyttedes til Fængsel. Jeg kan dog kun

huske 1 Arrestant i denne Kjælder, mens jeg var i Rønne.

Almindelig brugtes Hovedvagten til Arrestanterne. Maaske fordi de her var under Opsigt af Vagtmandskabet. Til Hovedvagten hører en Gaardsplads. For hver Gang en Arrestant skulde ud i Gaarden og tømme Indholdet af sin Potte, blev han fulgt af en Soldat. Da der ikke var Udgang til Gaarden indvendig fra, skulde de ud igjennem Døren til Gaden for at komme i Gaarden. Det har jeg ofte set. — Før det ny Raadhus blev færdigt, maa der altsaa ikke have været Arrestforvarer. —

Da jeg her har omtalt Hovedvagten, vil jeg give en lille Skildring af en Begivenhed, der tildrog sig i Rønne 1834 og endnu mindes af ældre Folk og benævnes Opløbet i Rønne.

Anledningen hertil var i Grunden en Ubetydelighed, en Tankeløshed af en Borgerofficer. Det var den aarlige saakaldte Mønstring paa Galløkken, hvor, som jeg før har skrevet om, den sidste Dag var som en Festdag. Da hændte det under Exercitsen, at Borgerkompagniet stod opstillet, og en Officer — om han var Kaptajn, Lieutenant eller Underofficer, husker jeg ikke. Det var en af Brødrene Spietz²², som jeg før har omtalt som Fajancemagere — gennemgik Rækkerne for at se, om alle havde deres Bøsser godt blanke. Derved opdagede han, at en Mand ikke havde sit Gevær godt nok pudset, især Laasen. »Her kan du se«, sagde han til Manden og strøg med det samme Fingeren paa Geværlaasen, og i det samme Nu strøg han Fingeren af paa Mandens Næse, som derved fik en sort Plet. Manden selv tænkte vel ikke videre paa denne Fornærmelse, men Skjæbnen vilde, at der i hans Nærhed stod en anden Borger i Geledet, som blev højlig opbragt derover. Denne Mand hed Markus Rask, en stor, stærktbygget Mand, med en noget raa og brøsig Karakter, men som der ellers ikke kunde siges noget paa. Han fandt det fornærmeligt og vilde, at Manden, som var blevet smurt paa Næsen, skulde klage. Spietz indsa strax, at han havde handlet ubetænksomt, og da Manden var et fredeligt Skrog, og Spietz lovede ham en Mark (16 Skilling) for at tie, mente Spietz, at det hele var afgjort hermed. Nu havde Kommandant Hoffmann den Skik

ved Exercitsens Slutning at gaa langs Rækkerne for at høre, om nogen havde noget at andrage eller klage over. Da han kom i Nærheden af det Sted, hvor den Mand stod, som havde faaet Næsen smurt, og gjentog sit Spørgsmaal og Manden Intet svarede, traadte Markus Rask frem af Geledet og klagede over Spietz. Manden blev saa spurgt, om han var fornærmet, men da Stakkelen havde lovet at tie, svarede han nej. M. Rask blev nu, som ubeføjet Klager, erklæret for Arrestant og blev eskorteret til Hovedvagten. Nu var Signalet til Opløbet givet. Borgerkompagniet kom i en forbitret Ophidselse, men kunde ikke mukke, førend Exercitsen og Indmarchen til Byen og Paraden udenfor Kommandantboligen var sluttet. Om Aftenen brød Uvejret løs. Store Skarer drog igjennem Gaderne og samlede flere. Alle var jo i en oprømt Sindsstemning. Hovedvagten blev omringet, og Folket fordrede Markus Rask løsladt. Byfoged Pingel skulde som Politimester holde Orden, men han var en ældre tyk Mand, som Intet formaaede, og hans Politibetjent havde aldeles Intet her at sige. Byfogden fik nok Assistance af de militære Officerer, men kunde Intet udrette. De, der kom for at tale Folket til Rette, blev skjældt ud og der blev kastet Sten efter dem. En Bager Stibolt, Fader til Stibolt, som var Maler i Svanike, var meget virksom med at fordre M. Rask løsladt. »Bliver M. Rask ikke strax løsladt, river vi Vagten i Bund.« Folkesværmen drog nu ned til Kommandantboligen, hvor den under Trusel og Spektakel opfordrede Kommandanten til at løslade Rask. Kommandanten, som, maaske af Frygt, ikke havde vist sig paa Gaderne, blev nu truet til at vise sig. Han kom ogsaa til sidst ud med blottet Hoved og forsøgte at tilfredsstille Folket. En gammel Farversvend, Fugl, truede med knyttet Næve ad Kommandanten. Denne havde sikret sig ved at have Konstablerne fuldt bevæbnede staaende skjult i Porten, parate til at hugge ind paa Mængden, hvad der dog ikke blev iværksat. Kommandanten lovede godt, men Rask kom ikke ud.

Næste Aften begyndte Opløbet paany. Atter drog en stor Folkesværme igjennem Gaderne, dog mest af den laveste Del af Byens Folk, som altid er rede til at være med, blot for at gjøre Spektakel uden egentlig at vide Grunden. Hos

Auditør Uldall blev en Del Vinduer slaaet ind. De mere be-
sindige Borgere holdt sig hjemme. Jeg, som Aftenen før
havde løbet bagefter i Trop med andre Drengene, kom ikke
ud den Aften. Midt om Natten blev jeg vækket ved Brand-
raab. Derpaa Trommehvirvel. Jeg kom i en Fart op. Boss
var oppe med det samme, og nu saa vi en Lysning Nord i
Byen. Jeg blev sendt af Sted for at se, hvor det var. Nord i
Byen laa en stor Gaard, almindeligt kaldet »Møser Gaard«,
fordi Møser, som da boede paa den ene Brændesgaard i Ibs,
havde boet der. Om han endnu ejede den, husker jeg ikke.
Ved Gaarden laa en Løkke og i Midten af denne et Hus, som
altsaa hørte til Gaarden, og som brugtes til Foderhus. Dette
var stukket i Brand, og da det var fyldt med Kløver og an-
dre Fodersager, var det ikke saa hurtigt nedbrændt. Da
dette Hus laa langt fra andre Huse og Vejret var stille, var
der ingen Fare. Hensigten med at brænde det af mente man
var at tvinge Kommandanten til at løslade Rask, da hans
Bopæl ikke var langt derfra. Som sagt, jeg skulde af Sted
for at se, hvor det var, men glemte at komme tilbage og
sige Besked; dertil var der alt for megen Lystighed. Mand-
skabet, som skulde slukke, sang og lo; hertil bidrog ogsaa,
at en nærboende Kjøbmand hidbragte et Anker Brændevin
til Brandstedet til fri Afbenyttelse, tilligemed skaaret Smør-
rebrød. Desuden var Folkets Blod varmt i Forvejen. Huset
med dets Indhold brændte; men ellers skete ingen Skade.
Klokken 6 om Morgenen kom jeg hjem og fik lidt Irette-
sættelse for min Udebliven. Branden var Slutningen paa
Opløbet. Rask blev løsladt. Om han senere maatte bøde
noget, erindrer jeg ikke. Spietz, som var den egentlige Aar-
sag til denne Tumult, holdt sig skjult. Der søgtes efter ham,
og godt var det, han ikke fandtes, baade for ham selv og
dem, som muligvis havde forgrebet sig paa ham. I flere
Maaneder efter holdtes daglig Forhør. Et vist Antal af Byens
Borgere maatte møde paa Byfogedkontoret daglig, hvor
Pingel optog Forhør angaaende dem selv og deres Folk. For
Størstedelen var disse Forhør en Formalitet. Alle var na-
turligvis uskyldige, men den omtalte Farver Fugl, som knyt-
tede Haand for Kommandanten, fik 2 Aars Forbedringshus
og en Slagter Marker 8 Maaneder. Hvorfor han fik denne
Dom, erindrer jeg ikke. Han havde formodentlig ogsaa

brugt fornærmelige Ord under Opløbet. Folk havde dog Medynk med ham. Han havde Kone og Børn og sad i smaa Kaar. Der blev sat en Indsamling i Gang, og da han efter udstaaet Straf kom tilbage, blev han ved Ilandstigningen fra Jagten, han kom med, paa Havnepladsen modtaget af en Mængde Medborgere med en med Blomster og Kranse bedækket, fed Tyr i Spidsen, som da under Hurraraab blev foræret ham og fulgte med ham til hans Hjem, for at han dermed strax kunde begynde sin Forretning. Om Farver Fugl kom tilbage, erindrer jeg ikke. —

Kommandant Hoffmann var, som jeg før har sagt, en meget pragtelskende Mand, noget korpulent med et stort rødt Ansigt, der tog sig kraftigt ud, naar han kom gaaende. Han var meget forfængelig og stolt af sin Stilling, som han maa have betragtet som noget overordentlig fremragende stort, thi naar han talte med nogen, nævnede han sig altid selv Kommandanten; gav han en underordnet noget at udføre enten Arbejde eller Ærinde, sagde han til sidst: »Har du forstaaet Kommandanten?« Han var en efter bornholmske Forhold rig Mand. Sin Formue havde han faaet med sin Kone. Hun var Datter af en Steenbechst, som boede i Svanike, men var død før min Tid. Denne Steenbech var en af Bornholms rigeste Mænd. Han havde boet i Huset lige Vest for Skolen, der hvor Jørgen Skomager boede. Huset blev af Jørgen Skomager flyttet op paa det nordvestre Hjørne af Haven.

Da Kommandanten saaledes havde giftet sig Rigdom til, kunde han føre stort Hus; han boede i en stor Gaard med stor Have til. Uden for Byen i Nærheden af Teglværket ejede han en meget stor Løkke, som dengang kun brugtes til Græsning for Fækreaturer, da den var fuld af Sten (nu er den nok Avlsjord). Her op gik han ofte Fodture, og naar han da kunde træffe nogen, som ikke gik af Vejen for ham, indlod han sig gjerne i Samtale med hvem som helst. Han havde især Lyst til at erfare, hvordan simple Arbejdsfolk levede, hvad de kunde fortjene, og hvad de brugte til deres Husholdning. Saa vidt jeg ved, var han ikke Bornholmer, og som Fremmed kunde han altsaa nok være nysgerrig efter at kende Folks Levevis her. Fremmed var han dog ikke

dengang, thi naar han var blevet gift her og havde fuldvoxne Børn, maatte han jo godt nok kjende Folkets Levevis. Men som sagt han indlod sig gjerne i Samtale med hvem han mødte. Saaledes mindes jeg en Passiar, han engang havde haft med en fattig Arbejdsmand, som Folk i Almindelighed kaldte »Snorrinj«, fordi han boede i et Hus paa Snorrebakkerne i Knudsker. Denne Mand var en, som altid talte frit og ikke undsaa sig for nogen, hverken høj eller lav, men bare snakkede væk. Han var, for at bruge et bornholmsk Udtryk, »kar i Næzan«. Paa en af sine Spadseture mødte Kommandanten engang Snorrinj og fik snart en Passiar i Gang. Talen drejede sig om, hvordan han levede og spiste. Kommandanten mente nemlig, at Fattige vel nok kunde leve for 4 Skilling om Dagen. (Dette havde han ogsaa Ret i, thi der var mange, der sad med Familie, som maatte hjælpe sig med mindre, naar Manden gik i Dagløn hos Bønderne for 4 à 6 Skilling om Dagen og kun i Høstens Tid fik 8 Skilling. For denne lave Dagløn gik de, for at de om Vinteren skulde have Tærskning, hvorved de, som jeg før har bemærket, fik 1 Tønde Sæd i Tærskeløn for at tærskke 25 Tønder.) Da Kommandanten nu fik udspurgt Manden om, hvad han spiste, og Svaret blev: »Sild, Fisk, Kartofler og mere,« vilde han ogsaa vide, hvor mange Snapse han drak om Dagen. »Aa«, sagde Snorrinj, »ja, det kan jeg ikke saa nøje vide; lad mig se; først tager jeg en Syp, naar jeg kommer op om Morgenen; saa tager jeg 1 eller 2 til Morgenmaal (Frokost), siden en Middagssyp og somme-tider en til Middag, saa et Par Sype til »Ujnjarna« (Vesperkost) og imellem en til Aftensmaden, se det er nok ret passeligt.« »Ih, Gudbevares«, siger Kommandanten, »det er jo 7 à 8 Snapse om Dagen. Kommandanten drikker aldrig mere en een Snaps om Dagen.« »Een Syp? kun een Syp om Dagen?« sagde Snorrinj, »ih, saa skulde Fanijnj (Fanden) være Kommandant!«

Kommandantens ene Søn var den tykke Hoffmann²², der boede paa Rabekkegaard ved Rønne. Denne Gaard købte han i Slutningen af Trediverne, eller maaske lidt senere, af Christen Jensen, som siden boede paa Lesleregaard i Østermarie, hvor han døde for 1 à 2 Aar siden, lidt over 90 Aar gammel. Mens han boede paa Rabekkegaard, kom jeg der

ofte som Dreng for at sætte Ruder i, og siden jeg kom til Svanike, har jeg stadig gjort hans Glaserarbejde. Hoffmann havde i Arv efter sin Fader 30,000 Rigsdaler, gav en 5 à 6000 for Gaarden, men spillede Herremand, saa han døde fattig. Ved Siden af Rabekkegaarden ligger Kanegaarden. Her boede en Mand, som var ligefrem og ikke brugte mange Omsvøb i sin Talemaade. Da nu Hoffmann havde kjøbt Rabekkegaard, siger han til Kanegaardsmanden: »Naa — nu skal vi være Naboer; jeg haaber, at vi skal komme godt ud af med hinanden.« »Aa jo, det kan vi vel nok«, siger den anden, »jeg kom jo godt ud af det med det andet Vridhorn (C. Jensen mente han), saa maa jeg vel lige saa vel kunne med Dem.«

Christian Hoffmann, som siden var Kæmner i Rønne, var ogsaa en Søn af Kommandanten.

Ved Fysikus Zahrtmanns Bryllup 1842 i Rønne Kirke²⁸ skete det, at da Provst Steenberg holdt Brudetalen og Kommandanten og en Del andre sad paa Stole tæt ved Alteret, fik Kommandanten Apoplexi og begyndte at tale uforstaaeligt. Der blev en stor Forstyrrelse. Han blev sat i den Lænestol, som Provsten havde i sit Lukaf, og blev da baaret hjem. Jeg stod netop i Bosses Gadedør og saa, da de kom bærende med ham igjennem Storegade. Brudgommen gik baglænds foran Stolen, for at Kommandanten ikke skulde falde forover, saa en paa hver Side og en bag, som altsaa skulde bære ham. Han døde om Natten uden at være kommen til Bevidsthed. Der var stor Stads, da han blev begravet. Alle Bornholms Officerer var med og bar ham til Kirkegaarden. Kisten var forsynet med Bæretræer, saa 20 à 24 Mand kunde bære ad Gangen, og dog var det en haard Tur for disse ældre Bondekaptajner, der stønnede under Byrden. Foran Kisten bares brændende Begfakler.

Hans Eftermand, P. H e n d r i k S c h j ø n n i n g²⁸, var en fuldstændig Modsetning til Hoffmann. Han afskaffede al unyttig Stads. Han havde aldrig hverken Skildvagt eller Skilderhus udenfor sin Bolig. Ved Mønstringen paa Galløkken kom Fanerne ikke ud. Selv kom han saa simpelt klædt som vel muligt. Gik han paa Gaden, kunde ingen tænke, at denne krumbøjede Mand med en laadden Hue paa Hovedet var Bornholms Kommandant. Da han førte et yderst simpelt

Hus og havde ondt ved at kunne betale for sig, sagdes der, at han ikke fik hele sin Løn, men aarlig maatte afkorte noget paa gammel Gjæld. Jeg hørte ham engang sige til Soldaterne paa Frennemark: »Naar I møder til Exercits, skal I klippe jert Haar først; det ser ikke godt ud at have saadant langt Haar hængende ned ad Nakken.« Det var nok omtrent den eneste Ros, de fik.

I Johnsens Gaard i Rønne, som ligger ud til Storegade lige ved den gamle Raadstue, boede noget før min Tid en Lohmann²⁸, saavidt jeg ved Fader til nuværende Bankdirektør Lohmann. Han skulde være en stor og tyk Mand, og der sagdes om ham, at han kunde spise overordentlig meget. En stegt Gaas var netop et passende Maaltid for ham alene. Engang var han kommet ud i Loen, hvor der tærskedes, og havde beklaget sig over, at han var saa tungfærdig paa Grund af sin Fedme. Den ene Tærskemand havde da sagt, at det var der gode Raad for: »De skal blot tage fat her, begynde Klokken 5 om Morgenen at tærske, saa tage en rød Sild om Nakken til Frokost og atter tærske og nøjes med Tærskemandskost. Naar De bliver ved dermed i 14 Dage, saa skal De se, det hjælper.« (En »rød Sild« var en Hentydning til, at Silden ikke var saa god, som den burde være). Lohmann spurgte ikke oftere om Raad hos Tærskemanden.

Der boede i min Tid en Mand i Rønne, som kaldtes Thor Vægter; om han var Vægter dengang, erindrer jeg ikke; han var yderst fattig. Han kaldte sig Murer, og ingen var bedre end han, omendskjønt dog ingen vilde have ham til dette Arbejde, naar andre kunde faas. Altsaa yderst fattig, men rig paa store Ord. Engang ved et Arbejde, hvor der var flere, blev Thor Vægter tørstig hvert Øjeblik. »Du tørster saa, Thor, Du har nok spist salt Brændesnude (salt Kjødsuppe) til Middag?« »Nej, vi havde Arter (Ærter) til Middag, og saa har Kon (Konen) altid den Vane, at hun vælter saa meget Flæsk i Gryden, saa Arterne bliver saa salte, derfor tørster jeg.«

Minder fra Svaneke.

Den gamle Raadstue blev bygget 1805; før den Tid holdtes alle større offentlige Møder i en Sal, nemlig et Værelse paa 3 Fag, der var tilbygget Stenbergs Stuelænge. Denne stod endnu nogle Aar, efter at jeg kom til Svaneke, og laa der, hvor Kjøbmand Sonne bor^t. Stuelængen stod i Øst og Vest, var meget lang, som den Tids Gaard-Stuelænger var, og den vestre Ende var der, hvor nu den nordre Del af Sonnes Stuelænge er, dog saa langt inde, at der var en lille Plads imellem den vestre Gavl og Gaden. Denne Stuelænges østre Del var Kjøkken og Bryggerhus, men saa var der tilbygget, altsaa til den østre Ende, et Værelse paa 3 Fag. Her var det, at Byfogden holdt Thing, og hvad dermed staar i Forbindelse, og dette Lokale kaldtes »Dommersalen«, hvilket Navn den beholdt længe efter. Dommersalen var altsaa den egentlige Raadstue før 1805.

Paa den Plads, der var imellem denne Stuelænges vestre Gavl og Gaden, stod en Del oprejste Sten, som dannede en Rundkreds. Her var den ældre Tids Thingsted under aaben Himmel. Disse Stene havde staaet der til 1842, maaske senere. Jeg kan imidlertid ikke erindre dem.

Borgervagten, der stod Nord i Byen, brugtes ogsaa til Arrestanter. Saaledes var det ogsaa i andre Byer. Deraf Ordet »at sidde i Vagten« (»Vajten«), som almindelig brugtes om dem, der blev arresteret.

I den gamle Raadstue var ogsaa et Par Arrestlokaler. Noget før jeg kom til Svaneke havde en 16 à 17 Aars Dreng været arresteret, hvorfor husker jeg ikke, men mener, at det nok var for Meddelagtighed i at udgive falske Penge. Denne Dreng var lystig og udspekuleret. Her var dengang en Politibetjent Lynggaard, en ældre Mand, som skulde

bringe Mad til Hammer, saaledes hed Drengen, der sad i Raadstuen. Engang Lynggaard kom, lagde Hammer Mærke til, at Lynggaard lod Nøglen sidde i Døren; han sprang da hurtigt forbi og ud ad Døren, som han slog i Laas. Lynggaard var altsaa arresteret. Hammer tog nu Nøglerne og gik op paa Byfogedkontoret og sagde, at han havde sat Lynggaard ind. Da han nok ogsaa ellers var paa Færde, bestemte Byfogden, at han skulde have Haandjern paa, men de, man havde, var for store. Smed Nicolaj Holm skulde da gjøre et nyt, men for at det kunde passe, maatte Hammer op i Smedjen. Johan Jørgens Kone, Moder til Hans Madsen Jørgensen, var en, der holdt Formaningstaler til Børn. Hun havde nu faaet at vide, at Hammer skulde op i Smedjen, og havde saa faaet nogle Børn med sig og kom op til Holm, mens Hammer stod i Smedjen. Johan Jørgens Kone holdt nu en Formaningstale til de andre Børn, at her saa de Spejl paa, hvad det førte med sig, naar Folk blev skarnagtige. Hun henvendte ogsaa advarende Ord til Hammer, der stod med Ryggen til hende. »Vend Dig om, min Horra, saa vi kan se dig i Ansigtet«, sagde hun til ham; men han blev staaende. »Aa, vend dig kun om; du er vel ikke for god at se i Ansigtet.« — »Moer kan se mig i Enden«, sagde Hammer og blev staaende².

I Førstningen, efter at Raadstuen var blevet bygget, benyttedes den til Skole. Der var kun egentlig eet Lokale, som altsaa vekselvis har været Skole og Retslokale. Senere var Skolen i det Hus, som Eskild Jensen ejede, og som nu ejes af Fru Christiansen. Den nuværende Skole er Stuelængen af en Gaard, som af Kommunen blev kjøbt 1824. Ladelængerne blev nedbrudt og Stuelængen omdannet til Skole. Her var en Skolelærer, som hed Lind³ (død 1820 eller 21). Han var Skolelærer og Kirkesanger en Tid baade for Svanike og Ibs; Skolegjerningen i Ibs var kun, at han af og til kom paa visse Gaarde og overhørte Børn i Læsning. Da han døde, beholdt Enken Indtægterne og Kirketjenesten i 3 Aar, imod at hun betalte En til at gjøre Kirketjeneste, nemlig sin Søn. Denne gjorde altsaa Kirketjeneste i Svanike og Ibs fra 1821—24, og samtidig læste han med Børnene vekselsvis i Svanike og Ibs.

Dengang var Svanike fri for Skoleskat, idet Renterne af Etatsraadinde Kofods Legat, 240 Rigsdaler, afholdt alle Udgifterne til Skolevæsenet. Læreren fik 200 Rdlr. i Løn, og de øvrige 40 Rdlr. skulde være nok til de øvrige Udgifter, som Brændsel og Skolemateriel.

1827 blev Ibs Skole bygget og fik da sin egen Lærer og Degn, nemlig Bech⁴, som nogle Aar efter at jeg kom til Svanike tog Afsked og købte Halsegaard i Østermarie. Denne Bech var en bornholmsk Seminarist, saaledes kaldtes de, der kom paa Seminariet hos Præsten Grønbech⁵ en 14 Dages Tid og derefter blev overhørt af Provsten i Rønne, som saa gav dem Examen, hvorefter de kunde søge Kirkesangerembede. Hovedsagen var, at de kunde synge i Kirken; at undervise Børn i de Skolefag, der dengang fordredes, skulde der ikke stor Kundskab til. Bech kom egentlig til Ibs 1824, fra hvilken Tid han altsaa besørgede Kirketjenesten. Skolen blev holdt i et dertil lejet Lokale et Sted Vest i Sognet.

Den første Skolelærer her i Svanike, som var virkelig Seminarist, var Abrahamson⁶. Han kom i 1824 og blev ansat som Skolelærer og Kirkesanger. Lind beholdtes alligevel som Medhjælper, idet Abrahamson holdt Skole om Formiddagen og Lind for de yngste Børn om Eftermiddagen. Nogle Aar, før jeg kom til Svanike, blev Lind forflyttet til Gudhjem som Toldbetjent; han døde borte. Hans Enke døde i Svanike 1888. — Saa vidt jeg ved, var Abrahamson da ene Skolelærer her i nogle Aar, indtil Anger⁷ kom hertil som Præst og fik sat igjennem, at her blev 2 fast ansatte Lærere. Vi fik saa en, der var theologisk Kandidat og hed Jessen⁸; han blev senere Præst paa Møen. Abrahamson levede her, da jeg kom til Svanike; han var Fynbo.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede stod et lille gammelt Hus paa det nordøstre Hjørne af Herman Pouls Gaard, senere bekendt som Jomfruerne Kofods Gaard, med Stuelængen Syd ud mod Kirken⁹. Disse gamle Jomfruer Kofod har mine Sønner kjendt i deres Barneaar. De var 3 ugifte Søstre, hvoraf den sidste døde for nogle Aar siden. Deres Fader var den ovennævnte Herman Poulsen, men han maa formodentlig have haft Kofod til Efternavn.

Det nævnte lille Hus har altsaa staaet paa Haven til nævnte Gaard, skraas overfor Smed Nicolaj Holms. Her i

dette Hus boede i Aarhundredets Begyndelse en Mand ved Navn Rasmus Jonasen. Denne Mand var svagelig af Helbred, og da han ikke kunde taale noget svært Arbejde, fungerede han som privat Skolelærer. Formodentlig den eneste Skolelærer i Byen. En Del af de mest velhavende Familier, som havde Børn, blev enige om at lade disse gaa i Skole hos Rasmus Jonasen. Som Løn herfor gik han paa Omgang og spiste hos Familierne. Da han ikke var gift, fik han saaledes Kosten ude Aaret rundt. Desuden fik han i Pengeløn ialt 12 Rigsdaler om Aaret. For hver især var det altsaa nogle Mark om Aaret i Skolepenge, og ingen regnede det for noget, om der ved Bordet var en mere eller mindre. De Skolekundskaber, der paa den Maade bringtes Børnene, var nok kun tarvelige, men vel nok efter den Tids Anskuelse. Hovedsagen var blot at læse saa meget, at de kunde antages til Konfirmationen. At kunne skrive og regne kunde være godt for deres fremtidige Liv, men det udfordredes ikke for at kunne blive konfirmeret. Der var dengang kun faa, der lærte at skrive. Efter den Tids Anskuelse var det ikke noget, der nyttede den almindelige simple Stand. Saaledes kan jeg huske, at min Moder fortalte engang, at da hun var Barn, og der ingen Skole var i Allinge, levede der en ældre Kone, som kunde undervise Børn i Skrivning; min Fader havde tigget sin Fader om Tilladelse til at gaa hen til denne gamle Kone for at lære at skrive, men hans Fader vilde ikke give Lov dertil. »Aah, min Horra, jeg har aldrig lært at skrive og har alligevel klaret mig i Verden, og det kan du ogsaa uden at kunne skrive.« Saaledes fortalte min Moder. Om hun kunde skrive, ved jeg ikke; i det mindste har jeg aldrig set noget Bogstav fra hendes Haand.

Til Fattigvæsenet udrededes heller ingen videre Skat i Penge. De fattige, som ikke selv havde Hus, kom i det saakaldte Almissehuse, en gammel lille Bygning, der laa, hvor nu Fru Maglegaards Sted^o ligger. Lemmerne fik her Understøttelse af Kost in natura, som leveredes af Avlsbrugerne i Byen. Ellers fik andre Sæd, som de selv skulde se at faa omdannet til Brød. Hvad der bidrog til, at Byen næsten var fri for Fattigskat, var, at de, som med Alderen

trængte til Hjælp, for det meste blev optaget som Lemmer i Arbejdsgaarden. Denne ejer foruden Bygningen en Kapital af cirka 14000 Rdlr., og Renterne heraf, som tilsendes fra Direktionen for Etatsraadinde Kofoeds Legat, har saaledes forhen for Størstedelen underholdt en 13 à 14 Lemmer. Disse blev optaget paa den Maade, at deres Ejendele blev overgivet Anstalten, og de var da indskrevne som faste Lemmer, saalænge de levede. Lemmerne beskjæftigedes med Arbejde. Mændene med at arbejde, som de var vant til; der lavedes Træsko, River og andet til Brug i Husholdningen; nogle gik paa Arbejde i Byen; Kvindernes Arbejde var at spinde. Der indkøbtes Hør og Blaar til Spinding, og senere solgtes Garnet ved Auktion. Nu er det forbi. Det sidste Lem var Christen Mads Enke, som døde for 1 à 2 Aar siden. Renterne bliver nu for det meste uddelt til fattige Enker i Byen.

Havnen. Saa vidt jeg har kunnet faa Oplysning om, begyndtes det første Arbejde paa Havnen her i 1798 eller saa omtrent. Det maa dog dengang kun have været ganske lidt, thi det første Arbejde, som havde nogen Betydning, i det mindste efter Datidens Behov, var 1806. Jeg har læst Beretningen herom, indridset paa en Vinduesrude i det Hus, som Steenbech da beboede. Det var af en Fremmed, som var kommet i Besøg hos Steenbech og havde været nede og set paa det smukke Havneanlæg og Arbejde og var blevet saa begejstret herover, at han med en Diamant har ridset Beretningen paa Ruden¹⁴. I Tiden omkring 1830 foretoges her atter et temmelig større Havnearbejde. Ved den Tid flyttede Nicolaj Holm hertil, og han fik strax meget travlt med Smedearbejde til Havnen. Hans første Lærling var Frederik Larsen fra Allinge, og han har fortalt, hvordan de dengang blev anstrengte med at skaffe Hakkeredskaberne færdige. Naar Arbejdet i Havnen hævedes Klokkeren 8 Aften, kom Arbejderne op i Smedjen med deres Hakker for at faa dem staaede og skærpede, og det hele skulde være færdigt til Klokkeren 5 Morgen, naar Arbejdet i Havnen atter skulde begynde. Smedene maatte saa arbejde til Kl. 10 Aften og begynde Kl. 3 à 4 Morgen, alt som det behøvedes. Om Dagen skulde saa alt andet Smedearbejde gjøres. Det var dengang. Nu gik det ikke.

Ved den Tid begyndte Nansens Skibsbyggeri, som var i sit bedste Flor paa den Tid, jeg kom til Holm. Det ene større Fartøj stod paa Stabel efter det andet, alt til Grosserer Heering i Kjøbenhavn. Senere byggede Brødrene Smidt² en Del nye Skibe, som snart alle er forsvundne. Nansens Værk er ogsaa forsvundet. Det sidste store Værk, han fuldførte, og som i mange Slægtled kunde staa som et Minde om hans Geni, blev ogsaa nedbrudt. Det var Havnebrohovedet. Nogle Aar før Stormfloden 13de November 1872 blev der foretaget et betydeligt Arbejde paa Havnen. Den blev uddybet og udvidet Syd efter, og det nævnte Brohoved blev bygget. Det blev opført af svære pommerske Bjælker, lagt i Rammer og Tærninger, og hvorimellem store tilhugne Sten, og forbundet med svære Jernbolte. Det havde en stor Overflade. Fejlen var, at Bolværket indenfor var det gamle, som blev udbedret; men ingen drømte om nogen Stormflod. Da den kom og satte alt under Vand og bortskyllede det kort i Forvejen opførte Havnehus og næsten ganske ødelagde de inde i Havnen værende Bolværker, blev Brohovedet staaende urokkeligt. Efter Stormfloden skulde Havnen helt omdannes efter en ny Plan. Fremmede Ingeniører, som intet Begreb havde om Søens Magt her, byggede nye Bolværker, efter at Nansens Brohoved var nedrevet. Disse nye Bolværker brødes ned med den første Paa-landsstorm. Det nuværende Bolværk blev da atter opført og Havnepladsen udgravet til den nuværende nordre Havn.

Før Loven udkom om Borgerrepræsentanter, var her i Svanike 4 eligerede Borgere. Disse besørgede ogsaa Skatteligningen. Som i de andre Byer var det Byfogden, det paahvilede, at Alt, som angik Kommunen, blev udført. De eligerede Borgere var egentlig kun hans Medhjælpere. Da som før bemærket her ikke paalignedes noget til Skolevæsenet og kun lidt til Fattigvæsenet, var det kun Smaaskatter, det kom an paa at faa fordelt, og som andre siden havde at klage over. Saaledes havde der været en Skat paa Vin og Brød til Kirken, eller rettere sagt, paalignet en Skat til at bestride Udgifterne for til Vin og Brød. Dette havde der været Strid om, thi de, som ofte gik til Alters, nød altsaa Vin, som andre, der kom sjældnere, skulde betale. Des-

uden var der Kirkeskat, Præsteskat, lidt Hartkornsskat og maaske mere. Vejarbejdet udførtes med Dagsarbejde efter Husnummer. Arbejdet paa Gaderne inde i Byen paa samme Maade. Her var en Kæmner med 5 Rdlr. i aarlig Løn. —

Om Kirken er ikke stort at sige. Da den var i sin ældre Skikkelse, havde der været Vaabenhus Syd efter som paa andre Sognekirker, lige Loft og smaa Vinduer. Det nuværende Spir, som i Formen er det smukkeste her paa Landet, er opført i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Her havde før min Tid levet en Mand, som havde bygget Spiret og derved faaet Navnet »Spirelars«. Han havde altsaa haft Lars til Fornavn.

Der hængte paa Kirkens nordre Væg en stor Trætavle, hvorpaa var malet en Mand med Familie, og nogen Læsning under. Da Kirken i Pastor Jessens¹⁹ Tid blev ommalet, blev denne Tavle borttaget og formodentlig anbragt i en Krog paa Loftet, hvor den har Lov at raadne op. Jessen kunde ikke lide det Billede. Jeg spurgte ham engang, hvorfor det var borttaget. Jessen svarede: »Hvorfor skal den Byfoged, eller hvad han har været, hænge der; det er alt for stor Ære for det, han har skjænket.« —

»Jomfruen« i Svanike Havn. Omtrent midt i Indløbet til Havnen, men nærmest søndre Side laa en stor Klippe, som kaldtes »Jomfruen«. Den var til stor Hinder for Ind- og Udsejling, og den har ogsaa været Aarsag til Ulykker, dels at Skibe er løbet derpaa, og dels at Tab af Menneskeliv er sket. Saaledes skete det for en Del Aar siden, at en Fiskerbaad, som skulde løbe ind i Havnen, kom for nær Jomfruen. En ung Mand, som jeg kjendte, vilde springe fra Baaden hen paa Klippen for derved at forhindre, at Baaden skulde tørne imod; men da Stenen var glat og slimet, gled Fødderne under ham, og han gik til Bunds. Den anden Mand, eller maaske der var 2, gjorde strax, hvad de kunde, for at bjærge ham, men da de samtidig skulde bjærge sig selv og Baaden, fik de ham først op som død. Denne Klippe var temmelig bred i Bunden, men skraanede jævnt opad, saa der kun viste sig en lille Top lige i Vandfladen. Med højt Vand saas den ikke, men med lavt Vand kunde

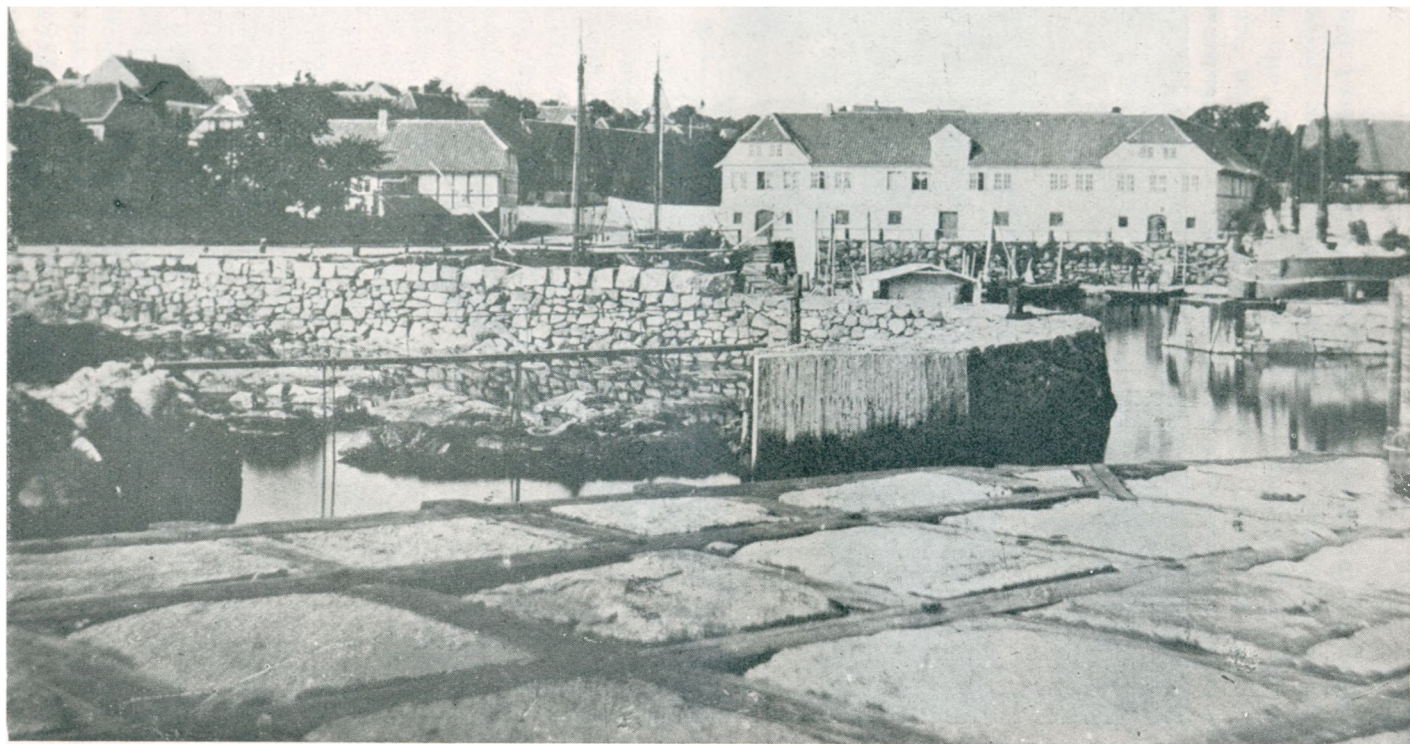
den have Toppen lidt over Vandfladen. Folk andetsteds fra, som hørte Svanike omtalte som en mærkelig By, bygget paa og imellem Klipper, den eneste i sin Slags i Danmark, og som lod sig fortælle, at der i Indløbet til Havnen laa en Klippe, som kaldtes Jomfruen, skulde jo faa den Forestilling, at det maatte være noget ganske interessant at se denne. Saaledes hændte det for en Del Aar siden, noget før Stormfloden (1872, 13de Novbr.), at her kom nogle rejssende for at bese Byen. Blandt disse var nogle Damer, der gik nede ved Havnen. De kom her i Tale med gamle Poul Jensen Blem om Havnen, og at de kunde have stor Lyst til at se en Klippe, der kaldtes Jomfruen, men de kunde ikke selv opdage nogen Klippe, der i Udseende kunde lignede en Jomfru. »Naa — ja, jeg skal gjerne vise Dem Jomfruen«, sagde Poul Jensen, »følg med ud paa Bolværkshovedet; men jeg tror næsten, at her er for højt Vand i Dag, men nu faar vi se.« Noget skuffede i deres Forventninger fulgte de med. Da de nu kom helt ud, standsede Poul Jensen og pegede over i den modsatte Side: »Se — der ligger den; der, hvor De ser, der staar lidt Svalp. Pas nu paa, naar Vandet løber lidt tilbage, — se, nu kan vi akkurat se Toppen i Vandfladen.« Helt skuffede udbrød nu de Fremmede: »Naa, det er altsaa den berømte Jomfru; hun er nok i Slægt med de lige saa berømte Havfruer, som i Sagnene meget omtales, men som aldrig nogen har set.«

Da Havnen efter Stormfloden blev udbedret, blev Jomfruen sprængt for derved at gjøre Indløbet dybere og bredere. Nogle meget dybe Miner i forskellige Retninger blev anbragt i Klippen, som derved sprængtes, men i saa store Blokke, at disse atter maatte sprænges, for at man kunde faa dem op.

Endelig skal jeg fra den Tid, disse Optegnelser skal give Oplysninger om, fortælle lidt om Byens Bagere. Før jeg kom til Svanike, og nogle Aar efter, boede der Syd i Byen, som kaldes »Hullet«, en Enke, som kaldtes »Bo'skan«. Hvad hendes Mand havde været, eller hvad hans Navn var, ved jeg ikke, formodentlig har hans Navn været Bo, eller noget lignende; kort sagt, hun kaldtes »Bo'skan«, og videre Benævnelse hørte jeg aldrig. Hun skulde have været den før-

Det gamle Raadhus i Svaneke. Siden det nye Raadhus blev bygget 1858 benyttet som Pakhus.

Svaneke Havn i 1860'erne, i Forgrunden det af Nansen byggede Bolværk (S. 174).

ste her i Byen, der bagte Hvedebrød til Udsalg. I Førstningen hun begyndte hermed, havde hun ikke selv Bagerovn, men for hver Gang der bagtes Rugbrød paa Frennegaard¹⁴, fik hun Tilladelse til at faa lidt Hvedebrød bagt hos med det samme. Hun lavede nu sin Dejg til hjemme og bar den op til Frennegaard. Her rullede hun nu sine Boller og Tvebakker op og fik dem bagt i Ovnene hos Rugbrødet. Da hun saaledes kun med lange Mellemrum kunde faa bagt, og hun helst skulde have nok, til der atter bagtes, blev nu Bollerne lovlige tørre paa Sidstningen; men det tog Kjøberne ikke saa nøje. Det var dog Hvedebrød! Omsider blev denne Fremgangsmaade dog lidt besværlig og utilfredsstillende. Hun lod derfor en Bagerovn opmure hjemme i sit Hus. Nu gik det altsaa bedre. I lang Tid var hun eneste Hvedebrødsbager i Byen. At det, efter Nutidsbegreber, var simpelt, kan man nok begribe, men paa den Tid var det godt. Flormel var det just ikke, thi Hveden fik hun malet paa de her værende Stubmøller, som ikke kjendte til Sigte og heller ikke brugte Skallekværn, men Hveden blev malet med Skallen paa, som al anden Sæd. Hvem der vilde have sigtet, skulde gjøre det selv hjemme med en Haandsigte. Paa den Maade maatte Bo'skan selv sigte sit Hvedemel. Hendes Hvedebrød kaldtes alligevel godt. En gammel Mand, der fandt hendes Brød udmærket, sagde: »De kan sige om Bo'skan, hvad de vil, men saa meget er vist, bedre Hvedebrød end hendes faar vi ikke paa hele Landet.« —

Den næste Bager var Christian Dam, som havde begyndt nogle Aar, før jeg kom hertil. —

Siden jeg kom til Svanike, er Byen undergaaet nogen Forandring i Udseende mod tidligere. Raadhuset blev bygget 1858. Den gamle Raadstue staar endnu, men er nu Materialhus for Kjøbmand Smidt. Der, hvor nu forhenværende Skibsfører P. Sonnes Hus¹⁵ staar, var, dengang jeg kom til Holms, en stor Klippebakke. Bagved laa et gammelt langt straatækket Hus, som tilhørte en Claus Adolfs Enke, Moder til Clausen, som senere lod Klippebakken bortsprænge, hvortil Kommunen bidrog med 40 Rdlr., og saa byggede Huset. Han fik dog kun liden Glæde derved, da han som bekjendt døde i Vestindien. Enken solgte saa Stedet til

P. Sonne. Fra Havnen og Øst forbi dette Hus strakte Klipperne sig helt over den nuværende Gade. Der var blot en i Krinkelkroge løbende Gangsti, hvor man kunde gaa efter hinanden. Vest for Holms Gavl laa ogsaa en Klippebakke, som var aaben ned til Gaden, men som nu er bebygget og indhegnet. Saaledes flere Steder. Byen har derved tabt en Del af sin Ejendommelighed, som den før var berømt for. Størst Forandring er dog sket med Anlægget af den nye Gade fra Havnen og Syd efter, hvor der før var en ufremkommelig Strandbred. Udgravningen af det nye Havnebassin gav Opfyldningen hertil. Gaden er nu yderligere forbedret, meget bred og forsynet med Jernrækværk. Nede, hvor nu Lystskoven er, var ikke anden Plantning end enkelte Pile. I Midten af Halvtredserne blev Indhegningen iværksat om den nuværende Lystskov, som endnu almindelig kaldes »Planteløkken«. Af Etatsraadinde Kofoeds Legat blev der tilstaaet Byen 30 Rdlr. aarlig til Skovplantning, og herfor begyndtes Plantningen. Afdøde Kristen Madsen udførte dette Arbejde, hvorfor han fik de nævnte 30 Rdlr., og herfor skulde han sætte 2000 Gran- og Fyrreplanter om Aaret. En stor Del af denne Plads var kun daarlig Jordbund at plante i. For hver Plante, der skulde sættes, maatte der først graves eller hakkes Hul i Grusklippen, derefter maatte Hullet fyldes med Muldjord, hvori Planten blev anbragt. Den Del, hvor Skoven nu er størst, var bedre Jord, og i Læ af denne er det, som er plantet i den daarlige Bund, nu begyndt at trives ganske godt.

Landboforhold.

Landbruget paa Bornholm stod dengang paa et lavt Trin. Driftsmaade, Redskaber og hvad der hører til var, som Fædrene havde brugt det, og maaske langt tilbage i Tiden.

Avlsredskaberne var en Plov med 2 Hjul, som almindelig blev trukket af 4 Heste. Om der var Plove med 4 Hjul, kan jeg ikke huske. Skjæret var af Træ med lidt Jern i Spidsen, men Plovkniven af et Stykke Jern og temmelig lang. Jernaxel til Hjulene, ellers Alt af Træ. En Dreng kjørte Hestene, og en Mand holdt Ploven. En Harve, som ogsaa blev trukket af 4 Heste. En Sædrulle. Det var Alt. Høstredskaberne var River og Høtyve. De forfærdiges som Møggrebe o. m. i Huggehuset, dels af Husbonden selv, dels af en dertil antaget Snedker, som ogsaa reparerede Vogne, Plove, Harver m. m. Ingen som helst Maskinkraft. Al Tærskningen gjordes med Plejl, og for at rense Sæden brugtes et Sold.

Naar der tærskedes, blev Sæden rensed hver Lørdag. Mænd og Kvinder, saa mange der var i Gaarden, som kunde bruge et Sold, skulde da ind i Loen for at skille Sæden. Før end den skiltes med Sold, skulde den kastes, for at de største Avner kunde komme fra. Dette skete paa følgende Maade: Sædbunken, som ved Tærskningen hele Ugen var samlet i den ene Side af Loen, blev da af den ene Tærskemand kastet over til den modsatte Side, og jo større Loen var, des renere blev Sæden, da den derved kunde kastes længere bort. Hertil brugtes en lille Kasteskovl, som Manden kunde kaste med den ene Haand. Rensemaskine kjend-

tes ikke. At Sæden blev meget ufuldkomment rensed og derved en simpel Handelsvare følger af sig selv. Dertil kom, at Tærskningen optog hele Vinteren, og da Rotter og Mus huserede i Sæden, som laa i Ladehusene, kunde Snavset fra dem aldrig blive skilt fra Sæden. Rotternes Snavs kunde nok fraskilles, men Musenes kun meget ufuldkomment.

Der avledes ikke megen Sæd. Der var næsten til hver Bondegaard en stor Del Jord, som laa udyrket hen. Der var Gaarde med 70 til 80 Tønder Land, hvoraf kun 20 à 30 Tdr. Land dyrkedes. Denne dyrkede Jord kaldtes Bygjord. Resten henlaa til Græsning og kaldtes Havrejord. Denne fik aldrig Gjødning. Naar den havde ligget en Del Aar, vel en 10 à 20 Aar til Græsning, blev den pløjet og der blev saadet Havre deri. Og atter lod man den ligge gold. Saaledes skiftedes.

Gjødning samlede der ikke meget af, da Kreaturerne gik ude saa meget som muligt, fra tidlig om Foraaret til sent om Efteraaret. Da der holdtes mange Heste, kunde der kun holdes faa Køer. Af disse havdes kun ringe Indtægt. Den meste Mælk brugtes i Husholdningen, og lidt solgtes til Husmandsfolk. Det Smør, der lavedes, var af ringe Kvalitet. Paa mange Gaarde kunde ikke kjernes mere Smør, end de selv brugte og det, de skulde yde paa Amtstuen. Kunde der ellers sælges noget, var Indtægten deraf Husmoderens specielle Indtægt og Husbonden uvedkommende. Kjøbmændene i Byerne kjøbte kun Smør til Husets Brug. Kom der nu nogen til Byen med en Bøtte Smør, maatte de gaa fra Dør til Dør og udbyde det. Naar nogen nu vilde kjøbe, skulde de først smage det. Var det nu ikke godt nok, maatte Sælgersken gaa for at prøve et andet Sted.

Den Smule Sæd, Bønderne kunde sælge, kjøbte nok Kjøbmændene, naar Sælgeren vilde tage Kjøbmandsvarer i Bytte. Skulde nu Bonden helst have Penge, forsøgte han at sælge det til andre og kjørte da omkring i Byen og falbød til Borgerne. Bønderne paa smaa Gaarde, som ikke havde nogen Sæd at sælge til de nødvendige Udgifter, maatte rive Lyng og skjære Fladtør, »Bredtør«, og kjøre til Byen dermed, hvor de ligeledes falbød det ved Husene. Det var kun en ussel Fortjeneste. 1 Rigsdaler eller højst 8 Mark

for et Læs Lyng, 4 Mark for et Læs Tørv og 8 Mark for et Læs Kuletørv, »Skovtørv«.

I den Tid avledes mange Kartofler (Kartoffelsygdommen viste sig her paa Bornholm første Gang 1844), og da de altid lykkedes, blev Prisen meget lav; hvad der blev mer end til Menneskeføde, brugtes til Kreaturer. Naar en Bonde da skulde kjøre til Byen i daarligt Føre, kunde han kun have 4, højst 5 Tønder paa Vognen, og disse solgtes for 2 Mark og 8 Skilling Tønden, gammelt Maal. (Det var omkring 1833, at det nye Maal blev indført, men i mange Aar brugtes det gamle ved Siden af.) En Tønde gammelt Maal var 16 Potter større end det nuværende Tøndemaal, altsaa om trent 9 Skjæpper. For hele Læsset fik han altsaa kun 10 & 12 Mark; ikke mere end til Vognleje, hvis det skulde betales.

Kreaturerne var ogsaa i en lav Pris. Et Fækreatur, som var omkring 1 Aar gammelt, fik man fra 4 til 6 Rigsdaler for, for et Lam om Efteraaret 1 Rigsdaler, undertiden kun 5 Mark og 8 Skilling, og saaledes med alt. 1833 om Efteraaret kostede en Tønde Rug 14 Mark, Byg 9 Mark og den anden Sæd i Forhold derefter. Det var en ussel Tid baade for Bonden og andre. Penge var der næsten ikke. Daglejere hos Bønderne fik fra 4 til 8 Skilling om Dagen. For denne Pris maatte de arbejde i Høstens Tid, for at de kunde faa Tærskning om Vinteren. Tærskemanden fik nu en paa Gaarden tjenende Dreng, »Horra«, til Hjælp med at tærske, og Lønnen var til Tærskemanden $\frac{1}{2}$, hver 25de Tønde Sæd, samt Kosten. Haandværkerne paa Landet, nemlig de som arbejdede hos Bønderne, fik ikke stort mere end Daglejerne, de dygtigste 1 Mark og Kosten om Dagen.

Landevejene var meget daarlige. De fleste Steder mest Hulveje. De 3 Hovedlandeveje, nemlig fra Rønne til Nexø, Svanike og Hasle—Allinge var nok paa sine Steder forsynede med Grøfter, men ikke overalt. Saaledes f. Eks. ikke paa Vejen fra Rønne til Svanike, hvor den gik over en Udmark, Nord for Knuds Kirke. Denne Udmark var Lerjord, fuld af Huller, Tuer og Sten. Vejen her var ikke indgrøftet. Naar et Hjulspor blev for dybt, kjørtes ved Siden af, og saaledes fremkom den ene Hulvej ved Siden af den anden. Om Efteraaret i Regnvejre var derfor Knudskirke Udmark,

som den kaldtes, det Sted, der var værst at komme over.

Naar Vejene skulde istandsættes, skete det paa den Maade, at Sognets eller Byens Ejendomsbesiddere skulde gjøre een eller flere Dages Vejarbejde om Aaret. Dette blev saa sat i Gang ved Sandemanden (Sognefogden). De der saa blev tilsagt til at møde paa Vejarbejde, mødte enten selv eller sendte en anden i Stedet, mange Gange en Dreng paa 15 à 16 Aar. Naar der saaledes var en hel Del samlede, som skulde gjøre en vis Strækning Vej i Stand, blev der kun lidt udrettet. De unge gjorde heller al Slags Løjer end arbejdede. Naar blot Dagen kunde gaa, brød de sig kun lidt om, enten de havde gjort nogen Nytte eller ikke. Arbejdet bestod i at rense op i Grøfterne og dermed fylde Hullerne i Vejen og udjævne de dybe Hjulspor. Enkelte Vogne mødte ogsaa for at kjøre lidt Grus paa hist og her, hvor det mest behøvedes. Vejarbejdet udførtes om Sommeren. Man kan nok tænke, at denne Maade at holde Vejene i Stand paa var yderst slet. Om Efteraaret, naar Regnen oplødte Vejen, var den snart igjen opkjørt. Den i Hullerne fyldte Muld og Græs gik Vognhjulene snart igjennem.

Den nuværende Grundforbedring paa Landevejene begyndte i Tiden omkring 1840. I Førstningen gjordes de højere i Midten end nu, saa 2 Vogne med Læs havde Vanskelighed med at komme forbi hinanden; tilmed var Vejene for smalle. Folk sagde om disse Veje, at nu fik de aldrig Slædeføre mere, da Sneen ikke kunde lægge sig paa en saadan Vej, men føg ned i Grøften. —

Bøndernes Vogne. En Vogn, saaledes som den var til det daglige Arbejdsbrug, var hovedsagelig lavet af Træ, vistnok for det meste af godt tørret Asketræ, en Træsart, der dengang var rigeligt af i de bornholmske Skove. Undervognen, som blot benævnedes »Vognred«, var et tykt Stykke Træ, vel en 7 à 8 Tommer højt og ca. 5 Tommer tykt. Dette Træestykke tjente ogsaa til Vognaxel, idet det blev tilspidset paa begge Ender, der blev gjort runde for at kunne passe i Hjulnavet. »Kjæpstokken« laa ovenpaa og kunde drejes; den fastholdtes ved en Bolt i Midten. Paa Undersiden af disse, jeg vil benævne dem Træaxler, lagdes en tynd Jernskinne, fastslaaet med Søm, som var smedede i

samme Form som Hesteskosøm, firkantede og skraa til øverste Kant af Hovedet. Et tilsvarende Hul blev slaaet i Jernskinnen. Naar denne Jernskinne var indfældet og fastslaaet med flere Søm i hver Ende, holdt den vistnok længe. Den tjente til at modstaa Slid paa Træaxelen. I Hjulnavet sad i begge Ender en Jernring, »Bøsning«, ligeledes for at modtage Trykket fra Axelen. Uden om Hjulet brugtes, i Stedet for en hel Ring, 6 Stykker Jernskinner, eller med andre Ord, Ringen var delt i 6 Stykker. Disse blev ligeledes fastslaaet med samme Slags Søm som ovenfor nævnt. For at holde Hjulet paa sin Plads var der i Enden paa Axelen et Hjul, hvori sattes et Stykke Jern, lidt ombøjet paa den øverste Ende, for ikke at falde igjennem, undertiden ogsaa med en 3 à 4 Tommer bred Jernplade, for at beskyttes for Snavs. Dette Jernstykke kaldtes en »Sula«, »Sularna«. Undervognen bestod altsaa af 2 saadanne Træaxler, hver med 2 Hjul. Paa Undersiden af disse Axler var de Træstykker indfældet, som tjente til at sammenholde Vognen og til Plads for Vognstangen, som benævnes »Drættent«, »Voundrættent«. Hver Axel med sine Hjul benævnedes hver for sig »Forred« og »Bagred«. Træstykkerne, som under Vognens Midte holdtes sammen med en Jernbolt, kaldes »Vognværen«, »Vounværijn«. Naar Vognen til Høstbrug skulde gøres længere, blev den skilt ad, og i mellem begge Ender paa Vognværen blev der indsat et Mellemstykke af Træ, som kaldtes »Langvognen«. Den øverste Del af Vognen var Bunden og 2 Sidefjæle, som fastholdtes ved et Stykke Træ, som kaldtes Vognkjæppen, et paa hver Ende af Kjæpstokken, altsaa 4 Stykker. Disse Vogne var smaa og klodsede. Hjulene strittede snarere udad nede paa Jorden end stod lige. De bedste Vogne eller Stadvognene var af samme Konstruktion, men lidt smukkere. Overvognen, som kaldtes »Vognkassen«, var smal, men høj paa Siderne. Sæderne var smaa efter Vognens Bredde, med daarlig Plads til, at 2 Mennesker kunde sidde sammen. De var lavet af smalle tynde Træstykker eller Tremmer, en nederst, en i Midten og en øverst, fastgjort med andre Stykker tværs over fra øverst til Bunden af Sædet. Dette var et helt Bræt. Heri laa en Hynde, et Stykke Tøj, lidt udstoppet, til at sidde paa. Paa hver Side af Vognsædet var der en Jernhage med

et Led inde ved Sædet. Disse Jernhager hængtes paa Vognsiderne for at holde Vognsædet paa sin Plads. Hvis Folk nu skulde gjøre en Lysttur og saa anbringes i en saadan stiv Vogn med den Slags Vognsæder og ud paa Veje med Huller i, hvor saa det ene, saa det andet Hjul plumpede i, hvorledes mon de vilde synes om det? Som Vognene var, var ogsaa Seletøjet paa Hestene, især til Arbejdsbrug, yderst simpelt: En Sele om Halsen til at hænge Vognstangen i, en Sele om Livet, som Hammelrebene hæftedes i. Bidsalet var blot et Stykke Reb med det Jernstykke i, som Hesten fik i Munden. Det var omtrent alt.

I Stedet for Pisk til at muntre Hestene med brugtes en hjemmelavet Svøbe. Skaftet var et Stykke Asketræ, hvori fastbandtes en Snært af Skind eller flettet Garn.

Om Vinteren, naar Sneen dækkede Jorden, maatte Slæderne ud. Til Arbejdsbrug Stokkeslæder. Disse var nok omtrent som nu, men havde ikke Jernskinner under. Ovenpaa sættes Vognfjæle. Kanerne var smalle, men høje Trækasser med et Sæde foran til eet Menneske, i Bagsædet var der Plads til 2. De var malede med forskellige Farver, røde, brune, blaa eller grønne, ogsaa gule.

Af det her beskrevne kan man nok gjøre sig et Begreb om, at hele Landbostanden var i en daarlig Forfatning. Ejendommene havde en meget ringe Værdi. Efter det Udbytte, de gav, taaltes der ikke megen Gjæld, thi til Renter blev der ikke noget, undtagen med den yderste Sparsommelighed. Penge var mange Gange ikke til at opdrive, selv om Ejendommen kunde stilles i Sikkerhed. Havde en Bonde blot nogle faa Hundrede Rigsdalers Gjæld paa sin Gaard og disse Penge blev opsagt, var det nok til at ruinere ham, thi kunde han ikke faa andre Penge at laane, om hans Gaard end havde Værdi nok, blev den solgt fra ham. Enkelte Pengemænd benyttede sig ofte heraf til at betinge sig ublu Renter og anføre Summen paa Gjælds brevet højere, end Laantageren fik i Kontanter.

En væsentlig Aarsag til disse daarlige Forhold var ogsaa det, at vel næsten ingen havde sin Ejendom assureret. Lovbudet om tvungen Assurance maa altsaa være kommet senere. Brændte saa en Gaard af og Jorden ikke havde

nogen synderlig Værdi, var der næsten intet til Panthaveren, hvis Gaarden var pantsat. Ildebrande indtraf kun yderst sjældent, og skete det, fik den brændlidte gjerne Tilladelse til at indsamle frivillige Gaver over hele Landet for derved at faa Midler til at bygge Gaarden eller Huset op for. Dette var paa en Maade en billig Assurance, men meget nedtrykkende for den, der paa den Maade skulde søge Erstatning. Folk var derfor yderst forsigtige med Ild. Ikke heller var den Fare til Stede som nu. Dengang kjendtes ikke Petroleum eller Nutidens Tændstikker. —

Det er maaske paa sin Plads her at give en Fremstilling af Maaden, hvorpaa man dengang skaffede sig Ild.

I ethvert Kjøkken havde man inde i Skorstenen et Hul i Skorstensmuren. Her havde »Fyrladen« sin Plads. Denne bestod af en lille Trækasse, omtrent 8 Tommer lang og 2 Tommer bred og dyb. I den ene Ende var et lille Rum, omtrent 2 Tom. i Firkant. Heri var det Brændstof, som skulde fænge Ild. Dette bestod dels af fintsmuldret Træ, helst af raadnet Træ, som let kunde gjøres fintsmuldret (dette kaldtes »Tønner«), og dels af linnede Klude; begge Dele blev først brændt eller forkullet og derpaa fyldt i det omtalte Rum. I den længste Del af Fyrladen laa Fyrstaal og Flint. Fyrstaalet var som et Knivsblad, men dobbelt saa tykt. Naar man skulde slaa Ild, satte man Fyrstaalet paa Kanten af det mindre Rum og slog saa med Flinten paa Fyrstaalet. De Gnister, som derved fremkom, skulde saa kunne fænge i »Tønneret«, og naar man pustede lidt derpaa, bredte Gløden sig. Nu tog man en Svovlstik og satte til den, og naar den begyndte at brænde, tændtes dermed et Lys. Nu havde man altsaa et Tællelys — eller en Væge, som blot var dyppet i Tælle — tændt og kunde saa gjøre Ild paa Skorstensfyrestedet, »Ilderen«.

Hovedsagen ved denne Maade at skaffe sig Ild paa var at have en god og skarp Flint. Saadanne var derfor ivrigt eftersøgte. Almindeligvis søgte man efter dem i Strandkanten, iblandt smaa Stene. Fyrstikkerne lavede man selv. Det var Træpinde af omtrent samme Tykkelse, men dobbelt saa lange som Nutidens Tændstikker. Disse blev dyppet i smeltet Svovl og var dermed færdige (de blev dyppet i begge

Ender, $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{2}$ Tomme højt, og kunde saa bruges 2 Gange). Skete det nu, at man var uheldig og ikke kunde faa Ild, naar enten Staalet eller Flinten var daarlig eller »Tønneret« i Fyrladen ikke vilde tænde, maatte man, efter forgjæves at have kimpet paa Fyrstaalet, laane Ild hos en Nabo. Dertil brugtes almindelig en gammel Træsko. Havde Naboen Ild paa Fyrstedet eller i Kakkelovnen, toges nogle Gløder og lagdes i Træsken, og Laantageren skulde saa skynde sig hjem dermed for at faa et Lys tændt.

Var man derimod heldig og havde Fyrladen i god Orden og en skarp, sort Flint, kunde man faa Ild med et eneste Slag. Det har jeg som Dreng mange Gange gjort, naar jeg om Morgenen stod tidligt op og vilde have Lys tændt uden at gjøre for megen Støj. Var det end en ubekvem Maade at skaffe sig Ild paa, kjendtes heller ikke de Ulykker, som Nutidens Tændstikker afstedkommer. —

Som før bemærket var Ildebrande kun meget sjældne, og Slukningsredskaber og Brandredskaber havdes ikke, som man gjorde nogen Gavn med, i det mindste ikke i Smaa-byerne. Ved Nytaarstid 1832—33 brændte der i Allinge 2 straatækte Huse, som laa tæt op til hinanden. Byen havde aldeles ingen Brandredskaber. Man slog Vandet paa Ilden med Spande og Ballier, men det nyttede kun saare lidt. Til alt Held var det blikstille, saa det blev med de 2 Huse.

Bøndergaardene. Hvorledes Stuelængerne saa ud og var indrettede, har jeg før beskrevet. (Side 74.) Ladebygningerne var smalle og lave.

Jeg vil blot tilføje en Fremstilling af, hvordan et **S t r a a t a g** blev paalagt. Lægterne, der blev slaaet paa Sparreværket, blev ikke saa omhyggeligt tilpassede som til Tegltag. Om en Lægte var skjæv og kroget, tyk eller tynd, toges ikke saa nøje. Afstanden mellem Lægterne var heller ikke videre akkurat. Til et Straatag brugtes, og bruges endnu, Rughalm, som almindeligt her benævnes »Langhalm«. Naar Tækkemanden skal begynde Arbejdet, bliver en Bom, det er et langt Stykke Træ, omtrent som en Mast til en Fiskerbaad, anbragt paa Taget. Paa hver Ende af denne Bom bliver fastgjort et stærkt Reb, som fastgjøres i Husryggen. Denne Bom skal nu Tækkemanden og hans Medhjælper, om

han har nogen, sidde paa under Arbejdet. Nu bliver Halmnegene nede fra bragt op til Tækkemanden, som begynder nedefra, løsner Baandene om Negene og breder Halmen ud langs Tagskjægget. Saa begynder Bindingen. Omtrent paa Midten af Halmen lægges der lange tynde Hasselkjæppe, »Tækjkjerauta«, som tjener til at fastholde Taget. Til Bindingen bruges, eller brugtes før, Kabelgarn; dette bliver først fastgjort i Tagkjæppene og ved en lang Naal stukket ned igjennem Halmen, omkring en Lægte og atter op igjen, og derpaa trukket saa fast til som muligt og knyttet. Naar det første Lag saaledes er fastgjort, lægges et nyt Lag Halm, som altsaa dækker Tagkjæppene, saa disse komme til at ligge i Midten af Tagets Tykkelse. Tækkebommen bliver nu hejst længere op. Et nyt Lag Halm kommer paa og bindes, og saaledes bliver det ved helt op til Husryggen. Naar begge Tagsiderne saaledes er tækkede, skal Husryggen tækkes. Hertil bruges, eller brugtes tidligere, Lyng og Fladtørv. Først bliver Lyngen bredt ud i et tykt Lag langs Ryggen, derefter Fladtørven lagt paa. Disse Fladtørv skal være saa lange, at Enderne kan gaa godt ned paa Siderne. De lægges saaledes, at den ene Tørv rækker ind til Midten paa den anden, saa der egentlig bliver 2 Lag. Dette gjøres, for at Regnvandet ikke skal trænge igjennem, hvilket lettere vilde ske, naar der kun kom eet Lag med Kanterne mod hinanden. Den Maade, jeg har set paa Sjælland, hvor der lægges Træstykker paa Husryggen, som gaar ned paa Siderne for at holde Rygningen fast, bruges ikke her. Naar Taget nu er paalagt, klines Væggen, eller rettere sagt klinedes Væggene, thi nu er disse Slags Vægge for det meste afskaffede. Brændte Mursten er traadt i Stedet.

Var det en Ladebygning, der blev opført, da var denne snart færdig, naar Taget var lagt paa og Væggene klinede. Af Døre brugtes kun faa, 1 eller 2 paa en Længe, og simple var de, dog almindeligt Halvdøre, saa den underste kunde staa lukket og den øverste aaben. Vinduer i Ladehuse brugtes ikke. For at skaffe lidt Lys ind, hvor Kreaturerne stod, var der et Hul, »en Glug«, i Væggen, saa stort at en Kat kunde krybe derigjennem. I koldt Vejr sattes en Halmvisk heri. Undertiden blev ogsaa et Stykke Glas ind-

muret i et saadant Hul. Kreaturerne stod altsaa stadig i Mørke. Baasene var saa simple som muligt. Det, der blev mest omhyggeligt gjort, var Logulvet. Et tykt Lag godt æltet Ler blev lagt og stampet fast og senere slaaget hver Dag, saasnaar der viste sig Revner. Hertil brugtes et Stykke Træ, ca. 3 Tommer tykt, og saa langt og bredt som et stort Skovblad. Skaftet var sat fast i Midten og i en skraa Stilling. Det var af Vigtighed, at Logulvet kunde være tæt, fri for Revner og Sprækker, og godt tørt, for at ikke Sæden under Tærskningen skulde slaas ned i Gulvet.

Nogen egentlig Bygning til Svinehus brugtes ikke. I Reglen opdrættedes ikke flere Svin paa en Bondegaard end til Husets eget Brug. Fik en So flere Grise, end der behøvedes til Husholdningen, solgtes Pattegrisene, saa mange som der kunde undværes, dels til Husmænd paa Landet, dels til Folk i Byerne. Grisene solgtes almindeligt, naar de var 4 Uger gamle, og der var en stedse fast Pris: saa mange Uger, saa mange Mark. En 4 Ugers Gris altsaa 4 Mark.

I Stedet for Nutidens Svinehuse brugtes den saakaldte »Svinebo«. Den var næsten overalt opført af Kampesten og blot stor nok til, at Svinene kunde ligge deri, og ca. 1½ Al. høj indvendig. Nogle Træstykker belagt med Fladtørsv dannede Taget. Ved Svineboen var en lille indhegnet Plads, hvor Svinene kunde gaa. Her stod Ædetruget. Ved hver Bondegaard var der dengang en eller 2 store Svineløkker, indhegnede med et simpelt Stengjærde. Her opholdt Svinene sig næsten hele Sommeren. Her kunde de løbe omkring og rode i Jorden af Hjertens Lyst og blev først sat ind i Svineboen om Efteraaret for at fedes.

Om Sommeren kunde man ogsaa opføde Svin paa en anden, billig Maade. Kapt. Larsen, som boede paa en Gaard i Risen i Østermarie, dengang jeg begyndte i Svanike, har fortalt mig, at i hans Ungdomstid, altsaa før Almindingen blev indhegnet, og denne Skov altsaa kunde benyttes til Græsning frit for alle, ligesom den øvrige Højlyng, var der mange, der drev deres Svin ind i Almindingen tidligt om Sommeren. Dengang var Almindingen en gammel Egeskov, og det var Egenes Frugt, »Olden«, der efter at være faldet ned fra Træerne tjente til Svineføde. Naar man kom ind i

Skoven, standsedes der, hvor der var en noget bar Plet mellem Træerne, for det meste omkring eller paa Christianshøj. Her blev saa udstrøet lidt Sæd, Byg og Ærter, paa Jorden, som Svinene kunde begynde at æde af. Derefter kjørte man hjem. Om Efteraaret, naar Svinene skulde hentes hjem, kjørte man til dette Sted. Her kunde man altid være vis paa at træffe Svinene eller dog i Nærheden. Svinene maa altsaa stadig have søgt dette Sted, som deres Hjem, for at søge efter mere Sæd. For det meste var de ved godt Huld, et Bevis paa, at de rigeligt kunde skaffe sig Føden af de nedfaldne Olden. —

Bønderne holdt dengang flere Faar end nu. Dette kom af, at en stor Del af Jorden henlaa udyrket og kun brugtes til Græsning for Faar og Fækreaturer og Fjerkræ. Faarehuset var et stort Rum inde i en af Ladelængerne; her blev i Almindelighed kun muget een Gang om Aaret. Naar der blev for skident, blev der lagt lidt Halm ovenpaa. Naar der saa skulde muges, kunde der være et Lag Gjødning paa 1 Alens Tykkelse. Faarene var smaa, med kun lidt Uld, dels hvide, dels sorte, maaske en egen Race for Bornholm.

Af Heste holdtes dengang flere paa en Bondegaard end nu. Grunden hertil var, at dels var Hestene for det meste smaa (den bornholmske Hesterace), og dels maatte de nøjes med simpelt Foder. Om Vinteren maatte de leve af den bare Halm. Kun om Foraaret, naar Jorden skulde pløjes, fik de lidt Sæd blandet i, eller ogsaa fik de utærsket Havre, som særlig var bestemt til at fodre Hestene med om Foraaret. Dette kaldtes »Skautehaura«, Skaftehavre. Havrestraaet kaldtes altsaa i dette Tilfælde »Skafte«, naar det med Sæden i gaves Hestene. Ellers var Benævnelserne »Halm«, »Halmstraa«, ganske som det andre Steder udtales. Hestene var altsaa af Middelstørrelse, magre og langhaarede. Naar de skulde trække Ploven, maatte der altid 4 Heste for.

Af den Grund var der i hver Gaard en stor Hestebestand i Forhold til den Jord, der dyrkedes. Følgen heraf var, at der kun kunde holdes faa Køer, da Foderet for en stor Del brugtes til Hestene.

Køerne var ogsaa smaa, og forskellige i Kuløren paa Haarbedækningen. Saaledes kunde de være baade rød-, hvid- og sortbrogede, Kroppen have en Kulør, Hoved og Ben

en anden; næsten ikke 2 Køer var ens. Vogterdrengene, »Vouthorrana«, havde derfor mange Navne til Køerne, altid efter disses Udseende. En stor Del af Aaret gik Køerne ude paa Marken. De, der boede i Nærheden af Udmarkerne eller Højlyngen, drev deres Kreaturer derud, især dem, som var golde, d. e. dem, som ikke malkede. Kalve, som var $\frac{1}{2}$ til 1 Aar gamle, kaldtes »Nød«. Disse gik for en stor Del paa Lyngen hele Sommeren. Naar de saa om Efteraaret blev opledt og taget hjem, blev de fodret en kort Tid og slagtet til eget Brug eller solgt til Byerne. Et saadant Kreatur kaldtes »Efteraarsnød« og betaltes da med 4 à 5 Rdlr., var det stort i Vækst, kunde der ogsaa faas 6 Rdlr. for det.

Endnu vil jeg blot tilføje, at Brønden almindeligt stod i Gaarden nær Kjøkkendøren. Brøndkarmen var for det meste af Sten, nemlig 4 store, flade og tynde Stene. Optil disse stod et langt Trug, som kaldtes »Olien«. Her vandedes Kreaturerne, især Hestene. Næsten ved hver Gaard laa en Dam, hvor Fækreaturerne vandedes. Paa Grund af Ladehusenes daarlige Indretning og paa mange Steder mangelfulde Vedligeholdelse, stod Kreaturerne ofte og frøs om Vinteren. Naar de saa skulde ud, en eller to Gange om Dagen og vandedes i Dammen, hvor der i Frostvejr maatte slaas Hul i Isen, frøs de endnu mere. Inde i Laden var mørkt, og Foderet var simpelt. Malkekøerne fik lidt Hø og Kløver, dertil »Drank«, Bærme fra Brændevinspanden.

Inde i Bøndergaardene, omtrent midt paa Gaardspladsen, stod de fleste Steder en lille Længe, kaldet »Gaardkonen«. Denne benyttedes dels til Bolig for Gjæs, Høns og Ænder, dels til Opbevaring for Avlsredskaber og andre Ting.

Foruden de almindelige Sædarter dyrkedes ogsaa lidt Hør og Hamp, og da dertil udfordredes en Del Arbejde paa forskjellig Maade, vil jeg meddele noget herom.

I Nærheden af hver Bondegaard blev et Stykke Jord benyttet til Avl af Hør, som her kaldes »Liin«. Hørfrø benævnedes altsaa Liinfrø.

Til Høravl egnede sig bedst Jord, som i længere Tid havde henligget udyrket. Var der Skov eller Skovkrat, som skulde ryddes for at optages til Avlsjord, blev der næsten

altid først saæt Hørfrø deri. Ligeledes i Enge, som skulde bruges til Avlsjord. Paa saadan ny Jord trives Hør bedst.

Hør er vel en Plante, der regnes til Græsarterne; den bliver ca. 1 Al. høj og er meget tynd i Straaet. I Midten af Straaet er den egentlige Hørtrævl. Den ydre Skal er haard og skal knuses for at kunne skilles fra. I Høstens Tid eller lidt før bliver Hørren trukket op af Jorden. Dette Arbejde udføres af Tjenestepigerne og vel ogsaa af Husmoderen. Er nu Hørren blandet med Ukrudt, maa der passes paa, at Intet heraf bliver trukket op med Hørren. Det gælder om at faa denne saa ren som muligt. At den bliver trukket op med Rod og ikke afskaaret, er for at der Intet skal gaa tabt; den er i Almindelighed kort nok i Forvejen.

Efter at den er trukken op, bliver den udbredt tyndt paa en afhøstet Eng. Her lægges den i Rader, »Raazer«, som er saa langt fra hinanden, at der kan gaas imellem dem. Her skal altsaa Hørren tørres og bleges og ligger derfor paa Engen i lang Tid, omtrent et Par Maaneder. Den maa breddes saa tyndt ud som muligt, helst saaledes at det ene Straa ligger ved Siden af det andet, for at Solen des bedre kan tørre dem. Om Efteraaret skal den brøddes, det er, at den ydre Skal skal brydes itu for at skilles fra »Taven«, som det hedder paa Bornholmsk. Dette Arbejde sker paa følgende Maade: Ude et Sted paa Marken langt fra Gaarden bliver der gravet en Grav, Brøddegraven kaldet. Den er vel 2 à 2½ Al. dyb og ca. 1½ Al. bred og maaske omkring 4 Al. lang, alt eftersom der skulde brøddes lidt eller meget. Ovenpaa Jorden, lige paa Kanterne af Graven, sættes et Gjærde, dels af Sten, dels af Tørv; Spadetørv kaldes denne, fordi den med en Spade bliver opstukket af Jord, som er saa meget græsbundet, at den kan hænge sammen. Dette Gjærde er saa højt som et almindeligt Bord. Herpaa lægges Træstænger tværs over Graven. I dennes Bund bliver der gjort Ild. Dertil bruges »Træskryner«, nemlig Roden af ophakkede Træer, og Kuletørv — det er den, som andre Steder i Danmark kaldes Skovtørv. Det maa være Brændsel, som ikke blusser op, men blot ligger og brænder smaat i Graven. Nu bliver Hørren udbredt paa Tværstængerne over Graven. En Kone staar og passer dette. Hun maa uafbrudt arbejde med Hørren, brede den, for at Varmen fra

Ilden kan virke ens paa Alt. Jo bedre den er tørret, desto lettere knuses Yderskallen under Brødningen. Til dette Arbejde anvendes et Redskab, der kaldes »Brødda«. Det er et Stykke Træ, vel lidt over 1 Al. langt og 3 à 4 Tom. tykt og bredt. I Overfladen heraf er udskaaret, eller høvlet, 2 à 3 Rander langs Træstykket, saa der bliver nogle Kamme. Dette Træestykke hviler paa 4 Ben, som er saaledes paasat, at de skraaner fra hinanden nede, ligesom en Savbuk. Et andet Træestykke med tilsvarende Kamme i danner Overdelen. Dette er en bevægelig Klap, som ved en Tap, der gjør Tjeneste som Hængsel, er hæftet i Enden paa Understykket. Paa Enden af denne Klap er udskaaret et Haandtag. Hele Indretningen er høj som en almindelig Stol. Hørvisken lægges nu med venstre Haand tværs over Brøddens Understykke. Med højre Haand slaas nu den øverste Del ned paa Hørren. Medens Klappen saaledes hurtigt arbejder op og ned, flyttes Hørvisken, »Haandmaalet«, frem og tilbage, for at Skallen kan knuses overalt. Naar den ene Ende har nok, byttes Haandmaalet om, og nu faar den anden Ende Slagene. Dette Arbejde udføres af Kvinderne, som sidder i en Rad langs Graven. Konen, som passer Tørringen over Graven, uddeler Haandmaalene til Kvinderne, efterhaanden som Hørren er passende tør. Da Skallen lettere knuses og springer af, naar den er varm, maa Arbejdet gaa hurtigt. En Karl er beskjæftiget med at bringe Hørren til Brøddegraven, saa Konen, som passer denne, stadig kan staa ved sit Arbejde. Er der nu mange Brødder i Arbejde, er der et helt Knidder-Knadder, som kan høres langt bort, da dette Arbejde helst maa gjøres i godt, stille Vejr. Omendskjønt Hørren paa denne Maade bliver godt igjennemarbejdet, bliver den alligevel ikke helt befriet for Skallen, som i ganske smaa Stykker endnu hæfter paa Taven. For at faa denne mere ren skal den skjættes.

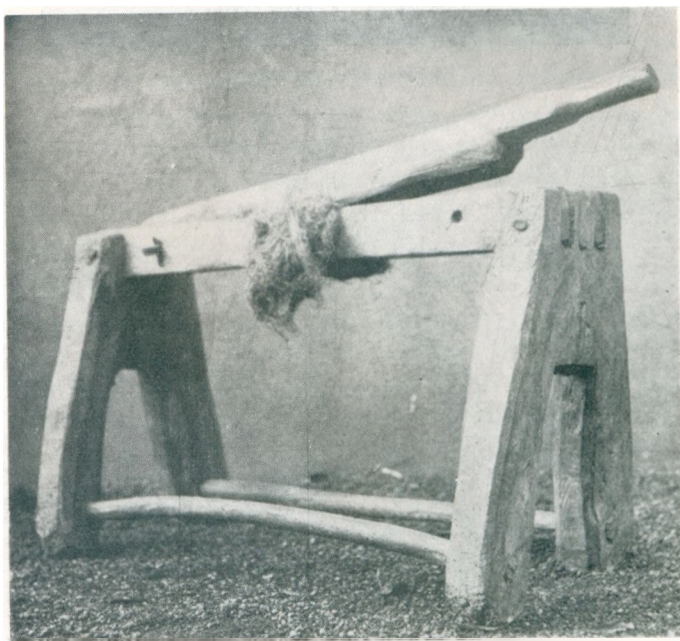
Dertil bruges et retopstaaende Bræt med en Fod under, saa det kan staa frit. I den øverste Ende af Brættet er der en lille Fordybning, saaledes nedskaaret, at et Stykke af Brættet danner et Slags Haandtag. I den Fordybning lægges nu »Haandmaalet«. Nu skal det bearbejdes med »Sjætteltræet«. Det er i Facon som en Kniv med fast Skaft, men meget større, Bladet ca. 18 Tommer langt, 3 Tommer

En Sjættekone ved Arbejdet.

Hegling. Den lille Hegle ses til venstre.

Brødda. (Bornholms Museum.)

breddt og $\frac{1}{2}$ Tom. tykt i Ryggen; det skraar noget tyndt ud til Æggen, men er ikke skarpt; Haandtaget er 6 à 7 Tommer langt. Det hele af et Stykke fast Træ, saa det er glat overalt. Konen, som skjætter, »sjætter«, tager »Haandmaalet« med venstre Haand og lægger det i Fordybningen i Brættet, saa den ene Halvdel er paa Brættets modsatte Side. Med højre Haand slaar hun med Sjætteltræet paa Haandmaalet under stadig Omdrejning, indtil Skjærverne, som det kaldes, er bortslaaet. Derefter byttes om, saa den anden Halvdel ligeledes kan blive sjættet. Under dette Arbejde falder en Del af de korteste Taver ned med Skjærverne. Dette kaldes »Sjættelfald« og kan senere spindes og bruges til adskillige grove Ting. Saaledes brugtes det og bruges vel endnu til at snos sammen til Lysevæger, især til dem, som blot bliver dyppet en Gang i Tælle og var til at gaa med i Kjøkkenet. En saadan Væge kunde ogsaa bøjes ned i en Lysstage eller i Mangel heraf trykkes fast paa en Væg inde i Skorstenen.

Naar Hørren var sjættet, skulde den hegles. I næsten hvert Hus, især paa Landet hos Bønderne, havde man »Hegler«, og har vel endnu de fleste Steder. Det er 4 à 5 Tommer lange Staalspidser, tykke forneden og spidse øverst, som et omvendt Søm, men glatte og blanke. De staar i et Stykke Bræt, tæt sammen, og danner et Bundt ca. 6 à 7 Tommer langt og vel en 5 Tommer breddt. Brættet, som de sidder i, er slaaet fast paa et længere Stykke Bræt med et Hul i hver Ende, saa de kan bindes fast paa en Stol eller, hvad man vil. Der bruges 2 Hegler, en grov og en fin. Naar Hørren skal hegles, tages et passende »Haandmaal«; der slaas en Knude paa den ene Ende, som holdes i Haanden, og derpaa trækkes det igjennem den groveste Hegle. Den største Del af Hørren bliver tilbage i Heglen; dette maa stadig borttages under Heglingen. »Haandmaalet« bliver vendt, saa den anden Halvpart faar samme Bearbejdelse. Derefter trækkes Hørren igjennem den finere og tættere Hegle. Naar der saa ikke bliver mere tilbage i Heglen, er Haandmaalet færdigt. Dette er altsaa det bedste af Hørren og kaldes paa Bornholmsk »Brua«; det frahegledede kaldes »Blaar«; denne Benævnelse er nok ens overalt, i det mindste udtales det her paa rent Dansk. — Af et Lispund, 16 Pund, sjættet Hør

bliver 4 à 5 Pund Brua, Resten er Blaar. Bruarne, »Bruana«, bruges til det finere Lærred, Blaarene til grovere Ting.

Nu er altsaa Hørren færdig til at spindes. Hvorledes en Spinderok ser ud, ved vel endnu de fleste. Den er lidt forskjellig i Formen. Nogle er saaledes, at Hjulet sidder omtrent lige under Tenen, andre med større Hjul, som sidder længere derfra. Disse sidste tager mere Plads end de første.

At spinde paa en Rok er der desværre mange unge Kvinder, der ikke lærer i disse Tider. Det er alt for simpelt at sidde og karte og spinde. Nu skal der læres at »hækle«, »filere«, »brodere« eller hvad alt det forskjellige Stads hedder; men det er mere fint, og fint skal alt være. (I mange Familieforhold kan dog denne Slags Husflid være baade underholdende, behagelig og nyttig.) Dette er især meget ofte Tilfældet blandt Kjøbstadspiger; paa Landet hos Bønderne gaar det endnu for en Del paa den gamle solide Maade, omendskjønt ikke nær i den Udstrækning som tidligere.

Jeg kommer herved til at tænke paa en Ytring af nu afdøde Jens Nicolaj Pedersen her i Svanike. Han og jeg var i Ligningskommissionen og kom derved i Tale om, hvad der forrettedes i Husene, om Kvindernes Arbejde m. m. »Om tyve Aar«, sagde han, »er der den — her udstødte han en drøj Ed — intet Fruentimmer der ved, hvad en Rok er.« Omendskjønt han satte Tidsfristen noget kort, var der alligevel en Del Sandhed deri.

Naar Hørren er spundet, skal Garnet væves. At beskrive en Væv er vanskeligt. Hvis jeg kunde tegne, kunde det bedre forstaas. De gamle bornholmske Væve var bygget af godt Egetræ, meget svære i alt Træværket, men ellers smukt forarbejdede, især den øverste Del. En saadan Væv tog en Del Plads op i Stuen. I de gamle Bøndergaarde stod derfor Væven i Storstuen. Nu da Stuelængen paa mange Maader har en helt anden Indretning, er Vævstuen særskilt fra de andre Værelser.

Er det Lærred, der væves, skal det, naar det er færdigt fra Væven, bleges. Dertil bruges helst en Eng, efter at den er afhøstet, eller en i Nærheden af Gaarden græsbevokset Plads. Her bredes Lærredet ud i sin hele Længde. Naar det ligger paa Blegepladsen, skal det ofte vandes.

Ligger det tørt, bleges det ikke saa godt, som naar det stadig holdes vaadt. Bedst er det, naar det kan ligge ude altid, Nat og Dag. Natteduggen gavner Blegningen meget, men at lade det ligge ude om Natten er forbundet med den Risiko, at det kan blive stjaalet, og for at forebygge dette maa der, hvis det ikke tages ind hver Aften, holdes Vagt hos det om Natten.

Naar Lærredet skal lægges paa Blegepladsen, sys der langs Siderne smaa Traadhanke med korte Mellemlum. Heri stikkes Pinde, som trykkes ned i Jorden for at holde Lærredet fast, og for at det ikke skal rulle sammen, naar det blæser.

At holde Vagt hos Lærredet, som laa paa Blegepladsen, var Kvindernes Sag. I den Anledning blev ved adskillige Gaarde opsat en lille Hytte, tækket med Straa. Størrelsen var som et lille Telt, Pladsen indvendig var ikke større, end at der kunde staa en Seng til 2 Personer, samt lidt Plads for Enden og Siderne af den. Dette kaldtes »Bleghytten«. To Tjenestepiger laa her om Natten. En aarvaagen Hund havde de med. Nærmede der sig noget mistænkeligt, skulde Hunden snart mærke det og varsko. Om disse Bleghytter var almindelige paa Bornholm, ved jeg ikke. Jeg saa det først i Nærheden af Svanike. Maaske jeg har set dem før, men ikke tænkt over, hvad de brugtes til.

Førend jeg slutter min Beskrivelse af Hørren, maa jeg tilføje en Maade at tørre den paa, som jeg ovenfor har glemt. Paa mindre Gaarde og Huse, hvor der kun avledes lidt, og man derfor vilde undgaa den Ulejlighed og Bekostning at lave en Brøddegrav, benyttedes Bagerovnen til at tørre Hørren i. Naar der bagtes og Brødet var udtaget af Ovnene, blev Hørren indsat i denne. De gammeldags Bagerovne var indvendig saa høje mellem Bunden og Hvælvingen, at Hørren godt kunde staa oprejst deri. Her stod den Natten over. Strax om Morgenen begyndte Brødningen, for at det kunde blive gjort, mens Hørren var varm.

Hamp er tidligere dyrket mere her, end det nu er Tilfældet. I min Ungdomstid saa man næsten ved hver Gaard og Hus et Stykke Hamp. Den blev altid dyrket paa en Plet Jord lige uden for Gaarden ved Porten. At den netop stod

der, havde nok sin Grund i, at denne Plante ikke blev angrebet af Kreaturerne, naar disse skulde ud eller ind i Gaarden. Bladene af Hamp faldt altsaa ikke i Kreaturerne Smag.

Som vel alle ved, er denne Plante af en langt grovere Art end Hørren. Den kan opnaa en Højde af ca. 3 Al. og er temmelig tyk i Straaet. Omgangsmåden med dens Behandling er den samme som med Hørren. I Følge sin Størrelse er den i Taven meget grovere end Hør og bruges til Sække, Sejl, Tovværk og lignende Ting. Undertiden bliver dog den fineste Del deraf brugt til Lærred, hvoraf blev syet Sengelagener og Dynevaar til Underdyner, og mange andre Ting.

Nu avles ikke nær saa meget af Hør og Hamp som tidligere. Tvist til Lærred har for en stor Del afløst Brugen af Hør. Det er nemmere at købe en Pakke Tvist som er færdig til Vævning end at have al den Ulejlighed med Hørren. Tiden fører det med sig. Maskinerne har Overtaget. Og paa mangfoldige Maader fortrænges Hjemmearbejdet og Husfliden.

I tidligere Tid forekom ofte Strandinger af Skibe, som indeholdt store Ladninger af Hør og Hamp. Alt, hvad der blev bjerget, enten tørt eller havareret, blev solgt paa Stedet. Hørren var altid i Bundter paa 16 à 18 Pund. Disse Bundter, eller Dukker, som de her benævnedes, blev solgt ved Vragauktionen, enten enkeltvis eller 2 à 3 ad Gangen, alt som Ladningen var stor til, og efter som Varerne var mere eller mindre havarerede. Den havarerede Del blev i Almindelighed solgt for billig Pris.

Jeg kan saaledes huske, at her Syd for Svanike i Begyndelsen af Halvtredserne, altsaa kort efter at jeg og Moder var blevet gifte, indstrandede et stort Skib, der kom fra Riga, ladet med Hør. Som før bemærket, benævnedes Hør paa Bornholmsk »Liin«, altsaa et »Liinvrag«. Omendskjønt Folk fra hele Bornholm, især Kjøbmænd og andre Spekulanter, indfandt sig ved en saadan Vragauktion, var dog Ladningen fra dette Vrag saa stor, at Prisen blev meget lav. Jeg købte ogsaa et lille Parti, som Moder senere spandt, og hvoraf der blev vævet Lærred; Partiet blev ophængt, dels paa Stænger ude i Gaarden, dels paa Loftet, for at tørres, og da det blev helt tørt og vejret, havde vi det til 5 Skilling Pundet. Det var jo Intet imod, hvad det kostede, naar

man skulde købe det i Butikkerne. Da Moder nu selv spandt det, havde vi Lærredet meget billigt. Intet Under, at Folk fra By og Land var begjærlige efter at købe Hør paa Vragauktioner. Nu er det forbi. Her indtræffer kun sjældent Strandinger, og noget Liinvrag er her ikke indtruffet de sidste 20 à 30 Aar.

Førend jeg slutter med Fremstillingen om Agerdyrknin-gen, maa jeg ogsaa meddele lidt om »Hegnhold-nin-gen«.

Udskiftning af Bøndergaardsjorderne, som foregik i Tyverne og maaske lidt ind i Trediverne, blev som bekendt iværksat, for at hver Gaard kunde faa sin Jordlod samlet. Før den Tid laa den Jord, der hørte til Gaardene, spredt imellem hinanden. Som en Følge heraf holdtes ikke Hegn. Saasnart Sæden var indhøstet og Kreaturerne skulde græsse paa Stubbene, gik de overalt. Paa Grund af Jordens Indvik-ling imellem hinanden var det ogsaa meget vanskeligt at holde Kreaturerne paa Ejerens egen Lod. Som sagt, saa snart Høsten var tilendebragt, gik Kreaturerne overalt, hvor der blot var bedst med Græs, uden Hensyn til om det var paa anden Mands Grund. Dette kaldtes at gaa »overluut«. Kreaturerne vogtedes næsten altid; de tøjredes meget sjæl-dent. For Vogterdrengen — undertiden brugtes ogsaa Pi-ger — var det derfor en Glæde, naar de havde Lov til at vogte paa den Maade. De samlede sig da sammen og drev Kreaturerne sammen paa det Jordstykke, der var bedst med Græs paa. Dette var vistnok en Rest af Fællesskabet, Den værste Ulempe herpaa var, at Bønderne helst maatte vente med at saa Vintersæd til sent paa Efteraaret. Blev Jorden tilsaaet tidligt efter Høst, var den udsat for at blive nedtraadt af de løsgaaende Kreaturer. Mange lod ogsaa Svinene løbe omkring, og kom de paa et Stykke tilsaaet Jord, rodede de omkring heri og gjorde megen Skade. Føl-gen heraf var, at der dyrkedes meget lidt Vintersæd. Kun sjældent blev den Jord, der skulde avles om Foraaret, efter-aarspløjet. Naar den om Foraaret skulde pløjes, var den næsten en Græsmark. Den blev pløjet 2 Gange, harvet og tilsaaet med Foraarssæd, mest Byg og Ærter. At den var meget fuld af Ukrudt er en Selvfølge. Sæden var blandet

med Frø af Ukrudt, som ved Tærskningen og Rensningen med den Tids Redskaber ikke kunde fraskilles. Af den Aarsag var den Sæd, der skulde sælges, en uren og daarlig Handelsvare.

Med Tilendebringelsen af Udskiftningen udkom Loven om Hegnholdning, og Mulkt eller Indtagningspenge blev bestemt. Kom der da et Kreatur paa anden Mands Jord, kunde denne tage det ind, det vil sige, han drev det hjem til sin Gaard og underrettede dets Ejer herom. Denne var da pligtig til at betale visse bestemte Indtagningspenge til Indtageren, før han kunde fordre sit Kreatur tilbage. Alt dette vakte et stort Røre. De allerfleste kunde ikke finde sig i at føje sig efter denne nye Mode. Følgen heraf var, at mange laa i Splid og Fjendskab med hinanden. Den gamle Maade var saa fastgroet i de flestes Bevidsthed, at de ikke kunde eller vilde se det store Gode, det var, at hver kunde have sin Jordlod i Fred og saaledes behandle den i rette Tid og derved opnaa et langt bedre Udbytte. De, der klart indsaa Nytten af Hegnholdningen, men gjerne vilde leve i Fred med Naboerne, maatte foregaa disse med et godt Exempel og strengt holde sig paa deres eget. De Kreaturer, der kom paa deres Grund, drev de saa blot bort. Men der var andre, som fuldtud vilde benytte sig af den Ret, som Loven hjemlede dem, og disse blev da saaledes hadet, at de var udsat for ligefrem Voldshandling.

Saaledes var en Mand i Aaker Sogn, der strengt vilde holde Hegn, saa hadet, at der blev skudt ind til ham om Natten. I min Barndom boede i Allinge en Mand ved Navn Niels Nielsen. Af Karakter var han en Krakiler, men ellers retskaffen. Han vilde gjøre sin Ret gjældende, indtog Kreaturer og fordrede sine Indtagningspenge efter Loven. Han kunde dog ikke sætte sin Villie igjennem. Flere af Byens Jordejere indsaa godt, at han var i sin gode Ret, og at Hegnholdningen var et stort Gode, men led heller derunder end at udsætte sig for Fjendskab. Niels Nielsen var altsaa den eneste, der indtog Kreaturer. For at ærgre ham lod man en Del flere Kreaturer gaa paa hans Jord end de andre Steder. Engang i Sommeren 1832 saa jeg tilligemed mange andre en Eftermiddag N. Nielsen komme fra Vangen, drivende en meget stor Flok Kreaturer foran sig, som han havde taget

ind. Hans Gaard blev helt fyldt. Han sendte Bud omkring, men ingen vilde betale ham noget. Han beholdt hele Flokken til Dagen efter, men maatte da bede Ejerne om at hente dem. Penge fik han ikke. Derimod fik han flere Gange Vindusruder indslaaet. En Smædevisse blev digtet om ham og hans Familie og Exemplarer heraf strøet omkring i Gaderne.

Saaledes maatte denne for Landmanden saa gavnlige Bestemmelse kjæmpe sig frem. Den gamle indgroede Fordom tabte sig lidt efter lidt, efterhaanden som de gamle traadte tilbage, og de unge mere klart indsaa de gavnlige Følger ved en mere ordnet Drift.

At den forbedrede Dyrkningsmaade nu begyndte, var ogsaa en Følge af, at adskillige borte fra kom hertil og kjøbte Bondegaarde paa Grund af de herskende Ejendomspriser, som var lavere her end i de andre Provinser. Disse nye Landmænd indførte en forbedret Avlsmethode. Da begyndte Svingplove at komme i Gang. De gamle rystede paa Hovedet; det kunde aldrig blive godt, saaledes at pløje med kun 2 Heste for og ikke Hjul paa Ploven, ikke nogen Dreng til at styre Hestene. Dog, efter nogen Tids Forløb vandt Svingploven Herredømmet, og for at opmuntre hertil blev her arrangeret Præmiepløjning. Den, der pløjede den mest lige Fjord og en bestemt Dybde, fik første Præmie, saavidt jeg husker 15 Rigsdaler. Jeg var engang som Dreng, nogle Aar efter at jeg var kommet til Rønne, paa Vellensgaard i Nyker og indsatte Ruder. Mens jeg var der, kom Manden hjem fra Præmiepløjning i Aaker, hvor hans »Hoveddreng«, Førstekarl, havde faaet 1ste Præmie. Manden var helt begejstret herover. »Jeg har Ret til«, sagde han, »at tage Halvdelen af Præmien, men Drengen, som har tjent den, skal beholde den hele.« Denne Mand hed Lars Kofoed, var en Søn af en Major Kofoed i Rønne og Fader til Kofoed paa Brogaard i Østermarie.

Mændenes og Karlens daglige Gjerning var paa den Tid, jeg omtaler, for en Del i Lighed med det, som endnu udføres. Om Sommeren stod Karlene op Kl. 4 om Morgenen, om Vinteren Kl. 5 à 5½. Fra Nytaar af havde Karlene kun det at gjøre at passe Heste og Kreaturer

eller, som det kaldtes, at »sysle«, »syzla«. De skulde skjære Hakkelse til Hestene, og det var mere Arbejde, end det er nutildags, da det udførtes paa en gammeldags »Hakkelsekiste«. Det var en smal Kasse, ca. 2½ Al. lang, 6 à 7 Tommer høj og 5 à 6 Tommer bred. Den hvilede paa 4 Ben, der stod lidt skraat ud nedefter. Foran paa den ene Side sad Kniven, »Hakkelsekniven«. Den var paa det nærmeste 18 à 20 Tommer lang, 4 à 5 Tommer bred. Paa den nederste Ende var der en Tange med et Hul i. Den blev stukket ned i et smalt Stykke Træ, hvori der ligeledes var et Hul, som Tangen passede i. Her fastholdtes den med en lille Jernbolt. Træstykket, som Kniven sad i, var i den modsatte Ende forsynet med en Tap, saaledes at den med Lethed bevægede sig op og ned. Øverst paa Kniven var der ligeledes en om-bøjjet Tange med et Træskaft paa, til at holde om. Foderet, der skulde skjæres, blev nu lagt i Kisten, som i Bunden fortil, 3 à 4 Tom inde, havde en Aabning paa tværs i Bunden. Heri var anbragt en Skyder i skraa Stilling, som var fastgjort nede, men saaledes, at den hævede sig med Kniven. Den tjente til at skyde Foderet frem under Skjæringen og kunde stilles til at skyde lidt eller meget, som Hakkelsen skulde være grovt- eller fintskaaret til. Manden, som skar, holdt Foderet nede med venstre Haand og holdt Kniven med højre. Kniven løftedes op, og derefter huggedes til paa Foderet. Hele Visken skulde hugges igjennem med eet Slag. Under Kisten var der en bred Klap, som ligeledes bevægede sig op og ned. Paa denne Klap satte Manden sin venstre Fod og traadte ned samtidig med, at han huggede til med Kniven. Paa Enden af Kisten var der indfældet Jernstykker, som Kniven gled paa, da den ellers havde hugget sig fast i Træenderne. Yderst paa Kisten var slaaet et smalt Stykke Træ tværs over til at forebygge, at Haanden, som holdt paa Foderet, skulde glide for langt ud og komme under Kniven. Dog skete det ofte. De allerfleste, som havde skaaret Hakkelse, havde Ar paa Fingrene efter Hakkelsekniven. Jeg kjendte en Mand, der havde skaaret sig over de 4 Fingre med et Hug. Arret gik fra den yderste Led paa Lillefingeren til øverste Led paa Pegefingeren. Jeg har et Ar paa Pegefingeren af Hakkelsekniven. Se Side 20.

At skjære Hakkelse var om Vinteren Aftenarbejde ved

Lys fra en Lygte. Nogen egentlig Lygte kunde det ikke kaldes. De fleste Steder var der paa Væggen ophængt en Trækasse, »Troldkjællingen«. Heri indsattes en Tranlampe. Forsiden paa Kassen var aaben, uden Dør eller Glas for, men Lampen stod saa langt inde, at det ikke ansaas for farligt. Lampen lyste bedst, naar den stod saaledes for aaben Dør.

Det øvrige Arbejde var Tærskningen, som optog Størstedelen af Vinteren. Plejlen til at tærske med var et simpelt Stykke Redskab. Et langt Skaft til at holde i Haanden, hvori ved en Skindlap var hæftet Slaglen, der hang løs og slog paa Sæden; Slaglen var noget kortere og tykkere end Skaftet.

Dette var altsaa Mændenes Arbejde om Vinteren. Naar det var Frostvej, blev der hugget og kjørt Brænde hjem fra Skoven.

Om Foraaret skulde Hjulplovene ud. Foraarsarbejdet var dengang mere end nu, da der kun sjældent pløjedes om Efteraaret. Da Jorden derfor var meget tung og græsbundet, maatte den altid pløjes 2 Gange om Foraaret, derefter harves og rulles, og atter harves, før den nogenlunde blev skikket til at saa Sæden i. Naar saa Foraarsavlingen var tilendebragt, var der ikke mere Markarbejde før Høsten. At grøfte eller dræne, »drajna«, Jorderne kjendtes neppe. Hist og her begyndtes lidt med at lede Vandet fra Jorderne ved at kaste en Grøft, fylde den med smaa Sten, som blev dækket med Lyng, og derefter kaste Grøften til; men det skete kun paa enkelte Steder, hvor Vandet ikke kunde løbe bort af sig selv.

Paa hver Gaard havde om Sommeren mellem Vaar og Høst en Mand omtrent nok at gjøre med at efterse Husene udvendigt, at udbedre og med Ler spække alle Gaardens Ydervægge, derefter hvidte dem med Kalk, tjære Stolperne, Porte og Laager og, kort sagt, pudse hele Gaarden op. Alt dette Arbejde blev udført af en af Gaardens faste Daglejere. Særskilte Haandværksfolk benyttedes kun til nyt og større Arbejde.

Tiden mellem Vaar og Høst skulde ogsaa benyttes til at forsyne Gaarden med Brændsel for hele Aaret, nemlig den Slags, som kun kunde tilvejebringes om Sommeren. Det

er Lyng, Fladtørv og Kuletørv. Vindovne kjendtes ikke dengang paa Bøndergaardene. Overalt havde de gamle, for det meste store, Bilæggerovne. Det Brændsel, der benyttedes dertil, var Lyng og Tørv. Der skulde altsaa en stor Del af dette Brændsel bringes i Hus om Sommeren. Lyngen hentedes mest fra Højlyngen, som frit kunde benyttes af enhver. Det er først senere, at Højlyngen blev udskiftet sognevis. Lyngen skulde først »rives«, det er hugges af ved Roden. Dertil benyttedes et simpelt Stykke Værktøj, »Lyng-riven«. Paa Enden af et kort, vel 1 Alen langt, Træskaft sidder et Jernblad, 6 à 7 Tommer langt og vel 2 à 3 Tommer bredt; Tangen er vinkelbøjet og stukket i Skaftet. Bladet sidder lidt skraat nedad. Manden holder med begge Hænder om Skaftet og hugger Lyngen af. Naar den har ligget nogen Tid i Solen og er tør, sættes den i Stak, saa at hver Stak danner et Læs.

De, som bor i Nærheden, kan gaa hjem hver Aften, men fjernere boende bliver ude paa Lyngen, mange en hel Uge. Naar de altsaa skal ud at rive Lyng, maa de med en Vogn medbringe Proviant for hele Tiden samt have Materialer med til et lille Telt, nogle Træstænger, et gammelt Sejl eller lignende. Det første Arbejde er altsaa at lave denne Lynghytte i Orden. Nogle Kogekar medbringes ogsaa. Uden for Hytten imellem nogle Stene lavedes et Slags Fyrsted, til at koge ved, maaske for det meste til at varme lidt Drikke over. Forøvrigt levede de mest ved medbragt Brød, Kjød o. s. v. Naar der saa er revet Lyng nok til Husets Behov, kommer Vognen og kjører Manden eller Mændene tillige med Teltet hjem. Siden efter skal Folkene igjen ud for at sætte Lyngen i Stak, og derefter kjøres denne hjem.

Skal der optages Kuletørv af Moserne, bliver Mændene, som skal gjøre dette, ligeledes paa Stedet hele Tiden og har da en Hytte paa samme Maade som ved Lyngrivningen. Tilberedningen af Kuletørv (Skovtørv) sker paa samme Maade nu som tidligere og er vel ens overalt i Danmark. Her paa Bornholm kaldes det at »plødra Torru«. Først maa Vandet i Mosen saa vidt muligt ledes bort; derefter læsses den bløde Masse paa en Hjulbør og trilles op paa en høje-religgende, jævn Flade. Her udbredes den i den Tykkelse,

Tørven skal have. Naar den er noget stivnet, bliver den med et Jern skaaret igjennem paa langs og tværs, som Tørvene skal være store til. De bornholmske Tørv er omtrent lige tykke og brede, 5 à 6 Tommer i Kvadrat. At denne Slags Tørv er meget større end paa Sjælland har nok sin Grund i, at Tørvemassen her er mere løs, saa at smaa Tørv nok ikke vilde hænge sammen. Naar den, som ejer Mosen, ikke selv vil arbejde dermed, antager han andre, som saa faar Halvdelen af Tørvene. Den Tørv, der bliver lavet til Salg, sættes i store Stakke. En saadan kaldes en Favn og skal indeholde 3 Læs.

Fladtørv, »Bretorr«, skjæres ogsaa dels ude paa Højlyngen, dels paa tør Engbund, som er bestemt til Opdyrkning. Den sidste er den bedste, da den er mere græsunden, er sejt og brænder bedre end Lyngtørv, som kun indeholder Lyngrødder og Lerjord. Benævnelsen er derfor »Græstørv« og »Lyngtørv«.

Redskabet til at skjære med er omtrent som det, man bruger til at skuffe Havegange med.

Brænde fra Skoven hugges og hjemkjøres, som før sagt, mest om Vinteren.

I den Tid, jeg omtaler, tilførtes fra England kun Smedekul. De Kul, der brugtes i Bryggeriet under Brændevinspanden, kom fra Hasle og Sorthat Kulværker; de kjørtes med Vogn til Rønne og Allinge. De andre Byer lod afhente lidt søværts med smaa Jagter.

Mændenes Arbejde om Høsten er noksom bekjendt; kun gjordes alt med Haandkraft i den Tid. Det første er jo at slaa Sæden, paa Bornholmsk »maja«. Leen kaldes her »Sejs«. For at blive skarp bliver den »hårad«. Dertil bruges et lille Redskab, »Hårastæwed«, det er et Stykke Jern, ca. $\frac{1}{2}$ Al. langt og 1 à $1\frac{1}{2}$ Tomme tykt, og firkantet. Den ene Ende er tilspidset, den anden flad og glat ovenpaa. Paa Midten en Træplade. Dette Redskab slaas ned i Jorden. Træpladen, der sidder paa Midten, er for at forhindre, at det slaas helt ned. En noget lang, tynd Træstang, en tyk Kjæp, »Pål«, bliver slaaet ned i Jorden i Nærheden. Paa den øverste Ende er der et Baand, Kabelgarn eller lignende, som atter bindes om Leens Skaft, der her kaldes »Sejsabom«. Det er for at holde denne oprejst. Sejsbladets Eg

lægges nu paa Harestævet. Manden sætter sig ned, enten paa en lille Skammel eller anden Gjenstand eller lige paa Jorden, og med en almindelig Hammer slaar han nu med Hammerens tynde Ende langs Eggen paa Sejsebladet. Der kan kun slaas meget smaa Slag, og for at Eggen ikke skal springe itu, vædes Hammerpennen jævnlig paa Tungen. Paa den Maade hamres Eggen tynd og skarp. Det er et sent Arbejde, men det gøres, for at Bladet derved dels kan blive tyndere ud mod Eggen, dels fordi det ved at slibes bliver hurtigere udslidt.

Høstriverne var kun de endnu brugelige Haandriver. De nu brugelige Hesteriver kjendtes ikke.

Efter Høsten kom Efteraarsarbejdet med at kjøre Møddingen ud og pløje og saa Vintersæd; men det var kun lidt, der dengang blev gjort om Efteraaret; der blev blot saaret lidt Rug og hos enkelte ogsaa lidt Hvede. Kartoffeldyrkningen optog en Del af Efteraarsarbejdet. Kartofflerne blev dels opløjede, dels opgravede, men det meste heraf hørte under det kvindelige Arbejde.

Naar Mændene nu havde faaet Efteraarssæden i Jorden og Kartofflerne kjørt hjem fra Marken, var omtrent alt deres Markarbejde endt for det Aar. Derefter begyndtes Tærskningen, som saa optog det meste af Vinteren.

Kvindernes Arbejde forhen var i mange Maader strengere end nu. Foruden den egentlige Husholdnings indvendige Arbejde, maatte de ogsaa tage fat med i udvendigt groft Arbejde. Det var især Tjenestepigerne, der ofte blev sat til Arbejde, som Mændene burde have fritaget dem for. Men saaledes var den Tids Skik.

Saa vel Karle som Piger skulde tidligt op om Morgenen, om Sommeren Klokken 4 eller lidt over, om Vinteren Kl. 5. Pigernes første Arbejde var nu at slaa Ild. Dette var ikke altid saa nemt gjort. Havde Pigen Fyrladen hos sig i Kammeret, kunde hun vel faa tændt Lys for at se at klæde sig paa, men Fyrladen havde sin Plads i Skorstenen, og naar den ikke toges derfra, skulde Pigen klæde sig paa i Mørke og ligeledes i Mørke finde Vej til Skorstenen og da begynde at kimpe med Flinten paa Fyrstaalet, derefter gjøre Ild paa Skorstenen. Var der 2 Piger, skulde de enten

begge eller den ene ud i Laden for at malke. Derefter laves til til Frokost, »Mårnmaal«. Dette tog ikke meget Arbejde. Spegesild var, og er endnu, det Sul, som sættes paa Bordet til Frokost. Den sattes ind paa Bordet, ligesom den optoges af Sildetønden, og saa mange, at hver især kunde faa nok efter Behag, 3 à 4 Sild til hver. Hver maatte spege sin Sild, hvortil en Træbrik blev sat til hver. Dertil spistes dels Kartofler, dels Brød. Til Eftermad brugtes varmt »Drikka«, hvori man kom nogen Mælk, og Grød. Dette kaldes Søbe, »Suwa«. Om Sommeren sattes, og sættes vel endnu, en Skaal eller Bøtte Mælk paa Bordet. Frokosttiden var Kl. 6 Morgen.

Foruden det indvendige daglige Madlavningsarbejde, Opvaskning, Stuernes Rengjøring var der meget andet, som at kjærne Smør, hvortil brugtes en Kjærne, som var noget høj, men trang, vel omtrent 9 à 10 Tommer i Bunden og 7 à 8 Tom. øverst. En Stang med en hullet Træplade for Enden brugtes til at trække op og ned i Kjærnen. Her kunde en Pige staa, ofte et Par Timer, og trække op og ned, før end der blev Smør. Paa de fleste Gaarde lavedes ogsaa Ost. Var der nu lidt Tid tilovers, skulde Pigerne ind at karte Uld eller spinde; men dertil blev der kun sjældent Tid før om Aftenen. Foruden det daglige Arbejde skulde der bages, brygges, brændes Brændevin, fodres Kalve, Svin og Fjerkræ, hugges Brænde, hjælpes til paa Loen med at skille Sæden om Lørdagen. Graves i Haven om Foraaret. Pigerne skulde være med paa Møllen, naar der maledes Gryn, ofte i Hjemmet trække Haandkværnen og om Høsten være med ude i Marken, om Efteraaret være med ved Kartoffeloptagning, og meget andet.

Ved Bagning skulde Pigerne, foruden Arbejdet med at lægge Dejgen og ælte den om Morgenen og saa slaa Brødene op, ogsaa hede Bagerovnen. Dertil brugtes næsten altid Torn. Der var dengang mange brede Diger, »Dæje«, imellem Jordstykkerne til Gaardene. Disse Diger var altid bevoxede med Torn. Mandfolkene huggede den og kørte den hjem, men Kvinderne maatte med en Høtyv trække den ind fra Gaarden og presse den ind i Ovn.

Skulde der brygges og man paa Grund af stille Vejr ikke kunde faa Malt malet paa Møllen, blev den malet paa Hjem-

kværn. En saadan havdes de fleste Steder. Dette var et tungt Arbejde, da disse Kværne ikke var forsynede med nogen Mekanisme, der kunde lette Arbejdet. I den øverste Sten var der et Hul lige ude ved Kanten. En Stang af Træ med en Jerntap blev stukket i Hullet paa Stenen; den anden Ende, som ligeledes var forsynet med en Jerntap, blev stukket i et Stykke Træ, som laa midt over Kværnen, lodret over Kværnens Midtpunkt. Den, der skulde trække Kværnen, skulde altsaa holde om Stangen og derved trække Stenen rundt. At knuse Malt til Brygning var nu ikke saa besværligt, men undertiden, med langvarigt stille Vejr, maatte der ogsaa males Gryn hjemme, og dette var besværligere.

Skulde der males Gryn paa Møllen, skulde altid en Kone eller Pige møde paa Møllen for at hjælpe til med Rensningen. Til Gryn brugtes altid ovntørret Byg, mest 6-radet. For nu at faa den værste Skal af maatte man lade Bygget løbe mange Gange igjennem Kværnen. Første Gang ganske let, for at de yderste Spidser, hvorpaa der ofte sad en $\frac{1}{4}$ Tomme lang Avne, kunde rives af. Anden Gang det gik igjennem Kværnen, skulde denne trykkes lidt mere sammen, for at noget af Skallen kunde skilles fra Kornet. Derefter skulde man begynde at knuse det til Gryn, og det skulde atter nogle Gange igjennem Kværnen. For hver Gang det kom ud fra Kværnen, skulde Pigen tage imod det med et Sold for at skille Skallerne fra. Mølleren selv havde nok at gjøre med at bære det op igjen og hælde det i Tragten over Kværnen. Dette Arbejde kunde kun gjøres, naar det blæste en rask Luft, paa Bornholmsk »en god Møllebør«. Alt dette tog lang Tid, og Pigen skulde have en Kurv med skaaret Smørrebrød og Brændevin med, at traktere Mølleren med under Arbejdet. Bagefter skulde Grynene »dræutes«, det er, de toges i et Trug, omtrent som et Slagtertrug; dette toges imellem Hænderne og hævdes op og ned saa hurtigt som muligt. Den derved frembragte Luft skulde vifte Grynene rene for Skal og Mel, thi noget Mel blev der hos under Malingen; dette kaldtes Grynmel og brugtes i Husholdningen.

Da jeg som Dreng kom til Rønne, viste Uhrmager Jørgen Møllers Kone mig et Trug, som i hver Ende havde Huller efter hendes Fingre. Disse Huller var slidt af Arbejdet med

at »dræute« Gryn. Som Kone havde hun i sine yngre Aar malet Gryn paa Haandkværn (»Hjemkværn« kaldtes de her) til Udsalg. Af dette daglige Slid i mange Aar kom disse Huller i Truget, paa Bornholmsk »Dræutentråued«. Hun satte en Ære i at vise dette frem til Vidnesbyrd om den udholdende Flid, Slid og Slæb, hun havde haft i sin Ungdomstid for at gjøre sit til at bidrage til Familiens Underhold.

Næsten paa hver Gaard paa Landet, og i Byerne, havdes Brændevinspande, og Arbejdet dermed var ogsaa overladt til Kvinderne. De skulde mæske den skraaede Sæd i Mæskekarret. Hertil kunde de dog somme Steder faa en Karl til at hjælpe lidt til, men bagefter skulde de med en Rive med lange Tænder staa og røre i Mæskekarret, »Frokarret«, til den blev afsvalet. Siden fylde og tømme Panden, pumpe Vand i Svaletønden, kort sagt gjøre det hele.

De fleste Steder paa Bøndergaardene maatte Pigerne ogsaa hugge Brændet, der skulde bruges til at koge Maden ved. Mandfolkene gjorde ikke andet end hentede det hjem fra Skoven og smed det paa en Bunke i Gaarden nær ved Kjøkkendøren, og saa blev det Kokkepigens Sag at faa det kløvet itu. Paa en Gaard i Østermarie saa jeg engang om Vinteren en Pige, der stod og sled i Grenene. Det var stærkt Snefog, og Brændet var næsten skjult af Sne. Her skulde hun staa og med en Øxe hugge Grenene af og ellers flække de største Grene itu uden Hjælp af Sav. Hvad hun paa den Maade kunde slide sig til, skulde strax bruges under Madgryden. (En fattig Tjenestepiges Paaklædning var til dagligt Brug meget tarvelig og beskyttede kun daarligt for Vinterkulden. Et Par tynde Skjørter, der, som Følge af Arbejdet i Kjøkken, i Laden, hos Køer, Svin og andre Kreaturer, var næsten stive af Snavs og altsaa ikke varmede meget. Benklæder brugtes ikke dengang, i det mindste ikke af de ubemidlede Kvinder. Man kan tænke, hvor meget en Pige dengang maatte udrette og døje ondt for den Smule Løn, hun fik.) For nu at faa Ild i saadant grønt og vaadt Brænde skulde man altid have lidt tørt Brænde at stikke Fyr i. Om Vinteren tørrede man Brændet ved Varmen af Kakkelovnen. Indlægget til Kakkelovnen var i Skorstenen. Over Indlægsdøren, eller Aabningen, thi Dør havdes kun sjældent, var der et lille Hul, ca. 5 Tom. i Kvadrat. Herigjennem

skulde Røgen fra Kakkellovnen trække ud; det kaldtes »Sverrehullet«. Heri lagdes Pindebrænde for at tørres. At der af og til gik Ild i dette, naar man ikke saa efter, er en Selvfølge. Naar der til sidst kom Ild i det vaade Brænde, dryppede Vandet ud af Enderne. Det var en daarlig Økonomi af Husbonden, men Brændet havdes de fleste Steder paa Grunden og kostede altsaa ikke mere end Arbejdet med at hugge det og kjøre det hjem.

Aftensmaden, som bestod af Sild og Søbe, eller nykogt Vandgrød, spistes Kl. 7 à 7½. Efter endt Maaltid arbejdedes der ikke mere af Karlene. De kunde altsaa gaa i Seng. Derimod skulde Pigerne og Husmoderen sidde oppe til Kl. 9 eller 10 for at karte og spinde. At en Pige, som havde gaaet ude og sjoet hele Dagen, ofte kjæmpede med Søvn, er ikke at undres over; men sidde til det bestemte Klokkeslet skulde hun alligevel.

Nogen Husflid befattede Karlene sig ikke med, undtagen med at stoppe deres Strømper, klampe Træsko og lappe deres Klæder. Undertiden sad de oppe om Aftenen og spillede Kort. Foruden alt det nævnte Arbejde skulde Pigerne ogsaa rede Sengene i Karlekammeret, »Dræjnjahuzed«.

Paa smaa Gaarde, hvor der var voxne Børn, holdtes ingen Tjenestetyende. Her var det Konen, der skulde gjøre alt indvendigt Arbejde og ofte være med ude i Gaarden, Laden og Loen for at hjælpe til der. Var nu Husets ældste Barn en Datter, maatte hun deltage i alt Udearbejde, baade i Lo og Lade, hjælpe Faderen med at tærskes Sæden, lægge Foderet i Hakksekisten, muge under Kreaturerne, læsse Gjødning paa Vognen, kjøre Gjødningsslæssene ud paa Marken og kjøre imellem; »kjøra imæl« kaldtes eller kaldes det; thi det samme bruges endnu; naar der kjøres med 2 à 3 Vogne, skal der altid én kjøre imellem. Paa Halvvejen mødes den Vogn, der kommer fra Marken med den fra Gaarden, og Tømmerne skiftes nu. Til at kjøre imellem kan altsaa bruges Børn. Var der voxne Sønner, blev naturligvis Døtrene mere fri for Udearbejde. Husets Datter, eller Døtre, maatte ogsaa vogte Køer og Faar paa Marken om Sommeren, flytte og vande Hestene, naar disse stod tøjrede paa Marken, og følge med, naar der skulde hentes Tørv og Lyng hjem.

Ved Spinderokken. Fot. af V. Myhre.

Gaard

Gaardkone (Maglegaard, Østermarie) Kai Uldahl fot.

Tjenestetyendets Adspredelser. Omend-
skjønt det daglige Arbejde optog Tiden fra tidlig Morgen
til silde Aften, kunde der dog af og til være lidt Tid til For-
nøjelser. Søndagen var især for Karlernes Vedkommende
mest Fridag. Dog ikke saa meget som nutildags. Syntes
Husbonden, at dette eller hint skulde gjøres om Søndagen,
blev det gjort uden nogen Indvending. Ligesaa med Pi-
gerne, men i Reglen gjordes kun de nødvendige Sysler,
Malkning og Madlavning. Eftermiddagen og Aftenen kunde
Tyendet benytte, som det bedst vilde, Karlene med at stoppe
Strømper, klampe Træsko o. s. v., Pigerne ligesaa med
deres Tøj. Om Aftenen kunde de besøge og samles med
andre. Den bedste Aarstid dertil var, og er endnu, Foraar,
Sommer og efter Høst. Efter Paaske tændtes ikke Lys om
Aftenen. Karle og Piger kunde da, naar Vejret var godt,
gaa en Tur, dels for at udrette Ærinder, men mest for Mor-
skab. De samledes med andre, og nu gik Tiden med Sang
og lystig Skjæmt i Mark og Enge. Undertiden om Søndagen
med lidt Dans. Manglede en Violin, sang Pigerne Melo-
dierne. Alt uden nogen Pengeudgift. Smaa Skovgilder hold-
tes ofte, især om Høsten og tidligt paa Efteraaret. Bønderne
var ikke modvillige med at overlade en Plet i Skoven til
dette Brug. St. Hans Aften skulde mange til Almindingen.
Mikkelsdag var altid Fridag; da skulde Tjenestefolkene i
Skoven og plukke Nødder.

Der var dengang megen Hasselskov, og Nøddeplukningen
var omtrent for Alle. Fritiden Mikkelsdag var almindeligt
kun om Eftermiddagen. Var nu Vejret godt, samledes man
med andre for i Selskab at plukke Nødder. Det første, der
blev gjort i Skoven, var at skjære Nøddekroge. Disse skares
af Hasselkæppe, som ved Roden har en mindre Gren;
denne skjæres af paa et Par Tommer nær; derved dannes
Krogen. Nøddekrogen tjener til at trække de mindste Grene
ned med. Forøvrigt krybes op i Træerne. Hver især har en
Pose hængende foran paa Brystet til at tage Nødderne i.
Det var nu ikke saa meget for Nøddernes Skyld, at Folkene
kom i Skoven, men mere for Morskab, især naar de var en
Del fra forskellige Gaarde. For en Del var Nøddepluknin-
gen besørget i Forvejen. Fattige Husmandskoner og Børn
plukkede Nødder og solgte dem i Byerne i Pottevis, til 3 à 4

Skilling Potten. For dem gjaldt det altsaa at faa Skoven overhalet før Mikkelsdag. Derfor var Sælgenødderne ofte daarlige, med indskrumpede Kjærner. Undertiden sluttedes Mikkelsdag med et lille Dansegilde, dels i Skoven og dels i et Hus eller en Gaard.

Nu er den Skik omtrent forbi. Skovene er nu betydeligt mindre end dengang og Hasselskoven mest forsvunden. De Bønder, der endnu har Skov, tillader ingen at plukke Nødder. I det mindste skal man have Husbondens Tilladelse, da det ellers næsten bliver betragtet som Tyveri. Den almindelige Skik at gaa i »Nøddeskov« Mikkelsdag tilhører nu for det meste en svunden Tid.

Mikkelsdag afsluttede Sommerhalvaaret. Aftenarbejdet skulde atter tage sin Begyndelse. Tranlampen blev atter tændt, og nu skulde Pigerne efter Aftensmaaltidet atter til at karte Uld, spinde Uld eller Blaar. Husmoderen var naturligvis den ivrigste i dette Arbejde. Fridage for Tjenestefolk var der nu ikke mere før Julen. Vinterfor nøjelserne var da som nu Dans, men oftere dengang. Saadanne smaa Sammenkomster for Tjenestefolk, hvor de i et indskrænket Lokale kunde løbe og danse uden nogen videre Bekostning, var dengang meget almindeligt. Det var for Resten noget, de begyndte med som Børn; saavel Fattigmands som velhavende Folks Børn samledes ofte sammen til saadanne smaa Danseøvelser, hvor de altsaa glædede sig af Hjertens Lyst. De ældre vejledede de yngre i den Tids gammeldags Danse. Det var paa en Maade den Tids Dansekursus. Danse lærere kom her ikke dengang; men derfor lærte Børn alligevel Kunsten, saaledes som deres Forfædre havde brugt.

Almindingen var baade før denne Tid og er endnu et yndet Sted til Sommerudflugter, men dengang var Vejene daarlige, og inde i Almindingssskoven var der ikke Spor af Vejvisere (malede Træflader med Navn). —

De 4 Dages militære Øvelser ved hver By var ogsaa noget, der udgjorde en Del af de bornholmske Forlystelser. Dengang udskreves ikke de unge til Rekruttjeneste uden for Bornholm. Den bornholmske Militi dannede et Hele for sig selv. Efter Konfirmationen skulde Drengen paa Session for at sværge Kongen Huldskab og Troskab.

Aaret efter begyndtes med Øvelser, nogle Søndagmorgener hver Sommer; siden indlemmedes de i Kompagnierne, som 4 Dage hver Sommer exercerede eller holdt Mønstring, som det kaldtes. Denne Mønstring var som en Fest, baade for Officerer og Mandskab, og ogsaa for Tilskuerne. Især den sidste Dag var næsten en Fridag for alle. I Hviletiden under Mønstringen dansedes, og Piger var der nok af. Den største Tiltrækningskraft var dog Musikken.

Mønstringen ved Rønne var den største i Mandtal. I Rønne var (vel ogsaa i de andre Byer) 2 Borgerkompagnier, første og andet. Det første alle de unge, det andet ældre Folk. Disse sidste mødte mest for at fylde Tallet, laa den meste Tid eller sad i Teltene. Kommandanten, Hoffmann, var en pragtelskende, forfængelig Mand, som udfoldede saa megen Stads ved Mønstringen som muligt. Den sidste Mønstringsdag kom alle Fanerne ud. Ved Rønne 5 à 6. Saa var der 3 Musikkorps. Hver Dag marcheredes ud og ind til og igjennem Byen, ned til Kommandantbølligen, hvor Honnør-marchen spillede. Kommandanten og Officererne var pyntede i deres mest glimrende Stads med høje Fjerbuske.

Hovedvagtstjenesten var ogsaa en Byrde, som paahviledé Militzen, Borgerne undtagne. Der laa stadig 8 Mand paa Hovedvagt. Af disse stod 1 Skildvagt udfor Kommandantens Hus, 1 ude ved Arsenalet og 1 ved Vagten. Skilderhus begge Steder. Hveranden Time blev der afløst. Den Soldat, der skulde løse af, blev fra Hovedvagten ledsaget med 2 andre Soldater, som saa fulgte den anden tilbage. Det var ogsaa det eneste, de havde at bestille. Dog, naar der var Fanger i Vagten, skulde de ogsaa passe paa dem. —

Leve maaden. I Lighed med den Tids daarlige økonomiske Tilstand var ogsaa den daglige Kost helt anderledes end, hvad man nu er vant til. Paa Grund af den slette Maade, som Jorderne dyrkedes paa, avledes her kun ganske lidt Rug. Følgen heraf var, at kun faa havde rent Rugbrød; det vil sige Rugbrød uden Iblanding af anden Sæd. Det almindeligste Brød var en halv Del Rug og en halv Del Ærter eller Vikker, undertiden ogsaa Byg. Brød af Bygmel alene, som var sigtet med en Haandsigte, smagte sødt og brugtes

en enkelt Gang, mest som Højtidsbrød. Hvedebrød var en Luxus, som kun de Rige kunde skaffe sig. Brød af Rug og Ærter smagte bittert, og dog spistes det af fattige Folk bart, uden Smør eller Fedt. Gryn, som kogtes til Grød, var da af 6-radet Byg. Skallekværne var ikke i Brug, undtagen i den Hollandske Mølle i Rønne. Ingen af Stubmøllerne havde hverken Skalle- eller Sigtekværn. Det Byg, som skulde males til Gryn, blev først tørret i Bagerovnen, saa blev det malet. Dog blev en Del af Skallen ved Grynene. Grøden heraf var brun af Udseende af den Skal, der sad paa Grynene, men spistes, uden at nogen tænkte paa, at det kunde være anderledes.

Omendskjønt Kjød og Flæsk var meget billigt, kunde dog den fattige Daglejer eller de, som ernærede sig ved tilfældigt Arbejde, kun sjældent faa Raad til at købe det. De, som selv kunde holde en Gris om Aaret, var lidt bedre stillede. Men den jordløse Husmand, som arbejdede hos Bønderne for 4 eller 6 Skilling om Dagen, kunde ikke deraf skaffe sig Kjødspiser til sin Familie. Selv levede han bedre, da han fik Kosten paa Gaarden. Øl eller Drikke, som hver især bryggede, var et yderst slapt Næringsmiddel, da der helst skulde brygges en stor Del af nogle faa Potter Malt. Et stort Gode for fattige Folk paa Landet var Mælken, som de fik paa Gaarden. I den Gaard, hvor Manden arbejdede, kunde hans Kone eller Børn faa Mælk næsten gratis, eller dør gaves 1 Skilling for 3 à 4 Potter afskummet Mælk. Var Konen paa Gaarden godgjørende, kunde der nok af og til følge lidt med af andre Fødevarer.

I de allerfleste Bøndergaarde spiste alle ved samme Bord, Tjenestefolkene ved Siden af Husbond og Madmoder. Kosten var ens for dem alle. — Den bedre stillede Del af Befolkningen levede ogsaa bedre. De kunde have ublandet Rugbrød og kunde ogsaa have regelmæssige Kjødspiser til visse Dage i Ugen. De Fattiges Hovednæringsmiddel var Kartofler, Fisk (Torsk, dels nedsaltet som Sild, dels vindtørret) og Sild, Ærter uden Kjød eller Flæsk, blot med lidt Salt i, og saa det førnævnte Ærtebrød, som spistes til Vesperkost, »Ujnjarna«, uden Smør eller Fedt. —

Anretningen til Gjæstebud, Begravelser, Barnedaab, Juleaften, Høstgilde o. s. v. var næsten ens, nemlig Klipfisk

med Kartofler, derefter Risengrød, til sidst Steg, af Flæsk, Gaas og andet Fjerkræ.

Bøndernes Skatter bestod for en Del dengang i Naturalydelser. Bønderne ydede Sæd og Smør paa Amtstuen, og saa vidt jeg husker ogsaa lidt Penge, men det kan jeg dog ikke sige bestemt. Den Sæd, de ydede, var mest Byg, maaske ogsaa Havre. Desuden visse bestemte Pund eller Lispund Smør af hver Gaard. (De saakaldte Proprietærgaarde var, og er jo endnu, fri for visse Skatter, men derom ved jeg ikke rigtig Besked.) Det var derfor en vigtig Ting i Bondehusholdningen at kunne samle Smør til Amtstuen. Til Amtstuen hørte en Pakhuslænge, hvor Sæd og Smør opbevaredes. Den Tid paa Aaret, da Ydelserne skulde modtages, var en Mand antaget, som modtog og maalte Sæden og vejede Smørret. Om Amtstuen var pligtig at modtage disse Varer, hvor daarlige de end var, ved jeg ikke. Simpelt var det vistnok for Størstedelen. Manden, som modtog det, skulde anbringe Sæden paa Loftet og pakke Smørret i Tønder. Han kaldtes derfor Smørtræderen, »Smørtrørijnj«.

Om disse Ydelser blev solgt ved Auktion eller sendt bort, ved jeg ikke bestemt, men det forekommer mig, at der var Smør- og Sædauktion paa Amtstuen. Det er ogsaa det rimeligste, thi især Smørret var en daarlig Handelsvare; det kunde ogsaa være vanskeligt at faa det sendt til Kjøbenhavn om Efteraaret, da Skibslejlighed var uregelmæssig og ophørte, saa snart Vinteren begyndte.

Fattig- og Vejskat ydedes ved Naturalydelser og Arbejde. Skoleskat var i Sognene Intet, da Indtægten til Degnen, foruden Degnegaarden, var et Slags Tiende, som han fik af Beboerne, og som bestod af visse bestemte Fødevarer, ligesom Præsten, der fik Lam og Gæs i Tiende om Efteraaret. Der kunde altsaa ikke være nogen Kommuneskat, der havde nogen Betydning.

Foruden Sandemændene i Sognene maa der, som i Byerne, have været nogle, som i Forening med Sandemanden (Sognefogden) har ordnet Sognets Anliggender, men det kan jeg ikke sige noget bestemt om. Kun ved jeg med Sikkerhed, at der var Rodemestre, som skulde varetage Vejenes

Istandsættelse, tilsige Beboerne at møde paa Vejarbejde, hvad der benævnedes at »fare Veje«. — I de mindre Byer besørgetes Skatteligningen af de eligerede Borgere, men om der i Rønne var særskilte Mænd til at ligne Skat, ved jeg ikke. —

Skolevæsenet i Sognene begyndte i Midten af Tyverne at udvikle sig lidt imod, hvad det før havde været. Skoleloven af 1814 kom nok ikke i Anvendelse før en 10 à 12 Aar efter, men da begyndte en mere regelmæssig Undervisning. Men det gik langsomt. Børnene skulde af og til møde i Degnegaarden for at overhøres i Ind- og Udenadslæsning og øve sig i Skrivning. Regning var der nok ikke megen Tale om. Da der ikke var andre Skoler i Sognene end de gamle Degnegaarde, skulde Degnen af og til møde paa andre Gaarde, hvor da Børn i Nærheden kom for at overhøres. Ved denne Tid begyndte man at bygge nye Skoler paa Degnegaardene. Før havde Degnen blot sine Stuer til det Brug. I Slutningen af Trediverne begyndte man at bygge flere Skoler i Sognene. De Lærere, som blev ansat paa en saadan Skole, skulde ogsaa undervise Børn i en anden Kant af Sognet. En Gaardmand overlod da en Stue til Skolebrug, hvor Læreren kom og blev i 14 Dage og holdt Skole. Denne Maade var besværlig for Lærerne og utilfredsstillende for Undervisningen. Efterhaandan, som der senere oprettedes flere Skoler og begyndtes med Pogeskoler, er de saakaldte Omgangsskoler ophævet.

Fattigvæsenet i Sognene. Før 1833 var der nok egentlig intet Fattighus i Sognene. De, der skulde have Understøttelse, gik paa Omgang, det vil sige, de skulde være visse bestemte Dage paa hver Gaard. Nogle fik Understøttelsen paa den Maade, at de paa et opgivet Sted kunde faa Sæd, som de saa selv skulde sørge for at faa malet. Men de fleste fattige gik og tiggede fra Gaard til Gaard; disse var næsten altid paa Vandring. Det var ikke forbudt at tigge. Dog var det mest gamle Folk, der paa den Maade bjærgede sig Føden. I Bøndergaardene var der, om just i alle ved jeg ikke, 1 eller 2 Senge, som kaldtes »Fattigsenge«. Heri laa de fattige, som gik og tiggede, naar de

om Aftenen kom saa sent, at de skulde blive om Natten. At denne Maade at yde Fattigunderstøttelse paa mange Gange var meget ubehagelig, er indlysende; bestandig at være overhængt, dels af virkelig Nødlidende dels af Vagabonder, der hellere tiggede end arbejdede. Men da der ikke udrededes Fattigskat i Penge, som der var yderst knapt om, saa var der alligevel mange, der hellere gav Understøttelsen paa den gamle Maade end udredede den i kontante Penge.

I lige Maade som Fattige gik fra Gaard til Gaard for at tigge til Føden, tiggedes der ogsaa Klæder. Var Konen paa Gaarden godgjørende og velhavende, kunde der falde noget af, som aflagte Klæder, Linned, Fodtøj og ellers, hvad der kunde afses, til de fattige Koner og deres Børn. I de Tider havde fattige Husmænd nok at gjøre for at bjerge Føden. Til Klæder kunde der vanskelig blive noget; det maatte de for en Del søge at tigge sig til, især de, der havde flere Børn. De fattige Koner maatte altsaa benytte enhver Lejlighed, hvor der kunde være Udsigt til at faa noget. En saadan Lejlighed tilbød sig Foraars og Efteraars, naar Ulden klippedes af Faarene. Om Foraaret klippedes ikke Faarene; da blev de »løddede«, som det kaldtes, d. v. s., at Ulden, der da sidder løst, blev trukket af. Ofte kunde der findes Uld ved Stengjærder, Træer og Torne, hvor Faarene havde skubbet Ulden af sig. Det kaldtes, at Faarene fældede. Ved den Tid gik de fattige Koner omkring til Bøndergaardene og tiggede Uld eller, som det paa Bornholm kaldtes, »Lød«. Den Uld var altid billigere end den, som klippedes af om Efteraaret, hvilket kom af, at den var mere uren end den klippede, som var udvoxet om Sommeren.

Om Efteraaret, naar Faarene blev klippede, gik atter de fattige Koner omkring til Bøndergaardene og tiggede Uld, bad om »en Viske To«. Med en Viske mentes en god Haandfuld. At disse var af forskjellig Størrelse efter Giverindens større eller mindre Godhjertethed, følger af sig selv. Fællesbenævnelsen for Uld er, paa gammelt Bornholmsk, »To«. Skulde Foraars- og Efteraarsuld benævnes hver for sig, kaldtes den første »Lød«, den sidste »To«.

Et Par Dage før Aarets Højtider gik ogsaa fattige Koner ud for at bede om Gaver i Guds Navn. Især var Julen den Højtid, der indbragte rigeligst. Konerne fra Fiskerlejerne

tog en Fiskekurv, »Kjiva«, »Fiskakjiva«, paa Ryggen og en Flaske i Lommen. Saaledes udrustede gik de hjemmefra tidligt om Morgenen, almindeligt 2 Dage før Juleaften, ud i Sognet til Bøndergaardene og bad om til Julen. I »Kjivan« puttades nu Fødemidler; Flasken kom ogsaa frem, og heri blev hældt lidt Brændevin. Naar »Kjivan« var fyldt med Mad og Flasken med Brændevin, gik Turen hjemad. Var nu ikke alle Steder besøgt, begyndte Vandringsen igjen Dagen efter. Enkelte af disse Tiggerkoner kom til Byen, men her tiggedes i Reglen Penge. »Maa jeg be om en Skilling i Guds Navn?« Naar de kom og gik, saavel paa Landet som i Byerne, hilsedes God Dag, glædelig Jul, Lykke og Velsignelse, godt Helbred o. s. v. At der tiggedes Brændevin, var ikke af Drikfædighed. Mænd, Kvinder og voksne Børn fik daglig Brændevin. Det var noget, som hørte til Levemaaden og mentes at være godt, naar man ikke drak sig fuld.

Endnu gaar Koner og Børn og tigger, især til Julen, men langt fra i den Udstrækning som tidligere. Nu bedes der mest om Penge. En lille Pose er traadt i Stedet for Kjivan, og Brændevinsflasken kommer ikke frem.

Da jeg i det foregaaende har omtalt, hvorledes Fattige gik omkring og tiggede, kommer jeg til at tænke paa en Mand, som i min Barndomstid stadig var paa Vandring. Han kom af og til til Allinge, dog med lange Mellemløb. Han kom ikke for at tigge, men som Skorstensfejer. Hvor hans egentlige Hjemstavn var, ved jeg ikke, men formodentlig har han været fra Sydlandet. Hans Navn var L a r s B o r r. Han kom altsaa som Skorstensfejer. Hans Paaklædning var yderst fattig. Naar man saa ham havde han altid en Bylt paa Ryggen; denne indeholdt hans Skorstensfejerdragt og øvrige Ejendele, var omtrent i Størrelse som en mindre Uldhandlerbylt. Byltens Udseende lignede hans øvrige Paaklædning. Ansigtet var mørkt og overgroet med Skjæg. Huen paa Hovedet i Harmoni med det øvrige. Store Træsko paa Fødderne og en forsvarlig Kjæp i Haanden. Han var let kjendelig i lang Afstand, sort og smudsig fra Top til Taa og saa med den aldrig manglende Bylt paa Ryggen. Smaa Børn var meget bange for ham, omendskjønt han aldrig gjorde nogen Fortræd; men paa Grund af hans afskrækkende Udseende havde Mødrene ham til Skræmme-

billede for deres Smaabørn. »Hvis du ikke er »brå«, kommer Skorstensfejeren og tager dig. I Gaar gik han her forbi, og da havde han enj »Bel« (»Belli«, Barn) i sin Pose paa Ryggen. Jeg saa, at Bellijnj stak Hovedet ud af Posen.« Saa vidt jeg senere hørte ham omtale, skildredes han som en redelig Karakter, djærv i sin Udtale, og han tiggede aldrig. At Folk lod ham feje deres Skorstene, var dels for at de derved kunde give ham noget, især Føde, saa fik det ikke Udseende af Almisse, og dels for selv at være fri for det Arbejde.

At rense Skorstenene var ellers noget, som hver især gjorde. I den Tids lave Bygninger med store aabne Skorstene, var det en let Sag at udføre dette Arbejde. Man stak en Birkekost paa en 4 à 5 Al. lang Stang og satte enten en Stige til Taget og fejede ned saa langt, man kunde række, og saa bagefter inde i Skorstenen, eller man satte en kort Stige inde i Skorstenen og tog en Las eller Sæk over Hovedet og fejede helt op i Piben først og siden nedefter.

Da som sagt Lars Borr var ærlig og retskaffen, gik han altid uantastet omkring. Om han havde noget Hjem, han kunde kalde sit eget, ved jeg ikke, og de, som kjendte ham i Allinge, vidste det heller ikke. Da han bestandig var paa Vandring, mente Folk, at hans Hjem var der, hvor han kom sidst om Aftenen. Der fortaltes en Anekdote om ham, der karakteriserer ham som en Mand, der følte sig lige saa selvstændig i sin Stilling som andre i deres. Da han engang havde fejlet Skorstenene i en Præstegaard og Præsten skulde betale ham, forlangte Lars Borr en efter Præstens Mening alt for høj Betaling; men Lars mente, at det, han havde forlangt, ikke var for meget og gjorde Præsten opmærksom paa, at »Vi Mænd med de sorte Kjoler, vi tjener vore Penge let.«

Hans Liv endte paa Vandring. Han fandtes nemlig død et Sted ude paa Marken, »udedød«, som det her kaldes. —

Overtro.

Overtro, Troen paa Spøgeri, Gjengangere og Underjordsfolk, var ikke helt forbi. Omendskjønt de allerfleste lod, som de ikke troede derpaa, var der dog enkelte ældre, som ikke rigtig vilde anerkjende den nye Anskuelse, at Alt var blot Indbildning.

Troen paa at kunne helbrede syge Folk ved hemmelige og andre, synlige, Midler, som at støbe over den syge, maale ham o. s. v., levede endnu. Jeg kan huske, at Bosses Kone engang var skranten, og da Doktorens Hjælp intet nyttede, fik de en klog Kone, som flere Gange kom og maalte hende. Dertil brugtes et Baand eller en ulden Traad, hvormed den syge blev maalt paa langs og tværs. I Førstningen var hun naturligvis meget skjæv, men rettede sig for hver Dag, og til sidst blev hun ganske lige, og dermed blev hun til sidst rask. At støbe over syge var ikke saa sjældent. Dette gik saaledes til: Der blev smeltet Bly i en Støbeske eller hvad man havde. En Skaal med Vand i blev holdt over Patientten, og det smeltede Bly blev saa hældt op i Vandet. Det er naturligt, at naar det smeltede Bly kom i Vandet, spredte det sig til alle Sider i Kanter og Spidser, og nu skulde Konen, som støbte, af Blyets Form kunne se, hvad den syge fejlede. De lange Spidser, der fremkom ved Blyets pludselige Afkjøling, var det, der paa tilsvarende Maade pinte den syge; men som skulde ophøre eller tabe sin Kraft ved Støbningen.

I Rønne var der en gammel Kone, der kaldtes »Klingen«. Hun havde meget at gjøre med at støbe over Folk. Hun havde en Datter, der dengang var en ung Kone, og som ofte kom ned til Bosses for at købe Bly til Moderen. Hun skulde altid have Kirkebly, og helst lidt Korsbly imellem, nemlig Bly af gamle Vinduer. Kirkebly havde vi naturligvis

altid. Jeg spurgte hende engang, om Blyet ikke var lige kraftigt, enten det havde siddet i en Kirke eller et andet Sted. »Aa jo«, sagde hun, »det er blot en skidt Overtro«.

Overalt paa Kirkerne, som havde Blyvinduer, der kunde naas udefra, blev Blyet fraskaaret, saa Ruderne næsten sad løse. Vinduerne i Rønne Kirke var slemt flaaede paa den Maade; men det Bly, som var stjaalet fra Kirkevinduer, var det bedste til at støbe over syge med.

Siden jeg kom til Svanike har jeg indtil for faa Aar siden ogsaa leveret Bly til det Brug. Nu er det nok helt afskaffet.

Den Rolle, de underjordiske har spillet i Folkets Anskuelser, er noksom bekjendt, og endnu i min Ungdom var der mange, som troede derpaa. Naar man forestillede disse troende, at det jo var umuligt, at slige Væsener kunde bo i Jordhøje, blev der svaret, at lige saa godt som der kunde være usynlige Aander, Engle, over Jorden, kunde der ogsaa være saadanne under Jorden. Der var adskillige, som selv troede paa at have været hos de underjordiske.

Mens jeg var hos Nicolaj Holm i Svanike, kom ofte en Sømand, som hed Rasmus Jensen, ind i Smedjen og fortalte Historier. Heraf kan jeg kun huske en, og det var om Underjordsfolk paa Klippegaarden ved Aarsdale. Hvorlænge siden det var sket, og hvad Manden paa Gaarden hed, husker jeg ikke nu; det gjør nok ogsaa mindre til Sagen. Historien var saaledes: Det var engang, at Manden om Natten hørte nogen besynderlig Støi i Kjøkkenet; han kunde ikke begribe, hvad det kunde være, og da det ikke hørte op, vilde han dog op at se, hvad det kunde være. Gaa lige ud i Kjøkkenet turde han ikke, men ad en Omvej kom han op paa Loftet, hvor der var en Lem til Loftstrappen, som stod i eller ved Kjøkkenet. Gjennem en Sprække i Lemmen kunde han nu se ned i Kjøkkenet. Midt paa Gulvet stod en meget stor Gryde, hvori der kogtes; hvad det var saa han ikke, men rundt om Gryden stod en hel Del Smaafolk, som dypede Hænderne i Gryden og slikkede dem af i Munden. Manden, som saa derpaa, syntes, at det vistnok var godt, om disse Smaafolk havde lidt Brød til, gik hen paa Loftet, hvor Brødet var gjemt, tog et af dem og gik hen til Loftlemmen og kastede Brødet ind imellem Gæsterne. En af

disse tog det strax op, brød det i Smaastykker og delte det imellem de andre. Disse saa nu alle nok saa venligt op til Loftslemmen og nikkede, hvad der altsaa var Tak for Brødet. Næste Morgen, da Manden stod i Laden hos Kreaturerne, kom ind ad Døren en lille graaklædt Pusling med en rød Pikkelhue paa sit store Hoved. »God Morgen, Far, og Tak for i Aftes!« sagde han. Manden saa nu, at det var den samme, som havde taget Brødet op. »Jeg kommer for at sige dig, at Kjødet, som vi kogte og spiste i Nat, var Kjødet af den Stud, som staar der,« — han pegede med det samme paa en Stud, der stod i Laden, — »og til Tak for Brødet, du gav os, vil jeg sige dig, at det kun er tilsyneladende, at den er levende. I Dag kommer her en Baad i Land fra et Skib, som ligger til Ankers herudfor, og der vil komme en Mand op, som vil købe Studen. Sælg den bare; du faar ingen Skam derfor.« Og saaledes gik det. En fremmed Sømand kom og købte Studen, fik den i Baaden og roede ud mod Skibet med den, men pludselig sprang Studen i Havet og forsvandt, uden at de forbavsede Skibsfolk kunde begribe, hvor den blev af. —

Underjordsfolkene var altid taknemmelige, naar de overjordiske behandlede dem godt, men omvendt var de ikke gode at nappes med. Som bekjendt var Højene deres vigtigste Boliger, og sikkert er det, at det er denne Tro hos Befolkningen, som nødig vilde fornærme Højefolket, der for en stor Del har bidraget til, at mange Høje er bevarede, som maaske ellers forlængst havde været forsvundne. —

Da jeg brækkede en Del af Bakken bort ved vort Hus ved Bykilden (S. 69), kom Morten Sommers Enke engang forbi og sagde: »Far skulde ikke forstyrre den Bakke, der kan ogsaa bo nogen i, som det ikke er godt at gjøre husvilde.« Jeg trøstede hende med, at hvis der boede nogen i Bakken, som jeg gjorde husvilde, kunde de gjerne flytte ind til mig; jeg skulde nok huse dem. »Ja — ja, Far skal ikke skjæmtes, den Slags Væsener er ikke gode, naar man fornærmer dem«, var Svaret. —

Paa Hundebakken i Svanike kunde der af og til høres Trommehvirvel, og saa vidste man, at de underjordiske holdt Mønstring. I min Ungdom var der Folk, som paastod for fuldt Alvor, at de havde set hele Kompagnier komme

ridende, alle paa staa graa Heste med skinnende Sølvbeslag paa Seletøj. Det er ikke mange Aar siden, at en Mand fra Aarsdale gik til Svanike og bildte sig ind, at et helt Kompagni Ryttere til Hest havde fulgt ham. Naturligvis har et Par Ryttere skullet samme Vej, og Manden har i sin Angst ment at have et Kompagni underjordiske i Følgeskab.

Troen paa Nisser var ikke saa ganske uddød i min Barndom. I Rønne var nok Gaarden, hvor Pær Kjøbmand boede, det eneste og sidste Sted, hvor der havde været Nisse, dog før Pær Kjøbmands Tid, men da han ogsaa var bleven rig i den Gaard, var det, fordi Lykken altid var med, hvor en Nisse havde haft Ophold, forudsat at man ikke glemte at sætte en Skaal Sødgrød op paa Høstænget til Nissen.

Troen paa, at der var Folk, der kunde lidt mer end naturligt, fandtes endnu hos adskillige. Saadanne Folk var der enkelte, der var mere bange for end for det usynlige. Paa Nordlandet, jeg tror i Rutsker, boede en Mand, man kaldte »Ormebuggen«, fordi han forstod at tæmme Hugorme og Snoge, hvoraf han skal have haft en hel Del. Han fik Skyld for at kunne standse et Par Heste for en Vogn i meget lang Afstand, og meget andet Vrøvl.

Naar et Barn var født, var det af Vigtighed at beskytte det, for at onde Magter ikke skulde komme og skade det, i Særdeleshed førend det var døbt. Var det først »kristnet«, som det kaldtes, var Faren mindre. Var Barnet sundt og raskt ved Fødselen, men siden blev sygt og vantrivedes, som det kaldtes, var der Fare for, at de underjordiske havde Skyld deri, at disse usynlige Væsener kom og gav det Die, eller ligefrem forbyttede det, altsaa tog Barnet og lagde et andet, underjordisk Barn i Stedet. For at forebygge dette, blev der lagt Staal i Vuggen, en Kniv eller en Sax, eller hvad det nu ellers var, blot det var Staal. Hver Gang Barnet blev vasket og svøbt, sloges Kors for Brystet. Naar dets Linned blev vasket og hængt ud til Tørring, almindeligt paa Kjøkkendøren, det vil sige paa den underste Yderdør — efter den ældre Bygningsmaade var Husenes Yderdøre,

saa vel fra den egentlige Forstue som ogsaa fra Kjøkken eller Bryggerset, altid 2 Døre, den ene over den anden; denne Slags Halvdøre er endnu paa de fleste Steder, især paa lidt ældre Bygninger, i Brug ved Kjøkkenets Udgang til Gaarden — blev en Kniv eller et Stykke Staal stukket i Døren, saa længe Barnet ikke var døbt. Linnedet maatte ikke hænge ude om Natten, men skulde tages ind, førend Solen gik ned.

Den Tro, at et Barn kunde være ombyttet med et underjordisk, som naturligvis skulde ligne det virkelige af Ansigt, var næsten forsvundet i min Barndomstid. Jeg siger næsten, thi endnu var der ældre overtroiske Folk, som troede derpaa. Et Barn, som vantrivedes, var sløvt og aandssvagt, idiotisk, ikke voxede naturligt, men altid blev lille, ikke kunde lære at tale eller forstaa noget, kaldes en »Bytting«.

Saavidt jeg erindrer omtaler Panum det i sin Bornholms Beskrivelse¹. Som Læge havde han god Lejlighed til at høre om denne Overtro, naar han blev kaldt for om muligt at kunne give Raad for et saadant sygt Barn. Har der i Virkeligheden været Forældre, der har troet derpaa, maatte det være en smertelig Tanke at tro, at de skulde opamme og pleje et Barn, som var bragt dem fra de underjordiske, hos hvem altsaa deres eget opholdt sig. Troen paa Underjordsfolk og deres Bedrifter er vistnok nu helt forsvundet, men det er nok muligt, at de ovennævnte Forsigtighedsregler for Smaabørn existerer hos uvidende Folk, som mener, at de dog maa beskytte deres spæde Børn for alt usynligt Ondt, saa længe det ikke er døbt.

Et Middel mod Hudsygdom. Naar et Barn, og maaske ogsaa ældre, led af en Hudsygdom, som ikke kunde læges, som Ringorme, Udslet i Hovedet og lignende, og der herfor blev anvendt alle mulige Husraad, uden at det hjalp noget, tog man sin Tilflugt til de døde. Naar et ældre Menneske var død og laa Lig, blev den, som led af ovennævnte Sygdomme, bragt ind i Lighuset og hen til Liget. Var det et Barn, der skulde kureres, var dets Moder med for at udføre Forretningen. Man tog nu den dodes ene Haand, og med denne strøg man 3 Gange hen over det Sted, som led

af Udslet. Den døde skulde da tage Udslettet med sig i Graven. Havde Vedkommende ikke Mod til at foretage dette paa denne uhyggelige Maade, med den dødes Haand, eller nærrede Frygt for at røre ved Liget, tog man en linned Lap og strøg denne, ligeledes 3 Gange, over det syge Sted, derefter lagdes Lappen hos Liget. Naar denne Lap var raadnet i Graven, skulde Udslettet forsvinde paa den, der var strøget dermed.

Da min Fader laa Lig, blev et Barn paa denne Maade strøget af hans ene Haand. Den dødes Familie blev i Forvejen anmodet om at give Tilladelse til denne Handling, hvad der nok aldrig nægtedes, og naar det skulde foregaa, kom Vedkommende ind til Liget, udførte Ceremonien og gik igjen uden at sige et eneste Ord. Ikke engang Goddag eller Farvel maatte der siges. Denne Maade at kurere paa er vistnok opgivet, men usandsynligt er det ikke, at uvidende Mennesker, især blandt den simple Almue paa Landet, i Smug prøver dette Middel.

Middel mod Vorter. Naar nogen var plaget med Vorter paa Hænderne, tog man saa mange Ærter, som man havde Vorter, og kastede Ærterne bag over Hovedet ned i en Spand koldt Vand; derefter nedgravedes Ærterne, og naar disse var raadnet, skulde Vorterne forsvinde. Eller man tog en Træpind, skar saa mange Hak i Pinden, som der var Vorter, og holdt Pinden med de udskaarne Hak over Vorterne, et Hak over hver Vorte, og denne Pind blev da kastet ud paa en Korsgade, nemlig hvor to Gader skar hinanden i rette Vinkler. Eller man tog et lille Stykke Flæsk og gned Vorterne dermed; derpaa blev Flæsket nedgravet. Naar dette var raadnet, skulde Vorterne være forsvundne.

Dette sidste Middel har jeg selv anvendt. Da jeg var i Lære hos Boss, blev jeg i omtrent 15 à 16 Aars Alderen plaget med en Mængde Vorter paa Hænderne; tilsidst havde jeg omtrent et halvt Hundrede foruden en Del smaa, som begyndte. Der kom en Kone, som saa mine Hænder og sagde, at jeg skulde tage et Stykke røget Flæsk og gnide alle Vorterne dermed, og derefter skulde jeg nedgrave Flæsket; saa skulde nok Vorterne forsvinde. Jeg havde rigtignok ingen Tiltro til dette Middel, men da det var saa

nemt at udføre, gjorde jeg det. Jeg fik mig et lille Stykke Flæsk fra Skorstenen og gned dygtigt over begge Hænder; derefter løftede jeg en Sten op af Bryggersgulvet og lagde Flæsket derunder og lagde atter Stenen paa sin Plads. Her antog jeg, at Flæsket snart vilde raadne, da Jordbunden var meget fugtig. Da jeg som sagt ingen Tiltro havde til det Middel, tænkte jeg siden ikke videre derpaa, førend jeg en 5 à 6 Uger efter blev helt forbavset over at se, at alle Vorterne var fuldstændig forsvundne, endog dem, som netop var begyndt, da jeg smurte dem ind, var der ikke Spor af. Om nu Indgnidningen af Flæsket hjalp, eller Vorterne alligevel var gaaet bort, ved jeg naturligvis Intet af. Egentlig Overtro kan det ikke kaldes, thi det kunde jo tænkes, at det røgede Flæskefedt, som blev godt indgnedet, kan være et naturligt Middel, tilmed da jeg var omhyggelig for, at det ikke skulde gnides af igjen. Kun det at nedgrave Flæsket maa efter naturlig Forklaring henregnes til Overtro. Siden den Tid har jeg aldrig haft Spor af Vorter.

I mange Ting spillede Overtroen en vis Rolle paa den Tid, baade med Mennesker og Dyr. Blev et Menneske sygt og Aarsagen ikke kunde udfindes, eller nogen viste Tegn til Sindsforvirring, da hed det sig, hos uvidende Folk, at hun eller han var kommet for nær noget. Hermed mentes der, at den Syge, især om Natten, var kommet for nær de Steder, hvor de usynlige Væsener havde Bolig, paa en eller anden Maade var stødt sammen med dem og havde fornærmet dem. Troede man nu, at dette var Skyld i Sygdommen, kunde denne kun fordrives med overtroiske Midler, som at støbe over den syge eller røge omkring ham med forskellige Slags Urter. Dette udførtes af kloge Koner, som under Forretningen fremmumlede en Del uforstaaelige Ord. Dette Middel skulde gjentages et bestemt Antal Gange og til bestemte Tider for at drive det onde ud igjen.

Gik nogen ude paa Vej eller Mark om Natten og saa noget, som ikke kunde være virkeligt, som for Exempel mange ubekjendte Mennesker med pyntelige Klæder opføre aparte Danser, mange Folk komme ridende paa prægtige staaalgraa Heste med glimrende Seletøj, da skulde den, som havde set saadan noget, nøje vogte sig for at tale et eneste Ord derom

Bagerovn ved Husmandshus. Fot. af V. Myhre.

Klippegaarden i Aarsdale (nedbrændt). Fot V. Myre. (S. 219)

Johan Hansen o. 1860.

førend Dagen efter, efter at Solen var staaet op. Hvis den, som havde set alt dette om Natten, strax fortalte det, naar han, eller hun, kom hjem, blev han strax syg, talte i Vil-delse og viste Tegn paa Sindsforvirring. Den Sygdom kunde altsaa kun kureres ved de ovenfor nævnte eller lignende hemmelige Midler.

Blev nogen syg og Lægens Anordninger ikke kunde hjælpe, blev en klog Kone hentet, som saa begyndte med sine Kunster. Eller en klog Kone blev først hentet, og naar hun ikke kunde hjælpe den syge, blev Lægen hentet, som oftest først naar Døden var nær. Naar der saaledes intet hjalp, saa var det »Helsoten«. Tiden var omme og da kunde Intet hjælpe. Endnu i vore Dage er den Tro hos mange, naar nogen dør af Sygdom eller kommer ulykkeligt af Dage, at »Tiden var omme«.

At henvende sig til en klog Kone i Sygdomstilfælde kal-des paa Bornholmsk at søge »Kjællingeraad«. Blev nogen syg og lod hente Lægen, Doktoren, som det almindeligt kal-des, og denne gik til den syge i nogen Tid, uden at hans Raad hjalp noget, søgtes der »Kjællingeraad«. Blev nu den syge rask, da hed det sig: »Ja, rask er han, eller hun, ble-vet, men vi maatte søge Kjællingeraad, Doktors Raad nyttede ingen Ting; skulde vi blevet ved dermed, var den syge aldrig kommet sig, maaske været endnu værre syg.« Det skete ikke saa sjældent, at selv Folk af den dannede Klasse, helt op til Embedsmanden, søgte Raad hos kloge Koner, naar Doktoren, efter at have prøvet forskjellige Midler, ikke kunde kurere den syge.

Mens jeg var til Bosses, tjente der en ældre Pige, som var fra Svanike. Stine hed hun, hun havde tjent her i Sva-nike hos Krigsraad Juul, som dengang var Byskriver og Toldoppebørselsbetjent her. Juul blev syg. Lægen gik til ham i lang Tid, men Sygdommen blev snarere værre end bedre. Han fik det Raad at søge Kjællingeraad. Juul krym-pede sig længe derved, men da der ingen Bedring ind-traadte, gav han endelig Tilladelse dertil med de Ord: »Ja, lad den kloge Kone hente! Skal jeg endelig synde, saa lad mig synde i Guds Navn.« Nogen Tid efter blev Juul rask.

Kloge Koner er her endnu, som søges i mange Tilfælde, men da de kun bruger naturlige Midler, lader Lægerne dem uantastede.

Sygdom hos Dyrene og Overtro dermed. Det gik med Dyrene i Sygdomstilfælde som med Menneskene. Kunde de naturlige Midler intet udrette, tyedes der til overtroiske Midler. I den Tid var her ingen autoriserede Dyr læger. Derimod var her næsten i hver By og hvert Landsogn Mænd, som gav sig af med at kurere paa Dyr. I Reglen brugtes altid naturlige Midler, som i de fleste Tilfælde havde et heldigt Udfald. Vedkommende, som gav sig af dermed, fik ved lang Erfaring godt Kjendskab til Dyrenes Sygdom og kjendte Midler derimod. Endnu i vor Tid sker det, at saadanne Mænd bliver hentet til Bondegaarde, naar et Dyr enten kommer til Skade eller paa anden Maade bliver sygt. Mænd, som fra Ungdommen af er vant til at omgaas og behandle deres Husdyr, kan vistnok i mange Tilfælde kjende et mere praktisk Middel end en fremmed, theoretisk uddannet Dyr læge.

Det var om Overtroen i hine Tider, jeg skulde meddele noget. Egentlig ved jeg kun lidt herom. Havde jeg tilbragt min Ungdomstid imellem Bønderne og deres Kreaturer, havde jeg maaske haft mer Kjendskab til saadanne Ting. Kun det ved jeg, at naar naturlige Midler ikke kunde hjælpe, led Dyret af et Onde, som enten Troldtøj eller ondsksfulde Mennesker havde Skyld i. Der maatte altsaa bruges Midler, som kunde virke derimod. Naar en Bonde stedse var uheldig med sine Husdyr og mistede snart en Hest eller Ko, Kalve eller Faar og Lam og ikke vidste eller forstod den naturlige Aarsag dertil, maatte de være forgjorte, forhexede af ondsksfulde Mennesker eller Troldtøj. Ligesaa naar det mislykkedes med at kjærne Smør, lave Ost og meget andet i den daglige Bedrift. Imod alt saadant maatte bruges hemmelige Midler, noget lignende som for syge Mennesker. Men som sagt, hvori disse Midler bestod, har jeg ikke noget klart Begreb om. Kun eet ved jeg, og det har jeg selv været Vidne til.

Da jeg var Barn, maaske omkring 6 Aars Alderen, kom jeg engang til at se noget, som forskrækkede mig. Jeg og mine Søskende kom næsten daglig ned til en Slægting. Denne Mand var en særdeles agtet og altid godgjørende Mand, redelig og retscaffen i alle Maader og mod alle og

meget afholdt saa vel af sine nærmeste som af alle Byens Borgere. Og dog har han ikke været fri for Overtro. Et Bevis for, hvor fast indgroet saadanne Meninger og Anskuelser kunde være, selv hos den Tids mere dannede Folk. — En Dag, jeg var nede hos ham og stod i hans Dagligstue (Lillestue) og saa ud ad Vinduet, saa ser jeg ham komme ud fra Faarehuset bærende et halvvoخت levende Lam i Armene. Han gik hen til Møddingen med det og trykkede Lammet ned i et Hul, som han altsaa havde gjort i Forvejen. Lammet strittede imod af alle Kræfter, men ned i Hullet maatte det. Den opkastede Gjødning blev i Hast kastet over og tiltrampet, og det levende Lam var begravet. Ingen af de andre Folk var at se i Gaarden, og at jeg stod og saa dette, havde vist ingen nogen Anelse om. Jeg var ene i Stuen. Jeg tænkte, at Lammet maatte være saa sygt, at det ikke kunde leve, men blev dog saa betagen af Skræk over at se dette, at jeg løb min Vej. Jeg fattede strax den Tanke ikke at sige det til nogen. Mine Forældre fik aldrig at vide, at jeg havde set dette; jeg vidste at min Moder vilde blive meget vred, om jeg havde fortalt hende det. Aldrig har jeg omtalt det for noget Menneske førend i forrige Aar, jeg talte derom til min Søster, og nu, jeg skriver dette. Senere hen hørte jeg sligt omtale, at naar en stor Del af Kreaturerne i en Gaard blev syge, brugtes det Middel, dog vistnok sjældent; naar et Dyr blev begravet levende, skulde de øvrige blive raske.

Kun dette ene overtroiske Middel har jeg set, men det er ogsaa nok til at karakterisere hele den Tids indgroede Tankegang og Midlerne mod Sygdomme hos Dyr.

Her paa Bornholm er slig Overtro forlængst uddød.

Overtroiske Mennesker kunde ogsaa beskyldte enkelte Folk, især Kvinder, for at kunne gjøre andre Folks Kreaturer Skade uden at være i Berøring med dem. Var der en, som man var Uven med, kunde denne faa Skylden for at kunne malke en Ko, som stod langt borte, naar blot den kunde ses, eller paa lang Afstand klippe Fjerene af en Gaas, eller, som Ormebuggen, standse en Vogn (Side 221). Denne Mand fik ogsaa Skyld for, at Fangsten mislykkedes for Laxefiskerne. En Mand i Allinge, Jens Marker, havde fornærmet Ormebuggen; denne lovede ham, at han ikke skulde

faa Lax mere paa sine Laxelænker. Jens Marker opgav senere Fiskeriet. Denne Jens Marker var nok omtrent jævnaldrende med mine Forældre. Jeg kjendte ham godt, da han ofte kom i Andreas Grønbechs Hus og hjalp til med forskjelligt Arbejde. Om han virkelig troede paa Ormebuggens Trusel eller han af anden Grund opgav at fiske efter Lax, er jeg ubekjendt med.

Laxefiskeriet har altid her paa Bornholm været en Idræt, der har været forbundet med overtroiske Meninger. Fiskerne har altid nøje iagttaget streng Redelighed imod hverandre med Hensyn til Fiskeriet. Kommer en Baad over andres Laxelænker og ser, at der er Lax paa Krogene, og ved, at Ejerne ikke er paa Søen, tager man Fangsten med i Land og afleverer den samvitighedsfuld til Ejerne. Findes der Fiske-redskaber drivende i Havet, som altsaa andre har mistet, bliver de saa vidt muligt bjerget og bragt i Land. Kan Ejermændene ikke findes i Nærheden, eller Redskaberne, efter deres Mærker, har hjemme i en anden Kant af Landet, bliver det bekjendtgjort i Aviserne. At begaa Svig i den Retning vilde føre Uheld med sig i Fremtiden. For at være heldige med Laxefiskeriet troede nogle, at det var et godt Middel at kunne sluge et helt, raat Laxehjerte; men det maatte ikke tygges, det skulde, saa snart det var udtaget af Laxen, strax sluges helt. Fiskere, som havde Jord og Kreaturer, troede ogsaa, at det bragte god Fangst at lægge Laxelænkerne lige i eller uden for Døren til Faarehuset, for at Faarene skulde springe over dem, naar de blev lukket ud. At lade en klog Mand eller Kone læse over Laxeredskaberne, før de sattes i Havet, kunde ogsaa være godt. Det var vistnok ikke alle Fiskere, der troede paa saadanne Kunster, men endnu er der Fiskere, der ikke er fri for at mene, at der er noget hemmeligt, de ikke forstaar ved Fiskeriet, idet somme gjennemgaaende er heldige, og Andre næsten altid er uheldige. Hemmeligheden er nok den, at de mest heldige er de, som er ihærdige, passer op til enhver Tid, har rigeligt med Redskaber, er unge og kraftige Mænd. De uheldige er i Reglen ældre, som ikke kan følge de unge i Udholdenhed.

Der er ogsaa en anden Omstændighed, der mulig har Indflydelse paa Fiskeriet. Naar Fiskerne om Efteraaret sætter

deres Laxeredskaber ud, vælger de en bestemt Plads i Havet, hvor Redskaberne skal staa. Ved Hjælp af Stene, som er fastgjort til Tovene og staar i Bund, bliver Redskaberne altid paa deres Plads. Her staar de hele Vinteren. Den, der kan komme længst ud, fisker i Reglen bedst. Det kan jo tænkes, at de yderste Redskaber fanger Laxen op, førend den kommer længere ind, eller at der kan være visse Steder i Havet, hvor Laxen opholder sig eller trækker over. Det er et haardt Liv for Fiskerne om Vinteren. Redskaberne staar nu 5 à 7 Mil fra Land, og i stormfuldt Vejr med Frost har de mange slemme Ture og ofte intet Udbytte.

Overtro angaaende Heste. I min Ungdomstid troede somme Folk, at Heste blev »mareredne«. Naar Heste stod sammen, enten i Stalden eller om Sommeren ude paa Marken om Natten, kunde de om Morgenen staa ligesom badede i Sved og have deres Manker indfiltrede og fulde af Knuder som mentes at være uopløselige. En ond Mare havde altsaa været over dem om Natten. Jeg har hørt det fortælle af Folk, som fuldt og fast troede derpaa. Grunden til denne Forekomst hos Hestene ligger sandsynligvis deri, at Heste, som staar sammen, undertiden staar og knobser eller tygger hinandens Manker, og saadan kan de staa i Timevis og med Tænderne gjennearbejde hinandens Manker fra den ene til den anden Ende. At Mankehaarene herved bliver uredt og sammensiltrede, er en Selvfølge. Hestene er saaledes deres egne Marer. Nu høres aldrig Tale om Sligt. Et Bevis paa, at det dengang var Overtro og Intet andet.

Som bekjendt lider enkelte Mennesker af Ildebefindende, naar de sover, som kaldes Mareridt. Jeg selv er af og til plaget dermed. I denne Tilstand er det, som om en kommer og vælter sig over En, uden at man er i Stand til at værge sig. Grunden hertil er nok enten en styg Drøm, eller man er kommet til at ligge i en ubekvem Stilling; men da det altid føles, som om Nogen kom for at gjøre en Fortræd, er det ikke saa underligt, om Folk i hine Tider virkelig troede paa, at ondsindede Mennesker var i Besiddelse af den Egenskab at kunne være Marer. Dog hed det sig, at disse ikke selv vidste af det. De kom ind om Natten gennem et Nøglehul i Døren, og hvis dette Nøglehul i Hast

kunde blive tilstoppet, kunde Maren ikke komme ud igjen. Om Morgenen stod Maren som en nøgen Kvinde i Soveværelset. Nu saa man, hvem der var Mare. Dette fortæltes i Mørkningen, naar man sad og fortalte Sandsager; thi andet betragtedes det ikke for.

Børnelege.

Jeg skal nu give en Skildring af, hvorledes Børn legede i min Barndomstid. En enkelt Smaating er muligvis gaaet tabt, men i det væsentlige tror jeg nok, at jeg kan huske saa meget, at det nok kan give en temmelig god Forklaring paa Lege dengang.

Gros. Jeg vil da begynde med den første Leg paa Gaden om Foraaret. Det var, og er forøvrigt endnu, at spille Gros. Saasnart Gader og Veje om Foraaret er saa tørre, at Børn kan færdes ude med Lege, begyndtes som sagt med Grosspil. Man lavede sig en Gros af en 6 à 7 Tommer lang Pind, en Tomme tyk og lidt tilspidset i begge Ender. Saa dertil en ca. 1 Alen lang Kjæp, som kaldes Grosalen. Man laver nu et lille aflangt Hul i Jorden, som Grossen kan ligge i med den ene Ende. Børnene deler sig i 2 Partier, det ene inde, som det kaldes, det andet ude. Naar Spillet begynder, lægges Grossen tværs over Hullet, og saa tager Drengen eller Pigen og stikker Alenen under og kaster dermed Grossen ud. Kan nu en af dem, som er ude, gribe Grossen i Luften, er Spillet vundet. Falder Grossen til Jorden, da tages den og kastes ind; kan den nu træffe Alenen, der ligger over Groshullet, er ogsaa Spillet vundet, men kommer den noget fra, maales Afstanden fra Grossen til Hulen med Grosalenen. Derefter udkastes Grossen paa den Maade, at den holdes i Haanden, kastes lidt op og rammes med Alenen. De, der er ude, enten søger at tage den i Luften eller kaste den ind paa samme Maade som før. Derefter lægges Grossen i Hullet saaledes, at den ene Ende viser lidt op over Jorden. Nu faar den et Slag paa Enden med Alenen, saa at den vipper ud; det gjælder atter om enten at gribe den eller at kunne kaste den ind, saa at den kommer lige

ved Groshullet, kommer den noget fra, maales Afstanden med Grossen, som da regnes lige med Alenen. Der huskes nøje paa, hvor mange Alen hver især har, thi den, der har flest, har vundet. Spillet har altsaa 3 Afdelinger: Først kastes ud, derefter varpes ud, og saa vippes ud. Da jeg spillede med dengang, brugtes almindeligvis den Regel, at vi kun var 2 om Spillet, den ene inde og den anden ude; paa den Maade stod ingen ledig. Der var Plads nok til de andre Børn paa Gader og Pladser.

Top. Længer hen paa Sommeren spillede Top.

Til dette Spil var intet Makkerskab. Hver især spillede for sin egen Fornøjelse. Man kappedes blot om, hvem der kunde faa Toppen til at staa længst. En Top var af Størrelse som et Andeæg. Dertil brugtes en Svøbe, som man selv lavede. Skaffet var en tynd Hasselkjæp af ca. 1 Alens Længde. Paa dens ene Ende fastgjordes en Snært af Skind, ligeledes af godt en Alens Længde og omtrent $\frac{1}{2}$ Tom. bred. Naar Toppen skulde sættes i Gang, svøbtes Snærten om dens øverste Del. Toppen sættes nu med Spidsen til Jorden, og man gav et raskt Ryk med Svøben, hvorved Toppen kom i en hurtig, drejende Bevægelse. Nu skulde man følge efter Toppen og stadig give den et Slag med Snærten, for at den vedblivende kunde løbe saa hurtigt rundt, at den ikke faldt om. Den, der nu var godt øvet, kunde faa Toppen til at staa en lang Strækning. Jeg var meget ivrig i dette Spil. Engang begyndte jeg helt Nord i Byen og holdt Toppen oppe, langs ad Gaden, helt ned i Løsebæk, Syd i Byen.

Drenge i Rønne, som spillede Top, satte denne i Bevægelse ved at holde den imellem Fingrene paa begge Hænder og derved dreje den hurtigt rundt, saa den kom paa Jorden uden at falde, og derefter brugtes Svøben. Til dette Spil egner sig bedst en Plads eller Gade, som er jævn og fast uden Huller eller løs Sand og Smaasten, derimod ikke en Stenbro. Nu ser man næsten aldrig Børn spille Top.

Keglespil. Man lavede, eller fik ældre til at lave, Kegler. De var yderst simple, blot afskaarne af Træ, som var ca. 3 Tommer tykt, fra en halv Alen til tre Kvarter lange

og lidt tilspidsede øverst. Kongen i Midten lidt større. Som sædvanligt ni ialt. Man havde ingen Keglebane. Man udsaa sig en Plads, stødte smaa Huller i Jorden, saa Keglerne bedre kunde staa oprejst. Man brugte en lidt flad Sten, som man ledte op i Strandkanten og lidt større end en Haand. Denne kaldtes en »Bos«, »Keglebos«. De spillende delte sig i to Partier. Der var ingen særskilt til at rejse Keglerne. Naar een fik gjort sit Kast, løb han bagefter for at stille Keglerne op og hente »Bossen« til den næste, der skulde kaste. Kunde man slaa Kongen, uden at nogen af de andre faldt, var Spillet vundet. Ligeledes, naar alle Ni faldt. Fire- og tyve var Antallet for at vinde. Hverken mer eller mindre. Var man nær ved 24, kunde man slaa Rest ved Bagslag, det var, at man kunde stille sig lige ved Keglerne og da overveje, hvordan man skulde slaa for at faa netop saa mange, man manglede. Slog man for mange, blev de trukket fra, manglede man f. Ex. 2, men slog 3, blev der een trukket fra, saa man kun havde 23. Manglede man 2, skulde man ved Bagslag slaa disse 2 paa den Maade, at disse 2 skulde falde indenfor 2 andre; det kaldtes at slaa 2 inden om 2. Dog var det Regel, at hvis alle 9 Kegler faldt, var Spillet ogsaa vundet.

Da Gaderne i Allinge dengang kun blev tarveligt vedligeholdt, kunde man lave sig en Bane, hvor man vilde, dog helst paa Steder, som for det meste var omgivet af Stengjærder for ikke at beskadige Husene. Men saadanne Steder var der nok af. Unge Karle paa en 18 à 20 Aar spillede ofte Kegler paa Gaderne, især Søndag Eftermiddag. Dette er nok som saa meget andet gaaet af Moden. Nu skal der kostbarere Indretninger til. Her i Svanike har de anlagt en Keglebane i Hotellets Have. Kun yderst sjældent ser man Børn spille Kegler paa Gaderne.

B o l d. En Bold lavede man selv eller ogsaa fik man en Skomager til at lave en. For at Bolden kunde blive rund og glat, brugtes 8 Stykker Skind, som var skaaret trekantet. Naar fire saadanne trekantede Stykker blev sammensyede, dannede de en Halvkugle. Altsaa otte Stykker en hel. Først det sidste af disse 8 Stykker syedes fast, vendtes den udvendige Side ind, saaledes at Sammensyningen kom

indvendig, hvorved Bolden blev glat og jævn udvendig. Derefter stoppedes Bolden fuld af Blaar eller andet lignende Stof og saa fast som muligt, hvorefter den syedes til. En saadan Bold var noget tungfærdig imod Nutidens Gutta-perkabolde, men meget stærkere.

Boldspillet i Allinge dengang var yderst simpelt. Man stillede sig op i en vis Afstand imod hinanden, slog Bolden ud med Haanden for at træffe Modstanderen, og det var det hele. Først i Rønne saa jeg, at Drengene spillede med Boldtræ, en kort Træknippel, som En skulde træffe Bolden med, efter den var udkastet, men jeg var aldrig med i den Leg og kan ikke give nogen Forklaring derpaa.

Kapper. Om Efteraaret og Vinteraftener legede vi Kapper — eller Kotter, der ogsaa var en simpel Leg. Man stillede sig op i 2 Partier, helst paa en større Plads. Derefter udvalgte en eller to »Kappere«, som stod midt paa Pladsen. Derpaa stormede de andre ud og skulde undgaa at blive taget af Kapperne, som stod imellem. Fik Kapperne fat i en, raabte han Kapper, og nu skulde den, som var taget, træde i den andens Sted, og saaledes blev man ved, indtil alle var taget, eller Legen endtes med, at en faldt eller fik et Slag, saa han rigtig skraalede op og de øvrige løb væk. I Allinge kaldtes Legen »Kotter«, maaske et mere svenskt Udtryk; men i Rønne hed det »Kapper«. Legen var den samme. Jeg kan dog nu erindre, at vi havde et bestemt Maal at løbe til, som vi kaldte »Havn«, og her kunde vi ikke tages. —

Skjul. At lege Skjul paa Gaderne saa jeg først her i Svanike, og dette bruges endnu. Man skjuler sig og raaber Kuk, og saa skal de, som tager, finde en.

Paelme-Saelme. Der var en anden Leg, som legedes hele Aaret, naar Vejret tillod det. Den kaldtes »Paelme-Saelme«, men var i Grunden omtrent det samme som Kapper, kun med den Forskjel, at man løb rundt om et isoleret beliggende Hus eller Gaard. I Allinge var det i min Barndomstid den Leg, der mest brugtes, især om Middagen, før vi blev kaldt ind i Skolen. Man løb da rundt om den Gaard, der ligger mellem Skolen og Kirken, og som endnu med sin

Have ligger frit, med Gade rundt om. Naar vi skulde begynde at lege Paelme Saelme, stillede vi os op i en Række langs den ene Længe af Gaarden. En af os oplæste nu en Slags Formular, og i Takt efter Ordene pegede han paa den, der stod opstillet. Det sidste Ord gjaldt altsaa den, der skulde tage de andre, naar Legen begyndte. Jeg tror temmelig nøjagtigt at kunne huske det, som vi sagde. Det var saaledes: Paelme, Saelme, Hink med Dink, Hink, Munk, Skrivere, Dunk, Est du, Blevst du, Ud ind, A, du skal, Ta. Altsaa fjorten »Ord«. Den, der sagde det, begyndte altsaa paa den første i Rækken, og for hvert »Ord«, berørte han en af Børnene. Den, som det sidste Ord »Ta« faldt paa, skulde altsaa tage de andre under Legen. Var der nu ikke saa mange Børn, som der var Ord, gik man blot Rækken nok engang igjennem. Nu begyndte man at løbe rundt om Gaarden, og den, som var Tager, efter os eller imod os. Var Tageren en rask Dreng, fik han snart fat i En. Var det derimod en lille en, kunde det vare noget, inden han fik Greb i En. Almindeligt stillede Tageren sig ved et Hjørne af Længerne og skulde saa pludselig styrte frem fra sit Baghold. Ofte mislykkedes det, thi de andre kunde godt regne ud, hvor han stod. Saa snart Tageren kom En saa nær, at han kunde berøre en, raabte han: »Taget« (»tåed«), og nu blev det den tagnes Tur at være Tager. Saaledes blev man ved uden Ophold. Der var intet Formaal i den Leg, hverken Gevinst eller Tab. Man løb og skulde fri sig for at blive taget, og intet andet, men dog var det den Gadeleg, vi næsten stadig morede os med uden for Skolen. Hvad Oprindelsen til de Ord var, der sagdes, naar Legen skulde begynde, har jeg intet Kjendskab til. Heller ikke om den var en gammel Leg. Der var maaske intet andet Sted paa Bornholm, at Børn legede »Paelme Saelme«. I Rønne kjendtes den ikke. Om Børn der leger noget lignende med andre Ord, er nok muligt. Moder siger, at i hendes Barndomstid havde de i Listed en lignende Leg, og de Ord, hun kan huske, er:

Ellike, drellike, Drigel, og Dros, Sjøttel, og Fabel, Fibel, og Fos, og en Del flere Ord, som hun ikke kan huske, men det sidste Ord var Ud. Den, som det sidste Ord faldt paa, løb saa ud. Oplæsningen begyndte atter, indtil nok En kom ud, og saaledes blev det ved, indtil der kun var een tilbage for-

uden Oplæseren. Denne oplæste nu Ramsen og pegede paa sig selv og den anden, og den, som Ordet Ud faldt paa, løb ud, og den anden, som altsaa var den sidste af dem alle, var Tager. Børnene skulde løbe til et bestemt Sted, og det gjaldt saa om at komme dertil uden at blive taget.

»T a a t a - a a«. Ligeledes legedes i Listed en Leg, som kaldtes at »taata aa«, — det maatte vel være som at sige »tude af«. Børnene stillede sig op i Række, to og to bag hinanden. En var nu udset til at »taata aa«. Han, eller hun, stod foran de første i Rækken og satte Haanden for Munden og tudede altsaa igjennem Haanden. For hver Gang han »taatade« i Haanden, løb de to bageste i Rækken ud og »Taataren« efter dem. Kunde han nu tage en af dem, skulde denne »taata aa«, og den, som ikke var taget, stillede sig med den første Taater i Rækken. Saa løb de 2 næste ud, som stod bagest, og saaledes blev de ved, indtil de alle havde været ude. Kunde de to, som løb ud, atter komme til hinanden uden at være taget, tog de hinanden i Haanden og havde da Ret til at stille sig først i Rækken.

Munken gaar i Enge. I Listed havde de ogsaa en Leg, som legedes inde i Stuen og kaldtes Munken gaar i Enge. Børnene stillede sig op i en Rundkreds, holdende hinanden i Hænderne. Midt i Kredsen stod den, som skulde være Munk, altsaa en Dreng. Derpaa begyndte Børnene at danse rundt efter Melodien af Sangen, hvoraf Moder dog kun husker det vigtigste, mener hun. Maaske der ikke har været mere. Sangen var saaledes; men Melodien kan jeg ikke gjengive, da jeg ikke kan skrive Noder:

Munken gaar i Enge den lange Sommerdag.
Hvad gjør han der saa længe? O ja, O ja, O ja!
Han plukker af de Roser og sanker af de Bær,
Han plukker Krusemynter alt paa det norske Sted.
Munken breder ud sin Kappe den blaa,
Den byder han skjønn Jomfru at hvile sig paa.

Naar Sangen kom dertil, bredte Munken et Klæde paa Gulvet midt i Kredsen. Derpaa sang han:

Kom til mig min Rose og kom til mig min Lillie,
Kom til mig Allerkjæresten min.

Derpaa gik han hen og tog en Pige ud af Kredsen, gik med hende hen til Klædet, lagde sig paa Knæ og trak hende ned til sig. Derpaa rejste de sig begge og dansede inde i Kredsen, medens de andre sang

»Se, hvor lystig de danse de to,
som om de havde stjaalet baade Hoser og Sko.«

Derefter skulde en anden Dreng være Munk, som saa udvalgte sig en anden Pige, og saadan blev de ved med Legen, til alle Børn havde været Munk og Pige. —

Bro, Bro, Brede. Ligeledes husker Moder en Leg, som kaldtes Bro, Bro, Brede. To Børn stillede sig op imod hinanden, holdt hinanden i Hænderne og holdt Armene saa højt op som muligt og stod saa langt fra hinanden, som de kunde, for at danne en Gang imellem sig. De øvrige Børn stillede sig nu op, den ene bag den anden holdende fast i hverandre. Nu skulde de løbe igjennem den Aabning, som de 2 førstnævnte Børn dannede, snart udenom paa den ene Side og snart paa den anden; altsaa kan jeg tænke som et 8-tal eller Kjæden i en Dans. Nu sang de alle, mens de løb:

Bro, Bro, Brede, hvad skal man lede?
Hvad fattes der paa Broen den brede?
Stolper og Lægter og alle gode Reder.
Kalder ind, kalder ud, kalder Kejserens Datter den gode.
Hun var rød, hun var hvid. I Fjor gik hun her forbi.
I Aar kommer hun igjen.
Ingen spørger, hvor hun gaar hen.
Lægge Bro over Sunden, mens vi fare gjennem Lunden.
Freden faer en Fredsmand, Freden skal vi nyde,
Hvem der bagefter kommer sidst,
Skal paa Ho'det, skal paa Ho'det, skal paa Ho'det
I den sorte Gryde.

Naar Sangen kom til »I den sorte Gryde«, da skulde de to, som dannede Gangen, i Hast slaa Armene ned for at gribe den sidste i Rækken. Da gjaldt det om at kunne løbe saa

hurtigt igjennem, at de ikke fik Tag i den sidste, men skete det, skulde denne i den sorte Gryde. Han, eller hun, skulde altsaa hen og staa i en Krog, og Legen begyndte forfra, indtil de alle var kommet i den sorte Gryde.

Ræv og Gaas. Da jeg som Barn legede med andre Børn i Allinge, legede vi ofte Ræv og Gaas. Denne Leg bruges maaske endnu, men jeg vil dog optegne den her. Maaske disse mine Optegnelser engang kan blive læst af Børn, der ikke har leget bornholmske Lege. Denne Leg begyndtes med, at en først blev udset til at være Ræv, en anden til at være Gaas. Den største af Børnene skulde være Gaas (Gase). Alle de øvrige Børn var Gæslinger. Disse stillede sig bag Gaasen, den ene bag den anden, og holdt fast i Formandens Klæder. Er der nu mange Børn, bliver det en lang Hale, Gaasen skal forsvare, naar Ræven kommer. Naar nu alle Børn er opstillet, kommer Ræven lidt frem. Den, der nu agerer Gaas, begynder at synge, og Gæslingerne stemmer i med:

Gaasen gaar ude og nipper grønt Græs,
Ræven ligger inde og sulter ihjel. Eller:
Ræven ligger inde og slikker sine Tæer.

Nu kommer Ræven helt frem. Gaasen begynder:

»God Dag, Mikkell Ræv!« — »Tak, Peer Gaase, hvordan er Vejret idag?« — »Solskin og grant Vejr!« — »Pu, det er ikke mit Vejr; jeg holder mest af taaget Vejr.« Og Ræven trækker sig tilbage til sin Hule. Imens gaar Gaasen med Gæslingerne rundt og synger: »Gaasen gaar ude« o. s. v. Derpaa gaar Gaasen atter hen til Ræven og siger: »God Dag, Mikkell Ræv.« — »Tak, Peer Gaase, hvordan et Vejret i Dag?« — »Taaget og Ruskvejr«, siger Gaasen. Saa siger Ræven: »Det er mit Vejr.« Derpaa kommer han helt frem og spørger: »Hvor mange Gæslinger har du?« Gaasen nævner Tallet. Ræven siger: »Skal vi nappes om dem?« »Ja, kom kun«, siger Gaasen. Nu begynder Angrebet af Ræven og Forsvaret af Gaasen. Ræven søger at komme forbi Gaasen for at faa fat i Gæslingerne. Da nu disse hænger fast i hinanden og den første i Gaasen, hindres denne i sine Bevægelser; det bliver hovedsagelig Gæslingerne selv, der skal

fri sig for Ræven. Det er kun den bageste Gæsling, Ræven først maa »bide«, som det kaldes, og da Gæslingerne, som skal holde fast i hinanden, i deres Løb dog til sidst maa give tabt, og Ræven faar taget den bageste, bliver denne taget bort fra de andre. Nu begyndes igjen, og saaledes bliver det ved, til alle er taget, undtagen Gaasen.

Saaledes er Reglerne for Legen, men da det gaar med Latter og Skrigen, gaar Legen ofte i Staa forinden. —

Skjære Havre. Der var endnu en Leg, der kaldtes Skjære Havre. Til denne Leg skulde man helst være ulige. Mest morsomt var det, naar vi var Dreng og Piger, men een flere af Drengene. Man tog nu hinanden i Haanden, hveranden Dreng og hveranden Pige, og dannede en Rundkreds. Derefter dansede vi rundt til en Melodi til nedensaaende Text og sang:

Skjære Skjære Havre, hvem skal Læset (ell. Havren) binde?
Det skal den allerkjæreste, om vi kan hende finde.

I Aftes saa vi hende med vore Øjne klare.

I Morgen kommer hun igjen, saa vil vi med hende tale.

Naar hver ta'er sin, saa ta'er jeg min, saa bli'r der een tilbage.

Ved det sidste Ord i Sangen tog nu hurtigt en Dreng og en Pige hinanden i Favnen, og nu skulde der altsaa blive een Dreng tilbage, som der ikke var nogen Pige til. Det er naturligt, at der ofte var en Del flere Piger end Dreng eller omvendt, men man legede alligevel. To Piger eller to Dreng kunde da tage hinanden. —

Gjem Bæltet. Vinteraftener, naar Børn kom sammen et Sted, havde man adskillige smaa Lege, som kunde leges i Stuen. Blandt disse var der en Leg, der kaldtes Gjem, gjem Bæltet. Man satte sig, helst i en Række. Nu skulde En gaa med »Bæltet« og en anden gjætte. Den første tog en lille Gjenstand i Haanden, enten et lille Nøgle, et Fingerbøl eller hvad som helst, blot det ikke var større end, at det kunde skjules i Haanden, og gik nu fra den ene til den anden, og idet han, eller hun, sagde: »Gjem gjem Bæltet saare godt og vel«, trykkede han Haanden ned i Skjødets

paa en ad Gangen af Børnene, gik saa til den næste og sagde de samme Ord og saadan hele Rækken igjennem. En fik naturligvis Bæltet, men det saa ingen. Nu spurgte den, der havde gaaet med Bæltet, den, der skulde gjætte: »Hvem har Bæltet?« eller ogsaa sagde han: »Gjæt, hvem Bæltet har!« Kunde han, eller hun, gjætte rigtigt, skulde denne gaa og gjemme Bæltet, men de fleste Gange gjættedes fejl. Legen gjentoges igjen, med at en anden gik omkring, og vedblev, til de alle havde gaaet med Bæltet, og alle havde gjættet.

Denne Leg har de ogsaa haft i Listed, ganske paa samme Maade.

Lade Skoen gaa. Moder siger, at de ogsaa i Listed havde en Leg, der omtrent var ligesaadan, som de kaldte at »Lade Skoen gaa.« Børnene satte sig ned paa Gulvet i en Rundkreds. Derpaa fik de en Sko, som skulde gaa rundt til dem alle, men de skulde have bundet for Øjnene, for at ingen skulde se, hvem der fik Skoen. Den, som nu først fik Skoen, tog den bag om sig og gav den til den næste, denne atter igjen til den næste og saaledes hele Kredsen rundt. Den, der nu skulde gjætte, hvor Skoen var, skulde imidlertid være enten i Forstuen eller i en anden Stue. Han blev saa kaldt ind og spurgt: »Hvem har Skoen?« — paa samme Maade som med Bæltet, og Legen fortsattes igjen paa samme Maade.

Gjætte Nødder. I den Tid var her mere rigeligt med Nødder i Skovene paa Grund af, at megen Hasselskov senere er ophakket. Da nu, som jeg før har skrevet om, mange gik og plukkede Nødder, havde man Nødder i næsten hvert Hus. Ved Kortspil brugtes Nødder, naar man spillede blot for Lyst. At gjætte Nødder var ogsaa meget almindeligt imellem Børn. Børnene tager nogle Nødder i Haanden og lukker Haanden til. Af Børnene skal nu een gjætte, hvor mange hver især har i Haanden. Naar han gjætter fejl, som det for det meste sker, skal han give Spørgeren saa mange, som der er gjættet for lidt eller for meget. Gjætter han rigtigt, faar han dem alle. Det gjælder nu om at skuffe den, som skal gjætte, saa meget som muligt, snart ved at tage

Haanden helt fuld, men knibe Fingrene tæt sammen, saa at det kan se ud, som om han kun havde lidt i Haanden, og snart ved at kun tage nogle faa Stykker og holde Haanden saa stor som muligt. Naar der begyndes, siger først en: »Nødder i Hænna, gjæt hvormænna!« eller »Nødder i Honna, gjæt hvor monna!« (Nødder i Haanden, gjæt hvormange!) For smaa Børn er det ret morsomt, thi for hver Gang der er gjættet, skal Haanden aabnes og Nødderne tælles nøjagtigt for at man kan se, hvor stor Gevinsten er. Naar een faar gjættet hos alle, begynder en af de andre, og saa fremdeles.

Kortspil. »Svælt a Svin« var som oftest det første af Kortspil, som Børn begynder paa. Kortene blev delt i saa mange Bunker, som der var Børn. Nu lagde een først et Kort paa Bordet, og han og de andre skulde mærke sig Kuløren. Nu lagde den næste et Kort oven paa det første og saa fremdeles, indtil et Kort kom af samme Kulør som det først lagte. Den, der nu lagde dette, vandt hele Bunken, som var udspillet, og lagde disse under sin Bunke.

Det bemærkes, at Kortene skulde ligge paa Bordet foran hvert Barn, med Bagsiden op. Den, der var mest heldig, vandt Kortene fra de andre. Tilsidst kunde der være kun 2 Børn, som havde Kort. Disse blev ved, indtil een af dem vandt alle Kortene. Nu var alle de øvrige »udsvæltada« (udsultede). Maaske Børn nu spiller Kort paa samme Maade; det ved jeg ikke.

Naar Børn blev lidt ældre, prøvede de sig med at spille »Sorte Peer«, »Marias« og ellers hvad de saa af de ældre. Til Afvexling prøvedes der med Kortkunster, og ellers hvad de kunde finde paa, som at bygge Hus, lave høje Taarne osv.

Julestue. I Huse, hvor Forældrene holdt af Børn, kunde der samles en Del andre Børn til, og saa legedes der og man øvede sig med at danse. Saaledes har Moder fortalt, at i Listed var der et Sted, hvor Børn ofte samledes, og baade Mand og Kone hjalp Børnene med at lære at danse. Manden sang Dansemelodier, og Børnene dansede dertil af Hjertens Lyst. I godt Vejr om Sommeren dansede Børnene udenfor Huset, og som Ordsproget siger: »Der kan lidt

glæde et Barn«, saaledes kunde Børn glæde sig hjerteligt ved saadanne Sammenkomster.

Nogle Gange om Vinteren samledes saavel unge som gamle paa et Sted og morede sig med Dans, hvortil de da havde en, der kunde spille Violin. Det kaldtes at gaa til »Julestue«, »Juleleg«. Til saadanne smaa Gilder tog Forældre Børnene med og lod disse danse, mens de ældre spillede Kort. Opvartningen var meget tarvelig, thi Hensigten var at more sig, og det uden at det skulde koste noget videre, blot faa Skilling for hver. Her kunde godt anvendes de Ord, som jeg ofte hørte, naar det skulde udtrykkes, at Livet var kort, at Ungdomstiden med dens Glæder saa hurtigt svandt. Ordene af en kjærlig Moder, som glæder sig ved at se sine Smaapiger, muntre og livsglade svinge rundt efter Sang:

Danse min Dukke, imens du er ung,
thi naar du bli'r gammel, saa bli'r du saa tung.«

Jeg erindrer nu ikke mere om Børnelege. —

Ride Ranke. Jeg vil slutte disse forskjellige Slags Børnespil og Lege med at nedskrive, hvordan Far og Mor læste op eller sang for deres smaa Børn, naar de tog dem paa Skjødet og de skulde »ride Ranke.«

Ria ria Rånka, Hestazkona di va blånka, saa ria vi te Kongens Gaard, dær ska vi fraja¹ te en liden Paja² te vor lillja Horra³; men daa vi kom te Kongens Gaard, saa va der ijnjinj hjimma, udan to smaa Hujnja, di laa ujne Vægjgjana aa slikkada dorra Lægjgja. Vægjgjana faldt ner, og Hujnjana ble fulja aa Ler. Saa red vi inj i en Stoua⁴, der saad en Froua⁵, saa red vi ud i Kjøkkenet, der saad en gammel Kjælijnj aa røre Melgrød i sin svorta Hætta. Vi tåu en Stikka, aa vilde paa Grødijnj likka⁶, men hon tåu en Iljglø aa brænde vos paa vor hvida Haand. Ded sved, aa vi gned, aa vi red op ad Gåden og ner ad Gåden, og hitte vos en Peberkåga, som Kattijnj hade sjedded paa, Kraagan hade

¹ Frie. ² Pige. ³ Dreng. ⁴ Stue. ⁵ Frue. ⁶ smage. »Likka« er ikke egentlig Bornholmsk, men maa være omtrent istedetfor at sige slikke; bornholmske Mødre har ofte den Vane at udtale Ordene for Børn paa en kælen Maade, saadant halvt.

hakkad i, aa Rakkerijnj hade løved fraa. Saa vilde vi bytte vos det største Stykjkjed for tål (12) Sjillijnj forgjylde Handska.

Saaledes sang mine Forældre for mig og mine Søsken. Der er ingen Mening i noget af det, især det sidste skulde helst udelades, men det er fuldt ud, som vi hørte og lærte det. Om de i andre Huse sang det netop saaledes, kan jeg ikke sige. Moder siger, at det er næsten ordret saaledes, som hun hørte det som Barn i Listed, med Undtagelse af de 2 sidste Linier. Har det altsaa været saa nær ens i Allinge og Listed, maa man antage, at det har været noget nær det samme over hele Bornholm. Det maa altsaa oprindeligt være udgaaet af bornholmsk Poesi og maa altsaa kunne kaldes et bornholmsk »Ride Ranke«.

Kragen raaber Snørarm. Moder siger, at naar Børn, som gik paa Gaden, og vel ogsaa inde i Stuerne, lod Snottet rinde ud af Næsen, var der enkelte, som tog Armen op og tørrede Næsen af, saa Trøjeærmerne kunde være godt spækkede dermed. Saa kunde ældre for at venne dem af dermed sige til Børnene, især naar de hørte en Krage skribe: »Kragen raaber »Snør Arm, Snør Arm, gaa til Bækken og vask dig, eller jeg skal komme og hakke Øjnene ud paa dig.« At tørre Næsen paa den Maade var ellers ikke særegent for Børn i Listed, men brugtes overalt imellem Børn af de lavere Klasser. Det var kun rige Folks Børn, der var forsynede med Lommetørklæder.

»Snyd dig! Snøret (d. v. s. Snottet) hænger jo langt ud af Næsen paa dig,« hed det.

Nu gaar Børn i Almindelighed bedre klædt, og især i Kjøbstæderne kommer de bedre paaklædt i Skolen, end de forhen var om Søndagen, og man ser altsaa ikke saadan snavsede Børn som i forrige Tider, men for at være med paa Moden klædes ofte fattige Børn over Evne.

Johan Hansens Slægt.

A. Paa fædrene Side:

Hans Christensen Piil, Holzførster (1688—1783), 69. Selvejergaard, V. Pilegaard, Klemensker, død 28. Jan. 1733, mindst 80 Aar gl.; g. m. Maren Koefoed, begravet 4. Jan. 1745, 85 Aar gl. (Datter af Hans Pedersen Koefoed, der 1658 nævnes som Tolder og Raadmand og 1673 som Borgmester i Rønne og var Medunderskriver paa Overgivelsesbrevet af 19. Jan. 1659 til Frederik III; han var g. m. Mette Absalonsdatter Bagge og døde før 1681. Han var ældre Broder til Jens Koefoed, »Bornholms Befrielse«.) Om H. C. Piil se Bornh. Saml. XVIII S. 103 f. og XX S. 63. —

Deres 2det Barn var:

Christen Piil, Sogndegn til Olsker-Allinge, begravet 3. April 1727 i sit 39. Aar; gift; havde 3 Børn; det 3die Barn var: Christen Christensen Piil, Sjellegaard, Olsker, Kirkeværge, døbt 20. Aug. 1727; begravet 21. Juni 1784; g. m. Martha Jørgensdatter. 5 Børn, derimellem:

Christen Piil, Borger i Allinge, døbt 11. Febr. 1759, begr. 14. Oktbr. 1811; g. 1787 efter kgl. Bevilling m. sit Søskendebarn Bodil Kirstine, sl. Niels Giversens. 4 ell. 5 Børn, derimellem:

Christen Christensen Piil, Glarmester i Allinge, døbt 17. Febr. 1793, død 17. Juni 1833; g. 26. Marts 1819 m. Karen Hendrichsdatter Hildebrand. 5 Børn:

Caroline, f. 10. Aug. 1819, d. 24. Septbr. s. A.

Vilhelmine Caroline, f. 10. Juli 1820, d. 29. Maj 1835.

Johan Hansen, f. 10. Decbr. 1822, d. 17. Septbr. 1900.

Christine Marie, f. 7. Oktbr. 1825, d. Septbr. 1900; g. m. Lars Bidstrup i Allinge; ingen Børn.

Hendrich Hansen Hildebrand, f. 8. Septbr. 1828, d. 21. Maj 1835.

B. Paa mødrene Side:

Peder Hildebrand, begr. 10. Jan. 1729 paa Allinge Kirkegaard. Sandsynligvis Fader til:

Hans Hildebrand, g. 5. Septbr. 1731 i Allinge Kirke m. Karen Hansdatter. Blandt deres mange Børn var det 10de:

Hendrich Hansen Hildebrand, døbt 30. Marts 1747, begr. 3. Maj 1802; g. 1. Gang 30. Juni 1770 med Enke Anna

Elisabeth Johansen, begr. 30. Juli 1791, 71 (ell. 77) Aar gl.; 2. Gang Novbr. 1791 m. Johanna Johannesdatter Holm, Datter af Johan Hansen Holm i Allinge. I 2. Ægteskab var der 5 Børn, nemlig:

Karen Hendrichsdatter Hildebrand, f. 1792, død 1848; g. 26. Marts 1819 m. Christen Christensen Piil.

Jørgen Johan Hildebrand, døbt 1794.

Hans Peter Hildebrand, døbt 1795, død 7. Aug. 1835, Købmand og Kirkeværge i Allinge; g. m. Karen Vallentin Kaasdatter. Forældre til Petrea f. 18 Decbr. 1823, g. m. Strandingskommissionær Hjorth i Allinge.

Edvard Arboe Hildebrand, døbt 1798.

Johan Hansen Hildebrand, døbt 1801.

Hendrich Hansen Hildebrands Enke giftede sig siden med Michel Andresen Grønbech i Allinge, der døde 1832. Børn i dette Ægteskab var Skipper Jens Grønbech, Andreas Grønbech og Hans Grønbech, som Johan Hansen i Optegnelserne kalder Morbrødre.

Johan Hansen blev 15. Novbr. 1848 viet i Ols Kirke til Ane Margrethe Pedersen, f. 18. Jan. 1827 i Listed, d. 17. Juni 1906. Hun var ældste Barn af Anders Pedersen (død 20. April 1868) og Margrethe Jørgensdatter (f. 19. Juni 1804, d. 13. Aug. 1864), der først boede paa en lille Gaard ved Listed og senere levede i Listed af Avlsbrug og Fiskeri.

Margrethe Jørgensdatters to Brødre Peder og Mikkel Jørgensen, almindeligt kaldet Pær Jørn og Mikkel Jørn, var ligeledes Jordbrugere og Fiskere i Listed.

Johan Hansen og Ane Margrethe f. Pedersen havde 4 Børn, nemlig:

Johannes Christen Hansen, f. 2. Oktbr. 1851, d. 12. Aug. 1918, cand. jur., Kontorchef i Statsanstalten for Livsfor sikring 1889—1917.

Carl Andreas Hansen, f. 3. Decbr. 1853, fh. Malermester i København.

Edvard Henrik Hansen, f. 10. Septbr. 1856, Lærer i Olsker 1881—87, Sose (Vestermarie) 1887—89, Listed 1889—1913. Bor i Forældrenes Hus i Svaneke.

Georg Vilhelm Hansen, f. 20. Maj 1863, d. 13. Maj 1895, Lærer i Østerlarsker 1883—94, Hasle 1894—95. Udgav 1890 »Nadvertjenesten«. Efter hans Død udkom »Oldtidens Nadveroffer«.

Noter.

- S. 2¹ Johan Conrad Jensen, f. i Husum 1789, praktiserede i Allinge fra 1817 til sin Død der 16. Juli 1835.
- S. 2² Frederik Laurentius Steenberg, f. i Helsingør 1801, var Sognepræst i Olsker-Allinge 1826—1834, i Rønne 1834—1847, i Rønnetiden Bornholms Provst, Sognepræst og Provst i Ringsted fra 1847 til sin Død 28. Decbr. 1870. — Præstegaarden for Olsker-Allinge laa dengang ved Ols Kirke, ca. 4 km S. f. Allinge.
- S. 4³ 3. Juli 1821 bevilgede Kancelliet, at »Student og Borger i Allinge Johannes Nielsen ansattes som Lærer i Allinge-Sandvig mod, at han, da ingen Skolebygning haves, overlader sin Dagligstue med Varme om Vinteren til Skolestue mod passende Godtgørelse — saa længe den gamle Degn Schor lever — men at han siden befordres til Skolelærer og Kirkesanger.« 22. Novbr. 1823 tillader Kancelliet, at han benytter »den indbyrdes Undervisnings Metode.« 1824 bestemmes, at »der i Allinge opføres en Skole tæt ved Kirken.« (Karl M. Kofoed: Bh.s Kirkehist. II. 140.)
- S. 10⁴ Mads Peter Koefoed var født 4. Aug. 1821 paa Slotsvangegaard (Hammersholm) som Søn af Proprietær P. K. og Margrethe Kirstine Hammer. Han gik i Rønne Latinskole 1833—40, blev Student 1841, cand. theol. 1849, døde ugift i Allinge 18. Oktbr. 1863.
- S. 10⁵ Esper Hansen Bohn, f. Vestermarie 13. Decbr. 1809, blev 1827 Omgangslærer i Olsker, 1831 konst. Lærer i Allinge, 1835 Bestyrer af en lille Skole i Rønne. Efter 1837 at have taget Lærereksamen ved Jonstrup Seminarium blev han s. A. konst. og 1840 kgl. ansat Lærer i Allinge, hvor han virkede til 1876.
- S. 10⁶ Jeppe Peter Boss var døbt 26. Decbr. 1805 i Rønne, Søn af Glarmester Mads Nielsen Boss, blev gift 17. Novbr. 1827 med Dortehea Cathrine Møller, f. 1809, død 1. Aug. 1875, Datter af Urmager i Rønne Jørgen J. Møller. Til 30. Juni 1835 boede han i Vimmelskaffet, Østhjørnet af Vimmelskaffet og Larsegade (Matr. Nr. 86).
- S. 13⁷ Løsebæk kaldes, efter en lille Bæk, der løber ud S. Ø. for Allinge, Kvarteret S. Ø. f. Byen, nu bebygget.

- S. 17¹ Storegade Nr. 28 (Matr. Nr. 947 b).
- S. 17² Skolekrogen laa Ø. f. Rønne Teglværk.
- S. 18³ Apparat til Brændevinsbrænding.
- S. 18⁴ Johan Clement Curdts, f. i Thüringen 20. Novbr. 1788, blev Bataillonskirurg v. Bornholms Militz 7. Decbr. 1809, Garnisonskirurg paa Christiansø 1818—29, praktiserende Læge i Rønne fra 1829 til sin Død 10. Oktbr. 1861.
- S. 18⁵ Adolph Goos, f. i Itzehoe 18. Juli 1799, var Regimentskirurg paa Bornholm 1828—39, d. 28. Juli 1857 i Kbhvn.
- S. 19⁶ Anine Madsine Kofoed g. 1853 med Glarmestersvend Jens Michael Hansen Madsen.
- S. 20⁷ Apparat til at skære Hakkelse paa.
- S. 20⁸ Brændevinsbrænding.
- S. 22⁹ Harald Gregers Valdemar Bohr, f. i Rønne 9. Septbr. 1822, Søn af Rektor P. G. Bohr, blev Student fra Rønne 1839, Sognepræst i Olsker-Allinge 1858—62, derefter i Seest v. Kolding, d. 31. Aug. 1876. Rektor Bohr er Oldefar til de to Brødre Professorerne Niels og Harald Bohr.
- S. 25¹⁰ En foroven og delvis fortil aaben Kasse, hvori Glasset bares.
- S. 25¹¹ Et Apparat, hvorpaa Blyet udvædes til Blysprosser til Indfatning af Vinduer. Johan Hansens Blyvinde opbevares paa Bornholms Museum.
- S. 27¹² Andreas Peter Schor var født 3. Novbr. 1818 i Rønne, blev senere Købmand i Rønne, g. 25. Oktbr. 1844 med Marie Margrethe Müller, f. 26. April 1821, d. 11. Maj 1880. Det yngste, femte Barn, var den i 1933 i Kallehave afdøde Carl Mathias Schor, f. 31. Aug. 1861, forhen Købmand i Rønne.
- S. 29¹³ Jens Michael Hansen Madsen f. 15. Oktbr. 1829 i Rønne, Søn af Skomager Martin Madsen og Marie Andersdatter Pihl, Glarmester i Rønne, købte 1861 Ejendommen Krystalgade Nr. 13 (Matr. Nr. 888), død 18. Febr. 1920.
- S. 29¹⁴ O. P. Rasch, f. i Rønne 3. Juli 1790, d. 25. Juni 1875, boede i Gaarden ved Torvets Sydside, Matr. Nr. 521 a (nu Tholanders Gaard).
- S. 29¹⁵ Jørgen Rasch, f. 17. Juni 1822, d. 15. Septbr. 1885, blev Købmand i Rønne og Svensk Konsul; Fader til den i 1933 afdøde Købmand O. P. Rasch.
- S. 31¹ Galeasen »Det gode Haab«, drægtig 44 Læster (o. 88 Tons), løb af Stabelen paa Skibsbygmester Bechs Værft 31. Decbr. 1842; bygget for et Interessentskab med Købmand P. H. Rønne som Hovedreder; »bygget af Eg paa Kravel med enkelt Dæk og indenbords Klædning agter« (Bornh. Avis 26. Maj 1843).
- S. 33² Johannes Nielsen Holm, f. i Allinge 14. April 1814, S. af Sømand Johan Nielsen Holm og Bolette Tofte. Sømand og Skibsfører i Rønne, d. 19. Aug. 1884, Bedstefar til Dampskibsfører i 66-Selskabet Johannes Mathias Holm.

- S. 44^a Bornh. Avis 21. Juli 43: »Til Kjøbenhavn er i Begyndelsen af denne Maaned kommen Efterretning om Grønlandsfarerne herfra Rønne. »Cecilie«, M. List, havde faaet 1600 Robber; »Frederikke Lovise«, J. A. List, 1700 og »Julius«, Lerche, 2000 Robber.« Bornh. Avis 28. Juli 43: »Igaarmorges hjemkom Capt. Lerche med Skonnertbriggen »Julius«, der, skjønt den mindste af vore Grønlandsfarere, dog har gjort den heldigste Fangst, 2300 Robber.«
- S. 50^a Bornh. Avis 4. Aug. 43: »22 Stkr. gode og ubeskadige Hvalroskuder, hjemførte med Briggen Cecilie, kan faas tilkjøbs stykkevis, naar man henvender sig til Capt. M. List hos Købmand A. Colberg paa Storegade.«
- S. 60^a Bornh. Avis 8. Septbr. 1843: Galeasen »Det gode Haab«, Skpr. A. P. Schor, ankom her til Rønne den 7de Dennes om Morgen Kl. 2, efter 34 Dages Reise, fra Fiskeriet i det nordlige Ishav og medbragte en Fangst 778 Stkr. Sælhunde, 23 Stkr. Beirobber og 99 Stk. Hvalrosser, hvoraf de 81 vare gamle. En af disse ovennævnte Hvalrosser medbragtes levende hertil, den er ganske tam, gjør næsten som en Hund, lyder Navnet Blanche og hvor Skipperen gik paa Dækket, fulgte den efter. Den 4de August afseilede Hr. Schor fra Fiskeriet, og maatte med stormende Modvinde af S. S. V. krydse henimod 300 Mil.
- Bornh. Avis 2. Jan. 1844 har dette Avertissement: »I Hr. Gjestgiver Fogs Gaard ved Torvet er en levende Hvalros til Skue. Den er høist mærkværdig derved, at den kjender Mennesker igjen. — Prisen er 8 Sk. pr. Persona.« — Det er vel Branka, her er Tale om; den levede altsaa i hvert Fald saa længe.
- S. 62^a Om »Det gode Haab«s Forlis har jeg i Bornh. Avis for 1854 kun kunnet finde dette Spor (19. Decbr.): »De, som har modtaget et Søskeeri i Gjemme af Sømand Carl Wilhelm Thidsen, der udgik i sidst afvigte Februar Maaned med Capitain Michelsen Galeasen »Gode Haab« paa Robbefangst, bedes anmelde hans Eiendele til Glarmester Boss i Rønne. Hans B. Thidsen.«
- S. 64^a Jens Müller Nansen, f. 4. Juni 1796, d. 2. Juni 1864, Konsul, Købmand og Strandingskommissær i Svaneke, byggede i 1840'erne en Række Skibe, for hvilke Grosserer Heering i Kbhvn. var Hovedreder og Nansen selv Medreder.
- S. 64^a Herman Jørgen Hansen, Købmand og Konsul i Svaneke.
- S. 66^a Christen Heiberg, f. i Svaneke 14. April 1809, Søn af Byfoged A. M. H., praktiserende Læge i Svaneke 1841—47, i Neksø 1847—50, igen i Svaneke til sin Død 13. Marts 1870.
- S. 67^a Ditlev Andreas Grove, f. 27. Aug. 1798, kst. Landfysikus paa Bornholm (Neksø) 1824, ansat (Rønne) 1837—64, død 4. Jan. 1865.
- S. 68^a Bornh. Avis 23. Marts 1849: Undertegnede, der har boesat

sig i Svaneke, anbefaler sig til Dem, der vil forunde mig Arbeide med at forfærdige nye Vinduer, samt forøvrigt med alt Glarmester-Arbeide. Min Boepæl er for Tiden bag Kjøbmand Grønholdt. Johan Hansen. — Igen optaget i Bornh. Avis 13. April i omtrent samme Form, dog med Tilføjjelsen: Tillige kjøbes Bly og Tin. — Nyt Avertissement 7. Decbr.: At Undertegnede for nylig er tilflyttet sit eget nye Sted, strax syd for Kjøbmand Jens Andersen i Svaneke, undlader jeg ikke herved at bekendtgjøre for de Ærede, der i Fremtiden ville forunde mig Arbeide. Alt udføres hurtig og til de muligst billige Priser. Johan Hansen, Glarmester i Svaneke.

- S. 68° bornh. Form for Josef.
- S. 69° Mogens Smidt (1794—1872), Kjøbmand i Svaneke.
- S. 69° Jørgen Hermansen Bohn, f. i Neksø 11. Aug. 1800, Bager og Kjøbmand i Svaneke, død der 7. Maj 1860.
- S. 71° 18. Febr. 1834 var der i Allinge 431 Indb. (1801: 337) og i Sandvig 291 (1801: 248).
- S. 76° Johan Christian Pingel Siemsen, f. i Rønne 16. Febr. 1802, kom til Svaneke som Huslærer hos Kbmd. Jeppe Holsts Enke Anne Marie f. Kofoed (1783—1848), som han 1831 blev gift med, blev Kjøbmand, død 18. Jan. 1863. Efter ham har »Siemensens Gaard« ved Havnen i Svaneke Navn.
- S. 92° Allerede før havde Kommandanten opgivet Hammershus som Bolig (Bendix v. Hatten boede paa Lensgaard i Østerlarsker, død 1685). 1743 begyndte Nedbrydningen af »Slottet«.
- S. 93° Fortælling (230 S.) 1845 af C. Dick.
- S. 99° Kommandant Povl Magnus Hoffmann (1778—1842) boede Grønnegade 17 (Matr. Nr. 1108 a), nu Rønne Missionshotel. Toldinspektør Caspar Wolffsen (1781—1836) boede i Nabogaarden (Matr. Nr. 1107 a).
- S. 100° St. Torvegade 18 (Matr. Nr. 555), nu Konsul H. C. Exsteens Gaard.
- S. 100° Deraf har Damgade faaet sit Navn.
- S. 100° Paa Rønnekortet i 1. Udg. af Trap fra 1858 ses endnu Søndre Myr S. f., hvor Jomfru Hansens Legatbolig nu er.
- S. 101° Jacob Claudius Pingel (1784—1835) var Byfoged i Rønne og boede i Gaarden ved St. Torvs Nordende (Matr. Nr. 552a), nu Kbmd. S. P. Sillehoveds Ejendom. Den nævnte Gade er Nørregade.
- S. 102° Der menes det gamle Posthus (Matr. Nr. 945 a), som laa paa Hjørnet af Østergade og Snorregade.
- S. 102° Storegade Nr. 15 (Matr. Nr. 1021 a).
- S. 103° Amtmand Vedel skriver (Bornh. Saml. XIV S. 146), at det »formentlig« var i 1868, Stenene blev fjernede, og at det var ham, der foranledigede, »at der paa deres Sted blev nedlagt en mindre firkantet Stenplade med indhugget Aarstal«. I en Note hertil (S. 150) meddeler M. K. Zahrtmann, at det var Nationalmuseet, der 1891 lod Stenene flytte tilbage til deres gamle

- Plads og ved Rønne Byraads Deklaration 29. Juli s. A. fik dem fredlyste mod alle fremtidige Flytteforsøg. — Printzen-sköld blev skudt af Villum Kelou. Hans Lig blev 1660 ført til Sverrig og jordet i Sandsjö Kirke i Smaaland, Sognekirken til P.s Gaard Printznäs. (M. K. Zahrtmann: Borryngholme-rens Historiebog. II. S. 10.)
- S. 104° Fajancefabrikant Johannes Spietz (1756—1834) købte 1793 Gaarden paa Hjørnet af Tornegade og Søborgstræde, nu Tornegade Nr. 10 (Matr. Nr. 923 c), hvor han drev Fajancefabrik og efter ham hans tre Sønner til 1858 (M. Lange: Fajancefabrikanterne Spietz i Rønne, 1934). Den omtalte Sten har staaet i Tornegade.
- S. 106^{io} Raadhuset er opført 1834 efter Tegning af Major Henning Pedersen.
- S. 108ⁱⁱ Karret, hvori Maltet mæskes (»froes«).
- S. 115^{iz} Teatret byggedes 1823.
- S. 116^{ia} Se S. 212.
- S. 118^{ia} Bornh. Avis skriver 5. Jan. 1889, at Optoget fandt Sted »for 50 Aar siden«, altsaa 1839. Her har Forf. husket fejl. (Bornh. Saml. XXI S. 155.)
- S. 127^{is} C. Hansen var Købmand i Svaneke, og Sønnen Chr. Andr. Hansen var Præst paa Færøerne.
- S. 127^{io} Her maa være ment en Frise eller en Bort. Tafaret betyder egl. en Skabelon, som man malede over, sommetider paa hele Væggen.
- S. 130^{it} Nu O. P. Raschs Eftfl.s Købmandsgaard (Matr. Nr. 885).
- S. 132^{ia} En Lærekontrakt fra 1833 er aftrykt i Bornh. Saml. XXI S. 160.
- S. 134^{io} Købmand P. Rønne i den Rønne'ske Købmandsgaard (nu tilhørende fhv. Rektor M. C. Koefoed) ved Hovedvagten.
- S. 143^{io} Konsul og Købmd. i Rønne d. 18. Marts 1864, Fader til den S. 144 Linie 1 nævnte Købmd. Vilh. Rønne.
- S. 147^{ia} Christian Jespersen (1766—1837) er den eneste Amtmand over Bornholm, som er født Bornholmer. Han boede som Amtmand i Neksø i den Ejendom, Læge C. U. Boesen nu ejer.
- S. 147^{ia} Peter Jørgensen Mark var født i Kbhvn. 1802, blev 1829 Landpost, døde i Neksø 1877. (Bornh. Saml. XV S. 145.)
- S. 148^{ia} 1850 fik Bornholm ugentlig Dampskibsforbindelse med Kbhvn. om Sommeren med Damperen »Valdemar«. 1855 kom »Skirner«, derefter »Expres«, »Mercur« (»Varpelars«), til »Dampskibsselskabet paa Bornholm af 1866« dette Aar satte »Skandia« i Gang.
- S. 149^{ia} Et Pas lød f. Eks. saaledes (et Ekspl. i Bornh. Museum): Politie-Directeuren i den kongelige Residents-Stad Kiøbenhavn Gjør vitterligt, at Drengen Christian Munck, her af Staden, 14 Aar gammel, født i Kiøbenhavn, taler ... er ... af Vext, og ... af Bygning, har ... Haar ... Øine, agter nu at

reise herfra Staden til Søes til Rønne og her tilbage. Min tjenstlige Begjering er til alle og enhver, som bemeldte C. Munck maatte forekomme, at de ham paa denne Reise ubehindret vilde lade passere. Her er ingen Smitsot. Kjøbenhavns Politiekammer den 8de August 1846 Klok. 4 Eftermiddag.

- S. 149²⁶ Bornh. Avis udsendte sit første Nr. 2. Aug. 1828.
- S. 150²⁶ Her maa menes Forordn. 24. Oktbr. 1837.
- S. 154²⁷ Kirkelys brugtes i hvert Fald ved Pastor Christensens Begravelse i Rønne 1903, ved Konsul Mogens Smidts i Svaneke 1910 og skal paa Landet være brugt endnu senere.
- S. 154²⁸ Ved Reskript 22. Novbr. 1754 fritoges alle Barselkoner for at blive indført af Præsten efter Fødsel, men det tillodes dem fremdeles at følge den gamle Skik.
- S. 162²⁹ Borgerkaptajn Fajancefabrikant Hans Hendrich Spietz (1794—1858).
- S. 164³⁰ Nu »Hotel Phønix«, Borgergade (Matr. Nr. 818).
- S. 165³¹ Jokum Anker Steenbech var Købmand i Svaneke, 1822 var han 74 Aar.
- S. 166³² Jochum Ancher Steenbech Hoffmann (1813—1878) cand. pharm. Broderen Christian Ancher Hoffmann var cand. jur. (1812—1885).
- S. 167³³ Carl Vilhelm Zahrtmann, f. 26. Aug. 1810 i Viborg, d. 24. Juli 1899 i Rønne. Fysikus 1865—86, praktiserende Læge i Rønne, blev 29. April 1842 gift med Laura Pauline Jespersen, f. i Rønne 30. Aug. 1822, d. 20. Marts 1918, Datter af Sandflugtskommissær Peder Dam Jespersen og Barbra Kirstine Bohn.
- S. 167³⁴ Kommandant 1842—66.
- S. 168³⁵ Toldinspektør Chr. Lohmann (1785—1829).
- S. 169¹ Nu Brugsforeningens Ejendom.
- S. 170² Forf.s Søn Malermester Carl Hansen (f. 1853) fortæller fra sin Barndom om det gamle Raadhus: I et Arrestlokale med et aabent Vindue, men med Jernstænger for, sad der en Arrestant, der lavede forskelligt Legetøj af Træ, som han solgte til Børn, der forsamlede sig uden for hans Vindue. Det var en middelaldrende Mand, som vi Børn slet ikke var bange for; han var snaksom og morsom at høre paa.
- S. 170³ Peder Pedersen Lind, f. 1768, Degn 1800, d. 15. Febr. 1821. Det var 1823, den gamle Skole købtes for 1200 Rdlr. Sedler; den gjorde Tjeneste til 1924.
- S. 171⁴ I. H. Bech kom 1819 paa Seminariet i Nylarsker, 29 Aar gl., 1822 dimitteredes han med Hovedkarakter: Duelig.
- S. 171⁵ Sognepræsten i Nylars og Vestermarie L. A. Hjorth fik i 1816 Tilladelse til at oprette et Seminarium til Uddannelse af Bornholmere til Kirkesangere og Skolelærere paa Bornholm. Læretiden sattes til 3 Aar. 1817 aabnedes Seminariet med 3 Elever (der maatte være 6). 1821 blev Sognepræst i

Rø Niels Grønbech Hjorths Efterfølger i Præsteembedet og Stillingen som Forstander for Seminariet. 1825 standsede dette, da der kun meldte sig 1 Elev og der ikke var Udsigt til Ansættelse for de dimitterede; de kunde jo kun søge Stilling paa Bornholm.

- S. 171° Jacob Abrahamson, f. paa Amager 1792, d. i Svaneke 1848 (A. Kjølby: Stamtavle over Familien Wulffsen).
- S. 171⁷ Edvard Julius Anger (1813—95) Sognepræst for Svaneke-Ibsker 1845—55.
- S. 171° Carl Andreas Laurits Jessen, f. 1821, cand. teol. 46, blev Førstelærer i Svaneke 49, 1852 pers. Kapellan i Stege.
- S. 171° Ejendommen, paa hvis Grund Missionshuset »Siloam« senere er bygget.
- S. 172¹⁰ »Møsters Gaard« v. Madvigs Minde.
- S. 173¹¹ J. A. Jørgensen: Bornh. Hist. II S. 257 har en Gengivelse af Indskriften.
- S. 174¹² Den S. 69 nævnte M. Smidts Sønner Christian og Mogens Smidt.
- S. 175¹³ Carl Julius Jessen (1816—75) Sognepræst til Svaneke-Ibsker 1856—71.
- S. 177¹⁴ Fra hendes Hus i »Hullet« til Frennegaard er der en Afstand af ca. 1½ km.
- S. 177¹⁵ Huset Matr. Nr. 133, overfor Luthersk Missionsforenings Forsamlingshus.
- S. 222¹ I. S. N. Panum: Beskrivelse over Bornholm eller Bornholms Veiviser. 1830.

Navneregister.

Abrahamson, Jacob, Lærer	171	Birk, Skipper	146
Alling, Peter	91	Blaj, Skipper	54
Almegaard, Svend	37	Blem, Poul Jensen	176
Andersen, Hans	146, 147	Bohn, E. H.	10
Andersen, Hans (»i Kjæret«)	12	Bohn, Jørgen H.	69, 94
Andersen, Lars	8	Bohr, H. G. V.	22
Andersen, Marie	8	Borr, Lars	216, 217
Anger, Edv. Julius	171	Boskan	176, 177
Arboe, Urmagere	123	Boss, Carsten	126
Arboe, Otto	135, 139, 140	Boss, Engeline	18
Barbro	114	Boss, Jeppe Peter	10, 11, 14, 15, 17—21, 23—29, 32, 63, 65—69, 102, 105, 106, 113, 118, 120, 127, 136, 140, 159, 164, 167, 223
Barklei, Glarmester	26		
Bech, I. H.	171		
Bech, S. P.	138, 139		
Beker, Murer	18		

Boss, Kristoffer	126	Hansen, Marie	2
Boss, Marie	18	Hansen, Ole	7
Boss, Niels	19	Hansen, Peder	45, 56
Boss, Ole	112, 120, 126, 127	Heering, Grosserer	64, 174
Boss, Sofie	15—18	Heiberg, Chr. Læge	66
Boss, Stine	18	Hertil, Peter	39—41
Bødker, Johan	28	Hildebrandt, Hendrik Hansen, Kirkevæрге	92
Bødker, Thomas	28, 159	Hildebrandt, Henrik Hansen (»Morfare»)	87
Bømp, Lars	24	Hildebrandt, Peter	11, 93
Christiansen, Frue	170	Hjorth, Konsul	92
Colberg, H.	31	Hoffmann, Chr.	167
Colberg, H. H.	130	Hoffmann, Jochum	166, 167
Colberg, Peter	104, 105	Hoffmann, Kommandant	99, 162, 163, 165—167, 211
Curdts, Læge	18	Holberg	152
Dalberg, Bødker	68	Holm, Andreas, Fisker	144
Dam, Chr.	177	Holm, Andreas, Styrmand ..	33
Dam, P.	24	Holm, Cecilie	66
Daniel Skræder	155	Holm, Chr., Smed	66
Esbersen, Josop	68	Holm, Chr., Sømand ..	145—147
Espersen, Taffelurmager ...	124	Holm, Jacob	25, 93
Frederik 6te	149	Holm, Jens, Harpunerer ..	33, 38, 45, 47—51, 56
Fugl, Farver	163—65	Holm, Jens, Købmand	33
Glaser, Anders	68, 69	Holm, Johan	140
Glaser, Jørgen	68	Holm, Johannes ..	31, 33, 37, 43, 45, 48, 49, 54—57, 59
Goos, Regimentskirurg	18	Holm, Nicolai ..	21, 63—66, 68, 134, 170, 171, 173, 219
Gorm, Kancelliraad	99	Holm, Niels	144
Gram, P.	68	Holm, Peter	33
Grove, Læge	67	Høg, Claus	103
Grønbech, Andreas 2, 68, 94, 95, 228		Ibsen, Hans	89
Grønbech, Andr., Skipper ..	68	Jacobsen, Politibetjent	161
Grønbech, Hans	92	Jensen, Chr.	166, 167
Grønbech, H.	12, 13 145, 146	Jensen, Eskild	170
Grønbech, Jens	27	Jensen, Læge	2
Grønbech, Johan	93	Jensen, Rasmus	219
Grønbech, Mikkel Andresen ..	87, 98	Jespersen, Amtmand	64, 147
Grønberg, Smed	65	Jespersen, Gaardejer ...	64, 66
Hammer, Arrestant	170	Jessen, C. J.	175
Hansen, C. Købmand	127	Jessen, C. A. F.	171
Hansen, Chr. P., Glaser ..	28, 63, 64	Johnsen	69, 102, 168
Hansen, Edvard	7	Jonassen, Rasmus	172
Hansen, Fysikus	104	Juul, Byskriver	225
Hansen, Hans	7	Jørgensen, Hans Madsen ..	170
Hansen, Hendrik	2, 4		
Hansen, Hendrik, Skipper ..	90		
Hansen, Johannes	1, 70		
Hansen, Karoline	2		
Hansen, Konsul	64, 67		

Jørgensen, Johan	170	Panum, I. S. N.	222
Jørgensen, P.,	69	Pedersen, Anders (Listed) ..	69
Kaiser, Jens	40	Pedersen, Anders, Urmager	158
Kjøller, Klokke	20, 22	Pedersen, Jens Nicolaj	194
Kofoed, H. A.	41	Pingel, Byfoged	101, 163
Kofoed, Jens Thorsen	137	Poulsen, Herman	171
Kofoed, Johan	19	Poulsen, Jens	116
Kofoed, Jomfruene	171	Printzensköld	103
Kofoed, Lars	199	Rasch, Jørgen	29, 30
Kofoed, Mads	10	Rasch, Niels	34
Kofoed, Marie, Etatsraadinde		Rasch, O. P.	29, 135
	171, 173	Rask, Markus	162—164
Kofoed, Peder	10	Rønne, P.	134, 221
Kofoed, Peter	18	Rønne, Thor	143
Larsen, Fr.	21, 173	Samuelsen, Chr.	134
Larsen, Kapt.	188	Schjønning, P. H.	167
Lauritsen, Bogbinder	21	Schor, A. P.	27, 31, 33, 62
Lerche, Skipper	44	Siemsen, J. C. P.	76
Lind, P. P., Degn	170	Skomager, Jørgen	165
Lind, Toldbetjent	171	Skou, Anders	68
Lindtner, Organist	95	Skow, Ole	101, 113
Lintrup	115	Smidt, M.	69
List, Jørgen	50	Sommer, Morten	220
List, Martin	50, 137	Sonne, Købmd.	169
Lohmann, Chr.	168	Sonne, P. Skibsf.	177
Low, Løjtnant	10	Sonne, P., Sømand	33, 49
Low, Tønnes	20	Spietz, H. H.	162—64
Lynggaard, Politibetjent ..	169	Spietz, Johs.	104, 120
Madsen, Jens	19, 29	Steenbech, Købmd.	165, 173
Maglegaard, Fru	172	Stenberg	169
Mark, Peter	147	Stenberg, Provst ..	2, 3, 22, 167
Marker, Jens	227	Thisen, Hjulmager	94
Marker, Slagter	164	Thorsager, Skoleinspektør ..	128
Mathisen, Blikkenslager	128	Thorsen, Jørgen	13
Mikkelsen, Skipper	62	Thorsen, Murer	128
Mikkelsen, Købmd.	100	Thorsen, Thor	13, 14
Mortensen, Hans	136	Tømmerod, Murer	64
Møller, Jørgen	120, 158, 159	Uldall, Auditør	164
Møser, Gaardejer	164	Vallentin, Grosserer	32
Nansen, Købmand ..	64, 65, 174	Wichmann, Jomfru	29, 30, 136
Napoleon	159	Wolffsen, Caspar	99, 140
Nielsen, Lærer 4, 5, 7—9, 15	28	Vægter, Thor	168
Nielsen, Niels	198	Zahrtmann, Fysikus	167
»Ormebuggen«	221	Øster, Peter	139

Sagregister.

Aalefiskeri	141	Landeveje	181
Aprilsnar	119	Lege	231
Avlsredskaber	179, 182	Levemaaden	211
Bagere i Svaneke	176	Livet paa Gaden i Rønne	111
Barnedaab	156	Lærlingeforhold	132, 15
Belysning	109	Malere i Rønne	126
Blikkenslagere	128	Militsen	210
Bohave	88	Murere i Rønne	128
Bryllup	156	Natvægtene i Rønne	161
Bygning af Gaard	76, 105	Nisser	221
Dagligt Arbejde paa Lan-		Opløbet i Rønne 1834	162
det for Mændene	199	Postvæsenet	147
Dagligt Liv	107	Pottemagere i Rønne	120
Fastelavnsløjer	97, 118	Raadhuset Rønne	161
Fattigvæsen	172, 214	Raadstuen i Sandvig	95
Fjerpennens Behandling ..	9	Raadstuen i Svaneke	169
Glarimestre i Rønne	127	Rejsegilde	81
Haandværk	120	Rønne Bys Udseende	99
Hammerfest	51	Skatter	213
Hammershus	95	Skibsbyggeri i Rønne	138
Havfiskeri	142	Skibsfart i Rønne	136
Havnen i Svaneke	173, 175	Skibsroere (Allinge)	71
Hegnholdning	197	Skoleforhold i Allinge	4
Hellig-tre-Kongers-Optog	117	Skoleforhold paa Landet	214
Husraad mod Sygdomme		Skoleforhold i Svaneke ..	170
hos Mennesker	222	Skrædere i Rønne	130
Hvalrosfangst	56	Smede i Rønne	124
Hør og Hamp	190	Smedelærling	65
Ild	185	Smugleri	140
Industri	130	Snedkere i Rønne	125
Julen	116, 241	Stengilde	84
Kartegilde	96	Straatages Lægning	186
Kirken i Allinge	91	Strandinger	72
Kirken i Rønne	151	Sygdomme hos Dyr	226
Kirken i Svaneke	175	Sælhundefangst	44
Kirkeby	218	Sømandsliv	31
Kirkegang for Barselkoner	154	Tankegangen hos Folk ..	157
Kirkelys	152	Tyendets Adspredelser	209
Klinegilde	84	Udskiftning	197
Kreaturer	181, 188	Underjordiske	219
Kvindernes Arbejde paa		Urmagere	121
Landet	204	Vogterdrengeliv	12
Købmænd	134	Øgenavne	160

Billedfortegnelse.

Bagerovn ved Husmandshus	224	Kirken i Rønne	96
Bech, I. P.	146	Kirken i Svaneke	160
Brødda	192	Kirkelys	112
Bykilden i Svaneke	64	Lamper	112
Bykilden i Svaneke	65	Lohmann, Toldinspektør	146
Dragter	128	Mark, Peter	146
Epitafium (fra Svaneke)	161	Pingel, Byfoged	145
Gaard (Gamlevælde)	209	Raadhus, gl., Rønne	113
Gaardkone	209	Raadhus, ny, Rønne	113
Galease	48	Raadhus, Sandvig	81
Glarmesterskilt	Titel	Raadhus, Svaneke,	167
Hansen, Johan	225	Rok	208
Hansen, Johan og Hustru	Forord	Sjætning	193
Harpuner	48	Skolen i Svaneke	160
Havnen i Svaneke	176	Skonnert »Cecilie«	49
Hegling	193	Skonnert »Julius«	49
Hellig-tre-Kongers-Stjerne	128	Spietz Fajance	129
Hoffmann, Kommandant	145	Spietz Fajance	129
Hoffmanns Gaard	144	Steenberg, Provst	145
Hovedvagten i Rønne	144	Storegade i Rønne	96
Hørplante	192	Torvets Sydside, Rønne	97
Klippegaarden i Aarsdale	224	Ur fra Peter Arboe	129
Kirken i Allinge	80	Wolffsen, Toldinspektør	145